

Управління культури і туризму
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. К.А. Тімірязєва

Подільський книжник

Альманах

Випуск 6 (2013 р.) – 7 (2014 р.)

Вінниця
2015

УДК 002.2(477.43/44)93/94
ББК 76.11(4УКР-4ВІН)я54
П44

*Автор проекту
та відповідальна за випуск Н.І. Морозова,
директор Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва,
заслужений працівник культури України*

Укладач Т.Р. Кароєва

П44 **Подільський книжник:** альманах. Вип. 6 (2013 р.) / 7 (2014 р.) / уклад. Т.Р. Кароєва; ред. С.В. Лавренюк; відп. за вип. Н.І. Морозова ; Управління культури і туризму Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва. – Вінниця, 2015. – 164, 122, [2] с.: іл.

У зв'язку з фінансовими і організаційними проблемами два останні випуски альманаху друкуються під однією обкладинкою. Це окремі щорічні збірники, кожний з яких був підготовлений своєчасно і розкриває особливості відповідного року, тому було прийнято рішення про збереження їхнього оригінального вигляду і механічне поєднання в єдине видання.

Управління культури і туризму
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. К.А. Тімірязєва

Подільський книжник

Альманах

**Випуск 6
(2013 р.)**

Вінниця
2015

УДК 002.2(477.43/44)93/94
ББК 76.11(4УКР-4ВІН)я54
П44

*Автор проекту
та відповідальна за випуск Н.І. Морозова,
директор Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва,
заслужений працівник культури України*

Укладач Т.Р. Карєєва

П44 **Подільський книжник:** альманах. Вип. 6 (2013 р.) / уклад. Т.Р. Карєєва; ред. С.В. Лавренюк; відп. за вип. Н.І. Морозова; Управління культури і туризму Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва. – Вінниця, 2015. – 162 с.: іл.

У шостому випуску альманаху традиційно подаються відомості про фонди відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, висвітлюється розмаїття книжкового життя регіону початку ХХ ст. і сьогодення, розкривається особистий внесок наших земляків у розвиток книжкової культури краю. Готуючись до 200-річного ювілею від дня народження Т.Г. Шевченка, презентуємо оригінальні матеріали.

Видання призначено науковцям, краєзнавцям, бібліотекарям, бібліофілам, студентам, а також всім зацікавленим особам.

Від укладача

Увазі читачів представляємо шостий випуск альманаху. Традиційно він починається з розмови із гостем рубрики «Про книги і про себе». Сьогоднішній герой нашої рубрики – Л.О. Кирилюк, директорка Барської районної бібліотеки, яка славиться своєю інноваційною діяльністю, спрямованою на пошук позабюджетних джерел фінансування і розвиток бібліотечних послуг.

Минуле та сьогодення бібліотечного та бібліофільського життя нашого краю продовжує хвилювати нас. Мотивація до збирання власної книгозбірні може бути різною, але незмінною залишається любов до книги як матеріального та духовного продукту діяльності людини. У новому випуску дві статті присвячено практиці збирання книг. В одній з них Т.Р. Кароєва здійснила спробу реконструювати повсякденні практики формування особистих бібліотек подолян в умовах провінції початку ХХ ст., а в іншій Ю.О. Шилін намагався зафіксувати, зберегти для історії імена вінницьких бібліофілів другої половини ХХ ст. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А. Тімірязєва також продовжує розкривати свої фонди. Стаття І.М. Валігури висвітлює книжкову продукцію відомого київського друкаря Стефана Кульженка (1837-1906), а публікація Т.О. Марчук продовжує огляд прижиттєвих видань польських істориків, розпочатий у попередньому випуску, але вже в межах наступного хронологічного періоду другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. Уперше ми звертаємось до такого виду друкованої продукції як газета. Колекцію районних газет Вінницької області другої половини ХХ – початку ХХІ ст. представлено в огляді Н.І. Огороднік.

Нинішня рубрика «Екологія книжкової культури» розкриває різні грані життя Книги. Директорка обласної бібліотеки Н.І. Морозова розповідає про важливість створення комфортних умов користування книгою та бібліотекою за допомогою бібліотечного дизайну, а Г.А. Біловус подає історію переслідування видань творів Т.Г. Шевченка в Російській імперії та Радянському Союзі.

Книжковий простір неможливий без особи автора, видавця, книгаря, бібліотекаря чи читача. Одній з таких книжкових постатей, Д.В. Марковичу, українському та вінницькому громадському діячу, письменнику, присвячено статтю О.І. Кізян.

У 2013 р. ми відзначаємо чимало пам'ятних книжкових дат, серед яких обрали ті, які можемо проілюструвати виданнями з бібліотечних фондів обласної бібліотеки: до 200-річчя виходу багатотомного видання «Опыт российской библиографии» В.С. Сопикова, першого бібліографічного покажчика книг кириличного друку, 100-річчя першого російськомовного видання історії українського народу М.С. Грушевського. 150-й рік народження Б.Д. Грінченка відзначений публікацією про його словник української мови.

І закінчує збірку інформація про книги наших земляків, які отримали літературні премії останнього року, твори місцевих авторів, що вийшли за фінансової підтримки Вінницької облдержадміністрації й обласної Ради 2013 р. та відомості про головні книжкові події, що відбулися минулого року в стінах Бібліотеки.

Т.Р. Кароєва

ПРО КНИГИ І ПРО СЕБЕ (ведуча рубрики Т.Р. Каросва)

Електронна книга та читання у бібліотеці

Л.О. Кирилюк

Сьогоднішня героїня нашої рубрики – Любов Олексіївна Кирилюк, заслужений працівник культури України. Вона очолює Барську районну бібліотеку. Цей заклад славиться на бібліотечних теренах Вінницької області своєю інноваційною діяльністю. З 2002 до 2004 рр. тут успішно впроваджувався проект УФСІ «Створення умов для надання якісних послуг у сфері культури м. Бар», що фінансувався Світовим банком. У 2005 р. бібліотека стала переможцем конкурсу «Інтернет для публічних бібліотек LEAP-V», оголошеного Відділом преси, освіти та культури Посольства США в Україні. Після цього Барською бібліотекою впроваджується ще 18 проєктів, серед яких найзначимішими є: «Покращення доступу сільського населення до правосуддя» за фінансової підтримки Євросоюзу, «Успішні громади» в рамках гранту уряду Японії, «Вікно у світ для незрячих і слабкозорих» від Фонду «Східна Європа», «Організація нових бібліотечних послуг з використанням вільного доступу до Інтернету», «Створення Центру проєктного менеджменту» і «Надання громаді інформаційних послуг та освоєння електронного врядування» від програми «Бібліоміст».

Бібліотека активно співпрацює не тільки з вітчизняними, а й із міжнародними організаціями: Творчим центром ТЦК, Світовим банком, Посольством США в Україні, Інститутом громадянського суспільства, Представництвом Єврокомісії в Україні, Корпусом Миру в Україні.

2008 р., за активну проєктну діяльність, спрямовану на пошук позабюджетних джерел фінансування і розвиток бібліотечних послуг, Барська районна бібліотека стала переможцем Всеукраїнського конкурсу «Бібліотека року», проведеного Українською бібліотечною асоціацією.

– Яким було Ваше перше знайомство з книгою і чому Ви обрали професію бібліотекаря?

Ось уже майже чотири десятиліття моє життя та професійна діяльність пов'язані з книгою... І хоч не пам'ятаю, яку саме книжку взяла до рук вперше, але, здається, що я з нею народилася.

З учнівської лави особливо бережно, з пошаною ставилася до книг, завше обгортала їх – чи то шкільний підручник, чи бібліотечний фоліант, аби, бува, не забруднити. З трепетом у душі згадую Шевченків «Кобзар», подарований директором школи, – ця книга вразила мене по-особливому, викликавши глибокі емоційні переживання. Найбільше подобалися художні твори філософського спрямування, що відкривали очі на смисл людського буття. Читала для того, щоби задовольнити непогамовну спрагу до знань, стати освіченішою, пізнавати улюблену професію.

Вступати до Київського інституту культури вирішила, будучи студенткою бібліотечного факультету Тульчинського культосвітнього училища, щоправда, на заочну форму навчання, аби мати змогу заробляти на прожиття. Працювати у Барській районній бібліотеці для дорослих почала у 19-річному віці на посаді бібліотекаря абонементу (перший запис у трудовій книжці!) і вже через два роки, 1977 р., очолила заклад. Це був дуже непростий крок – взяти на себе відповідальність за належне проведення централізації бібліотечної галузі в районі і забезпечити успішне її функціонування. Моральною підтримкою заручилася від директора обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К.А. Тімірязєва Андрія Йосиповича Лучка, який знав мене ще студенткою, приймав випускні державні екзамени, будучи головою державної екзаменаційної комісії. Вчилася досвіду в нього та у таких бібліотечних світил, як Вероніка Глаголева з Могилева-Подільського, Галина Гавриш із Гайсина, Галина Черногуз із Бершаді. Я любила будь-яку бібліотечну роботу: і комплектування книжкового фонду, і обробку документів, і обслуговування читачів, і масову роботу, адже кожна ланка єдиного цілого має свою необхідність. Часто

жалкувала і жалкую, що не маю змоги безпосередньо займатися цими процесами, оскільки основні зусилля віддаються на вітвар управлінської діяльності.

Уявлення про бібліотечну роботу втілювалися у практичну площину діяльності: мені разом із колективом завжди хотілося безпосередньо працювати з людьми, створювати для читачів середовище відкритості й комфорту, живого спілкування та ділової співпраці. У складні 1990-ті роки потрібно було переконливо доводити, що бібліотечні заклади – це невід’ємна складова соціальної інфраструктури громади. Оптимізм, віра у кращі роки, що ось-ось настануть за часів державної незалежності, дуже допомагали нам утверджуватись у поновому мислячому суспільстві, не покидати бібліотечні посади. Тоді наша районна книгозбірня заходами по роботі з соціально незахищеними літніми людьми долучилася до Програми подолання бідності в Україні, при бібліотеці народилися клуби «Надвечір’я», «Подільські оденьки», «Будьмо здорові», недільна духовна школа, які перетворилися сьогодні на справжні осередки просвіти, спілкування і духовності. Саме так бібліотека зуміла засвідчити свою необхідність у громаді та розпочати співпрацю з вітчизняними і зарубіжними організаціями – донорами.

– А що підштовхнуло Вас до змін? Що не влаштувало в роботі бібліотеки?

Поштовхом до кардинального перезавантаження роботи бібліотеки послужили продиктовані новими життєвими реаліями вимоги, реагування на які вимагало отримання нашим закладом статусу окремої юридичної організації. Завдяки цьому було досягнуто більшої свободи дій, прояву ініціативи, втілення інновацій для покращення життя громади і підвищення іміджу бібліотеки. Також цей крок відчинив двері до своєї лабораторії написання в бібліотеці проектних пропозицій до вітчизняних та міжнародних грантодавців. Завдяки діяльності Центру проектного менеджменту, на розвиток громад Барського району внесено понад один мільйон гривень.

Перед тим як взяти участь у конкретному проєкті, ми апелюємо до жителів, з їхніх уст довідуємося про ту проблему, вирішення якої вони потребують найперше. Справа реалізації проєктів, вочевидь, нелегка, але захоплююча. Хто спробував цей відтин діяльності, зупинитися уже не зможе. Моральне задоволення від справи служіння громаді, нові горизонти для зростання професійної компетенції в умовах розвитку громадянського суспільства, розширення ділових комунікацій, у т.ч. з експертами під час проходження тренінгів, семінарів, конференцій, що сприяли здобуттю високої оцінки від влади, і не лише місцевої, – ось найкращий рецепт успіху, який даємо ми для інших бібліотек. Вінцем переліченого є Бажання Дії. І Бог дав мені такий колектив, кожен із членів якого наділений таким же Бажанням та з радістю готовий працювати навіть у вихідний день чи під час відпустки.

Іноземні партнери з великою повагою сприймають Барську бібліотеку як таку, що сповна виправдала їхні очікування, на належному рівні виконавши взяті на себе зобов'язання. Реалізовані нами проєкти неодноразово засвідчували свою життєздатність. Це, зокрема, підтвердив і діючий директор Представництва Світового банку в Україні Чімяо Фан, який відвідав нашу бібліотеку невдовзі після свого призначення на дану посаду. Працювати з іноземним донором – це велика відповідальність перед його високими вимогами, це ознака відповідності рівню європейських стандартів. Для нас це стало можливим завдяки пройденим навчанням в Україні та за кордоном щодо роботи в команді, правил комунікації, мистецтва фандрейзingu.

– Як громада реагує на зміни в бібліотеці?

Звичайно, читачі одразу відчують проявлену до них турботу, помічають усі ті позитивні зміни, що з'являються у них на очах. І завжди у таких випадках отримуєш взаємність. Користувачі самі раді запропонувати свою допомогу, підтримку чи активну участь у волонтерській діяльності. Так, під час дебютного нашого проєкту з ремонту бібліотеки від Українського фонду

соціальних інвестицій жителі м. Бар зібрали коштів більше, ніж того вимагалось за умовами проекту для його співфінансування. А в ході виконання одного з останніх наших проектів під назвою «Створення культурно-дозвілєвого простору для малечі “Барська БібліюНяня”» жителі відгукнулися даруванням гарних іграшок та ілюстрованих книг для дитячого куточка.

Також не можу не згадати про нашого земляка із передмістя Чикаго В’ячеслава Партикевича, який, дізнавшись про наші досягнення, вирішив подарувати бібліотеці родинну книгозбірню у понад 1 тис. екземплярів цінних видань української діаспори, зібрану ним та його вже покійним батьком протягом усього життя.

– Ви багато говорили про традиційну паперову книгу, у той же час бібліотека сьогодні докладає багато зусиль, щоб забезпечити доступ до інтернет-ресурсів, зокрема до електронних текстів. Яка, на Ваш погляд, роль книги у сучасному суспільстві?

Мушу визнати, що була стривожена результатами проведеного в березні минулого року єдиного за роки незалежності всеукраїнського дослідження «Читання книжок в Україні», яке вивчало, що і скільки читають українці, чому значна їх частина не читає взагалі (або рідко читає), наскільки поширеним в Україні стало електронне скачування літератури? Як виявилось, 50,9% співвітчизників викреслили літературу зі свого життя, а з числа читачів – третина прилучається до неї декілька разів на тиждень, кожний п’ятий – декілька разів на рік.

Інститут соціології освіти Російської академії наук, що досліджував це питання у різних країнах, показує ще менш оптимістичну для нас ситуацію: читаючих українців лише 27%, що у цьому сенсі відкидає Україну на дно європейського рейтингу. (Для порівняння: Росія має 30% читаючого населення, Франція – 61%, Німеччина – 66%, а Великобританія – 73,5%).

Перевагу над книгами юнаки віддають комп’ютерним іграм та користуванню інтернет-ресурсами. Лише 18% з них беруть до

рук традиційну книгу, газету чи журнал. Можливо, тому наш ринок друкованої продукції щорічно падає на 10-20%, однак існує позитивна тенденція – Україна випереджає в іншому – тут стрімко зростає попит на електронні книги. За свідченнями голови вітчизняної Асоціації книговидавців і книгорозповсюджувачів Олександра Афоніна, за період із січня по вересень минулого року продано майже 113 тис. букрідерів, або електронних читанок (за аналогічний період 2012 р. – всього 45 тис.). Отже, процес читання і самі читачі стоять перед глобальними викликами сучасного інформаційного суспільства.

Хоч особисто я належу до представників старшого покоління – того, що виховане на шанобливому ставленні саме до паперової книги, але визнаю: *сучасна, оснащена комп'ютерами бібліотека з вільним доступом до інтернету ефективно міксує традиційну книгу і книгу електронну*. Читач сам обирає, що йому більше до вподоби, з яким варіантом книги зручніше працювати, з олівцем у руках чи шляхом здійснення операцій з електронним текстом е-книги.

А наше завдання – забезпечити користувачам належні умови для доступу та вибору потрібної їм інформації.

З КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ БІБЛІОТЕК ПОДІЛЛЯ (за фондами ВОУНБ ім. К.А.Тімірязєва)

Друкарська слава киянина Стефана Кульженка (1837-1906)

І.М. Валігура

Особливий інтерес для дослідження фонду рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва представляє видавнича продукція українського друкаря Стефана Васильовича Кульженка. З його ім'ям пов'язана ціла епоха в розвитку друкарської справи в Україні. Він першим заклав основи поліграфічного мистецтва та промисловості справжнього європейського рівня на вітчизняних теренах.

С.В. Кульженко народився 1837 р. у містечку Баришівка на Київщині в сім'ї козаків. У липні 1848 р. він познайомився з книжковою справою київського підприємця І. Вальнера, угорця за походженням, який володів друкарнею та книгарнею, ставши на сім років учнем при його друкарні. По закінченні навчання залишився працювати у Вальнера, але після його банкрутства змушений був у пошуках роботи змінити кілька київських друкарень. Врешті-решт він влаштувався спочатку конторником, а згодом і управляючим найкраще обладнаної на той час київської типографії І. Давиденка. У 1862 р. Кульженко разом із родичем Давиденка бере підприємство в оренду, а з 1873 р. стає його одноосібним орендарем. За цей час він модернізує виробничий процес, купуючи нову техніку (зокрема, парову друкарську машину). Наприкінці 1875 р. Стефан Васильович відкриває магазин канцелярського приладдя на Хрещатику. У 1880 р. стає до ладу нова друкарня Кульженка на Новоселизаветинській вулиці (нині – вул. Пушкінська). Господар узяв собі за правило систематично запроваджувати будь-які технічні новинки в галузі друкарства.

Друкарня Кульженка була однією із шести найбільших поліграфічних підприємств Києва. Упродовж кількох десятиліть

вона виробляла 50% усієї друкарської продукції міста. Її видання відзначались високим рівнем виконання ілюстрацій, що дозволяло вільно конкурувати з кращими закладами Москви, Санкт-Петербурга, Варшави. Ілюстровані видання були найбільшою гордістю і найвагомимим козирем Кульженка. Вони й сьогодні багато в чому залишаються взірцем поліграфічного виконання.

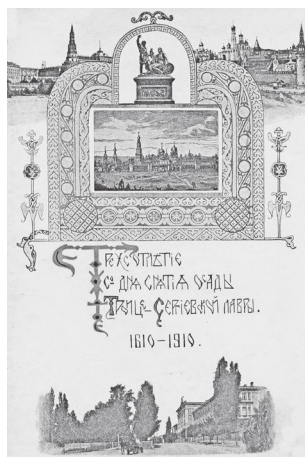
С.В. Кульженко добре розумів необхідність соціального захисту робітників та створення умов для їхньої праці. Досягнувши певної фінансової стабільності, підприємець чимало коштів витрачав на вирішення соціальних проблем своїх робітників. Саме за його активної участі було створено «Общество вспоможения рабочих печатного дела». Тривалий час він сам очолював це товариство. За його ініціативи було створено Художньо-ремісничу навчальну майстерню друкарської справи для дітей 12-16 років із трирічним курсом навчання, в якій викладав історію книговидавничої справи його син Василь.

Загальна кількість видань друкарні С.В. Кульженка нараховує понад 1000 назв. Ті, що збереглися у фонді РіЦ, вражають естетикою, довершеним художнім смаком. Найкращим і найвідомішим є видання «Собор Святого и равноапостольного князя Владимира в Киеве» (1898), сповнене надзвичайної краси і художнього смаку. Слави йому додали книги, які готувалися з ініціативи та за особистої участі Стефана Васильовича: «Киев теперь и прежде», «Альбом художника Саврасова», «Выставка 1896 года», альбоми красивидів Києва, Одеси, Житомира, Парижа. Досі привертають увагу «Казки» Г.-Х. Андерсена з переднім словом та ілюстраціями відомого українського художника О.О. Мурашка, видання творів Т. Шевченка та багато ін.

Вивчення фондів РіЦ виявило 87 примірників, що були надруковані у друкарні С.В. Кульженка. Це книги з історії, права, економіки, освіти, природознавства, літературознавства, мистецтва та ін. Вони походять переважно з фондів бібліотек дореволюційних навчальних закладів Поділля, Вінницької міської публічної бібліотеки ім. М.В. Гоголя (тепер – Вінницька ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва), органів місцевого самоврядування,

громадських організацій та приватних осіб. У 1989 р. Бібліотека придбала на 2-му київському антикварному аукціоні путівник «Иллюстрированный путеводитель по Юго-Западным казенным железным дорогам» (1899). Це малоформатне видання на перших 43 сторінках містить різноманітну рекламну інформацію, текстовий матеріал супроводжується 160 ілюстраціями і вміщує корисні красназвччі відомості.

Книги з бібліотеки Вінницького реального училища відповідали завданням закладу: надати учням загальну освіту й технічні знання з урахуванням економічних вимог регіону. Серед книг, якими користувалися викладачі та учні, були твори Г. Афанасьєва «Наполеон I» (1898), два випуски Н. Бобрецького «Основания зоологии» (1884), С. Голубєва «Киевский Митрополит Петр Могила и его сподвижники» (1883), К. Максвелла «Электричество в элементарной обработке» (1886), «Памятная книжка Киевского ученого округа» (1889), В. Сокольського «Участие русского духовенства и монашества в развитии единой державы в Московском государстве в конце XV и первой половине XVI вв.» (1902), «Трехсотлетие со дня снятия осады Троице-Сергиевской лавры» (1910).

Вагому частку загального фонду РіЦ складають книги, що входили до складу бібліотеки Немирівської чоловічої гімназії. Переглядаючи фонд de visu, виявили лише 8 книг, які вийшли друком на підприємстві С.В. Кульженка. Окрасою цього невеликого зібрання є відома і популярна донині книга інспектора Київського інституту шляхетних дівчиць М.М. Захарченка «Киев теперь и прежде» (1888), яку навчальний заклад придбав у немирівського книготорговця С.А. Брантмана, що засвідчує печатка магазину. Наявний примірник зазнав невдалої реставрації, але чудове типографське оформлення палітурки збереглося.

Видання має збільшений формат (23 x 31,5 см). На титулі друкар зазначив, що малюнки і кліше є його власністю. Майже на трьохстах сторінках книги автором викладені змістовні матеріали про природно-географічний та економічний стан Києва, подано загальну історію міста та опис окремих місцин. А видавець збагатив текст майже 150 гравюрами й окремими високоякісними фотоілюстраціями на вкладках. Як досвідчений підприємець Стефан Васильович, добре відчуваючи кон'юнктуру ринку, випустив книгу в трьох варіантах: розкішний, вартістю 10 рублів, в англійській оправі – 6 рублів, і більш демократичний (наявний прим.) – 5 рублів. Спеціальні екземпляри були передані імператору Олександрові III, який був задоволений подарунком і дав згоду на те, щоб надалі книга від укладача і друкаря мала

присвяту на його честь. Це вагоме свідчення про високий рівень книги, яка перевидається дотепер і користується великим попитом. Відділ РІЦ отримав у 1995 та 2006 рр. репринтні відтворення, що були здійснені київським видавництвом «Задруга». На жаль, сучасні видавці недбало поставилися до своєї праці: обидва видання мають неякісні ілюстрації, художньо невдале оформлення палітурки, використання паперу різного ґатунку.

Немирівська гімназія давала освіту гуманітарного спрямування, відповідно до цього і формувався фонд бібліотеки. У різні роки бібліотекою були придбані книги з друкарні С. Кульженка: «Белорусский сборник. Губерния Могилевская: песни, пословицы, загадки» (1885), А. Іконнікової «Киев, мать городов русских» (1915), Ю. Кулаковського «История Византии» (3 т., 1913-1915), П. Матковського «Начала алгебры» (1890) та ін. Стефан Васильович, усвідомлюючи значення своєї продукції, турбувався про гарні шрифти, зовнішнє оформлення книг, якісні ілюстрації.

Бібліотека Вінницької чоловічої гімназії володіла юві-

лейним виданням «Столетие Киевской первой гимназии» (3 т., 1911). Гортаючи сторінки унікального видання, розуміємо, чому саме друкарні С.В. Кульженка доручили замовлення видавці. Технічне оснащення підприємства давало можливість бездоганно відтворити великий архівний матеріал навчального закладу, в тому числі кольорові фототипії портретів імператорів Олександра I і Миколи I, подаровану у 1812 р. грамоту й статут гімназії та ін. Ціна видання складала 5 рублів.

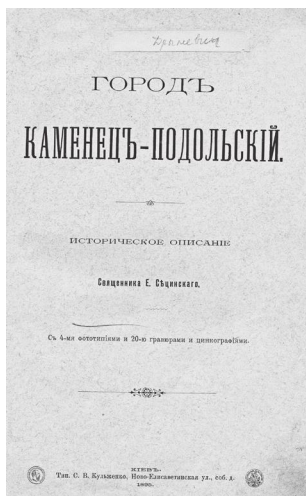
Поодинокі зразки продукції київського друкаря були в бібліотеках Вінницького однокласного училища Південно-Західної залізниці («Сборник служебных приказов по Юго-Западным железным дорогам: за время 1879-1911 гг.» (1911)), Вінницького комітету Піклування про народну тверезість (Н. Федоровський «О шелководстве» (1889)), Вінницької земської повітової управи (Д. Гейден «Статистическо-экономический очерк Винницкого уезда и обзор деятельности упрощенного земского управления: доклад за 1905-1910 гг.» (1910)). До речі, останнє видання у фондах РіЦ налічує 11 примірників, одне з яких походить із бібліотеки автора – графа Дмитра Федоровича Гейдена. З його книгозбірні походить ще одна знакова книга – праця І. Овсинського «Новая система земледелия» (1899), ідеї якої активно запроваджуються у сучасну українську агрономію.

У 1920-х рр. Вінницька філія Всеукраїнської бібліотеки при ВУАН володіла працею історика М. Дашкевича «25-летие Исторического общества Нестора-Летописца» (1899) та «Сборником в память 900-летия крещения Руси» (1888). Видання мають гарно оформлені художні титульні аркуші. Традиційно для кульженківських видань, до їхнього складу увійшли високоякісно виконані портрети М. Максимовича, М. Тулова, О. Котляревського.

У наш час неможливо встановити, яка кількість книг із друкарні С.В. Кульженка знаходилась у фондах Гоголівської бібліотеки (нині – ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва), тому що бібліотечний каталог 1909 р. подавав відомості про видавця та місто друку, без зазначення друкарні. Але книги Кульженка у фондах, безперечно, були. З названих у каталозі та збережених

у сучасному фонді є «Собор Св. Владимира в Киеве» (4-те вид., не збереглося), Барон «Система римского гражданского права» (1888) та П. Тутковський «Юго-Западный край: естественно-исторические и географические очерки» (1895).

Стефан Кульженко, виконуючи престижні замовлення, не забував про потреби київської громади. Для Київського товариства грамотності у 1898-1899 рр. друкував художні твори Т. Шевченка, М. Конопницької, К. Станюка, науково-популярну літературу з медицини, географії та ін. У навчальних виданнях для зручності читання був використаний збільшений шрифт, на останніх сторінках видань подавалась інформація про книги, які вже вийшли з друку і адреси типографій та товариств, де можна було придбати продукцію. У фондах РіЦ виявлені видання М. Конопницької «Христа» (1899), М. Ліона «Беседа врача с крестьянами об оспе» (1898).

До друкаря зверталися також за технічною допомогою при підготовці видань із друкарень інших регіонів. Наприклад, оснащення типографії Подільського губернського правління у Кам'янці-Подільському не дозволяло виготовляти високоякісні фотоілюстрації. У 1895 р., під час підготовки книги «Подольские архипастыри», у майстернях С. Кульженка було надру-

ковано 11 портретних зображень, які було використано у формуванні книжкового блоку кам'янчанами. Примірник, який зберігає Бібліотека, належав подільському священику П.Ф. Вікулу.

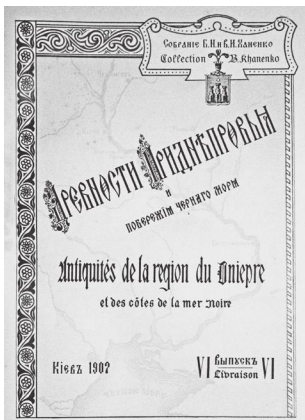
Такими ж обставинами змушений був керуватися подільський священик, краєзнавець, історик, етнограф Ю. Сіцинський, друкуючи у С. Кульженка працю «Город Каменец-Подольский: историческое описание» (1895). Книга видавалася коштом кам'янецької міської управи в пам'ять столітнього ювілею возз'єднання Подолі з Росією. Вона містила портрет Катерини II, фотографії краєвидів міста, 20 гравюр та цинкографій.

Серед приватних власників книг кульженківського друку є чимало відомих прізвищ. Дві книги походять із бібліотеки освітнього діяча П.О. Адріанова, який у 1902 р. прибув до Вінниці на посаду помічника попечителя Київського навчального округу у званні дійсного статського радника. Як знавець грецької та латинської філології він володів книгою «Речь Марка Туллия Цицерона в защиту Секста Росция Америкского» (1879). «Карту Европейской Сарматии по Птоlemeю» він отримав у подарунок від автора Ю. Кулаковського, про що свідчить дарчий напис. Юліан Андрійович Кулаковський – професор Київського університету, голова історичного товариства Нестора-Літописця, був фаховим філологом, істориком, археологом, знався на історії Причорномор'я, Стародавнього Риму, Візантії. Видання побачило світ у 1899 р., надруковано на цупкому папері, формат збільшений, карта виконана літографським способом.

У 1890 р. в типографії Кульженка на замовлення Спілки Південно-Західної залізниці було надруковано працю «Экономическое исследование района Новоселицких ветвей», яку придбав у свою бібліотеку В.К. Гульдман. Віктор Карлович був автором дванадцяти фундаментальних книг і близько сотні статей із економіки, статистики, демографії, історії, археології, культури, природи Поділля.

Вінницький лікар І. Маковський мав книгу Н. Шиллера «Основания физики» (1884). Від автора О. Карницького отримав у подарунок настільну книгу для матерів «Пища ребенка как источник его силы: детство, отрочество, юность» (1909), про що свідчить дарчий підпис на титулі. До речі, у фонді відділу зберігається ще один примірник книги з автографом автора, адресованим редактору часопису «Киевская старина» В. Науменку.

Відомий російський колекціонер та меценат граф С.Г. Строганов придбав для власної бібліотеки 1-й випуск унікального видання «Древности Приднепровья» (1899), про що свідчить шрифтовий екслібрис його римської книгозбірні. Пропозиція друкувати це фундаментальне, наукове зібрання та престижне замовлення надійшли до С.В. Кульженка від подружжя Богдана Івановича та Варвари Николівни Ханенків, фундаторів

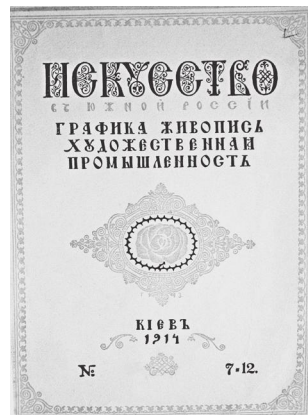
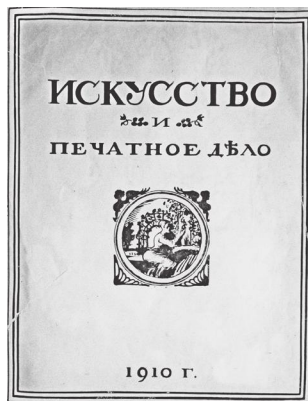
першого київського публічного музею. У 1899-1907 рр. вийшло друком 6 випусків розкішних альбомів зі вступними статтями Б. Ханенка та якісними зображеннями старожитностей (загалом 166 аркушів ілюстрацій), до яких і сьогодні звертаються вітчизняні та зарубіжні дослідники. В 3-му випуску (вийшов у 1900 р.) є інформація про те, що примірник коштує 5 рублів, і кошти будуть витрачені на спорудження історично-художнього та промислового музею в Києві. У фондах РіЦ на збереженні знаходиться 6 випусків у кількості 10-ти примірників. У 1899-1900 рр. у типографії С. Кульженка було надруковано також 1-й і 2-й випуски праці «Древности Русские: кресты и образки» з приватних зібрань Ханенків. Ці видання є наочним підтвердженням досконалої поліграфічної майстерності друкаря С.В. Кульженка.

Кілька останніх років свого життя Стефан Васильович важко хворів (помер 1906 р., на 70-му році життя, похований на Байковому кладовищі). Він мав чотирьох синів: Василь продовжив справу батька після його смерті, Сергій був завідувачем магазину на Хрещатику, Олексій працював лікарем у лікарні Покровського монастиря, Михайло – юрисконсультом.

Гідним спадкоємцем батьківської друкарської справи виявився старший син Василь (1865-1934). Освіту він здобув у Поліграфічній академії (Лейпциг, Німеччина), по закінченні якої заснував власну фотолітодрукарню «В.С. Кульженко». Був активним членом Київського літературно-артистичного товариства, заснованого українською інтелігенцією для пропаганди ідей національного руху. Протягом 1909-1914 рр. видавав і редагував часопис «Искусство и печатное дело» (з 1911 р. – «Искусство»; окремі примірники якого є у фондах РіЦ). Закладу під його керуванням було довірено друкувати перші знаки Державної скарбниці УНР – карбованці. Також тут

друкували поштові марки Гетьманської держави й УНР. За радянської влади друкарня Кульженка була націоналізована. Василь Стефанович вимушений був шукати собі нової долі. Як професор історії, естетики та техніки книгодрукування викладав на поліграфічному факультеті Київського художнього інституту упродовж 1924-1934 рр. Похований на Байковому кладовищі. Його дружина, мистецтвознавець Поліна Аркадіївна (1891-1984), працювала у київському Музеї західноєвропейського мистецтва. Під час фашистської окупації міста її змусили супроводжувати до Німеччини колекцію музею, вивезену окупантами. Після війни Поліну Кульженко було репресовано.

Родина Кульженків своє життя присвятила розвитку українського поліграфічного мистецтва, сприяла формуванню основ вітчизняного модернового книгодрукування.

Видання друкарні С. Кульженка, що зберігаються у фонді відділу рідкісних і цінних видань:

1. **Абрагам, К.Ф.** [Статті по сахарному производству]: 1903 г. / К.Ф. Абрагам. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1903. – 108 с. : ил.

2. **Александрович, Г.** Каменотесы-кустари и ремесленники Подольской губернии / Г. Александрович. – К. : Лито-Тип. С.В. Кульженко, 1916. – 149 с. : табл., ил.

3. **Алфавитный** указатель к 1, 2, 3 и 4 томам Сборника служебных приказов за время 1879-1912 гг. (по 12 июля). – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1912.

4. Афанасьев, Г.Е. Наполеон I / Г.Е. Афанасьев. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1898. – 94 с.

5. Барон. Система римского гражданского права : учебное пособие. Кн. 2 : Владение. Кн. 3: Вещные права / Барон ; пер. Л. Петражицкий. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1888. – 114 с.

6. Бобрецкий, Н. Основания зоологии / Н. Бобрецкий. – К. : Тип. С.В. Кульженко.

Вып. 1 : Общие части зоологии и отделы простейших, зоофитов, иглокожих. – 1884. – 372 с.

Вып. 2 : Членистоногие, моллюски, моллюскообразные и оболочники. – 1887. – 733 с.

7. Вахновский, Т. Свекловичные комбинированные сеялки современного типа / Т. Вахновский ; ред. К.Г. Шиндлер. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1904. – 67 с.

8. Владимирский-Буданов, М.Ф. Очерки из истории литовско-русского права: заставное владение в литовско-русском государстве XVI века / М.Ф. Владимирский-Буданов. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1911. – 435, 48, 25 с.

9. Гейден, Д.Ф. Статистическо-экономический очерк Винницкого уезда и обзор деятельности упрощенного земского управления: за 1905-1910 гг. : доклад Винницкому уездному комитету по делам земского хозяйства Винницкого предводителя дворянства графа Д.Ф. Гейдена / Д.Ф. Гейден. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1910. – 44 с.

10. Голубев, С. Киевский Митрополит Петр Могила и его сподвижники: опыт церковно-ист. исследования. Т. 2 / С. Голубев. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1898. – 498 с.

11. Государственный подоходный налог: 26 апреля 1916 г., ст. 838 и 839. – К. : Типо-литогр. С.В. Кульженко, 1916. – 56 с.

12. Дашкевич, Н.П. 25-летие Исторического Общества Нестора-Летописца / Н.П. Дашкевич. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1899. – 98 с. : портр.

13. Древности Приднепровья. – К. : Фототипия и Тип. С.В. Кульженко, 1899-1907. – (Собрание Б.И. и В.И. Ханенко).

Вып. 1 : Каменный и бронзовый век. – 1899. – 15 с. : вкл. л., ил.

Вып. 2 : Эпоха предшествующая великому переселению народов. – 1899. – 44 с. : вкл. л., ил.

Вып. 3, ч. 2 : Эпоха, предшествующая великому переселению народов. – 1900. – 22 с. : вкл. л., ил.

Вып. 4 : Эпоха великого переселения народов. – 1901. – 30 с. : вкл. л., ил.

Вып. 5 : Эпоха славянская (VI-XIII в.). – 1902. – 64 с. : вкл. л., ил.

Вып. 6 : Древности Приднепровья и побережья Черного моря. – 1907. – 44 с. : вкл. л., ил.

14. Древности Русские: кресты и образки. – К. : Фототипия и Тип. С.В. Кульженко, 1899-1900. – (Собрание Б.И. и В.И. Ханенко).

Вып. 1. – 1899. – 32 с. : вкл. л., ил.

Вып. 2. – 1900. – 25 с. : вкл. л., ил.

15. Ежегодник Коллегии Павла Галагана : с 1-го октября 1911 года по 1-е октября 1912 года : год 17-й. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1913. – 4, 213, 82 с.

16. Захарченко, М.М. Киев теперь и прежде / М.М. Захарченко ; изд. С.В. Кульженко. – К. : Паровое лито-типогр. заведение С.В. Кульженко, 1888. – 290 с. : рис., фото, вкл. л.

17. Иконникова, А.Л. Киев, мать городов русских : ист. путеводитель по Киеву, с прилож. плана древнего Киева / А.Л. Иконникова. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1915. – 55 с. : ил.

18. Иллюстрированный путеводитель по Юго-Западным казенным железным дорогам / сост. П.Н. Андреев ; М. П. С. Юго-Зап. ж. д. – 2-е изд. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1899. – 42, 12, 512, 15 с. : ил.

19. Искусство в Южной России. Графика. Живопись. Художественная промышленность. – К. : Типо-литогр. С.В. Кульженко, [1914]. – 211, 89-228, 37, 26 с., 112 стлб. : ил., вкл. л.

20. Искусство в Южной России. Графика. Живопись. Художественная промышленность. № 7-12 : альбом достопримечательностей Церковно-археологического музея при Императорской духовной акад. – К. : Типо-литогр. С.В. Кульженко, 1914. – 7, 61, 37 с. : ил.

- 21. Искусство** и печатное дело: [журн.]. № 4. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1910. – С. 120-153 : рис., цв. ил.
- 22. Искусство** и печатное дело: [журн.]. № [?]. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1910. – С. 513-565 : ил.
- 23. Киевский** сборник в помощь пострадавшим от неурожая / ред. И.В. Лучицкий. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1892. – 433 с.
- 24. Какими** веществами нужно удобрять почву под яровые посевы. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1903. – 22 с.
- 25. Куцевол-Артемовский, Л.И.** Отчет о раке нижней губы / Л.И. Куцевол-Артемовский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1882. – 82 с. : табл.
- 26. Карницкий, А.О.** Пища ребенка как источник его силы (детство, отрочество, юность) : настольная книга для матерей. Вып. 1 / А.О. Карницкий. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1909. – 420 с.
- 27. Конопницкая, М.** Христа : рассказ / М. Конопницкая. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1899. – 36 с.
- 28. Кулаковский, Ю.** История Византии / Ю. Кулаковский. – 2-е изд. – К. : Типо-литогр. С.В. Кульженко.
Т. 1 : 395-518. – 1913. – 552 с. : к., ил.
Т. 3 : 602-717. – 1915. – 431 с. : к., ил.
- 29. Кулаковский, Ю.** Карта Европейской Сарматии по Птолемию : приветствие XI Археологическому Съезду / Ю. Кулаковский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1899. – 12, 31 с.
- 30. Лион, М.** Беседа врача с крестьянами об оспе / М. Лион ; Киев. о-во грамотности. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1898. – 17 с.
- 31. Левицкий, О.И.** Пятидесятилетие Киевской комиссии для разбора древних актов : ист. записка о ее деятельности (1843-1893) / О.И. Левицкий. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1893. – 140 с.
- 32. Максвелл, К.** Электричество в элементарной обработке : с англ. изд. Виллиама Гарнетта / К. Максвелл ; пер. М.П. Авенариус. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1886. – 248 с. : ил.
- 33. Марцеллин, А.** История. Кн. 20-25 / А. Марцеллин ; пер. с лат. Ю.А. Кулаковский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1907. – 11, 284 с. : портр.
- 34. Матковский, П.И.** Начала алгебры. Ч. 1 / П.И. Матковский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1890. – 227 с.

- 35. Модзалевский, В.Л.** Малороссийский родословник / В.Л. Модзалевский. – К. : Типо-литогр. С.В. Кульженко.
Т. 3 : Л-О. – 1912. – 4, 824 с.
Т. 4 : П-С. – 1914 – 306 с. : портр.
- 36. Науменко, В.** Отечественный язык, как предмет гимназического курса / В. Науменко. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1881. – 26 с.
- 37. Образовательные учреждения на Юго-Западных железных дорогах:** (1903-1907 гг. и 1907-1908 учебный год). – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1908. – 91, 43 с.
- 38. Овсинский, И.** Новая система земледелия / И. Овсинский ; пер. Г. Барановский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1899. – 173 с.
- 39. Отчет о состоянии образовательных учреждений за 1908 год / Юго-Зап. ж. д.** – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1909. – 134, 11 с.
- 40. Памятная книжка Киевского учебного округа / сост. А.А. Луцкевич.** – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1889.
Ч. 1 : Киевская губерния. – 169 с. : к.
Ч. 5 : Полтавская губерния. – 209, 26 с. : к.
- 41. Полонская, Н.Д.** Историко-культурный атлас по русской истории: с объяснительным текстом / Н.Д. Полонская. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1914. – 54 с. : ил.
- 42. Пятаков, Л.Т.** Руководство к химическому исследованию продуктов и материалов свеклосахарного производства / Л.Т. Пятаков ; изд. В.Ф. Симиренко и В.А. Константинова. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1878. – 8, 354 с. : табл.
- 43. Рабинерсон, Р.** Из английских и французских поэтов / Рауль Рабинерсон. – К. : Лито-Тип. С.В. Кульженко, 1918. – 78 с.
- 44. Романов, Е.** Белорусский сборник. Т. 1 : Губерния Могилевская. Вып. 1-2 : Песни, пословицы, загадки / Е. Романов – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1885. – 9, 468 с.
- 45. Сборник в память 900-летия крещения Руси / под ред. А.И. Соболевского.** – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1888. – 128 с.
- 46. Сборник служебных приказов по Юго-Западным железным дорогам:** за время 1879-1911 гг. – К. : Тип. С.В. Кульженко, [1911-1912].
Т. 1. – 28, 719 с.

Т. 2. – 19 с., С. 721-1310.

Т. 3. – 36 с., С. 1313-2301.

Т. 4. – 27 с., С. 2303-3076.

47. Сборник предметов древности, находящихся в г. Киеве, в частных руках. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1890. – Вып. 1. – 12 с. : ил.

48. Сборник снимков с предметов древности, находящихся в г. Киеве, в частных руках. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1891.

Вып. 1. – 29 с. : ил., к.

Вып. 2. – 17 с. : ил.

Вып. 3-4. – 31 с. : ил.

49. Сборник снимков с предметов древности, находящихся в г. Киеве, в частных руках. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1893. – (Серия 2).

Вып. 2. – 33 с. : ил.

50. Селиханович, А. Психология нравственных переживаний / А. Селиханович. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1913. – 32 с.

51. Сецинский, Е. Город Каменец-Подольский: с 4-мя фототип. и 20-ю грав. и цинкограф. / Е. Сецинский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1895. – 247 с. : ил.

52. Сикорский, И.А. Всеобщая психология с физиогномикой в иллюстрированном изложении / И.А. Сикорский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1904. – 574 с. : табл., цв. ил.

53. Сокольский, В. Участие русского духовенства и монашества в развитии единой державы и самодержавия в Московском государстве в конце XV и первой половине XVI вв. / В. Сокольский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1902. – 229 с.

54. Сорго в России и Америке. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1884. – 69 с.

55. Столетие Киевской первой гимназии: обзор истории гимназии (1809-1811-1911 гг.). – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1911.

Т. 2, ч. 1 : Киевское главное народное училище (1789-1809 гг.). Киевская гимназия (1809-1836 гг.). Киевская первая гимназия (1836-1854 гг.). – 38, 542 с. : портр., вкл. л.

Т. 3, ч. 2 : Воспоминания о Киевской 1-ой гимназии А.И. Рубца, Н.А. Бунге и Н.П. Забугина. Исторический очерк Св.-Николаевской церкви Киевской 1-ой гимназии. – 8, 646 с. : портр., вкл. л.

56. Торсое, А. История нашего столетия. 1815-1899 гг. / А. Торсое ; пер. с дат. М.В. Лучицкая ; под ред. И.В. Лучицкого. – К. : Изд. С. В. Кульженко, 1899. – Т. 2 : 1815-1899. – 498 с.

57. Трехсотлетие со дня снятия осады Троице-Сергиевской лавры. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1910. – 59 с.

58. Тростянский, М. Преемники лучшей поры русской литературы / М. Тростянский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1908. – 29 с.

59. Труды первого съезда сельских хозяев Подольской губернии в г. Проскурове 1896 года. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1897. – 144 с.

60. Тутковский, П. Юго-Западный край: естественноист. и геогр. очерки / П. Тутковский. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1895. – 56 с.

61. Федоровский, Н.Ф. О шелководстве / Н.Ф. Федоровский. – 3-е изд., испр. и доп. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1889. – 99 с. : ил., табл.

62. Филипповский, А.К. Результаты опытов по культуре картофеля за 1905-1911 гг. / А.К. Филипповский. – К. : Типо-литогр. С.В. Кульженко, 1912. – 2, 151 с. : табл. – (Труды сети опытных полей Всерос. о-ва сахарозаводчиков).

63. Ханенко, В.Н. Собрание картин итальянской, испанской, фламандской, голландской и других школ / В.Н. Ханенко. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1899. – 72 с. : ил.

64. Цицерон, Марк Туллий. Речь Марка Туллия Цицерона в защиту Секста Росция Америкейского : учеб. пособие / М.Т. Цицерон. – 2-е изд., испр. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1879. – 100 с.

65. Шиллер, Н.Н. Основания физики. Ч. 1 : Кинематика. Принципы динамики. Статика и Кинетика твердого тела / Н.Н. Шиллер. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1884. – 360 с. : рис.

66. Экономическое исследование района Новоселицких ветвей / О-во Юго-Зап. ж. д. – К. : Тип. С.В. Кульженко, 1890. – 16, 232, 289 с. : табл.

Література:

1. **Гамоля, Н.** Друкарська слава Стефана Кульженка / Н. Гамоля // Галицькі контракти. – 2003. – № 12. – С. 55-56.
2. **Енциклопедія історії України** : у 10 т. / гол. редкол. В.А. Смолій. – К., 2008. – Т. 5 : Кон-Кю. – С. 474-475.
3. **Синьоок, Т.** Киянин, увінчаний славою / Т. Синьоок // Літ. Україна. – 2012. – 2 лют. – С. 16.

Прижиттєві видання польських істориків другої половини XIX – початку XX ст.

Т.О. Марчук

У польській історіографії окресленого періоду особливе місце займають представники краківської, варшавської та львівської історичних шкіл, в діяльності яких одне з провідних місць зайняли не тільки історія Польщі та Литви, а й численні українознавчі дослідження. Публікації вчених цих шкіл були популярними серед польської спільноти колишніх польських кресів, зокрема подільських. У складі фонду відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тимірязєва зберігається чимало історичних друків, що походять із особистих бібліотек подолян другої половини XIX – початку XX ст. Уже сучасники із зацікавленістю спостерігали за дослідницькими студіями тодішніх польських істориків, купуючи їхні книги. У складі відділу РіЦ сьогодні виявлено 106 томів прижиттєвих видань польських вчених-істориків вказаного періоду.

Найстарішим виданням у зазначених хронологічних межах є праця «Dzieje Mazowsza za panowania książąt» («Історія правління князів Мазовії», Варшава, 1858), яку польський історик Феліціан-Антоній Козловський (Felicjan-Antoni Kozłowski, 1805-1870) присвятив історичній області на східних теренах Польщі та її правителям, представникам

династії П'ястів: від початку правління Конрада I (1187-1247), засновника самостійного Мазовецького князівства, і до останнього представника мазовецької лінії – Януша III. Книга вийшла у видавництві Самуэля Оргельбранда, має напівшкіряну обкладинку, в тексті розташована генеалогічна таблиця князів Мазовії. Примірник надійшов до бібліотеки ім. К.А. Тімірязєва у 1980-х рр. із Державної історичної бібліотеки УРСР (далі – ДІБ УРСР).

Науковий доробок Казімежа Стадніцького (Kazimierz Stadnicki, 1808-1886) у фонді РіЦ представлений єдиною прижиттєвою працею польського історика – «O tronie elekcyjnym domu Jagiellonów Polsce» («Про виборний престол дому Ягеллонів у Польщі», Львів, 1880). Видання знаходилося в науковій бібліотеці ім. Л. Фінкеля в Тернополі, про що свідчить штамп «Regionalne Muzeum Podolskie T.S.L. Biblioteka naukowa im. L. Finkla w Ternopolu», до нашого фонду також поступило з ДІБ УРСР.

Чудовим знавцем історії Польщі та її народу був польський історик і публіцист німецького походження Генріх Шмітт (Henryk Schmitt, 1817-1883). У фонді бібліотеки знаходиться два примірники першого тому «Dzieje narodu polskiego» («Історія народу польського», Львів, 1863), один з яких знаходився у приватній бібліотеці відомого на Поділлі власника родової бібліотеки в Якушинцях А. Руссановського, та третій том «Dzieje Polski XVIII i XIX wieku» («Історія Польщі XVIII і XIX ст.», Краків, 1867), що надійшов з ДІБ УРСР.

Помітним представником польської історіографії цього періоду був уродженець Подільської губернії граф Александер Пшездзецький (Alexander Przedziecki, 1814-1871), два прижиттєвих видання якого є в наявності фонду РіЦ. «Podole, Wołyń, Ukraina. Obrazy miejsc i czasów» («Поділля, Волинь, Україна. Картини місць і часів», Вільно, 1841) – це зібрання окремих нарисів, написаних на основі подорожей по регіонах країни, які об'єднує єдиний задум – розповідь про минулі часи на основі архівних матеріалів, опис місцевостей та пам'яток архітектури й мистецтва та пов'язані з ними спогади і традиції. Приємним є той факт, що на сторінках цієї праці ми знаходимо

інформацію про міста і місцевості нашого краю: Вінницю, Брацлав, Шаргород та ін. Цей твір отримав високу оцінку сучасників, які відмічали, що, незважаючи на відсутність витонченої літературної обробки й огріхи у тексті, все ж становить глибокий історичний інтерес.

Історію королівської династії Ягеллонів, що правила у Центральній Європі в XVI ст., А. Пшездзецький виклав у п'ятитомному фундаментальному дослідженні «Jagiellonki polskie w XVI wieku» («Польські Ягеллонки в XVI столітті», Краків, 1868). Автор встиг видати чотири томи цієї праці, п'ятий вийшов уже після його смерті. Всі примірники вищезгадуваних праць А. Пшездзецького знаходилися у приватній колекції А. Руссановського.

Творчий доробок польського письменника, історика Кароля Шайнохи (Karol Szajnocha, 1818-1868) у фонді відділу РіЦ представлений єдиною прижиттєвою працею – «Opowiadania o królu Janie III» («Оповідання про короля Яна III», Житомир, 1860), що надійшла до нашого фонду з ДІБ УРСР.

Август Соколовський (August Sokołowski, 1820-1910) відомий, передусім, як автор історичних творів польських збройних повстань, зокрема «Dzieje powstania listopadowego: 1830-1831» («Історія Листопадового повстання: 1830-1831», т. 2, Відень, [1908]), що представлена у фонді бібліотеки. Презентабельного вигляду книга насичена різноманітним ілюстративним матеріалом: малюнками, кольоровими ілюстраціями, портретами, планами, схемами тощо.

«Dzieje Polski ilustrowane» («Ілюстрована історія Польщі», 5 т., Варшава, 1899-1901) та «Dzieje porozbiorowe narodu polskiego ilustrowane» («Ілюстрована історія польського народу після розділу», 4 т., Варшава, 1904) – ще дві фундаментальні за об'ємом і змістом праці, що залишив потомкам у спадок історик Август Соколовський. У них подана ілюстрована історія Польщі, що хронологічно описує події 962-1900 рр. Розкішно оформлені великоформатні книги мають безліч репродукцій з історичних полотен відомих майстрів живопису – Яна Матейка, Войцеха Герсона, Франциска Смуглевича, Юліуша Коссака та ін. У фондах

«Тімірязевки» зберігається три видання вищезгаданих праць, загальна кількість томів нараховує вісімнадцять екземплярів.

Глибоким та дальновидним політиком, найкращим істориком Польщі вважали Валеріана Калінку (Waleryan Kalinka, 1826-1886) – засновника краківської історичної школи в польській історіографії другої половини XIX ст. Одну з найголовніших своїх праць «Sejm czteroletni» («Чотирьохрічний сейм») він писав понад тридцять років. У колекції бібліотеки – два примірники першого тому (Львів, Краків, 1880, 1881) та примірник другого (Львів, 1881) відомої роботи історика. Львівське видання належало А. Руссановському, що підтверджує власницький надпис на титульному аркуші та сюжетний екс-лібрис на форзаці. Книги мають напівшкіряну обкладинку коричневого кольору, бинти, золоте тиснення назви на корінці.

Більша частина праць відомого польського історика та етнографа Александра Яблоновського (Aleksander Jabłonowski, 1829-1913) присвячена українській темі. Усе свідоме життя А. Яблоновський був пов'язаний із Україною, підтримував стосунки з В. Антоновичем та іншими українськими істориками, що вплинуло на його наукові інтереси. Спільно з А. Павінським він уперше упорядкував середньовічні документи Правобережної України з Варшавського, Вільнюського архівів давніх актів у багатотомну археографічну працю «Źródła dziejowe» («Історичні джерела», Варшава, 1876-1910), написав «Historya Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej» («Історія Південної Русі до занепаду Речі Посполитої», Краків, 1912), «Akademia Kijowsko-Mohilańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej» («Києво-Могилянська академія. Історичний нарис на тлі загального розвитку західної цивілізації», Краків, 1899-1900) та інші. У 1905-1909 рр. учений згрупував свій науковий доробок у сім томів, виданих під назвою «Pisma Aleksandra Jablonowskiego» («Твори Александра Яблоновського», Варшава, 1910-1913). У перших чотирьох томах широко представлено документи та матеріали з історії України, зокрема Київщини, Волині, Поділля. Вищезгадані праці, що вийшли за життя їх автора, зберігаються у фонді РіЦ. 5-й, 21-й і 22-й томи «Історичних джерел» надруковані

1877, 1894, 1897 рр. у відомій варшавській друкарні Гебетнера і Вольфа. Одна з найцінніших праць – ілюстрована монографія з історії Києво-Могилянської академії, на титульній сторінці якої стоїть штамп «С.К. Biblioteka Młodzieży Gimnazjalnej w Tarnopolu», що свідчить про перебування її у бібліотеці Тернопільської гімназії. «Твори Александра Яблоновського» (т. 1, 2, 4) побачили світ у варшавській книгарні «Е. Венде і Спілка» у 1910-1911 рр.

До численного грона визначних поляків ХІХ ст., чиє життя і діяльність тісно пов'язані з Україною, належить постать видатного письменника, історика, краєзнавця Поділля, лікаря і громадського діяча Йосипа (Юзефа) Ролле (Jozef Rolle, 1830-1894), відомого у літературі під псевдонімами Dr. Antoni J. (Д-р Антоні Й.), Antoni J (Антоні Ю.), Józef z Henrykówki (Юзеф з Генриківки) і т. д. Майбутній митець народився в Україні (хут. Генрихівка, тепер с-ще Роля Шаргородського р-ну Вінницької обл.), поглиблено вивчав її минуле, був популяризатором історії свого краю. Його твори, що базувалися переважно на раритетних документальних джерелах і рукописних свідченнях учасників подій, у легкій і привабливій формі знайомили з історією Поділля, Волині й Київщини: минулим населених пунктів, генеалогією, життям і побутом магнатських і шляхетських родин, відомими діячами з числа поляків та українців ХVІ-ХІХ ст. тощо. Більшість цих творів згодом були об'єднані у багатотомний труд із загальною назвою «Opowiadania historyczne» («Історичні оповідання», 1875-1893) і видані в 9 серіях.

Три видання «Історичних оповідань» (серія 3: т. 1, 2, Варшава, 1882 та серія 6: т. 6, Львів, 1887) Й. Ролле, а також «Nowe opowiadania historyczne» («Нові історичні оповідання», Львів, 1878), «Szkice i opowiadania» («Нариси і оповідання», Краків-Варшава, 1887), «Sylwetki historyczne» («Історичні замальовки», Краків, 1892) є у складі фонду РіЦ. Всі книги, за винятком останньої, перебували в бібліотеці А. Руссановського, адже мають книжкові знаки їх власника – сюжетний екслібрис, автограф і тиснення на корінці.

Творчий доробок польського історика Любомира Гадона (Lubomir Gadon, 1831-1908) представлений у фонді бібліотеки

його єдиним прижиттєвим виданням – «Emigracya Polska» («Польська еміграція», 3 т., Краків, 1901-1902). Тритомник, що має палітурку бордового кольору з тисненням назви і орнаментальною композицією на обкладинці та корінці, раніше належав родині Якубовських із Люлинців.

Юзеф Шуйський (Jozef Szujski, 1835-1883), один із лідерів краківської історичної школи, послідовник В. Калінки, у своїх чисельних історичних дослідженнях головну увагу приділяв політичній історії, зокрема Польщі. При цьому особливо концентруючись на причинах падіння Речі Посполитої. Виступав апологетом сильної монархічної влади, абсолютизму, зразок якого він бачив в Австро-Угорщині, католицькій церкві, вихваляв Люблінську унію, вбачаючи в ній прояв цивілізаційної «місії» Польщі на Сході, прославляв експансіоністську феодальну політику Речі Посполитої. Чотиритомна «Dzieje Polski» («Історія Польщі», Львів, 1862-1866) Ю. Шуйського, що вийшла накладом відомого львівського книгаря Кароля Вільда, у відділі РіЦ представлена двома примірниками 1-го, 2-го (1862) та 4-го (1866) томів.

Представник польської історичної науки Мар'ян Дубецький (Maryan Dubiecki, 1838-1926) залишив у спадок цілу низку історичних розвідок, присвячених історії України, деякі з яких є у фондах «Тімірязевки»: «Obrazy i studia historyczne» («Історичні образи і студії», Варшава 1884), по два примірники «Romuald Traugutt i jego dyktatura podczas powstania styczniowego 1863-1864» («Ромуальд Траугутт і його диктатура в часі Січневого повстання 1863-1864», К., 1911, 1912) та «Na kresach i za kresami. Wspomnienia i szkice» («На кресах і поза кресами: спомини і нариси», К., 1914) і двотомник «Historya literatury polskiej na tle dziejów narodu skreślona» («Історія польської літератури на фоні історії народу зображена», 2 т., Варшава, 1888). Власником першої праці, що побачила світ у варшавському видавництві Гебетнера і Вольфа, був А. Руссановський, примірник про польського диктатора Траугутта належав вінницькому присяжному повіреному Людвігу Клінгеру.

Наукова спадщина Людвика Кубали (Ludwik Kubala, 1838-1918) – польського патріота, відомого історика, професора

Львівського університету ім. Яна Казимира нараховує декілька сотень історичних праць. У 1880-1881 рр. він опублікував двотомну працю «Szkice historyczne» («Історичні нариси»). Завдяки колоритному стилю твір отримав значну популярність і надихнув Генрика Сенкевича на написання знаменитої трилогії «Вогнем і мечем», «Потоп» і «Пан Володийовський». У фонді бібліотеки є два видання нарисів: львівське, 1880 року, та два примірники 1901 р. варшавського видавництва Гебетнера і Вольфа. Кожна з книг до націоналізації бібліотек перебувала в приватних бібліотеках подолян А. Руссановського, Ф. Здзеховського, а також науковій бібліотеці ім. Л. Фінкеля у Тернополі.

Заслугують на увагу й монографічні ілюстровані видання Л. Кубали «Wojna Szwedcka w roku 1655 i 1656» («Шведська війна 1655 и 1656 рр.», Львів, 1913) та «Wojna Brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657» («Бранденбурзька війна і напад Ракоши в 1656-1657 рр.», Львів, 1914), надруковані в серії «Історична бібліотека Альтенберга».

Наукова спадщина одного із засновників варшавської історичної школи Тадеуша Корзона (Tadeusz Korzon, 1839-1918) представлена у фонді відділу РіЦ ґрунтовною семитомною працею «Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta 1764-1794» («Внутрішня історія Польщі за правління Станіслава Августа 1764-1794», т. 1-5, Варшава-Краків, 1897, 1898), «Dola i niedola Jana Sobieskiego. 1629-1674» («Доля і недоля Яна Собеського. 1629-1674», 3 т., Краків, 1898), «Kim i czym był Kościuszko» («Ким і чим був Костюшко», Варшава-Краків, 1907) та «Dzieje wojen i wojskowości w Polsce» («Історія воєн та військової справи у Польщі», т. 1, 3, Краків, 1912).

Перша праця у нашому фонді представлена одинадцятьма примірниками 1-5-го томів, що вийшли друком у видавництвах Кракова та Варшави. Більшість із них мають книжкові знаки: сюжетний екслібрис та автограф А. Руссановського, власницький підпис громадського діяча Поділля початку ХХ ст. С. Стемповського та штамп Тернопільської публічної бібліотеки «Biblioteka publiczna L 100 Koła T.S.L. w Ternopolu».

Відзначається своєю фундаментальністю і монографія про польського короля «Доля і недоля Яна Собеського. 1629-1674»

видавництва Академії знань у Кракові. Книги мають напівшкіряну палітурку чорного і коричневого кольорів із золотим тисненням назви твору на корінці. Том 1-й та примірник 3-го знаходився у публічній бібліотеці Тернополя, а до фондів «Тімірязевки» надійшов із ДІБ УРСР; том 2-й та інший примірник 3-го тому знаходився у науковій бібліотеці ім. Л. Фінкеля у Тернополі; з родової бібліотеки Ярошинських походить третій примірник 3-го тому, підтвердженням чого є сюжетний штамп «Ex Libris Dzvovichensibus».

Книги з історії військової справи в Польщі мають збільшений формат, напівшкіряну оправу, золоте тиснення назви на корінці, містять ілюстративний матеріал. На титульному аркуші першого тому виявлено автограф невідомої особи.

Біографічна праця Т. Корзона, присвячена національному герою Польщі Тадеушу Костюшку, представлена двома примірниками, один з яких був власністю А. Руссановського. Книги побачили світ 1907 р. у відомому видавництві Гебетнера і Вольфа.

Науковий доробок відомого польського історика Адольфа Павінського (Adolf Pawinski, 1840-1896), який належав до варшавської історичної школи, представлений двома прижиттєвими виданнями, що вийшли у серії «*Źródła dziejowe*» («Історичні джерела») видавництва Гебетнера і Вольфа – «*Skarbowość w Polsce i jéj dzieje za Stefana Batorego*» («Державна скарбниця та її історія за часів Стефана Баторія», Варшава, 1881) та «*Akta metryki Koronnéj co ważniejsze z czasów Stefna Batorego*» («Акт метрики Коронної, найважливішого за часів Стефана Баторія», Варшава, 1882). Книги знаходилися у родовій бібліотеці подільського поміщика, власника маєтку у с. Карабчіївка (тепер Хмельницької обл.) Брунона Старорипінського, підтвердженням чого є тиснення «B.S» на корінці.

Історія Польщі, її історичних постатей знайшли відображення у таких працях польського історика, літератора Александра Краушара (Alexander Kraushar, 1842-1931), як «*Olbracht Łaski wojewoda sieradzki*» («Ольбрахт Ласький, воєвода серадзький», 2 т., Варшава-Краків, 1882), «*Książę Repnin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta. 1764-1768*» («Князь

Репнін і Польща в перших чотири роки правління Станіслава Августа. 1764-1768», 2 т., Краків, 1898), «Towarzystwo Warszawskie przysiąci nauk. 1800-1832» («Варшавське Товариство друзів наук. 1800-1832», 3 т., Краків-Варшава, 1900-1905). Особливістю цих видань є те, що всі вони мають багатий ілюстративний матеріал. Власниками книг (за винятком двотомника про О. Ласького) були А. Руссановський, Б. Старорипінський та Л. Клінгер.

Відомий польський етнограф, археолог, історик Зигмунт Глогер (Zygmunt Gloger, 1845-1910) – автор сотень статей і декількох книг. Найбільш значуща – «Geografia historyczna ziem dawnej Polski» («Історична географія земель давньої Польщі», Краків, 1900) у свій час започаткувала широкі розвідки в галузі спеціальних історичних дисциплін. Вона насичена цікавим історичним та ілюстративним матеріалом, який, зокрема, стосується Поділля. Як член Історичної комісії Польської АН Глогер брав участь у підготовці багатьох енциклопедій, у т. ч. «Encyklopedia Staropolska ilustrowana» («Старопольська ілюстрована енциклопедія», Варшава, 4 т., 1900-1903). Це один із цінних фундаментальних творів з історії польських старожитностей, створених на основі втрачених на сьогодні історичних джерел та археологічних пам'яток, тому й викликає інтерес у сучасних дослідників та читачів. Гаслом видання було: «Знати чужі речі – то добре, а свої – обов'язок». Бібліотека має примірник «Історичної географії земель давньої Польщі» та два примірники «Старопольської ілюстрованої енциклопедії» (3 т., 1900-1902), один з яких знаходився у приватному книжковому зібранні Л. Клінгера, інший – у невідомого «І.Р.» (тиснення на корінці).

Однією із найбільш колоритних і значущих особистостей у середовищі представників краківської історичної школи другої половини XIX ст. був Міхал Бобжинський (Michał Bobrzyński, 1849-1935), який, окрім активної наукової праці, значне місце відводив громадсько-політичній діяльності. Служіння народу, ерудиція і професіоналізм, порядність та великодушність М. Бобжинського дають підстави і сьогодні вважати його одним із духовних авторитетів польського народу. Спроби віднайти ключ

до порозуміння між українцями та поляками у складних реаліях формування модерних націй принесли йому славу неупередженої особистості та зваженого політика. Його праці посіли чільне місце в польській історіографії, формуючи історичну свідомість поляків багатьох поколінь. Одна з головних праць вченого – фундаментальне історичне дослідження «Dzieje Polski w zarysie» («Історія Польщі в нарисах»), перше видання якого вийшло у 1879 р. У фонді РіЦ зберігаються 2-ге (Варшава, 1880), 3-тє (т. 2, Краків, 1890) та 4-тє (т. 1, Варшава, 1927) видання нарисів. Книги перебували в бібліотеці ім. Л. Фінкеля у Тернополі, Л. Клінгера з Вінниці та бібліотеці наукової фундації графа В. Баворовського у Тернополі.

Владислав Смоленський (Władysław Smoleński, 1851-1926) – представник варшавської історичної школи, як і його колеги, зосередив свою діяльність на вивченні Польщі доби XVI-XVIII ст. на основі аналізу документів з історії економіки та культури, порівняно широко висвітлював життя польського народу. Важливим науковим здобутком історика стала праця «Dzieje narodu polskiego» («Історія польського народу», Варшава, 1904) та «Ostatni rok sejma wielkiego» («Останній рік великого сейму», Краків, 1897), що є у фонді бібліотеки.

Друга половина XIX ст. – це період становлення і розвитку польської наукової історичної школи у Львівському університеті.

Науковий доробок одного з провідних діячів львівської історичної школи Антонія Прохаски (Antoni Prochaska, 1852-1930) нараховує понад 150 наукових праць, проте у відділі РіЦ представлений єдиним прижиттєвим виданням – «Król Władysław Jagiełło» («Король Владислав Ягайло», т. 2, Краків, 1908). Книга перебувала у бібліотеці Тернопільської гімназії, а до наших фондів потрапила з ДІБ УРСР.

У польській історіографії діяльність видатного історика, археографа, громадського діяча Людвіка Фінкеля (Ludwik Finkel, 1858-1930) охоплювала різні аспекти науки та культури. Його перу належать монографії, присвячені різним періодам історії Польщі та Львівського університету. У бібліотеці знаходиться єдине видання вченого – «Historia i statystyka

monarchii Austriacko-Węgierskiej» («Історія та статистика Австро-Угорської монархії», Львів, 1897), що побачило світ у друкарні інституту Оссолінських. На титульному аркуші стоїть штамп «Лука Гарматій» та власницький підпис М. Кошараба, до бібліотеки потрапила книга з фондів ДІБ УРСР.

Діяльність Шимона Аскеназі (Szymon Askenazy, 1866-1935) також пов'язана зі Львовом, адже відомий польський учений-медієвіст 1898-1914 рр. працював викладачем історії у Львівському університеті. Саме в цей період він написав ряд праць, у проблематиці яких надавав пріоритет національному питанню, проблемам активної збройної боротьби за незалежність, обґрунтовував західну орієнтацію польського національного руху. До таких, що є у наших фондах, відносяться: «Przymierze Polsko-Pruskie» («Польсько-Пруський союз», Львів, 1900), «Dwa stulecia: XVIII i XIX» («Два століття: XVIII і XIX», Варшава-Краків, 1903), «Książę Józef Poniatowski. 1763-1813» («Князь Юзеф Понятовський. 1763-1813», Варшава-Краків, 1905, 1910), «Rosya – Polska. 1815-1830» («Росія – Польща. 1815-1830», Варшава-Львів, 1907), «Wczasy historyczne» («Історичні статті», Варшава-Краків, 1902). У нашому фонді представлено по два примірники книг про польського політичного і військового діяча Юзефа Понятовського та російсько-польські відносини. Три екземпляри цих видань у свій час перебували в колекціях Александра Руссановського та Ісидора Маковського – вінницького лікаря, міського громадського діяча.

Історія Львівського університету пов'язана з ім'ям його викладача – професора загальної історії (з 1892), ректора університету (1907-1908) Броніслава Дембінського (Bronislaw Dembinski, 1858-1939), людини, яка багато зробила для розбудови історичної науки в цьому навчальному закладі. Його перу належить фундаментальна праця, що вирізняється широтою ілюстративного матеріалу і фактичною повнотою – «Polska na przelomie» («Польща на рубежі», Варшава-Львів-Познань, 1913). Це єдине видання в бібліотеці, що вийшло за життя автора.

Дослідник минувшини Львова польський історик і журналіст Станіслав Шнюр-Пепловський (Stanislaw Schnur-Peplowski,

1859-1900) був неперевершеним популяризатором галицької історії. Систематично вивчаючи різноманітні історичні джерела, за вісім років він написав понад двадцять книг, найвідоміші з них: «Z przeszlosci Galicyi. 1772-1862» («З минулого Галичини. 1772-1862», Львів, 1895), «Z tajnych archiwów» («З таємних архівів», Львів, 1896), «Cudzoziemcy w Galicyi. 1787-1841» («Іноземці в Галичині. 1787-1841», Львів, 1898), «Polacy i wegrzy» («Поляки та угорці», Львів, 1898), «Opowiesci historyczne» («Історичні оповідання», Львів, 1899) та інші. «Polacy i wegrzy» («Поляки та угорці», Львів, 1898) – єдине прижиттєве видання цього автора у фонді «Тімірязівки».

Коло наукових інтересів польського історика, педагога, професора Ягеллонського університету Віктора Чермака (Wiktor Czermak, 1863-1913) – загальна і політична історія Польщі XVII ст., польсько-шведські відносини в XVII-XVIII ст., хід російсько-польської війни 1654-1667 рр. та ін. У нашому відділі зберігається монографічне видання «Studia historyczne» («Історичні дослідження», Краків, 1901), що висвітлює правління польського короля Владислава IV, розповідає про одного з представників польського шляхетського магнатського роду Станіслава-Єжи Любомирського, описує події Тридцятилітньої війни 1618-1648 та Смоленської 1632-1634 рр. Привабливо оформлена книга – напівшкіряна бордово-коричневого кольору «мармурова» обкладинка з кутиками і тисненням на корінці – перебувала в приватній колекції, про що свідчать ініціали невідомої особи «W.D.».

З ранньої молодості, в майбутньому польський історик, публіцист, етнограф і перекладач Леон Василевський (Leon Wasilewski, 1870-1936) жваво цікавився питаннями відносин із національними меншинами в Царстві Польському та українською – соціальною, культурною, історичною проблематикою України. Стежив за українським літературним процесом. Проживаючи у Львові, познайомився з І. Франком, М. Павликом та іншими діячами західноукраїнської культури. Перекладав на польську мову окремі літературні твори українських письменників, робив огляди галицьких видань для польської

преси. Багато друкувався в ці роки. У книжці «Ukraina i sprawa ukraińska» («Україна та українська справа», Краків, 1912), що є у фонді бібліотеки, подав бібліографію Тараса Шевченка, висвітлив його участь у Кирило-Мефодіївському братстві та зв'язки з польськими письменниками – політичними в'язнями.

«Pamiętny Sejm» («Пам'ятний Сейм», Варшава, 1913) – єдине прижиттєве видання у «Тімірязевці» представника неоромантичного напрямку в польській історичній науці Вацлава Собеського (Wacław Sobeski, 1872-1935). Примірник опрацьований у напівшкіряну палітурку сіро-коричневого кольору, на корінці якого стоїть тиснення «A.S.-J.», яке належало Антоні Якубовському з Люлинців.

Випускник Львівського університету, польський історик, професор Адам Скалковський (Adam Skałkowski, 1877-1951) – автор понад 260 публікацій. Сферою його наукових інтересів була історія кінця XVIII – початку XIX ст. У відділі рідкісних і цінних видань зберігається єдиний прижиттєвий труд автора – «Książę Józef» («Князь Юзеф», Битом, 1913), що висвітлює сторінки життя Юзефа Понятовського – відомого польського політичного і військового діяча, маршала Франції (1813), племінника польського короля Станіслава Августа Понятовського. Це розкішне видання великого формату в ледериновій оправі темно-синього кольору, прикрашене золотим тисненням рослинним орнаментом на кришці і корінці, орнаментальними заставками і кінцівками в тексті, що опрацьований рамками. Книгу супроводжують чорно-білі ілюстрації відомих і маловідомих польських художників, та шість кольорових, виконаних Броніславом Гембаржевським. Книга походить зі Стрижавського маєтку Грохольських.

* * *

Розмір колекції та тематичне розмаїття прижиттєвих видань польських істориків другої половини XIX – початку XX ст. свідчить про актуальність видань історичної тематики для національної спільноти. Прагнення зрозуміти минуле свого народу, щоб будувати майбутнє, підштовхувало поляків купувати найновіші історичні друки.

**Прижиттєві видання польських вчених-істориків
другої половини XIX – початку XX ст.**

1. **Antoni, J.** Nowe opowiadania historyczne / J. Antoni. – Lwow : Nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1878. – 381, [2] s.
2. **Antoni, J.** Opowiadania historyczne / J. Antoni. – Warszawa : Nakładem Gebethnera i Wolffa, 1882.
  - T. 1. – 281 s.
  - T. 2. – 269 s.
3. **Antoni, J.** Opowiadania historyczne / J. Antoni. – Warszawa : Nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1887. – III, 383 s.
4. **Antoni, J.** Skice i opowiadania / J. Antoni. – Krakow : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1887. – 465, II s.
5. **Antoni, J.** Sylwetki historyczne / J. Antoni. – Krakow : Nakład G. Gebethnera i Spółki, 1892. – 404 s.
6. **Askenazy, S.** Przymierze Polsko-Pruskie / S. Askenazy. – Lwow ; Warszawa ; Poznan : Nakładem towarzystwa wydawniczego, 1900. – 206 s.
7. **Askenazy, S.** Wczasy historyczne / S. Askenazy. – Warszawa ; Krakow : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1902. – IV, 452 s.
8. **Askenazy, S.** Dwa stulecia: XVIII i XIX / S. Askenazy. – 2-e wyd. – Warszawa ; Krakow : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1903. – 477 s.
9. **Askenazy, S.** Książce Jozef Poniatoski. 1763-1813 / S. Askenazy. – Warszawa ; Krakow : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1905. – 337 s. : il.
10. **Askenazy, S.** Rosya-Polska. 1815-1830 / S. Askenazy. – Lwow : Nakładem H. Altenberga ; Warszawa : E. Wende i Sp., 1907. – 206 s.
11. **Askenazy, S.** Książce Jozef Poniatoski. 1763-1813 / S. Askenazy. – Warszawa ; Krakow : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1910. – 337 s. : il.
12. **Bobrzyński, M.** Dzieje Polski w zarysie. T. 1 / M. Bobrzyński. – 2-e wyd. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1880. – 324, [4] s.
13. **Bobrzyński, M.** Dzieje Polski w zarysie. T. 2 / M. Bobrzyński. – 3-e wyd. – Krakow : Nakład G. Gebethnera i Spółki, 1890. – 387 s.

14. **Bobrzyński, M.** Dzieje Polski w zarysie. T. 1 / M. Bobrzyński. – 4-e wyd. – Warszawa, 1927. – 296 s.

15. **Czermak, W.** Studia historyczne / W. Czermak. – Krakow: Spółka wydawnicza Polska, 1901. – 341 s.

16. **Gadon, L.** Emigracja Polska: pierwsze lata po upadku powstania listopadowego / L. Gadon. – Krakow : Spółka wydawnicza Polska.

T. 1. – 1901. – 228 s. : il.

T. 2. – 1901. – 343 s. : il.

T. 3. – 1902. – 373 s. : il

17. **Gloger, Z.** Geografia historyczna ziem dawnej Polski / Z. Gloger. – Krakow : Spółka wydawnicza Polska, 1900. – 387 s. : il.

18. **Gloger, Z.** Encyklopedia Staropolska ilustrowana / Z. Gloger. – Warszawa : Druk P. Laskauera i W. Babickiego.

T. 1. – 1900. – 316 s.

T. 2. – 1901. – 332 s.

19. **Dembinski, B.** Polska na przełomie / B.Dembinski. – Warszawa, 1913. – XIV, 575 s. : portr., facs. – (Biblioteka historyczna Altenberga).

20. **Dubiecki, M.** Obrazy i studia historyczne / M. Dubiecki. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1884. – 287 s.

21. **Dubiecki, M.** Historia literatury polskiej na tle dziejów narodu skreślona / M. Dubiecki. – Warszawa : Nakład Maurycego Orgelbranda, 1888.

T. 1. – 457 s.

T. 2. – 474 s.

22. **Dubiecki, M.** Romuald Traugutt i jego dyktatura podczas powstania styczniowego 1863-1864 / M. Dubiecki. – Kijow : Nakładem księgarni Leona Idzikowskiego.

3-e wyd. – 1911. – 256 s.: il., portr.

4-e wyd. – 1912. – 256 s. : il., portr.

23. **Dubiecki, M.** Na kresach i za kresami. Wspomnienia i szkice / M. Dubiecki. – Kijow : Nakładem księgarni Leona Idzikowskiego, 1914. – VI, 253 s. : il., portr.

24. **Finkel, L.** Historia i statystyka monarchii Austriacko-Węgierskiej / L. Finkel, S. Glabinski. – Lwow : Nakładem Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1897. – 79 s.

25. **Jablonowski, A.** Lustracja Krolewszczyzn ziem ruskich Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku / A. Jablonowski. – Warszawa : Wydawal Aleksander Jablonowski ; Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa, 1877. – 226 s. – (Źródła dziejowe ; T. 5).

26. **Jablonowski, A.** Polska XVI wieku pod wzgledem geograficzno-statystycznym / A. Jablonowski. – Warszawa : Sklad glowny w ksiegarni Gebethnera i Wolffa.

T. 10 : Ziemie Ruskie: Ukraina (Kijow – Braclaw). Dzial II. – 1894. – 345 s. (Źródła dziejowe ; T. 22).

T. 11: Ziemie Ruskie: Ukraina (Kijow – Braclaw). Dzial III. – 1897. – 736, LIX s. – (Źródła dziejowe ; T. 22).

27. **Jablonowski, A.** Akademia Kijowsko-Mohilańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej / A. Jablonowski. – Krakow : Druk W. L. Anczyca i Spółki, 1899-1900. – 180 s. : il., portr. – (Fontes et commentationes historiam scholarum superiorum in Polonia illustrantes).

28. **Jablonowski, A.** Pisma Aleksandra Jablonowskiego / A. Jablonowski. – Warszawa : Sklad Glowny w ksiegarni E. Wende i Spółka.

T. 1 : Ziemie Ruskie Rzeczypospolitej. – 1910. – XXI, 349 s.

T. 2 : Kresy Ukrainne. – 1910. – 345 s.

T. 4 : Wolyn, Podole i Rus Czerwona. – 1911. – 532 s.

29. **Jablonowski, A.** Historia Rusi południowej do upadku Rzeczypospolitej Polskiej / A. Jablonowski. – Krakow : Akademia Umiejtnosci, 1912. – XV, 366 s.

30. **Kalinka, W.** Sejm Czteroletni. T. 1 / W. Kalinka. – Krakow : Nakładem i czcionkami drukarni «Czasu», 1880. – VIII, 583 s.

31. **Kalinka, W.** Sejm Czteroletni / W. Kalinka. – 2-e wyd.

T. 1. – Krakow : Nakładem ksiegarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1881. – VIII, 583 s.

T. 2. – Lwow : Nakładem ksiegarni Seyfartha i Czajkowskiego, 1881. – VII, 255 s.

32. **Kalinka, W.** Sejm Czteroletni / W. Kalinka. – 4-e wyd.

T. 1. Cz. 1. Ks. 1-2. – Krakow : Nakładem ksiegarni Spółki wydawniczej Polskiej, 1895. – 676 s.

T. 2. Cz. 1. Ks. 4. – Krakow : Nakładem księgarni Spółki wydawniczej Polskiej, 1895. – VII, 689 s.

33. **Kozłowski, F.** Dzieje Mazowsza za panowania książąt / F. Kozłowski. – Warszawa : Nakład i druk S. Orgelbranda Księgarza i Typografa, 1858. – 579 s.

34. **Korzon, T.** Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta. 1764-1794 / T. Korzon – 2-e wyd. – Krakow : Księgarnia L. Zwolinskiego i Spółki ; Warszawa : Nakładem księgarni Teodora Paprockiego i Spółki, 1897.

T. 1. – 513 s. : map., il.

T. 2. – 428 s. : map., il.

T. 3. – 491 s. : map., il., tab.

T. 4. – 339 s. : map., il.

T. 5. – 298 s. : map., il.

35. **Korzon, T.** Dola i niedola Jana Sobieskiego. 1629-1674 / T. Korzon. – 2-e wyd. – Krakow : Akademia Umiejętności, 1898.

T. 1. – VIII, 586 s.

T. 2. – VI, 446 s.

T. 3. – VII, 542 s.

36. **Korzon, T.** Kim i czym był Kosciuszko. – Warszawa : Gebethner i Wolff ; Krakow : G. Gebethner i Spółki, 1907. – 187 s. : il., map.

37. **Korzon, T.** Dzieje wojen i wojskowości w Polsce / T. Korzon. – Krakow : Akademia Umiejętności, 1912.

T. 1. – 387 s.

T. 3. – 459 s.

38. **Kraushar, A.** Olbracht Łaski, wojewoda sieradzki : wizerunek historyczny na tle dziejów Polski XVI wieku / A. Kraushar. – Warszawa : Gebethner i Wolff ; Krakow : G. Gebethner i Spółka, 1882.

T. 1. – 272 s.

T. 2. – 300 s.

39. **Kraushar, A.** Książę Repnin i Polska w pierwszym czteroleciu panowania Stanisława Augusta. 1764-1768 / A. Kraushar. – 2-e wyd., przejr. i popraw. – Krakow : G. Gebethner i Spółka, 1898.

T. 1. – 407, X s.

T. 2. – 248, IX s.

40. **Kraushar, A.** Towarzystwo Warszawskie przyjaciół nauk. 1800-1832 : monografia historyczna osnuta na źródłach archiwalny. – Krakow : Gebethner i Spółka ; Warszawa : Gebethner i Wolff. – il.
T. 1. Ks. 1 : Czasy Pruskie. 1800-1807. – 1900. – 407 s.
T. 2. Ks. 2 : Czasy Księstwa Warszawskiego. 1807-1815. – 1901. – 318 s.
T. 3. Ks. 3 : Czasy Królestwa Kongresowego: czterolecie drugie. 1820-1824. – 1904. – 476 s.
T. 3. Ks. 3 : Czasy Królestwa Kongresowego: ostatnie lata. 1828-1830. – 1905. – 476 s.
41. **Kubala, L.** Szkice historyczne / L. Kubala. – 2-e wyd. – Lwow : Nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1880. – 332 s. – (Ser. 1).
42. **Kubala, L.** Szkice historyczne / L. Kubala. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1901.
4-e wyd. – 1901. – 337 s. – (Ser. 1).
4-e wyd. – 1901. – 316 s. – (Ser. 2).
43. **Kubala, L.** Wojna Brandenburska i najazd Rakoczego w roku 1656 i 1657 / L. Kubala. – Lwow : H. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Sp., 1914. – 439 s. : il. – (Biblioteka historyczna Altenberga).
44. **Kubala, L.** Wojna Szwedka w roku 1655 i 1656. – Lwow : H. Altenberg, G. Seyfarth, E. Wende i Sp., 1913. – VI, 495 s. : il. – (Biblioteka historyczna Altenberga).
45. **Prochaska, A.** Król Władysław Jagiełło. T. 2 / A. Prochaska. – Krakow : Akademia Umiejetnosci, 1908. – 433 s.
46. **Pawinski, A.** Skarbowość w Polsce i jój dzieje za Stefana Batorego / A. Pawinski. – Warszawa : Skład glowny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1881. – IX, 470 s. – (Źródła dziejowe ; T. 8).
47. **Pawinski, A.** Akta metryki Koronnej co ważniejsze z czasów Stefana Batorego / A. Pawinski. – Warszawa : Skład glowny w księgarni Gebethnera i Wolffa, 1882. – III, 318, VI s. – (Źródła dziejowe ; T. 11).
48. **Przedziecki, A.** Podole, Wołyń, Ukraina. Obrazy miejsc i czasów. T. 1 / A. Przedziecki. – Wilno : Nakład i druk Teofila Glucksberga, 1841. – 243 s.

49. **Przedziecki, A.** Jagiellonki polskie w XVI wieku / A. Przedziecki. – Krakow : Drukarnia instytutu Jagielloński, 1868.
 T. 1. – XII, 398 s.
 T. 2. – 303 s.
 T. 3. – XII, 399 s.
 T. 4. – 399 s.
50. **Schmitt, H.** Dzieje narodu polskiego. T. 1 / H. Schmitt. – Lwow : Nakładem autora, 1863. – 150 s.
51. **Schmitt, H.** Dzieje Polski XVIII i XIX wieku. T. 3 / H. Schmitt. – Krakow : W drukarni «Czasu» W. Kirchmayera, 1867. – III, 213 s.
52. **Skalkowski, A.** Książę Józef / A. Skalkowski. – 2-e wyd. – Bytom G.-Ś. : Nakładem i Czcionkami «Katolika», 1913. – 479 s. : il.
53. **Smoleński, W.** Ostatni rok sejma wielkiego / W. Smoleński. – 2-e wyd., niezmen. – Krakow : Nakład Księgarni Gebethnera i Spółki, 1897. – 198 s.
54. **Smoleński, W.** Dzieje narodu polskiego / W. Smoleński. – 2-e wyd., przejrz. – Warszawa : Nakład Gebethnera i Wolffa, 1904. – VII, 484, 3 s.
55. **Schnur-Peplowski, S.** Polacy i węgry / S. Schnur-Peplowski. – Lwow : Nakładem księgarni Gubrynowicza i Schmidta, 1898. – 291, [5] s.
56. **Sobeski, W.** Pamienny Sejm / W. Sobeski. – Warszawa, 1913. – 186 s.
57. **Sokolowski, A.** Dzieje powstania listopadowego. 1830-1831 / A. Sokolowski. – Wieden : Nakładem Franciszka Bondeco (z druk. J. Philippa), [1907]. – 304 s. : il.
58. **Sokolowski, A.** Dzieje Polski ilustrowane: na podstawie najnowszych badań historycznych / A. Sokolowski. – [Warszawa : Druk «Wiek»].
 T. 1. – [1899]. – 306 s. : il.
 T. 2. – [1900]. – 340 s. : il.
 T. 3. – [1900]. – 402 s. : il.
 T. 4. – [1901]. – 436 s. : il.
 T. 5. – [1901]. – 612 s. : il.
59. **Sokolowski, A.** Dzieje porozbiorowe narodu polskiego ilustrowane / A. Sokolowski. – Warszawa, [1903]-1904.

T. 1. – Warszawa : Druk i nakład tow. akc. wydawniczo-drukarskiego «Wiek», [1903]. – 532 s. : il.

T. 2. – Warszawa : Druk i nakład tow. akc. wydawniczo-drukarskiego «Wiek», [1903]. – 534 s. : il.

T. 3. – Warszawa : Druk Piotra Sauerkraut i S-ki, 1904. – 405 s. : il.

T. 4. – Warszawa : Druk Piotra Sauerkraut i S-ki, 1904. – 403 s. : il.

60. **Szajnocha, K.** Opowiadania o Krolu Janie III / K. Szajnocha. – Zytomierz : Nakładem księgarni Jana Hussarowskiego, 1860. – 164, XXIV s.

61. **Stadnicki, K.** O tronie elekcyjnym domu Jagiellonów Polsce / K. Stadnicki. – Lwow : Nakładem autora, 1880. – 98 s.

62. **Szujski, J.** Dzieje Polski: podlug ostatnich badan / J. Szujski. – Lwow : Nakładem Karola Wilda.

T. 1 : Piastowie. Cz. 2. – 1862. – XII, 294 s.

T. 4 : Krolowie wolno obrani. Cz. 2 : r. 1668 do 1795. – 1866. – [12], 752 s.

63. **Wasilewski, L.** Ukraina s sprawa ukraińska / L. Wasilewski. – Krakow : Spółka nakładowa «Książka», [1911]. – XII, 219, [2], XXI s.

Районні газети Вінниччини другої половини XX – початку XXI ст.: з історії бібліотечного зібрання

Н.І. Огороднік

З часу своєї появи газета завжди була важливим джерелом інформації, більше того, саме вона тривалий час була чи не єдиним інформатором пересічних громадян про події, що відбувалися у навколишньому світі. А сьогодні історики, краєзнавці, дослідники звертаються до газетної періодики минулих років ще й як до об'єктивного, достовірного історичного джерела. Преса є феноменом культури народу, адже з її сторінок майбутні покоління дізнаються про те, як жили, за що боролися

попередники. Саме завдяки газетам читачі мають можливість знайомитися із життям суспільства в історичній динаміці, взаємозв'язку та взаємозалежності. Незважаючи на політичну заангажованість більшості періодичних видань минулих років, у них передано дух епохи, погляди, пріоритети різних верств населення, політичної еліти.

Цінним інформаційним джерелом у цьому плані є й газети фонду сектору газетної періодики Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, адже в ньому зосереджені не лише сучасні, але й видання минулих років. По-справжньому унікальним для наукових працівників, викладачів, студентів, краєзнавців є фонд районних газет Вінницької області.

Потік друкованих періодичних видань, в т. ч. і місцевих, розпочався відразу ж після революційних подій 1917 р. Такі газети переважно містили відомості про конкретні факти місцевого життя, служили джерелом інформації про перебіг подій, зміни в суспільному житті «глибинки». За підрахунками окремих дослідників, упродовж 1917-1920 рр. на Поділлі існувало понад 118 місцевих газет [1]. На території, що увійшла до складу сучасної Вінницької області, ще в ті часи друкувати періодичні видання, окрім Вінниці, почали в Гайсині, Літині, Тульчині, Жмеринці, Бершаді, Ольгополі, Томашполі, Немирові, Липовці, Летичеві, Ямполі, Хмільнику. Це були офіційні суспільно-політичні, фахові, військові, художньо-літературні, клерикальні періодичні видання. Одним із таких найстаріших офіційних місцевих видань є, наприклад, газета «Липовецькі вісті», заснована 25 березня 1917 р. Під такою назвою видання відновлено 1998 р. і є органом Липовецької районної держадміністрації. Прикладом позапартійних місцевих видань того часу можна назвати газету «Народні бажання» – орган Ольгопільського відділу Союзу подільських українців. Окремі номери газет цього періоду зберігаються у фонді відділу краєзнавства бібліотеки. Це, зокрема, газета «Вісті» Жмеринського ревкому – 2 номери за 1920 р., «Вісті» Гайсинського ревкому – кілька номерів за 1920 р., «Вісник» Літинського ревкому – 3 номери за 1920 р. Цей період у розвитку періодики України і Поділля характеризується відносною свободою публікацій, поглядів. Він сприяв процесу

формування громадянської позиції населення, піднесенню його освітнього і загальнокультурного рівня.

Проте уже в 30-х роках, у зв'язку з жорстокими репресіями, в першу чергу проти українців, живий інтерес до преси, що активно проявився після революції 1917 р., занепав. Друковане слово піддавалося жорсткій цензурі. Газети політизувалися, ставали рупорами комуністичної ідеології. Саме в цей період районні газети, що в більшості своїй були засновані в 1931-1932 рр., стали основними періодичними виданнями офіційного характеру, тобто органами місцевих партійних організацій і районних рад. Але і в такому вигляді тогочасна преса дає дослідникам уявлення про цей історичний період, його політичне, культурне, економічне життя. На жаль, у фонді сектору газетної періодики районні газети цього періоду не зберігаються. Їх можна знайти у фондах Державного архіву Вінницької області.

Вінницька ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва – єдина бібліотека на Вінниччині, що отримує і зберігає всі районні газети, починаючи з післявоєнних років і дотепер.

Під впливом історичних, суспільно-політичних подій неодноразово відбувалися зміни в адміністративно-територіальному поділі Вінницької області, що неодмінно позначалося й на практиці видання газет. Офіційна дата утворення області – 27 лютого 1932 р., до її складу на той час входило 69 районів і 2 міста обласного підпорядкування. До 1939 р. ще неодноразово відбувалися зміни – одні адміністративні одиниці передавали іншим областям України, окремі – навпаки приєднували, засновували і ліквідовували, чи об'єднували. Проте, враховуючи той факт, що темою нашого дослідження є газетні видання районів Вінниччини повоєнного часу, зупинимося на адміністративно-територіальному поділі області цього періоду, адже саме він впливав на мережу районних часописів.

1946 р. – створено Джуринський район. У січні 1954 р. Монастирищенський район відійшов до складу новоствореної Черкаської області. Усього діяло 45 районів. Упродовж 1957-1959 рр. ліквідовано 12 районів: Вороновицький, Дашівський, Джулинський, Джуринський, Копайгородський,

Ободівський, Ольгопільський, Самгородоцький, Ситковецький, Станіславчицький, Турбівський, Ямпільський. На кінець 50-х – початок 60-х років в області налічувалося 32 райони. 1962 р. – відбувається укрупнення районів (замість 32 створено 13): Барський, Бершадський, Гайсинський, Жмеринський, Калинівський, Козятинський, Крижопільський, Липовецький, Могилів-Подільський, Немирівський, Погребищенський, Тульчинський, Хмільницький. 4 січня 1965 р. – відновлені Вінницький, Іллінецький, Тиврівський, Тростянецький, Шаргородський і Ямпільський райони; 1966 р. – Літинський, Мурованокуріловецький, Піщанський, Теплицький, Томашпільський, Чечельницький; 1979 р. – Оратівський; 28 листопада 1990 р. створено Чернівецький. Такий адміністративно-територіальний поділ зберігається дотепер.

* * *

За час існування Вінницької області її економічне, політичне, культурне життя знаходило відображення у місцевій пресі. Кожен із районів Вінницької області мав і має свій друкований державний орган – районну газету. Видавалися і видаються також газети місцевих рад, громадських організацій, партій, підприємств. Так, у фонді сектору газетної періодики зберігаються газети ряду сільських і селищних рад Бершадського району, такі, наприклад, як газета «Ленінським шляхом» с. Шляхова за 1979-1988 рр., «Шлях Ілліча» с. Устя за 1979-1988 рр., «Ленінець» с. Чапаєвка за 1979-1988 рр., також газети с. Пиків Калинівського району «За комунізм» за 1980-1982 рр., с. Вороновиця Вінницького району «Шлях до комунізму» за 1979, 1981, 1983 рр. та ін. Цікавою для дослідників і краєзнавців може бути щотижнева газета Вінницького виробничого об'єднання «Хімпром» – «Хімік» 1965-1999 рр. друку. Також є газети навчальних закладів м. Вінниця: «Вузівські вісті» – друкований орган Вінницького фінансово-економічного університету, «Імпульс» – щомісячник Вінницького національного технічного університету тощо. Ці видання зберігаються з часу свого надходження до бібліотеки і слугують важливим джерелом для вивчення історії краю.

Проте основний масив фонду місцевих газет сектору

газетної періодики – це саме офіційні друковані видання органів районної влади. Як зазначалося вище, вони зберігаються, починаючи з 1944 р. і до нашого часу.

Більшість із них засновані в 1931-1932 рр., коли утворювалася Вінницька область. Подаємо перелік цих часописів (назви в теперішньому варіанті):

«Вісті Тепличчини» – громадсько-політичний тижневик Теплицького району, заснований у вересні 1931 р.;

«Вісник Козятинщини» – громадсько-політичне видання Козятинської районної ради – листопад 1930 р.;

«Життєві обрії» – газета Хмільницьких райдержадміністрації, районної та міської рад – 1930 р.;

«Колос» – видання Погребищенської райдержадміністрації та районної ради – грудень 1931 р.;

«Маяк» – газета Тиврівської районної ради – березень 1932 р.;

«Наше Придністров'я» – газета Мурованокуріловецької районної ради та райдержадміністрації – 1931 р.;

«Подільський край» – газета Барської районної ради – квітень 1931 р.;

«Піщанські вісті» – газета Піщанської районної ради та райдержадміністрації – березень 1931 р.;

«Прапор Перемоги» – газета Калинівської райдержадміністрації та районної ради – 1931 р.;

«Сільські новини» – газета Крижопільської райдержадміністрації та районної ради – серпень 1931 р.;

«Томашпільський вісник» – громадсько-політична газета Томашпільської районної ради – 1931 р.;

«Трудова слава» – газета Іллінецької райдержадміністрації та районної ради – жовтень 1930 р.;

«Чечельницький вісник» – газета Чечельницької районної ради – червень 1931 р.;

«Шаргородщина» – газета Шаргородської райдержадміністрації та районної ради – грудень 1931 р.

Є серед районних газет і справжні старожили. Вже згадувалася газета «Липовецькі вісті», заснована в 1917 р., газета «Жмеринський меридіан» – у 1919 р., «Бершадський

край» – у липні 1920 р., «Літинський вісник» – у лютому 1920 р., «Гульчинський край» – у липні 1925 р.

Змінювалися часи, змінювалося обличчя газет, їхній зміст, їхні назви. Відслідкувати історію зміни назв районних газет і водночас якоюсь мірою зміни політичних настроїв у суспільстві можна за наведеним нижче переліком: *Барський р-н* – «Нове життя» (1944-1948), «Радянський прапор» (1956-1961), «Червоний промінь» (1963-1991), «Подільський край» (з 1991); *Бершадський* – «Соціалістичний шлях» (1944-1962), «Вогні комунізму» (1962-09.1991), «Бершадський край» (з 09.1991); *Вінницький* – «Сталінським шляхом» (1945-1955), «Шлях комунізму» (1956-04.1962), «Колос» (1962-02.1963), «Колгоспна зоря» (04.1965-1989), «Подільська зоря» (з 1990); *Гайсинський* – «Радянське село» (1944-1962), «Трибуна праці» (з 1963-); *Жмеринський* – «За соціалістичну перемогу» (1944-1949), «Комуніст» (1956-1962), «Нові горизонти» (1962-1999), «Жмеринський меридіан» (з 2000); *Іллінецький* – «Прапор перемоги» (1944-1962), «Трудова слава» (з 1966); *Калинівський* – «Колгоспна правда» (1944-1949), «Прапор комунізму» (1956-1962), «Прапор перемоги» (з 1963); *Козятинський* – «Коллективна праця» (1946-1962), «Жовтневі зорі» (1962-1991), «Вісник Козятинщини» (з 1992); *Крижопільський* – «Шляхом Леніна» (1945-1962), «Сільські новини» (1962-1963), (з 1966); *Літинський* – «Коллективіст» (1944-1946), «Радянське життя» (1956-1962), «Літинський вісник» (1966-03.1992), (з 04.1992); *Липовецький* – «Колгоспне село» (1944-1961), «Нове життя» (1962-04.1998), «Липовецькі вісті» (з 06.1998); *Могилів-Подільський* – «Наддністрянська зірка» (1944-1949), «Вперед до комунізму» (1956-1962), «Наддністрянська правда» (1962-09.1991), «Слово Придністров'я» (з 09.1991); *Мурованокуриловецький* – «Наша перемога» (1944-1949), «Маяк комунізму» (1956-1991), «Наше Придністров'я» (з 1992); *Немирівський* – «Зоря» (1944-1948), «Колгоспні вісті» (1963-1989), «Прибузькі новини» (з 1990); *Оратівський* – «Ленінський шлях» (1945-1962), «Рідний край» (1980-1991), «Обрії Оратівщини» (з 1992); *Піщанський* – «Сталінська правда» (1944-1956), «Під прапором Леніна» (1960-1991), «Піщанські

вісті» (з 1991); *Погребищенський* – «Сталінський шлях» (1944-1949), «За перемогу комунізму» (1956-1962), «Колос» (з 1963); *Теплицький* – «Перемога» (1947-1949), «Радянська правда» (1956-1962), «Зірка» (1967-1989), «Прапор жовтня» (1990-09.1992), «Вісті Тепличчини» (з 10.1992); *Тиврівський* – «Шлях Ілліча» (1946-1949), «Прапор Ілліча» (1956-1962), «Маяк» (з 1965); *Томашпільський* – «Сталінський шлях» (1945-1949), «Шляхом комунізму» (1956-1990), «Томашпільський вісник» (з 1991); *Тростянецький* – «Сталінська правда» (1946-1949), «Прапор Ленінізму» (1956-1961), «Ленінським шляхом» (1965-09.1991), «Тростянецькі вісті» (з 10.1991); *Тульчинський* – «Червона Тульчинщина» (1944-1949), «Комуністичним шляхом» (1960-1962), «Зоря комунізму» (1962-09.1990), «Тульчинський край» (з 12.1990); *Хмельницький* – «Прапор Перемоги» (1944-1949), «Прапор Сталіна» (01.08.1956-1962), «Хмельницька зоря» (08.1956-1962), «Червоний прапор» (1962-1991), «Життєві обрії» (з 1992); *Чернівецький* – «Колгоспна правда» (1945-03.1949), «Зоря комунізму» (1960-1962), «Чернівецька зоря» (з 10.2001); *Чечельницький* – «Колгоспник» (1945-1989), «Слово правди» (1990-09.1991), Чечельницький вісник» (з 09.1991); *Шаргородський* – «За перемогу» (1944-1949), «За комунізм»/«Комунар» (1956-1962), «Шаргородщина» (04.1965-1991), (з 1992); *Ямпільський* – «Наддністрянський колективіст» (1944-1962), «Слово хлібороба» (1965-1989), «Ямпільські вісті» (1965-1989), (з 1990).

У період 1944-1954 рр. у назвах газет багатьох районів звучить ім'я Сталіна: «Сталінським шляхом» (Вінницький р-н), «Сталінська правда» (Піщанський р-н), «Сталінський шлях» (Погребищенський р-н). Газетні публікації цього періоду сповнені вдячністю комуністичній партії і особисто «вождю» за перемогу над німецько-фашистськими загарбниками, розповідають про перемоги на воєнному і трудовому фронтах, про завдання, поставлені партією і урядом на пленумах та з'їздах, і про те, як успішно вони виконуються на місцях. Але, незважаючи на таку політичну упередженість, за матеріалами цих статей можна простежити справжнє економічне і соціальне становище

краю, справжні проблеми селян. Наприклад, у невеличкому дописі у газету «Сталінським шляхом» Вінницького району за 18 січня 1945 р. йдеться про підготовку до посівної. Попри критичний характер статті, зрозуміло, що у селян просто немає ні коштів, ні робочої сили, аби виконати необхідні роботи до посівної.

У 1960-70-х рр. назви газет мають, хоча і прокомуністичний підтекст, але вже без згадування імен окремих вождів, крім, звичайно, Леніна: «Нове життя» (Липовецький р-н), «Колгоспні вісті» (Немирівський р-н), «За перемогу комунізму» (Погребищенський р-н) тощо. Основна тематика публікацій залишається незмінною: завдання партії і уряду перед народом, який крокує до комунізму, і героїчна праця громадян на виконання цих рішень і завдань. Заголовки статей говорять самі про себе: «Ленінським курсом – до перемоги комунізму» («Зоря комунізму» Тульчинський р-н, 25 квітня 1963 р.) «Плани партії – наші плани» («Прапор комунізму» Калинівський р-н, 26 січня 1960 р.). Але зустрічаються й інші заголовки, як от «Є в Калинівці таксі». І в статті обговорюється проблема пасажироперевезення в районі, брак машин, неузгодженість графіка перевезень. Або «В заводській бібліотеці» – про бібліотеку Бродецького цукрового заводу, що обслуговує близько 500 читачів, має книжковий фонд 8 700 томів. Тільки за один день бібліотеку відвідали 74 читачі, їм видано 165 книг і журналів («Жовтневі зорі» Козятинський р-н, 8 січня 1963 р.). Привертає увагу ціла серія нарисів у газеті «Вогні комунізму» Бершадського району, автором яких є дописувач із с. Бирлівка В. Козлов, про передовиків і просто сільських трударів. У них розповідь про героїв легко читається, без зайвого офіціозу, сприймається як цікаве закінчене оповідання. Друкуються в газетах і літературні проби місцевих талантів. То були непрості часи для журналістів. Як казав відомий український письменник Віктор Тимчук, колишній журналіст «Колгоспної зорі» (Вінницький р-н): «Єднало одне – випустити цікавий номер газети, попри офіційні матеріали і цензуру».

Перебудова 1980-х рр. і розпад Радянського Союзу призвели у 1990-х рр. не тільки до змін у назвах газет, але й до більш правдивого, об'єктивного висвітлення життя краю. Назви

вже повністю нейтральні: «Подільський край» (Барський р-н), «Прибузькі новини» (Немирівський р-н), а газета «Липовецькі вісті» повернула собі назву, якою в 1917 р. започаткувала своє існування.

У часописах цього періоду більше матеріалів про долі людей без прив'язування до взятих ними зобов'язань перед урядом чи країною, про малий бізнес, його перспективи і проблеми, про сімейні ферми, про важкі умови для сільськогосподарських працівників, особливо для буряководів, знову ж таки, ті ж проблеми з пасажироперевезеннями через порожні баки автобусів (проблеми з паливом у 1990-х рр.). Тепер актуальні для громадян проблеми звучать більш впевнено і правдиво. Ці роки були нелегкими для економіки країни. Позначилося це й на періодиці, особливо місцевій. Газети потоншали, друк і папір погіршилися. Але видавці знаходили методи зацікавити читачів, привернути їх увагу до своїх видань. З'явилася реклама, розважальні сторінки, привітання з ювілеями, пам'ятними датами, перші статті про конкурси молодості й краси. У статті газети «Прапор Перемоги» за 1 липня 1989 р. так і говориться: «Ще донедавна подібне вважалося неможливим».

На сьогодні у складі Вінницької області функціонують 27 районів. Окрім обласного центру м. Вінниці, налічується ще 5 міст обласного значення, 12 міст районного значення, 29 селищ міського типу, 1 330 сіл, 137 селищ. Кожна адміністративно-територіальна одиниця має свій друкований орган, а інколи – й не один, що висвітлює життя мешканців територіальних громад, діяльність влади, громадських організацій, бізнесу тощо.

Сьогодні обласна наукова бібліотека ім. К.А. Тімірязєва отримує 50 назв газет районів Вінниччини та міст обласного значення. Серед них, у першу чергу, районні газети органів місцевої влади, а також незалежні місцеві часописи – видання громадських організацій, підприємств, навчальних закладів, сільських рад. Пропонуємо ознайомитися з ними за таким списком: *Барський р-н* – «Подільський край» (районна рада), «Барчани» (міська рада); *Бершадський* – «Бершадський край» (райдержадміністрація, районна рада), «Поштова вулиця»

(міська рада, ПП «Бершадська міська редакція засобів масової інформації»); *Вінницький* – «Подільська зоря» (районна рада); *Гайсинський* – «Гайсинський вісник» (міська рада), «Трибуна праці» (райдержадміністрація, районна рада); *Жмеринський* – «Жмеринський меридіан» (районна рада); «Жмеринська газета» (КЗРГМР «Жмеринська газета»), «Інфо-Жмеринка» (Стосцький О.В.), «Наша газета» (ТОВ «Фірма КУБ»); Іллінецький – «Трудова слава» (райдержадміністрація, районна рада), «Імпульс» (Снігир А.В.); *Калинівський* – «Прапор перемоги» (райдержадміністрація, районна рада); *Козятинський* – «Вісник Козятинщини» (райдержадміністрація, районна рада), «Козятин залізничний» – (Кривошея Л.І.), «Моє місто Козятин» – (ФОП Дацюк О.П.); *Крижопільський* – «Сільські новини» (райдержадміністрація, районна рада); *Липовецький* – «Липовецькі вісті» (райдержадміністрація, районна рада); *Літинський* – «Літинський вісник» (районна рада, райдержадміністрація), «Літинські новини» (Комунальне підприємство «Літинська районна друкарня» та райком профспілки працівників культури), «Літинські обрії» (Благодійний фонд І. І. Мельничука); *Могилів-Подільський* – «Краяни» (міська рада), «Слово Придністров'я» (районна рада); *Муруванокуріловецький* – «Наше Придністров'я» (райдержадміністрація, районна рада); *Немирівський* – «Прибузькі новини» (райдержадміністрація, районна рада), «Вісник Немирова» (міська рада), «Немирівський вісник» (Колісник І.С.), «Студентське життя» (Брацлавський агроекономічний коледж ВНАУ); *Оратівський* – «Обрії Оратівщини» (районна рада); *Піщанський* – «Піщанські вісті» (райдержадміністрація, районна рада); *Погребіщенський* – «Колос» (райдержадміністрація, районна рада); *Теплицький* – «Вісті Тепличчини» (райдержадміністрація, районна рада); *Тиврівський* – «Маяк» (районна рада, райдержадміністрація); *Томашпільський* – «Томашпільський вісник» (районна рада), «Приватне життя Томашполя» (Трудовий колектив ТОВ «Томашпільська друкарня»); *Тростянецький* – «Тростянецькі вісті» (райдержадміністрація, районна рада); *Тульчинський* – «Тульчинський край» (районна рада, райдержадміністрація), «Успіх» – Літун Н.; *Хмельницький* – «Життєві

обрії» (райдержадміністрація, районна та міська ради), «Я та місто» (Панаскевич С.М.), «Хмільник-реклама» (ПП «Трофимишина О.Л.»); *Чернівецький* – «Чернівецька зоря» (районна рада); *Чечельницький* – «Чечельницький вісник» (районна рада); *Шаргородський* – «Шаргородщина» (райдержадміністрація, районна рада), «15 громада» (Громадська організація «15 громада» та В.В. Вовк); *Ямпільський* – «Ямпільські вісті» (райдержадміністрація, районна рада); *м. Ладижин* – «Ладижинська газета. Новини тижня», «Нове місто» ТОВ «Ладижинська газета» (міська рада).

Сучасні районні газети, як і раніше, основними своїми програмними цілями вважають інформування громадян про важливі суспільно-політичні події, висвітлення місцевих новин, зокрема, у сфері культури. На шпальтах газет знаходять місце зловоденні питання діяльності районів – висвітлюється робота місцевої влади, проблеми громадськості. На їхніх сторінках регулярно виступають представники місцевої влади, спеціалісти різних галузей. Відводиться чимало місця листам читачів, що надходять до редакцій. Готуються окремі сторінки з матеріалами, підготовленими податковою службою, центром зайнятості, міліцією, прокуратурою, соціальною сферою, а також телепрограми, офіційні й приватні оголошення, реклама, розважальна інформація.

Колективи районних газет намагаються йти в ногу з часом. Відповідно до цього поліпшують і якість друку, і рівень друкованих матеріалів, розміщують на своїх сторінках нові рубрики на вимогу дня: реклама, оголошення, поздоровлення. Якраз представлення таких матеріалів, під які виділяється чимало місця на шпальтах видання, є суттєвою ознакою сучасних газет, адже вони змушені заробляти гроші для свого існування. Як результат, газети стають більш самостійними.

Своєю роботою можуть похвалитися чимало районних газет. Це, зокрема, такі газети, як «Шаргородщина», що визнавалася кращою районною газетою 1999, 2009 рр., «Подільська зоря» (Вінницький р-н), заснована 23 жовтня 1937 р. під назвою «Сталінським шляхом». З 1996 р. газету перереєстровано

на регіональну, і зараз вона має сферу розповсюдження на 8 областей України.

Слід відмітити й газету «Бершадський край», що відсвяткувала своє 94-річчя, і, як запевняють її видавці, намагається дотримуватися принципу – «Стояти завше в обороні інтересів працюючої людності», який був зазначений у першому номері цього часопису, що побачив світ 24 лютого 1920 р. під назвою «Вісті». Заслугою цієї газети є те, що вона сама заробляє кошти на друк, без дотацій районного бюджету, чого не роблять інші «районки» області. Газета була визнана кращою серед районних газет в Україні у 2001, 2004 рр., кращою в області – у 2010 р. Серед її вихованців – троє заслужених журналістів України – Дмитро Ткачук, Петро Маніленко, Федір Шевчук.

У 2013 р. було присвоєно звання заслуженого журналіста України головному редактору газети «Прибузькі новини» (Немирівський р-н) Тетяні Котик.

Треба сказати, що в редакціях районних газет працюють, без сумніву, ентузіасти, тому що фінансування часописів у наш час бажає бути кращим. У багатьох випадках місцева влада мало цікавиться фінансовим життям видань, при цьому прагнучи перетягнути інформаційну «ковдру» на себе. Візьмемо, до прикладу, газету «Прапор перемоги» Калинівського району, тираж якої понад 4000 прим. Це четверта позиція в області серед «районок». Весь штат редакції – 6 осіб. Колектив працює без фотографа і коректора, ці функції беруть на себе журналісти, зрозуміло, без додаткової оплати. Лєвова частка коштів, за які виходить газета, зароблені трудовим колективом. Хоча на шпальтах цієї газети у свій час друкувалися актуальні статті про проблеми району, проте основний матеріал висвітлює рішення і дії місцевої влади.

Прикладом газети, що відверто заявила про свої наміри бути об'єктивним джерелом інформації і не прислужувати владі, є «Ладизинська газета», з квітня 2012 р. – «Ладизинська газета. Новини тижня». Її засновник – колектив газети. «Тільки смілива, чесна журналістика сьогодні може змінити життя», – заявили члени редакції газети. Їх у цих намірах підтримав відомий

журналіст, політолог і телеведучий Віталій Портніков, звернення якого до читачів газети зі словами підтримки позиції редакції надруковано на шпальтах часопису [2].

Окрім недостатнього фінансування, районні газети мають і низку інших проблем. Одна з них – недоступність творчих доробок районних кореспондентів широкому загалу читачів. Адже районну газету не можуть передплатити мешканці інших районів. 99% районних та міських комунальних газет не мають власних сайтів. Це обмежує можливості їхнього доступу до аудиторії. Щоб якось вирішити цю проблему, ВОГО «Вінницький прес-клуб», за підтримки Фонду розвитку ЗМІ Посольства США в Україні, започаткував проект «Новітні технології у розвитку районної преси Вінницької області». Мета його – надати можливість журналістам з різних районів Вінниччини розміщувати свої матеріали на одному веб-ресурсі – інформаційному сайті «ВІНПРЕС».

Але, незважаючи на проблеми, районні газети, як завжди, намагаються виконувати основну функцію – висвітлювати на своїх сторінках життя краю, і сподіваються на успішне майбутнє, а «майбутнє журналістики – це чесність і повага до читача», – цими словами В. Портнікова хотілося б завершити свою розвідку і сподіватися, що саме таке гасло буде головним не тільки для творців місцевої, районної преси, але й для всього медіапростору нашої країни.

Література:

1. **Гандзюк, В.** Часописи Поділля в процесі творення державницької ідеології українства (1917-1920 рр.) : монографія / В. Гандзюк. – Вінниця : ФОП Данилюк В.Г., 2009. – 368 с.

2. **Портніков, В.** Відновлення й успіху! / В. Портніков // Ладижин. газ. Новини тижня. – 2012. – 5-11 квіт. – С. 3.

ПОСТАТЬ У КНИЖКОВОМУ ПРОСТОРИ

«Я ніколи не забував про свій народ...»
(Дмитро Васильович Маркович і Вінниччина)

О.І. Кізян

Ти не звалив хреста страждання,
Ти не покинув свій народ.
Ти вів його рукою брата,
Ти в темну ніч йому зорів.
Була тобі мужицька хата
Миліш позначених домів.
Олесь О. «Д. Марковичу»

Ім'я Дмитра Васильовича Марковича, життєвий і творчий шлях якого тісно пов'язаний із нашим краєм, залишається маловідомим широкому загалу громадськості Вінниччини, хоча його діяльність як письменника, кооперативного, громадського і політичного діяча вивчали ряд місцевих дослідників.

Радянське літературознавство характеризувало його як «ліберально-буржуазного письменника», тож, відповідно, його твори не видавалися, а творчість не досліджувалася. І лише в наші дні літературна спадщина Д. Марковича повертається до українського читача.

Плідно працюючи на Поділлі, зокрема у Вінниці, Дмитро Васильович одночасно брав активну участь у національно-визвольних змаганнях 1917-1920 рр. На ІХ сесії Центральної Ради (15 січня 1918 р.) його затвердили першим старшим Прокурором Генерального Суду УНР. З 2 квітня 1918 р. він стає Генеральним Суддею УНР, а 6 квітня його призначають Генеральним прокурором УНР. За часів Української Держави гетьмана П. Скоропадського Д.В. Маркович працює у Сенаті та на посаді прокурора Генерального Суду. За словами вінницького науковця В.П. Рекрута: «Для подолян він [Д.В. Маркович] пам'ятний тим, що на Вінниччині розкрилися його якості як лідера кооперативного руху, провідника Союзу подільських

українців, першого голови Подільської губернської української ради. Саме у Вінниці Д. Марковичу довелося брати участь у становленні Директорії УНР та працювати міністром юстиції в уряді С. Остапенка. Доля розпорядилася так, що у нашому місті 9 грудня 1920 р. скінчилося життя цього вірного сина українського народу, котрий понад 50 років плідно працював на літературній ниві, впроваджував кооперацію на Волині та Поділлі, намагався службою в державних установах УНР наблизити щасливе майбутнє «безцінній коханій Україні» [8, с. 221]. За короткий термін державної діяльності на посаді «найвищого судді» УНР та міністра юстиції в уряді С. Остапенка Дмитро Маркович провів українізацію апарату судочинства і прокурорського нагляду, спрямував роботу Міністерства на забезпечення правопорядку на території УНР та займався розробкою законодавчої бази щодо захисту честі і гідності громадян молодого українського держави [8, с. 221]. Зрозуміло, що через його погляди та прихильність до ідеалів Української Народної Республіки, радянська влада протягом свого існування замовчувала ім'я справжнього українського патріота

Першими до його громадсько-політичної діяльності звернулися вінницькі краєзнавці Л. Шпильова (1992 р.) [12] та М. Станович (1996 р.) [9], надрукувавши свої розвідки у «Вінницькій газеті» та «Юридичному віснику України», в яких описані маловідомі на той час сторінки життя і діяльності Д. Марковича.

Всебічне висвітлення ролі Д.В. Марковича у громадсько-політичному житті часів УНР, його кооперативної діяльності на Поділлі було здійснено В.П. Рекрутом у дисертації «Дмитро Маркович у кооперативному та громадському житті України (друга половина XIX – початок XX ст.)» (Переяслав-Хмельницький, 2009) та книзі «З людьми і для людей... : (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець XIX – початок XX ст.)» (Вінниця, 2006) [9].

Значною інформаційною базою для більш глибокого ознайомлення з особистістю Дмитра Васильовича Марковича є унікальні архівні документи Державного архіву Вінницької області, де зберігається «Личное дело члена учетно-ссудного кредита по делам мелкого кредита статского советника Дмитрия

Марковича» [5], зокрема формулярний список про службу колишнього мирового судді, члена обліково-позичкового комітету Вінницького відділення Державного банку, його паспортна книжка, інші унікальні документи.

До 165-річчя від дня народження письменника та громадського діяча фахівцями Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тимірязєва підготовлено біобібліографічний покажчик «Житиму на користь милої безцінної України» [4], у якому зібрана інформація з різних сфер його діяльності: літературної, кооперативної, громадської, політичної, державницької. У повному тексті видання представлено на сайті ВОУНБ ім. К.А. Тимірязєва у розділі «Наші видання».

Важливим етапом у вивченні творчості Д.В. Марковича як письменника стала дисертація запорізької дослідниці Світлани Анатоліївни Панченко на тему: «Творчість Д. Марковича у контексті розвитку українського літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ століття» (Запоріжжя, 2000), у якій авторка дослідила значення новаторських методів, індивідуальної стильової манери митця для розвитку української літератури. Вона зазначає, що здійснені ще за життя Д. Марковича наукові розвідки мали в основному характер вступних статей, ювілейних присвят, рецензій, що не дозволяло вичерпно і різнобічно висвітлити його художній світ [6].

На думку вінницького науковця В.О. Гандзюка, «...творчий набуток Д. Марковича, на вітар якого він офірував своє життя, досвід, знову прийшов до народу і став художнім відкриттям, що несе в собі неповторний заряд духовного, інтелектуального й емоційного впливу. Публіцистичні твори Д. Марковича можна назвати школою мистецтва, добра, любові та людинознавства» [3, с. 200].

Творча спадщина письменника складається з 21 оповідання, драми «Не зрозуміли», автобіографічних матеріалів: «Неудачный» (1880), «Final», «Лист до приятелів і всіх земляків» (1907), «Мій сон» (1915), «Мої гріхи» (1919), «Лист до читача» (1917); «Життя одної людини» (1918); спогадів: «Заметки и воспоминания об Афанасии Васильевиче Марковиче» (1893); «З давнього минулого. Про Олександра Яковича Кониського» (1901).

Крім творів, написаних на матеріалі з особистої юридичної практики («З давно минулого. Спогади судового слідчого» (1880), «Судова помилка» (1913), «Збройний напад» (1913), «Замах на вбивство жінки» (1913), конфлікти всіх інших оповідань також ґрунтуються на народному почутті справедливості і виникають через те, що хтось порушив її. Д. Маркович малює життя селян, заробітчан, наймитів, чабанів, підпасичів, їхню темноту, безправність, безпросвітну бідність, яка врешті-решт і призводить до смерті («У найми», «Шматок»), до пияцтва («Невдалиця», «Не зрозуміли») або до злочину («Омелько Каторжний», «На Вовчому хуторі») тощо.

У Вінницькій ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва зберігається збірка оповідань Д.В. Марковича «По степах та хуторах», видана видавництвом «Вік» у 1908 р. [1], куди увійшли: «Іван з Буджака», «Два платочки», «Шматок», «Омелько Каторжний», «На Вовчому хуторі», «У найми», «Він присягав», «Невдалиця», «Бразиліане», «Маленьке непорозуміння», «Сюрприз», «На свят-вечір», «Final» та комедія на чотири дії «Не зрозуміли». Перший дослідник літературної творчості письменника С. Волох (В'ячеслав Костянтинович Прокопович) у передмові до книги зазначає: «Читати оповідання Д. М-ча [Марковича] легко й цікаво. Від них лишається високе естетичне задоволення; загальне враження чарівне й дуже приємне» [2, с. XIII].

Цікаво, що цей примірник містить авторський інскрипт: «Приношу сей мій невеличкий дар «Просвіті» у Вінниці. Сії твори – крик серця мого, сок нервів моїх, тут моя віра і надія, виявлена в кайданних умовах проклятої цензури й неволі. Травня 18 день, 3-й місяць в 1917 р. Автор Дмитро Маркович».

Завдяки збірці «По степах та хуторах», де розміщено фото Д.В. Марковича, ми знаємо, що сьогодні в інтернет-мережі замість його зображення часто використовують фото дядька – Опанаса Васильовича Марковича. Зовнішність Дмитра Васильовича описав у статті «Дмитро Маркович» (Вінницькі відомості. 1943. 14 листопада) П. Петренко: «Перед вами огрядний, похилого віку чоловік з довгою бородою, яка двома пасмами спадає йому на груди. Мимоволі звертаєш увагу на довгі стрілчасті чорні брови та суворі очі цього статечного діда. В очах тих світиться і мудрість, і

страждання людини, що збагнула сувору правду життя, збагнула, але не примирилася з нею. Так виглядав Дмитро Маркович на портреті художника Носка в картинній залі Вінницького музею» [7]. Цей портрет був написаний київським художником Петром Васильовичем Носком до 70-річчя від дня народження Дмитра Васильовича. Він і нині зберігається у фондах Вінницького обласного художнього музею.

До речі, урочисте святкування 70-річного ювілею Дмитра Васильовича проходило 8 листопада 1918 р. на державному рівні, а 16 січня 1919 р. у Вінниці – у вигляді урочистого засідання правління та Ради Союз-Банку, почесним головою якого був письменник. У рішенні зборів йшлося, зокрема, про асигнування 15 тис. руб. на започаткування стипендії ім. Д. Марковича при Кам'янець-Подільському державному українському університеті, його ім'я як вічного вкладника було вписане до Союз-Банку.

Народився Дмитро Васильович 26 жовтня 1848 р. у Полтаві. Значний вплив на формування його особистості мав дядько Опанас Васильович Маркович. Серед людей, з якими часто спілкувався Д. Маркович, був і український письменник, перекладач, громадський діяч Олександр Якович Кониський. Близьке знайомство, задушевні бесіди сприяли зародженню в душі Дмитра Марковича свідомої любові до рідної землі, завдяки йому, за словами Д. Марковича, «я ніколи не забував про свій народ, жив з ним, учився у нього і що міг і як міг, передавав суспільству в своїх маленьких оповіданнях». Висока духовність і моральність Д. Марковича сформувалися в атмосфері родинного виховання. Вчився він у Новгород-Сіверській та Вологодській гімназіях, на юридичному факультеті Новоросійського університету в Одесі, по закінченні якого працював у різних судових установах. У віці 65 років разом із родиною навесні 1913 р. він переїхав до Вінниці і оселився у найманому будинку Н.М. Чарнової по вул. Сабарівській (тепер Маяковського).

Маючи на той час солідний вік і перебуваючи на пенсії, Дмитро Васильович продовжував активно працювати. Уже в червні 1913 р. він брав участь у роботі III з'їзду споживчих товариств Подільської губернії, зокрема у роботі кредитної секції, очолюючи її законодавчий комітет. 16 листопада 1913 р.

Д.В. Маркович вступив на службу (без утримання) членом обліково-позичкового комітету у справах дрібного кредиту Вінницького відділення Державного банку. Його обрали терміном на 1914-1917 рр. від першого територіального відділення м. Вінниця спочатку радником Вінницького повітового земства, пізніше – головою Вінницької повітової земської управи. Однак Подільський губернатор граф Ігнат'єв надіслав вимогу не затверджувати Дмитра Васильовича на посаді голови Вінницької повітової земської управи.

У 1915 р. на загальних зборах уповноважених Подільського союзу кредитних і ощадно-позичкових кредитних товариств, де відбувалися вибори ради Союзу і правління, Д.В. Марковича обрали головою Подільського союзу, у березні 1917 р. – до Виконавчого комітету Ради громадських організацій у Вінниці. А уже у травні на I Подільському українському з'їзді його обирають головою Подільської Губернської Української Ради (місцевого органу Центральної Ради).

За ініціативи Д.В. Марковича у Вінниці було започатковано видання щотижневого часопису «Подільська Воля», першого україномовного видання, метою якого було відстоювання інтересів селянських і робітничих мас, поширення серед народу високих ідеалів волі, рівності та братерства, а також відстоювання автономії України. Окрім цього, тижневик публікував літературні доробки, статті з питань розвитку української культури, освіти відомих подільських діячів.

Перебуваючи у нашому краї, Дмитро Маркович опікувався проблемами шкільної освіти на Поділлі, які він виклав у доповіді «П'ятому очередному Земському Собранію Гласного Д.В. Марковича о недостатках школьного образования». 4 квітня 1917 р. на засіданні XII надзвичайних земських зборів у Вінниці під головуванням Д.В. Марковича було вироблено нову концепцію реформи шкільної освіти у Вінницькому повіті, що передбачала націоналізацію початкової освіти. У червні, за сприяння Д.В. Марковича, міська Дума Вінниці прийняла постанову «Про націоналізацію міських початкових шкіл», де передбачалося запровадити рідну мову в усіх школах Вінницького міського самоврядування та поповнити шкільні бібліотеки педагогічними

творами з питань національної школи. На XIII надзвичайних губернських земських зборах, що відбулися 12 жовтня 1917 р. у Вінниці, було затверджено особисте звернення Д.В. Марковича про виділення 5 000 руб. одноразової допомоги українській гімназії у Вінниці.

За активної участі Д. Марковича у Вінниці на День свята культури, віри християнської, просвіти, за церковним календарем Дня святих Кирила і Мефодія (11 травня 1917 р.) на знак вшанування «Кирило-Мефодіївського братства» відбулася маніфестація, у якій взяло участь близько 50 тис. громадян міста і прилеглих сіл.

Завдяки його плідній праці на чолі правління кредитного союзу (фінансовий баланс збільшився з 53 284 руб. у 1915 р. до 8 752 321 руб. у 1918 р.), частину отриманих прибутків було виділено на впорядкування могили Т.Г. Шевченка (1 000 руб.), на Подільський краєзнавчий музей (1 000 руб.), на 2 стипендії в Кришинецькій сільськогосподарській школі (1 200 руб.), Вінницькій «Просвіті» на утримання української гімназії (5 000 руб.), Вінницькому дитячому притулку (1 000 руб.), на впровадження курсів українознавства для вчителів початкових шкіл Поділля (10 000 руб.). Як зазначає Л.В. Філонов, «завдяки його старанням [у Вінниці] постало товариство «Просвіта», він утримував симфонічний оркестр, організував харчування учням українських гімназій» [11]. Він, як і обіцяв, ніколи не забував про свій народ, описуючи його страдницьке життя у своїх оповіданнях і займаючись доброчинністю.

За час проживання у Вінниці Дмитро Васильович Маркович набув високого авторитету і поваги серед мешканців міста та став одним із лідерів української громади. Його самовіддана праця на посаді голови правління кредитного союзу, на чолі Губернської української ради, радного Міської думи, повітових і губернських зборів, редактора часопису «Подільська воля» була спрямована на поліпшення життя простого українця.

9 грудня 1920 р. о 9-й ранку у віці 72 роки Д.В. Маркович помер, був похований у Вінниці на православному цвинтарі, який, на жаль, не збереглося. Його могилу свого часу упорядковував відомий вчений і краєзнавець В.Д. Отамановський. Місцева

інтелігенція планувала встановити на могилі Дмитра Марковича належний пам'ятник. Проте радянська влада не дозволила втілити цю ідею в життя. Його ім'я було викреслене з історії України і Вінниці. Навіть могила не збереглася. Лише 2009 р. у Вінниці на честь Д.В. Марковича встановлено меморіальну дошку (будинок колишньої Міської думи, тепер Торгово-промислова палата, вул. Соборна, 67) та знято відеофільм.

Однак вшанування пам'яті цієї непересічної особистості, яка зробила чимало добрих і благородних справ для м. Вінниці, є недостатньою і потребує більшої уваги з боку місцевої влади і громадськості. Для початку, бажано було б встановити пам'ятник Дмитру Васильовичу та назвати на його честь вулицю, де він мешкав до кінця свого життя.

Джерела та література:

1. По степах та хуторах / Д. Маркович ; передм. С. Волоха [В. К. Прокопович]. – У Києві : Вік [Друк. С. А. Борисова], 1908. – XIII, 266 с, 1 л. портр.

2. Волох, С. Переднє слово : [Д. Маркович] / С. Волох // По степах та хуторах / Д. Маркович. – У Києві, 1908. – С. I-XIII.

3. Гандзюк, В.О. Дмитро Маркович – громадський діяч, редактор, публіцист / В. О. Гандзюк // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка. – Кам'янець-Поділ., 2011. – Т. 17 : Пам'яті академіка Петра Тимофійовича Тронька. – С. 194-201. – Електрон. версія. – Режим доступу: http://zavantag.com/tw_files2/urls_13/2169/d-2168221/7z-docs/19.pdf (дата звернення: 06.08.13). – Назва з титул. екрана.

4. «Житиму на користь милої безцінної України» [Електронний ресурс] : до 165-річчя від дня народж. Д.В. Марковича – укр. письм., громад. діяча : біобібліогр. покажч. / Вінниц. ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва ; уклад.: О.І. Кізян, Л.І. Заря ; ред. М.Г. Спиця ; відп. за вип. Н.І. Морозова. – Вінниця, 2013. – 27 с. – (Наші видатні земляки). – Режим доступу: <http://www.library.vn.ua/publications/2013/Markovych.html> (дата звернення: 29.12.13). – Назва з титул. екрана.

5. Личное дело члена учетно-ссудного кредита по делам мелкого кредита статского советника Дмитрия Марковича // ДАВіО. – Ф. Д-62. – Оп. 2. – Спр. 16. – Арк. 1-26. – Зі змісту: [Формулярний список о службе бывшего мирового судьи, члена учетно-ссудного комитета Винниц. отделения Гос. банка; Аттестат 19 июня 1901 г.; Паспортная книжка № 17580; Список члена учетно-ссудного комитета Винниц. отд-ния Гос. банка Д.В. Марковича].

6. Панченко, С.А. Творчість Д. Марковича у контексті розвитку українського літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / С.А. Панченко ; Запоріж. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2000. – 17 с.

7. Петренко, П. Дмитро Маркович : [славет. вінничани] / П. Петренко // Вінниц. вісті. – 1943. – 14 листоп. – С. 3-4.

8. Рекрут, В.П. Вінницький етап державотворчої діяльності Дмитра Марковича (1918-1919 рр.) / В.П. Рекрут // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Сер.: Історія. – 2007. – Вип. 12. – С. 221-224. – Електрон. версія. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nzvdpu_ist/2007_12/sekcii/sekciya%20П/vinnuckuu%20etar.pdf (дата звернення: 29.12.13). – Назва з титул. екрана.

9. Рекрут, В.П. «З людьми і для людей...» : (Дмитро Маркович в укр. нац.-визвол. русі : кінець ХІХ – початок ХХ ст.) / В.П. Рекрут. – Вінниця : [І.Б. Балюк], 2006. – 408 с. : іл.

10. Станович, М. Міністр юстиції : [про Д.В. Марковича] / М. Станович // Юрид. вісн. України. – 1996. – 25-31 лип. (№ 30). – С. 23 ; 1-7 серп. (№ 31). – С. 15 ; 8-12 серп. (№ 32/33). – С. 11.

11. Філонов, Л.В. Повернення з минулого – важлива гуманістична традиція сучасної освіти [Електронний ресурс]: [про вшанування пам'яті Д.В. Марковича] / Л.В. Філонов // Гуманізм та освіта : Міжнар. наук.-практ. конф. : електронне наук. вид. матеріалів конф. – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/filonov.php> (дата звернення: 29.12.13). – Назва з титул. екрана.

12. Шпильова, Л. «Я ніколи не забував про свій народ» / Л. Шпильова, М. Станович // Вінниц. газ. – 1992. – 28 листоп., 5, 19, 26 груд.

ЕКОЛОГІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ

З історії переслідування видань творів Т.Г. Шевченка (за матеріалами Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва)

Г.А. Біловус

Минуло 200 років від дня народження славного сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка (1814-1861), який увійшов в історію української культури як видатний поет, прозаїк, драматург, художник. Його творчість мала вирішальне значення у становленні й розвитку нової української літератури, утвердивши в ній загальнолюдські демократичні цінності та піднісши її до рівня передових літератур світу. Його поетичний «Кобзар» став святою книгою українців, а сам він – національним пророком. Геній Шевченка явився з духовних глибин українського етносу в найнеобхідніший період його історії, а пристрасне поетичне слово Великого Кобзаря і сьогодні лунає як заклик до боротьби.

У 1840-1850-х рр. демократичні кола Російської імперії високо цінували поета за сміливе викриття царизму та важкого становища кріпосних, за заклик до повалення царсько-поміщицького ладу, за палку любов до народу. Ім'я поета і його твори широко використовувалися у тогочасній революційній пропаганді.

Інтерес до творчого спадку Великого Кобзаря не згасав і після його смерті, навіть, незважаючи на Валуєвський циркуляр 1863 р. та Емський указ 1876 р., що забороняли будь-які друковані видання українською мовою, крім красного письменства. Цензурна політика цього періоду ознаменувалася набагато суворішим, ніж це було в попередні роки, ставленням до літератури. Творчість Тараса Григоровича стала об'єктом полювання великодержавних «цензурних скорпіонів» і до читача доходили лише покалічені, знекровлені та обездушені уривки його поезій. Цензурні цькування Шевченкових творів не припинялися ні на мить й у наступні роки. Заборонялись як окремі їх видання, так і ті, що входили до різних збірок.

В історії українського життя літературна та мистецька спадщина Т. Шевченка займає особливе місце і є одним із найцінніших національних надбань. Наявність у відділі рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва прижиттєвого видання «Кобзаря» 1860 р., видань другої половини XIX ст., рідкісних видань першої половини XX ст. є гордістю бібліотеки. Серед них є твори, що свого часу заборонялися царською, а пізніше радянською цензурою, яка визначила їм місце у спецфондах (про що свідчать печатки на титульних аркушах).

Т.Г. Шевченко завжди однозначно і гостро висловлювався щодо колоніальної політики Російської імперії, тому, хоч насправді його твори у дореволюційний період видавали часто і значними тиражами, все ж найкраще з доробку поета було під суворою заборонаю у політичному засланні. Українському читачеві доводилося вгамовувати свій духовний голод лише «покремсаними» залишками, які іноді падали з імперського цензурного столу. Та, всупереч усім заборонам, на українських теренах Шевченка видавали найбільше.

У фонді відділу РіЦ зберігається 68 видань творів Т.Г. Шевченка, що складають 93 томи і хронологічно охоплюють друки 1860-2012 рр. Із них 20 примірників у різні часи постраждали від цензури – спочатку царської, а пізніше радянської.

Перша збірка у цьому списку – перлина колекції відділу РіЦ – прижиттєве видання «Кобзаря» (третє і останнє), надруковане у 1860 р. коштом Платона Федоровича Симиренка – відомого цукрозаводчика та мецената, що виділив для друку книжки 1 100 рублів. Книга вийшла тиражем 6 050 прим. у друкарні Пантелеймона Олександровича Куліша. Свою вдячність щедрому кредиту за фінансову підтримку поет увічнив на титульній сторінці «Кобзаря», зазначивши, що вона видана «Коштом Платона Симиренка». Це видання було значно повніше за попередні: сюди увійшло 17 нових творів, присвята Марко Вовчок та портрет Тараса Григоровича, написаний його другом, художником та скульптором Михайлом Йосиповичем Микешиним. На жаль, збірка зазнала цензурних заборон – крапками замінено 59 рядків тексту. Приводом до непорозуміння і цензурної заборони стало

те, що книга, на думку цензора, вся проникнута негативним ставленням до «москаля» і «Московщини». За ініціативи Т. Шевченка друкарня П.О. Куліша, крім офіційних, видрукувала ще й 250 нецензурованих примірників. До них поет власноручно вклеював не пропущені цензурою рядки поезій, видрукувані на окремих клаптиках паперу.

Примірник, що зберігається у бібліотеці, придбаний 1961 р. у вінницькому букіністичному магазині. На жаль, зовнішній вигляд «Кобзаря» зазнав певних пошкоджень: не збереглася палітурка, втрачено портрет поета. У другій половині XIX ст. (за палеографічним аналізом) невідомою особою вписано чимало рядків із віршів Т.Г. Шевченка, що були вимарені цензурою. За титульним аркушем у книжковий блок вплетено рукописну присвяту (окремий аркуш) – уривок із вірша поета «І золотої й дорогої» та віршоване привітання з Пасхою невідомої особи. Аркуш має пізніше походження, але також дореволюційного часу. Чи був цією особою одеський філолог Б.В. Юрківський (1881-196?) не встановлено, але шрифтовий штамп, дореволюційної орфографії «Борис Витальевич Юркевский. Киев», засвідчує те, що цей примірник певний час належав саме йому.

Протягом 1869-1883 рр. у Російській імперії взагалі було заборонено видавати твори Т. Шевченка. А ті, що друкувались раніше чи пізніше, були понівечені цензурою. Тому в поширенні творчості поета серед українського читача велику роль відігравали закордонні видання, які нелегально потрапляли у Росію.

Значним явищем в історії української літератури 1876 р. стало празьке видання «Кобзаря», що вийшло у двох томах коштом київської Старої Громади, упорядниками якого були Олександр Олександрович Русов – статистик, етнограф і фольклорист та Федір Кіндратович Вовк – етнограф, археолог і антрополог. З проханням видати «Кобзар», Русов звернувся до Едварда Грегра – власника великої друкарні та найкращої книгарні в Празі. Прохав Русов ще й про те, щоб Грегр поставив своє ім'я як видавець, позаяк для самого Русова це було небезпечно.

Перший том (він і зберігається у фонді відділу РІЦ) вийшов тиражем 4 тис. прим. До його складу, крім творів, які пройшли цензуру, увійшли автобіографія поета та спеціально підготовлені

для даного видання спогади Івана Сергійовича Тургенева і Якова Петровича Полонського. Другий том містив заборонені російською цензурою поезії та спогади друзів Шевченка Миколи Івановича Костомарова і Михайла Осиповича Микешина. Його тираж склав 1 тис. прим.

Хоч перший том складався з творів, дозволених російською цензурою, надії на легальне ввезення не було, оскільки саме в цей час було видано Емський указ 1876 р., що забороняв поширення всякої літературної продукції українською мовою. Тому продаж і обіг празького видання «Кобзаря» опинилися під питанням. Завдяки організаторським здібностям і особистим зв'язкам О.О. Русова, до Росії таки було переправлено майже весь наклад першого тому. Другий том переправили до Галичини. Частину примірників обох томів Русов залишив у книгарні Е. Грегга для продажу «заграничним читачам».

Дореволюційний власник бібліотечного примірника, незважаючи на заборону, не побоявся замовити палітурнику тиснення своїх ініціалів «М.Т.» на нижній частині корінця видання.

1896 р. у чиновників цензурного відомства знову з'явився привід «покромсати» багатостраждальний «Кобзар» («Иллюстрированный Кобзарь» Т.Г. Шевченко), надрукований у Санкт-Петербурзі в 3 випусках накладом 17 тис. прим.: першого випуску – 10 тис., другого – 5 тис. і третього – 2 тис. Цього разу Шевченка звинуватили у зухвалих заявах, що «прийде пора, коли Україна зведеться, оживе». 10 рядків тексту було замінено крапками.

Перший випуск «Кобзаря», виданий російським письменником та журналістом П.І. Бабкіним, вийшов збільшеного формату (саме він зберігається у бібліотеці), надрукований на папері покращеної якості, оформлений художником М.Й. Микешиним. Передмову до видання написав Данило Лукич Мордовець – письменник, історик та громадський діяч. Твори Шевченка подано російською та українською мовами. Російський переклад віршів належить Миколі Васильовичу Гербелю – російському поету, перекладачу, редактору та видавцю.

Ситуація із виданням літературного доробку Т.Г. Шевченка дещо поліпшилася після революційних подій 1905 р.

«Товариство ім. Т.Г. Шевченка для допомоги молоді, що навчалася в Санкт-Петербурзі» й «Благодійне товариство видання загальнокорисних і дешевих книг для народу» в 1907 р. у Санкт-Петербурзі видали «Кобзарь» за редакцією літературознавця, історика, фольклориста і бібліографа Василя Миколайовича Доманицького 10-тисячним тиражем на кошти В.Ф. Смиренка. Він різниться від попередніх видань рівнем наукової якості, бо вміщені твори було ретельно звірено з текстами автографів та відповідно виправлено, доповнено і упорядковано хронологічно. На той час це було найповніше видання поетичних творів Т.Г. Шевченка. Його поява у книжковому світі стала значною подією для української громади Петербурга та й для всієї України. Вперше в Росії у «Кобзарі» надруковано низку досі заборонених творів, зокрема, поеми «Юродивий» і «Марія», подано повні тексти поем «Сон» і «Кавказ». «Кобзар» розійшовся впродовж року, тому спільна видавнича комісія цих товариств підготувала доповнене та перероблене друге видання (1908 р.) у дещо збільшеному форматі накладом 25 тис. прим. У фонді РІЦ зберігаються примірники обох видань, які потрапили до складу бібліотеки ще у довоєнний час. Видання «Кобзаря» 1907 р., на жаль, дефектне – втрачено оригінальну обкладинку, відсутній титульний аркуш – тому бібліографічні відомості відтворено за покажчиками. Збірка, хоч і була перевидана, але вже у наступні роки підпала під заборону.

Продовженням заборон на закордонні видання творів Шевченка стали суворі репресії, застосовані проти львівського двотомного видання «Кобзаря» 1908 р. (тираж кожного тому – по 2 тис. прим.), що вийшов за редакцією Івана Яковича Франка – українського письменника, публіциста, перекладача, громадського і політичного діяча. І.Я. Франко і В.М. Доманицький майже одночасно розпочали роботу над своїми виданнями. І хоч науковці працювали у тісній співпраці, і Франко використовував у своїй роботі матеріали Доманицького, проте його редакція поетових творів досить відмінна від тексту петербурзького «Кобзаря» 1907 і 1908 рр. Видання видано коштом Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Воно стало одним із найкращих тогочасних наукових видань поезії геніального українського

поета, перевершивши всі попередні за кількістю назв і повнотою варіантів. Письменник вперше ввів у «Кобзар» поеми «Слепая» і «Тризна», написані російською мовою, хоча «мішані густо українізмами». Франко блискуче виявив себе як видатний текстолог, коментатор, талановитий, сумлінний упорядник поетичних творів Великого Кобзаря. Вчений одним із перших спричинився до розробки і використання на практиці наукової методології встановлення авторства приписуваних Шевченкові творів.

Обидва томи львівського видання невдовзі після виходу було розглянуто київським окремим цензором з іноземної цензури. Перший том, що містив твори 1838-1847 рр., дозволили із купюрами (вилучили дві сторінки тексту повністю і близько 80 рядків із різних творів). Він зберігається у відділі РіЦ (замінена палітурка), а потрапив у бібліотеку, з огляду на бібліотечні позначки, у післявоєнні роки. Другий же том було заборонено цілком.

Із встановленням радянської влади було побудовано нову, вже радянську цензурну систему, яка також переслідувала твори та книги авторів. У 1922 р. декретом Ради народних комісарів засновано радянське цензурне відомство – Головне управління у справах літератури та видавництва (Головліт). Спрямована на вилучення та знищення ідеологічно ворожих для влади видань, радянська цензура породила спеціальні відділи зберігання забороненої літератури. Це, у свою чергу, призвело до формування заідеологізованих бібліотечних фондів, перетворило бібліотеки на опорні пункти партійних органів із комуністичного виховання трудящих.

У 1920-х рр., у контексті політики «українізації», видавалося багато творів тогочасних українських письменників та письменників-класиків, серед яких, у першу чергу, твори Т.Г. Шевченка. Було створено спеціальні комітети для видання творчої спадщини митця: Комісія для видання пам'яток новітнього українського письменства і Комітет для видання творів Т.Г. Шевченка при Академії Наук УРСР.

У 1927 р. було підготовлено перше повне зібрання творів Шевченка «Поезія» у 2-х томах Українською академією наук

та Історико-літературним товариством, яке вийшло друком у видавництві «Книгоспілка» у серії «Літературна бібліотека». Готували видання за рукописами поета кращі шевченкознавці того часу – Сергій Олександрович Єфремов і Михайло Михайлович Новицький. За основу «Поезій» взяли «Кобзар» 1860 р. із власноручними правками Шевченка (поезії 1838-1842 рр.), збірку «Три літа» (1843-1845 рр.), «Малу» та «Більшу» книжки. У виданні зберегли авторську графічну композицію – кожний вірш розпочинався з нової сторінки. Саме так записував свої твори Т. Шевченко до рукописної збірки «Три літа». Всі твори надруковано за тогочасним академічним правописом. У додатках подано незакінчені та приписувані авторству Шевченка вірші.

Другий том цього видання, що зберігається у бібліотеці, не потрапив до спецфонду, але прізвища вищезгаданих редакторів на титульній сторінці затушовано чорнилом. Як й інші представники української інтелігенції, вони були звинувачені у контрреволюційній діяльності проти радянської влади. У 1929 р. був заарештований С.О. Єфремов (1939 р. загинув у таборі), і саме після його арешту у поле зору і нагляду НКВС потрапив М.М. Новицький. Він був ув'язнений у 1937-1946 рр.

Упродовж 1926-1927 рр. видавництвом «Час» було випущено друком чотири ідентичних видання «Кобзаря» на підставі текстів Василя Миколайовича Доманицького, Івана Яковича Франка, Павла Івановича Зайцева та Богдана Сильвестровича Лепкого, укладач – біолог та лексикограф Сергій Сергійович Паночіні. Видання 1927 р., які доповнені передмовою С.С. Паночіні «Мужицький поет», майже одразу потрапили до списку заборонених книг, оскільки цензурі не сподобалася передмова, яка відображала, на думку її представників, контрреволюційні заклики автора.

Примірник, що зберігається у відділі РіЦ, згідно зі списками Головліту, теж було вилучено із загального фонду і з «тавром» на титульному аркуші (печатка спецфонду) на довгі роки поміщено в окреме, спеціально виділене приміщення. Книги, які потрапляли до спецфондів, як правило, залишалися неушкодженими. Тому у «Кобзарі» збереглися всі сторінки і передмова. Текст у книзі надруковано стовпцями, вони пронумеровані, на титульному

аркуші зазначено власницький підпис «Райзбурд» (особа не встановлена).

У цей період Державне видавництво України також взяло участь у виданні творів поета на наукових засадах. Над повним академічним виданням у Радянській Україні працювала Комісія для видання пам'яток новітнього українського письменства на чолі із Сергієм Олександровичем Єфремовим. Крім нього, до складу Комісії входили також Павло Іванович Зайцев, Микола Костянтинович Зеров, Микола Антонович Плевако, Володимир Варламович Міяковський. Упорядники першого академічного видання намагалися дуже точно передати не тільки лексику, але й правопис поета. Видати твори Т. Шевченка планувалося у восьми томах, 5-тисячним накладом кожний. Із запланованих вийшло тільки два томи: четвертий том – «Щоденні записки. Журнал» (1927) і третій том – «Листування» (1929), які сьогодні також можна побачити у відділі РІЦ. Спроба академічного видання Шевченка не була завершена й трагічно обірвалася внаслідок того, що всі його учасники були репресовані, а власне томи вилучено і передано до спецфондів або просто знищено.

Ці праці вражають глибиною та шириною підходу укладачів: обсяг коментарів значно переважає самий текст оригіналу. Третій том став тоді найповнішою збіркою листів Шевченка (225) та листів до нього (198). Низку листів опубліковано вперше, значну частину їх перевірено за автографами. Великий енциклопедичний коментар охоплював питання біографії і творчості Шевченка, численні факти і реалії мистецького та суспільного характеру, й за своєю повнотою і докладністю лишається неперевершеним. У четвертому томі опубліковано вивірених за автографом «Щоденник» поета. Незавершене перше академічне видання творів Т.Г. Шевченка вважається найвищим досягненням профільної науки в УРСР.

Примірки, що зберігаються у відділі, не потрапили до спецфонду (про що свідчить відсутність печатки спецфонду на титульному аркуші), але вони були жорстоко понівечені радянською цензурою. Прізвище редактора і автора передмови С. Єфремова у четвертому томі затушовано, а вступне слово редактора і передмова «Літературний автопортрет Шевченка»

вирізано. У третьому томі втрачено титульний аркуш, прізвище С. Єфремова затушовано і вступне слово редактора та передмову «Шевченко в своєму листуванні» також вирізано.

Найчисельнішим тогочасним виданням був ілюстрований «Кобзар» (1928) зі вступною статтею українського літературознавця Володимира Дмитровича Коряка. Книга видавалася у «Книгоспілці» шість разів упродовж чотирьох років (1927-1930). Загальний наклад «Кобзаря» склав 241 тис. прим. В оформленні було використано малюнки Шевченка та відомих українських художників Івана Сидоровича Іжакевича, Порфирія Денисовича Мартиновича, Миколи Корниловича Пимоненка, Опанаса Георгійовича Сластьони, Бориса Васильовича Смирнова, Михайла Степановича Ткаченка, Костянтина Олександровича Трутовського.

Видання, що зберігається у відділі РіЦ, підготовлено до друку «Книгоспілкою» на замовлення видавництва «Радянське село» 50-тисячним тиражем. Вступна стаття В.Д. Коряка «Тарас Шевченко» займає 12 сторінок. Обкладинку підготував український графік Охрім Іванович Судомора. Даний примірник потрапив у спецфонд через арешт В.Д. Коряка (1937 р.), якого засудили до найвищої міри покарання за контрреволюційну діяльність (посмертно реабілітований у 1956 р).

Також було репресовано всіх творців харківського видання «Кобзаря» 1931, 1933 рр., ілюстрованого Василем Теофановичем Седлярем – українським художником-авангардистом, який першим найбільш повно проілюстрував «Кобзар» Шевченка. Видання 1931 р. вийшло накладом 5 тис. прим. із 54-ма чорнобілими ілюстраціями. Текст Шевченківських творів підготували у Київській філії Інституту Т.Г. Шевченка (ім'я її керівника, репресованого на той час, Олександра Костянтиновича Дорошкевича, у книжці не названо), передмову написав Андрій Річицький, текст упорядкував і склав коментарі Михайло Михайлович Новицький. Примірник першого видання з чорнобілими ілюстраціями коштував 5 крб. 70 коп. Саме це видання і знаходиться у відділі РіЦ. Книга збільшеного формату, втратила оригінальну обкладинку, титульний аркуш і передмову. Бібліографічні відомості відтворено за покажчиками.

Друге видання «Кобзаря», на відзнаку 120-річчя від дня народження Шевченка, побачило світ у 1933 р. накладом 10 тис. прим. Седляревих ілюстрацій у ньому було вже 62, зокрема – 18 кольорових. У книжці повторено коментарі з першого видання, однак ім'я коментатора – М. Новицького – вже не згадувалося. Після його виходу і почалися суворі репресії, які не оминули нікого з тих, хто був до нього причетний. О.К. Дорошкевича, літературного критика, педагога, в середині 1930-х рр. було вислано з України. Андрія Річицького (справжнє ім'я Пісоцький Анатолій Андрійович), політичного діяча, літературознавця, засуджено до вищої міри покарання. Автора ілюстрацій В. Седляра звинуватили у причетності до планування терористичних актів проти радянського уряду і 1937 р. розстріляли. Доробок художника – монументальні композиції, графічні аркуші, живописні полотна – знищили: зафарбували, виламали зі стін, спалили, пошматували. «Кобзар» 1931 і 1933 рр. вилучили з бібліотек і книгарень, а Седлярове ім'я викреслили з історії української та світової культури на довгих два десятиліття. У 1958 р. митця реабілітували.

У зв'язку зі святкуванням 120-річчя від дня народження Т. Шевченка, в радянській Україні було зроблено ще одну спробу здійснити повне академічне видання творів поета під керівництвом Євгена Степановича Шабліовського, а також під загальним керівництвом наркома освіти Володимира Петровича Затонського та його заступника Андрія Ананійовича Хвилі. У 1935 р. вийшов із друку перший том «Повного зібрання творів» (книжкова фабрика Партвидаву ЦК КП(б)У, Київ). Збірка містить поезії 1838-1847 рр., вступну статтю А.А. Хвилі «Великий демократ, поет-революціонер» обсягом у 128 сторінок і коментарі Є. Шабліовського. Другий том, за редакцією Затонського та Хвилі (прізвище Шабліовського відсутнє, оскільки він вже був під арештом), з'явився 1937 р. у харківській друкарні ім. Фрунзе Держлітвидаву. До нього увійшли поезії 1847-1861 рр. Кожний том ювілейного видання виходив друком у 15 тис. прим. Після появи перших двох томів друк наступних довелося припинити з причини арештів редакторів. Надруковані примірники спіткала доля попередніх творів – знищення, «кромання», спецхран. У

примірниках, що знаходяться у відділі РіЦ, на титульних аркушах обох томів затушовано прізвища редакторів Затонського, Хвилі, Шабліовського. Вступну статтю Хвилі у першому томі повністю вирізано. Якщо рахувати від моменту виходу у світ до моменту арешту редакторів, двотомник міг бути у продажу та в бібліотеках лише кілька місяців.

Видавництвом «Література і мистецтво» у Харкові 1934 р. до 120-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка було видано 50-тисячним накладом збірку поетичних творів митця, редакторами якої були вищезгадані Є.С. Шабліовський і А.А. Хвиля. Вони ж разом з іншими співробітниками Інституту ім. Т. Шевченка брали участь в укладанні приміток і коментарів до кожного твору, які більше ніколи не повторювалися. Ці історично-літературні коментарі відповідали історичній дійсності і не фальшували історії настільки, як це робили радянські видання пізніших років, хоча комуністична ідеологія позначилася і на цьому виданні. А. Хвиля у вступній статті «Великий демократ, поет, революціонер» зазначив, що Шевченко мріяв про буржуазну революцію і розгром царської Росії. Харківське видання 1934 р. прикрашали суперобкладинка, палітурка, форзац та ілюстрації за малюнками художника В.І. Касіяна, портрети-дереворити його ж роботи. Харківське видання також було заборонено і вилучено із загальних фондів бібліотек до особливих приміщень – сумнозвісних «спецфондів». В тривалому «засланні» побував і примірник, який зберігається у відділі РіЦ.

У наступному році, Є.С. Шабліовський редагує збірку двох поем «Сон» і «Кавказ», надруковану Державним літературним видавництвом у серії «Бібліотека художньої літератури» 20-тисячним накладом. На прикладі бібліотечних примірників цих видань чітко простежується радянська цензурна практика. Якщо у бібліотечному фонді було кілька примірників забороненого видання, то, як правило, один екземпляр надходив до спецфонду, а в усіх інших примірниках знищували відомості про укладачів, редакторів тощо. Прикладом є два примірники із фонду РіЦ – один із них позначений штампом спецфонду, а в іншому – на титульній сторінці затушовано прізвище редактора Шабліовського та видалено шість сторінок з його передмовою.

Арешт, заслання Є.С. Шабліовського (звільнений 1954 р.) і розстріл А.А. Хвилі свідчили, що фальшування життя і творчості Шевченка, розпочате 1935 р., набирало оберти, і радянська влада чітко контролювала ситуацію.

Цензурної заборони могли зазнати не тільки твори з неприхованим антикріпосницьким змістом, а й, здавалося б, далекі від сучасності поезії на історичну тематику. У поемі «Гайдамаки» революційний підтекст відгадувався без особливих труднощів. Шевченко не ідеалізував історію як часи, що давно минули, а сприймав її як підґрунтя для майбутнього відродження України. В поемі він оспівав повсталий народ, його непереможну волю в боротьбі проти соціального і національного гніту.

У відділі РіЦ зберігається шість примірників окремих збірок «Гайдамаки» – 1918, 1930, 1935, 1939 рр. друку. Видання 1918 р. побачило світ у Вовчій на Харківщині у видавництві «Рух», і того ж року кимось було привезено у бібліотеку Вінницької «Просвіти». Поема без титульного аркуша, тільки з обкладинкою, тому бібліографічний опис зроблено за покажчиками. Слідів заборони цього примірника немає. Також не зазнала цензурних утинань і збірка 1939 р, що вийшла 20-тисячним накладом у московському видавництві «Советский писатель». Переклад видання підготував російський поет Борис Олександрович Турганов, проілюстроване і художньо оформлене роботами українського художника Опанаса Георгійовича Сластьони.

Що стосується двох інших видань поеми «Гайдамаки», то їх радянська цензура відправила за металеві двері спецзбережень. Харківське видання 1930 р. підготував до друку М.М. Новицький. Збірка була надрукована Державним видавництвом України, за загальною редакцією директора Інституту ім. Т. Шевченка Дмитра Івановича Багалія, тиражем 15 тис. примірників. У відділі РіЦ зберігається друге видання цієї поеми. Передмову й примітки написав Микола Васильович Горбань – радянський історик, архівіст і письменник, репресований у 1931 р. Збірка була вилучена із загального фонду, про що свідчить печатка спецфонду на титульному аркуші.

Ще одне і останнє видання «Гайдамаки» 1935 р. у трьох примірниках, що зберігається у відділі, надруковано у

видавництві Української академії наук. Вступні статті і примітки написані К. Гуслистим («Селянське повстання на Україні 1768 р. і «Гайдамаки» Шевченка») та Ю. Йосипчуком («Поема селянського повстання»). У своїх статтях автори зазначають, що Шевченко виступає у поемі проти буржуазно-поміщицького романтизму зі своїм, буржуазно-революційним романтизмом, і що в дожовтневий період ця поема найправдивіше відображала події Коліївщини. З трьох примірників, які знаходилися у Бібліотеці, два були вилучені із фондів загального користування і тривалий час знаходилися під забороною, «поселившись» у спецфонді. Третій примірник залишився у загальних фондах для обслуговування читачів, але при цьому зазнав значних пошкоджень. Прізвища авторів вступних статей та приміток на титульному аркуші затушовано; самі статті і примітки – вирізано. Немає і останньої 160-ї сторінки зі змістом.

Творчість Т.Г. Шевченка має світове значення, і це підтверджується тим фактом, що його твори перекладено всіма слов'янськими мовами і багатьма мовами інших народів.

У відділі РіЦ зберігається шість російськомовних видань творів поета міжвоєнного періоду, два з яких – 1935 і 1939 рр. – потрапили під забороною.

1935 р. у Ленінграді державним видавництвом «Художественная литература» 50-тисячним накладом було видано «Кобзарь», що вийшов у серії «Книга – социалистической деревне», і твори якого перекладені російським письменником Федором Кузьмичем Сологубом. На жаль, багато перекладачів немилосердно викривляли поезію Тараса Григоровича Шевченка, фальсифікували його стиль. Не був винятком і Ф. Сологуб. Перекладаючи Шевченка, він механічно передав усі зовнішні прикмети пісень і дум, але, внаслідок своєї байдужості до оригіналу, навіть спроби не зробив передати натхненність і художню приналежність поетичної мови Тараса Григоровича. І якщо з ряду причин його перекладацька праця не виправдала тих сподівань, які на нього поклалися, все ж його переклад для того часу мав неабияку цінність. Примірник, який зберігається у відділі РіЦ, не був радянською цензурою відправлений у спецфонд, але нею ж був понівечений. На титульній сторінці чорнилом

вимарано прізвище автора вступної статті А.А. Хвилі «Великий демократ, поет, революціонер» і вирізано саму статтю (с. 5-40).

Така ж доля видання «Кобзаря» (1939 р.) з відомої серії «Библиотека поэта», який також вийшов у Ленінграді, але значно меншим тиражем (15 тис. прим.). Його підготувало видавництво «Советский писатель» за редакцією російських поетів М.Л. Брауна та О.А. Прокоф'єва. Вступна стаття «Тарас Григорьевич Шевченко» написана Миколою Федоровичем Бельчиковим – російським літературознавцем. Художнє оформлення належить російському художнику, графіку Марку Абрамовичу Кирнарському. Серед перекладачів творчої спадщини Тараса Григоровича, що увійшли до збірки, були знані російські поети – О.О. Сурков, М.М. Асєєв, В.М. Інбер, М.В. Ісаковський, Ф.К. Сологуб, О.Т. Твардовський, М.С. Тихонов та інші. Викривлення поезії Т.Г. Шевченка, фальсифікування його стилю було властиве майже всім перекладачам творів Великого Кобзаря. Але були й такі поети, які з великим натхненням відтворювали справжній образ українського генія. Редактором текстів та автором приміток був літературознавець Ієремії Якович Айзеншток. Автором передмови «Народный поэт» – російський письменник Михайло Михайлович Зоценко, якого у 1946 р. виключили із Союзу письменників, а його твори стали вважати чужими радянській літературі. У бібліотечному примірнику прізвище М.М. Зоценка замальовано чорнилом на титульному аркуші, а передмову вирізано. У повоєнний час книга потрапила до фонду бібліотеки з відомства НКВС, про що свідчить штамп на титульній сторінці.

Доля єврейського народу була так само близькою Тарасу Григоровичу, як і доля інших пригноблених народів царської Росії. Твори Шевченка мали великий вплив на розвиток єврейської поезії кінця ХІХ – початку ХХ ст. Саме в цей період в Україні стрімко розвивалася єврейська література національною мовою їдиш, а також накопичувалася світова літературна спадщина у перекладах на їдиш. Одним з найкращих перекладачів української класики був визначний єврейський поет, уродженець українського міста Коростишів, Давид Наумович Гофштейн. На жаль, у 1948 р. він був заарештований за націоналістичну

діяльність, зрадництво, шпигунство, та розстріляний (1952 р.) у числі провідних діячів Єврейського антифашистського комітету.

Переклади Гофштейна стали основою видання «קוראן וזמרים» (Вибрані твори) Т.Г. Шевченка, яке вийшло 1936 р. друком у харківському Державному видавництві національних меншин УРСР тиражем у 2 тис. прим. Оскільки відомості про видання відсутні в усіх доступних нам бібліографічних покажчиках та електронних каталогах (існує інформація про перевидання 1939 р.), є припущення, що весь тираж було знищено, поодинокі примірники приречено на забуття у спецфондах, а наявний примірник з фонду відділу РіЦ є чи не єдиним збереженим примірником.

Твори Т.Г. Шевченка жахливо препарувалися блюзнірською рукою цензури протягом десятків років. Так цілеспрямовано і методично створювалося жахливе у своєму трагізмі становище для цілої великої справи: український народ на тривалий час було відтято від найглибшого джерела своїх визвольних змагань – видань творів Т.Г. Шевченка. Але тяжкі історичні випробування не потьмарили образу великого поета. У наш час творчість Шевченка стала невід'ємною часткою духовного життя народів світу, їхньою зброєю у боротьбі за суспільний поступ, мир, свободу й демократію.

Безумовно, твори Т.Г. Шевченка є неоціненним скарбом нашого відділу, але не менш цінними є праці про життя і творчість Великого Кобзаря, яких налічується 22 примірники, що хронологічно охоплюють друки 1917-1940 рр. Всі ці праці видатних українських дослідників за радянської влади багато десятиліть перебували у спецфонді. Їхні автори в тяжких умовах наростаючої критики все ж створили цілий ряд колективних збірників, річників, індивідуальних монографій та окремих статей. Йдеться про роботи О.В. Багрія, О.К. Дорошкевича, С.О. Єфремова, Б.С. Лепкого, Б. Навроцького, П.П. Филиповича, А.А. Хвилі та ін. Вивчаючи їхні праці, ми маємо можливість уявити загальну картину зародження і розвитку радянського шевченкознавства та приходимо до думки, що його найцікавішим і найпродуктивнішим періодом були 1920-1930-ті рр. У той час воно організувалося в наукові інституції, консолідувало зусилля

і почало генерувати нові ідеї. Це була епоха дискусій, полеміки, яка з плином років набирала характеру нетерпимості. Більшість дослідників постраждали за свою діяльність та погляди, і заплатили велику ціну – одні багато років провівши у тюрмах, а інші – ціну життя. Прізвища та публікації репресованих шевченкознавців безжалісно вилучали з численних тогочасних видань: окремі сторінки виривали, а прізвища «ворогів народу», вжиті в різноманітних тогочасних працях, заклеювали або зафарбовували.

Зі здобуттям Україною незалежності, книжкові «тюрми» було ліквідовано, цензурні обмеження знято, книги повернуто до загальних фондів бібліотеки.

Література:

1. **Аврахов, Г.** Із історії задуму та видрукування празького «Кобзаря» / Г. Аврахов // Слово і час. – 2004. – № 5. – С. 54-56.
2. **Гальченко, С.** Доля перших наукових видань «Кобзаря» / С. Гальченко // Дивосвіт. – 2004. – № 1. – С. 12-15.
3. **Коваленко, А.** «Кобзарь» Тараса Шевченко и его первые иллюстраторы / А. Коваленко // Персонал. – 2013. – № 1. – С. 94-100.
4. **Лотоцький, О.** Видання повного «Кобзаря» / О. Лотоцький // Дивослово. – 2002. – № 2. – С. 10-13.
5. **Луцій, С.** Невідомі сторінки еміграційної шевченкіани / С. Луцій // Слово і час. – 2009. – № 8. – С. 12-24.
6. **Маурітссон, М.** Перший шевченкознавець Василь Доманицький (1877-1910) / М. Маурітссон // Українське слово. – 2011. – 19-25 жовт.
7. **Мицик, В.** Брати Доманицькі – дослідники творчості Тараса Шевченка / В. Мицик // Слово Просвіти. – 2014. – 16-22 січ. – С. 12-13.
8. **Надточій, О.** Видання «Кобзаря» Тараса Шевченка в умовах заборон російської цензури (початок ХХ ст.) / О. Надточій // Друкарство. – 2003. – № 2. – С. 88-91.
9. **Овдієнко, О.** Мистецтво оформлення «Кобзаря» / за ред. В. Касіяна. – К., 1968. – 88 с.

10. Рудзинський, А. «Кобзар», ілюстрований Василем Седляром / А. Рудзинський // Образотворче мистецтво. – 2009. – № 4. – С. 26-29.

11. Соломонова, Т. Рідкісні видання творів Шевченка у фонді Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва / Т. Соломонова // Т.Г. Шевченко і Вінниччина : бібліогр. покажч. / уклад. Г.М. Авраменко. – Вінниця, 2013. – С. 25-34.

12. Старовойтенко, І. Повний «Кобзар» Т. Шевченка (1907-1908) у листуванні П. Стебницького з Є. Чикаленком / І. Старовойтенко // Слово і час. – 2008. – № 3. – С. 17-25.

Плануємо будинок для Читача та Книги, або Що таке бібліотечний дизайн?

Н.І. Морозова

Читач приходить у бібліотеку, щоб... Отримати інформацію? Поспілкуватися? Відпочити? А якщо все одночасно? Як зробити, щоб йому було комфортно? А співробітнику бібліотеки, який щодня третину свого життєвого часу проводить у цьому приміщенні? А як зберегти бібліотечний фонд? Якою має бути бібліотека, щоб бути зручною для читача, бібліотекаря та книги? Питання... Питання, які набувають особливого значення, коли дослідження свідчать, що лише 40% обласних книгозбірень України розміщуються в будівлях, зведених за спеціальними бібліотечними проектами. Відповідно, 60% функціонують у так званих, пристосованих, збудованих для інших соціальних цілей, будівлях.

А відповідь може дати бібліотечний дизайн, що охоплює архітектуру бібліотечних будівель, питання збереження та реконструкції бібліотечних приміщень, їхнього гнучкого розпланування та зонування, а також інтер'єр бібліотеки: функціонально-просторові основи організації, бібліотечні меблі й обладнання, фірмовий стиль тощо. Він враховує соціокультурні, інформаційні, екологічні, організаційні, технологічні, естетичні

аспекти розвитку середовища, що оточує читачів і співробітників у бібліотеці.

Будівництво бібліотеки починається з архітектурного планування, що має забезпечити максимум зручностей для роботи читачів і співробітників, пристосування приміщень до виконання різноманітних бібліотечних функцій, максимальну ємність книгосховищ при мінімальній кубатурі, економічність забудови та експлуатації, привабливість архітектурного вигляду.

Треба відмітити, що тривалий час зовнішній вигляд бібліотек визначався не бібліотечними цілями, а архітектурними та будівельними традиціями конкретного періоду. Планування приміщень, багате художнє оформлення, архітектура будівель та дизайн інтер'єрів бібліотек Стародавнього світу і Середніх віків відображали їхні численні специфічні функції, а також тодішні матеріальні та технічні можливості. У Стародавньому світі концепції будівництва, планування та обладнання бібліотечних будівель передбачали створення необхідних зручностей для читачів, найкращих умов зберігання фондів, їх організації, відтворення, формування органів управління та спеціальних штатів бібліотек. Реально вони реалізовувалися у чіткому орієнтуванні будівель на сторони світу, відведенні спеціальних приміщень для зберігання фондів, облаштуванні відповідного інтер'єру та в обладнанні. Книгозбірні епохи Середньовіччя виконували важливу функцію захисту інформації від використання її в цілях, що суперечили б релігійним засадам суспільства. Обладнання та інтер'єр читачьких приміщень відповідали релігійним канонам, книги використовувалися як предмет декору приміщення. Кількісні характеристики та якісні особливості фондів, склад читачів не вимагали специфічних архітектурно-композиційних рішень, не створювали вирішального впливу на архітектуру будівель, не завжди породжували необхідність у функціональному угрупованні. Інтер'єр та зовнішнє оформлення бібліотек було лише складовою монументальних будівельних комплексів. Устаткування бібліотек повсюдно вважалося, насамперед, художньою, декоративною, лише іноді конструктивно-технічною частиною інтер'єрів.

Початок цілеспрямованого планування бібліотечних приміщень зазвичай пов'язують із розвитком друкарства, що

викликало значне збільшення фондів, і появою публічних бібліотек як обов'язкової умови розвитку науково-технічного прогресу в епоху Просвітництва. Але й тут на першому місці був архітектор, який прагнув підпорядкувати зовнішній вигляд споруди загальній містобудівній концепції свого часу. Разом з тим вже у XVIII ст. був сформований основний принцип планування бібліотеки – трьохчастинний, що передбачав: читальний зал, кімнати для каталогів і службового персоналу та, по обидві сторони читального залу, приміщення для книжкового фонду з його форматним розташуванням. Для таких споруд характерні були баштові й купольні доміанти сховищ і читацьких приміщень, монументальність та декоративність читальних залів, сходів та вестибюлів. Паралельно у цей період розвивалася концепція проектів основного і спеціального внутрішнього облаштування (металеві конструкції стаціонарних і перших пересувних «компактних» стелажів, переносні стелажі, картотеки та інше устаткування).

Якщо приблизно в середині XIX ст. утвердилося «книгоцентристське» уявлення про бібліотеку, то у XX ст. на зміну йому прийшло «читацькоцентристське». Зміна технології традиційного будівництва бібліотечних споруд, швидкий ріст об'ємів фонду, інша аудиторія користувачів, вища спеціалізація і професіоналізм працівників, – все це породило нові вимоги до будівництва і обладнання бібліотек.

Сучасний етап розвитку архітектури, що отримав визнане найменування «модерн» і «постмодерн», ґрунтується на раціональності, науковій обґрунтованості та функціонально-архітектурному мисленні. Основною соціальною вимогою стало істотне збільшення кількості приміщень бібліотек і можливість їх розширення у відповідності до перспективних потреб. З'явилися проекти самостійних бібліотечних будівель, які, з урахуванням виконуваних ними функцій і соціального значення, впливають на планування культурних центрів споруджуваних міст. Бібліотеки тепер мають простий архітектурний вигляд, у більшості своїй у формі куба, з обширними кам'яними і скляними поверхнями. Архітектори відмовляються від фронтона та пірамідоподібного даху, від широких парадних сходів, а також від монументальних

засобів оформлення фасадної сторони і входу в будівлю. У проектуванні й будівництві бібліотечних і суспільних споруд усе ширше застосовується вільна (гнучка) система планування, що дозволяє легко змінювати форми, розміщення приміщень без складних перебудов і з мінімальною витратою часу й матеріальних засобів. Саме використання методів гнучкості дозволяє перебудовувати, надбудовувати бібліотеки, не порушуючи загальних функцій будівлі.

З огляду на те, що бібліотека являє собою не тільки книгосховище, але й культурний центр, де людина відпочиває, розвивається як особистість і вдосконалює свої здібності, приміщення несе в собі культурну та естетичну основу. На жаль, сучасне будівництво бібліотек майже не створило справжніх шедеврів або пам'яток мистецтва. Одна з характеристик масової забудови – простота форми й відсутність індивідуальності. З цієї причини багато наших бібліотек перетворилися для читачів просто в сховища книг. А сучасна бібліотека, зберігаючи своє традиційне призначення, сьогодні максимально зорієнтована не тільки на акумуляцію й збереження книжкових багатств, а також і на задоволення запитів масового споживача інформації, тому актуалізується питання дизайну приміщень.

В умовах інформаційного суспільства бібліотека як стара впорядкована система почала набувати нових властивостей. Широкомасштабне впровадження інформаційних технологій, комп'ютерних мереж, без яких уже неможливе якісне обслуговування читачів, вимагає принципових змін бібліотечного середовища. Якщо ще в останній третині ХХ ст. матеріально-технічну складову утворювали стелажі, кафедри видачі, друкарські машинки, а в середніх і великих бібліотеках – різні види транспортуючих пристроїв, копіювальні машини, то сьогодні – це комп'ютери, принтери, модеми, удосконалені транспортуючі пристрої, аудіо- й відеокасети, різна оргтехніка, крім того, це бібліотечні меблі, які відповідають сучасним вимогам ергономіки. У бібліотеках мають створюватися максимально комфортні умови, які роблять відвідування бібліотеки не тільки пізнавально-корисним, але й естетично приємним, що усуває просторово-психологічні бар'єри між бібліотечним середовищем і соціумом.

Під впливом прогресу бібліотеки, що залишалися тривалий час основними центрами соціальної активності населення, сьогодні гостро потребують функціональної реорганізації. Саме поняття «бібліотека» інтерпретується по-новому – як інтелектуальний простір і центр культури. Зі сховища з обмеженим доступом бібліотека перетворилася на соціально-культурний центр, місце проведення дозвілля і здобуття освіти. Замість дуже поширеного раніше прийому організації бібліотечного простору у вигляді системи ізольованих приміщень, все частіше застосовують підходи, що дають можливість поєднувати функції освіти і розваги в безперервному просторі, широко використовуючи мультимедіа. Низький рейтинг бібліотек серед інших соціальних інститутів сьогодні визначається відсутністю респектабельності. В умовах жорсткої конкуренції з електронними ЗМІ, Інтернетом, кінематографом створення комфорту і сучасного дизайну в бібліотеці є ключовою, найважливішою умовою в боротьбі за користувачів.

Тепер на зміну суто функціональному погляду на простір як на засіб розміщення бібліотечних ресурсів варто застосовувати інший погляд, принципом якого стає відкритість, доступність, прозорість публічної бібліотеки. Інтер'єр бібліотеки повинен бути таким, що запрошує, приваблює до себе. Реальність сьогоднішніх бібліотек така, що їхній простір чітко розмежований (абонемент – книги видають додому, читальний зал – можна перегорнути періодичні видання, займатися і навчатися). Разом із тим, принцип відкритості проголошує розкриття ресурсів усієї бібліотеки, в оптимальному варіанті поєднуючи фонди абонементу, читального залу, так само можливість використання інформаційних технологій (вихід в Інтернет, користування електронною поштою, комп'ютером), тобто варто говорити про право вибору користувача.

Великого значення при проектуванні бібліотечних споруд набуває поділ приміщень на зони. Їх зонування здійснюється різними способами: колірним рішенням, меблями й устаткуванням, системою покажчиків (внутрішня візуалізація), зеленими насадженнями. При виборі кольорової гами враховуються різні

фактори: освітлення приміщення, психологічне й фізіологічне сприйняття людиною того або іншого кольору, вікові уподобання кольорів. Вільне планування дозволяє як елемент зонування використовувати бібліотечні меблі. У цьому випадку вони виступають у ролі нестандартних перегородок між окремими ділянками приміщень. Такий прийом дуже зручний як для бібліотекарів, які можуть, не купуючи нове обладнання, по-іншому організувати внутрішній простір приміщення, так і для читачів, оскільки людину завжди приваблює новизна й незвичайність. Для функціонального приміщення характерний певний набір бібліотечних меблів і устаткування: від сталевих секційних стелажів у книгосховищах до меблів, виконаних із пнів, стовбурів дерев у читальних залах. За допомогою рослин, їхнього угруповання приміщення також можна розділити на зони без будівництва будь-яких перегородок.

Сьогодні варто враховувати ті специфічні особливості формування інтер'єру, які має кожна функціонально-спланована зона бібліотеки. Ці особливості пов'язані з розміщенням зони в загальній структурі будівлі, її призначенням, типом устаткування, вимогами до освітлення, характером діяльності і т.д. Кожній функціональній зоні бібліотеки відповідає певний спосіб художнього оформлення.

Всі елементи інтер'єру бібліотеки – світильники, меблі, зелені насадження, оформлення стін тощо – повинні створювати певну гармонію. Отже, завдання дизайнера так організувати елементи, щоб інтер'єр отримав свою індивідуальність і образність.

Бібліотеки повинні створювати атмосферу, що сприяє вільному прояву потреб і бажань, серед яких, поряд з інформаційними запитами, враховується різноманіття читацьких потреб. Саме бібліотечне середовище стає більш комфортним для людини. Це виражається насамперед у тому, що більш зручним стає інтер'єр, змінюється дизайн та внутрішній простір сучасної бібліотеки.

Таким чином, бібліотечний дизайн – це багатоаспектна діяльність, що вирішує завдання від бібліотечної технології до бібліотечної психології. Це реальний засіб підтримки престижу

й авторитету бібліотеки в очах громадськості. Добре обладнана, художньо оформлена, гарна й комфортна бібліотека користується популярністю в читачів. Тому застосування елементів естетики в будівництві й оформленні інтер'єру бібліотеки є діючим способом залучення користувачів. Бібліотечний дизайн – це можливість естетичного самовираження бібліотеки, свідчення її самоповаги.

Література:

1. **Алтухова, Г.А.** Основы библиотечного имиджа : [учеб.-метод. пособие] / Г.А. Алтухова. – М. : Литера, 2008. – 224 с. : ил. – (Соврем. б-ка ; вып. 33).

2. **Балашова, Е.В.** Библиотечный дизайн : учеб. пособие для ВУЗов / Е.В. Балашова, М.Н. Тищенко, А.Н. Ванеев. – М. : Гардарики, 2004. – 282 с.

3. **Бібліотечний дизайн: історія, розвиток, майбутнє** : навч. посіб. / Упр. культури і туризму Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, ГО «Асоц. б-к Вінниччини» ; уклад.: Н.І. Морозова (кер. групи), Л.П. Біла, Ю.М. Кашпрук, Г.М. Слотюк ; ред. О.Г. Поліщук ; відп. за вип. Н.І. Морозова. – Вінниця : ПП Балюк І.Б., 2014. – 116 с.

4. **Гаскюэль, Ж.** Пространство для книги: руководство для всех тех, кто строит, оборудует и обновляет библиотеку : пер. с фр. / Ж. Гаскюэль. – М. : Рудомино, 1995. – 303 с. : ил.

5. **Доморацкий, В.П.** Наглядность в работе библиотеки: системный подход : метод. пособие / В.П. Доморацкий. – М. : Либеря, 1999. – 56 с.

6. **Жо́голь, Л.Е.** Декоративное искусство в интерьерах общественных зданий / Л.Е. Жо́голь. – К. : Будівельник, 1978. – 104 с.

7. **Иновации** в библиотеках : сб. ст. / Рос. гос. б-ка, науч.-исслед. отд. библиотековедения. – М. : Пашков дом, 2010. – 130, [2] с. : ил., табл. – (Б-ка: новые возможности).

8. **Матлина, С.Г.** Публичная библиотека. Пути инновационного развития : избранное / С.Г. Матлина. – СПб. : Профессия, 2009. – 391 с. – (Библиотека).

9. **Полтавская, Е.И.** Библиотека: учреждение и/или социальный институт? : [практ. пособие] / Е.И. Полтавская. – М. : Литера, 2009. – 176 с. : ил. – (Соврем. б-ка ; вып. 43).

**МАГІЧНИЙ ТРИКУТНИК:
видавець-книгар-бібліотекар**

**Із практики формування особистих бібліотек
подолянами на початку ХХ ст.**

Т.Р. Кароєва

У Російській імперії початку ХХ ст. книга стала звичним елементом повсякденного життя освіченої людини. Уже селяни та робітники, тобто ті прошарки населення, які не потребували книги для безпосередньої підтримки життєдіяльності, усвідомили її значення для повноцінної роботи та побуту, перспектив соціальної мобільності та особистого розвитку. Друкована продукція здешевіла і фінансово стала досить доступною. Для споживачів різної фінансової спроможності випускався широкий асортимент книг будь-якої цінової категорії. Репертуар книговидавничої продукції став значно ширшим за тематико-типологічними показниками.

Метою даної статті є загальний огляд практики формування особистих бібліотек подолянами початку ХХ ст. З кола наших інтересів свідомо виключаємо бібліотеки, що формувалися з бібліофільською метою, адже у таких випадках основою мотивації збирачів був так званий «антикварний» інтерес до книги, початки якого виходять із попередніх століть. У таких випадках застосовувалися інші практики придбання книг, спрямовані на збирання колекцій.

Джерельною базою даного дослідження стали фонди відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, де акумульовано видання дореволюційного періоду. Фонди бібліотеки у 1920-1930-х рр. поповнювалися націоналізованими за відповідним радянським декретом 1918 р. книгозбірнями приватних, а згодом репресованих осіб. Книги також дарували або продавали окремі зацікавлені представники інтелігенції.

За нашими підрахунками, сьогодні у відділі РіЦ

зберігаються книги з понад 200 особистих бібліотек Східного Поділля початку ХХ ст. Підрахунки проводилися на основі вивчення всього комплексу провенієнцій на книгах: екслібриси та суперекслібриси (переважно тиснення ініціалів на корінці), власницькі штампи та написи, інскрипти, топографічні ярлики. 150 власників книгозбірень вдалося персоніфікувати (див. додаток №1), причому про 98 осіб маємо деякі додаткові персональні дані. За специфічним складом фондів та провенієнціями можна визначити професійну належність власників ще 7 історико-книжкових фондів, але їхню атрибуцію поки що не можна здійснити через брак інформації. Наприклад, один із власників сховався за ініціалами *А.М.* Він читав польськомовну історичну та художню літературу, цікавився російськомовними юридичними та сільськогосподарськими виданнями. Можна припустити, що це був польський поміщик, тим більше книги з його бібліотеки оправлені у добротні напівшкіряні палітурки.

Серед атрибутованих фондів тільки чотири належали жінкам. На основі певних мовних особливостей комплектування та творення провенієнцій можна виокремити 31 власника книгозбірень – поляка. Найбільш об’ємна картинка книжкових інтересів подолян складається при аналізі фондів за професійною ознакою їхніх власників. Серед них вдалося виявити 28 юристів, 14 педагогів, 5 лікарів, 5 священиків, 12 військових, 3 інженерів та технічних працівників, 3 купців і дрібних торговців, 2 агрономів, 1 музиканта, 4 студентів і школярів, 3 чиновників (губернського правління, акцизного відомства та державного казначейства), а також 5 інших дрібних службовців, які займалися музейною, громадською, землемірною, канцелярською діяльністю.

Майже всі персоніфіковані нами історико-книжкові фонди належали представникам інтелігенції та духовенства. Як вже було доведено у попередній публікації [1], представники саме цих соціальних груп мали фінансові можливості для придбання книг. Це ще не означає, що подільські робітники та селяни не мали власних книгозбірень. По-перше, їхні невеличкі збірки не підпадали під дію радянського декрету про націоналізацію бібліотек 1918 р., тому не потрапили до складу бібліотечних фондів Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, по-друге, не завжди

книголюби позначали своє право власності на книги, по-третє, можливо, нам не вистачило інформації для персоніфікації їхніх збірок.

На наш погляд, кількість виокремлених історико-книжкових фондів є достатньо репрезентативною для вивчення практики формування особистих бібліотек. Кожний такий фонд свідчить про коло книжкових інтересів та читацьких смаків свого творця. Зрозуміло, чим більше збереглося видань, тим повніше можна уявити коло інтересів їх власників. Але іноді навіть 2-3 примірники з однієї книгозбірні, але такі, що мають особливі прикмети – надзвичайну палітурку, місце друку, поліграфічний рівень виконання або інскрипти відомих осіб, можуть дати особливу інформацію про власника цієї книгозбірні.

Кожний окремий примірник відображає ті умови, у яких він створювався, а в деяких випадках, – поширювався та використовувався. Він може розповісти про ступінь втягнутості місцевого населення у загальнодержавний та європейський книжковий простір. За його допомогою можна з'ясувати географію друку та торгівлі, скласти уявлення про тематико-типологічні та мовні читацькі інтереси місцевого населення, фінансові можливості його власника. Їхня сукупність характеризує культуру використання книги у регіоні.

Особливого значення набувала наявність книг та брошур, надрукованих на території регіону, здатних при порівняльному аналізі показати рівень місцевої поліграфічної промисловості та видавничої справи, розкрити структуру місцевих інформаційних потреб. Тому для історичного дослідження, присвяченого книжковій культурі, надзвичайно важливо мати максимально повне уявлення про репертуар книжкової продукції. Тільки він здатний дати узагальнену інформацію про те, що друкувалося, як друкувалося та ким друкувалося, які організації виступали у ролі суб'єктів книговидавничої справи. Оформлення окремих примірників дозволяє судити про регіональні традиції мистецтва книги. Кожний елемент, чи то палітурка, вихідні дані, папір, шрифти, видавнича передмова, можуть служити джерелом цінної історичної інформації. Наприклад, порівняння вихідних даних книг дозволяє виявити ті поліграфічні підприємства, які

найактивніше займалися книгодрукуванням, оцінити їхній внесок у репертуар місцевої книги. Крім того, вони дають можливість визначити приблизну дату відкриття або закриття друкарні, період її функціонування, особливо у тих випадках, коли архівні джерела мовчать.

Кожна книга акумулює середовище свого функціонування, відображає рівень розвитку того суспільства, у якому відбувається її побутування. Про шляхи поширення книг та розширення читацької аудиторії можна судити за власницькими знаками: надписами, екслібрисами, суперекслібрисами, топографічними ярликами, помітками на сторінках та форзацах книг, а також малюнками. Сюди ж можна віднести бібліотечні, книготорговельні та палітурницькі штампи, штемпелі та наліпки. Вони дозволяють прослідкувати генеалогію книжкових зібрань, демонструють рівень культури та смаки читачів, фахівців, є унікальним засобом вивчення фондів книжкових колекцій, насамперед приватних зібрань [2].

Більшість із досліджених історико-книжкових фондів формувалися наприкінці XIX – на початку XX ст. із початком дорослого життя власника, з отриманням певного освітнього цензу, в будь-якому разі вище початкового. Досліджувані видання хронологічно охоплюють переважно 1880-ті – першу половину 1910-х рр. Привертає увагу помітно менша (приблизно у 1,5 рази) кількість видань воєнного часу, що можна пояснити загальним зменшенням книговидавничого репертуару країни та зміною життєвих пріоритетів подолян під час війни. Треба вказати, що зустрічаються книгозбірні, власники яких зверталися до використання видань попереднього часу. З бібліотеки латиніста П.О. Адріанова, який займався й перекладацькою діяльністю, походять латинські друки XVI-XVII ст. Юрист А. Станевич, який захоплювався історичними розвідками, володів, наприклад, латинським виданням А. Гваньїні «*Sarmatiae Europaeae descriptio*» (Спира, 1581).

На основі наявного матеріалу не можливо судити про розмір особистих бібліотек, жодна з яких не збереглася у повному обсязі. Водночас можна припустити, що це могли бути великі зібрання до кількох тисяч томів, адже збереглася, наприклад,

інформація про придбання 1912 р. Варшавським науковим товариством бібліотеки доктора Ф. Блонського, який практикував на Спичинецькій цукроварні з 1891 р. [3, s.124-126]. Ймовірно, ця книгозбірня у 3 286 книг, часописів, атласів і карт природничого (ботанічного) та медичного спрямування мала виключно тематичне наповнення, якщо її придбала подібна організація. Директору Соболівської цукроварні Г.Ф. Ольшеванському належали колекція стародруків XVI – початку XIX ст. із 704 томів та бібліотека видань XIX – початку XX ст. – 1 032 томи [4]. Звертаючись за послугами до московського антиквара та букініста К.Я. Параделова, кам'янецькі шанувальники книги також вказували розмір своїх зібрань. Фотограф М. Грейм вказав, що володіє майже 2-тисячним книжковим зібранням з історії та археології, а лікар С.Е. Фаренгольц – 1 200 томами з археології, нумізматики, філателії та творів письменників-класиків як російських, так і зарубіжних [5]. Отже, і в умовах подільської провінції була можливість формування великих книжкових зібрань.

Обмеження запроваджувалися, насамперед, через фінансовий бік справи. Власники бібліотек жили переважно з особистих заробітків, не маючи ні маєтків, ні банківських чи акційних капіталів. Відповідно вартість більшості видань коливалася у межах традиційних 1-2,5 руб. Хоча простежується очевидний інтерес до деяких знакових для Російської імперії подарункових видань. Насамперед, мова йде про ювілейні видання до пам'ятних дат, що відрізнялися ліберальним змістом, наприклад «Великая реформа» (6 т., М., 1910-1911), «Отечественная война и русское общество» (7 т., М. 1912). Попри високу вартість 24 та 30 руб., відповідно, поціновувачі книг погоджувалися витратити такі суми для придбання видань. Про поширеність такої практики свідчить те, що збережені у відділі РіЦ примірники «Великой реформы» (у різній комплектності) походять із чотирьох особистих книгозбірень. У фондах бібліотеки Вінницького обласного краєзнавчого музею знаходяться примірники ще з двох інших збірок. Показником популярності ліберальних ідеологічних настроїв є те, що на жодному виданні, присвяченому 300-річчю Дому Романових, котре зберігається у

сучасних вінницьких державних бібліотеках, не виявлено ознак приналежності до особистих книгозбірень.

Подоляни також готові були витратити значні суми на багатотомні фундаментальні праці узагальнюючого характеру. Мова йде про такі, наприклад, видання, як «Вселенная и человечество. История исследования природы и приложения ее сил на службу человечеству» (за ред. К. Кремера, 5 т., СПб., 1896), «История человечества» (за ред. Г. Гельмольта, 9 т., 2-ге та 3-тє вид., СПб., 1903, 1904), «Промышленность и техника» (11 т., СПб., 1903), М. Неймайр «История Земли» (2 т., СПб., 1902), Ф. Ратцель «Народоведение» (2 т., СПб., 1903), Е. Реклю «Человек и земля» (6 т., СПб., 1906), а також численні енциклопедичні та довідкові друки тощо. Кожне з цих видань мало добротну напівшкіряну видавничу палітурку, друкувалося на веленовому папері та коштувало кілька десятків рублів. Останній факт ще раз підкреслює, яким символічним значенням наділяла інтелігенція видання, що репрезентували тодішній рівень досягнення людством навколишнього життя.

Щодо мовної структури книжкового масиву, то можна відзначити, що переважала російськомовна література. Наявні видання французькою, англійською та німецькою мовами походять переважно з родових бібліотек польської шляхти та російського дворянства. Отже, попри загальне наше уявлення про добру обізнаність дореволюційних фахівців у мовах, у читанні вони надавали перевагу російськомовним книгам. У складі 11 персоніфікованих зібрань (Л. Боржевський, К. Вілінський, Л. Длуголенцький, Я. Зелінський, Л. Клінгер, Б. Лещинський, Ф. Любанський, І. Маковський, О. Олтаржевський, А. Станевич, С.-А. Стемповський) виявлено історичну та художню літературу польською мовою, хоча професійна (юридична та медична) література – російськомовна. Отже, їхні власники були поляками, а освіти отримали російською мовою.

В історико-книжкових фондах практично відсутня українська література. Причин для цього, на наш погляд, кілька. Насамперед, невелика загальна кількість україномовних книг, первісна одиничність подібних книгозбірень, відсутність україномовних провенієнцій, а також практика обережного

ставлення до української книги. Сьогодні відомо про кілька вінницьких українських книгозбірень, жодна з яких не збереглася: бібліотеку В.В. Боржковського знищили родичі після його розстрілу більшовиками 1919 р. [6], бібліотеку М.А. Стаховського вивезено за кордон [7], значну частину бібліотеки Д.В. Марковича – у Київ [8].

За наявним матеріалом складно оцінювати глибину та широту комплектування особистих бібліотек. Але, безумовно, подоляни орієнтувалися у російському книговидавничому просторі. Географія друку видань найширша. Вона охоплює здебільшого населені пункти європейської частини Російської імперії. Лідирують друки Санкт-Петербурга, Москви та Києва. Чимало видань провідних російських універсальних комерційних видавництв А.Ф. Брокгауза й І.А. Ефрона, М.О. Вольфа, А.Ф. Маркса, «Просвещение», «Общественная польза», братів Саласвих, І.Д. Ситіна, П.П. Сойкіна, К.Т. Солдатенкова, М.М. Стасюлевича, О.С. Суворіна тощо. Не обходили книжники своєю увагою видавництва, так званого, «прогресистського спрямування» Ф.Ф. Павленкова, Л.Ф. Пантелєєва, О.М. Попової, братів М. та С. Сабашнікових, «Знание». Водночас подільські фахівці активно користувалися виданнями комерційних спеціалізованих видавництв та книгарень. У складі всіх атрибутованих книгозбірень лікарів переважають видання відомих російських видавців медичної книги К.Л. Ріккера та В.С. Етінгера. Спостерігається чимало сільськогосподарської та природничої літератури видавництва А.Ф. Деврієна. У зібраннях військових діячів помітне місце посідали книги видавництва В.А. Березовського. Атласи та карти здебільшого продукувалися у картографічному закладі О.А. Ільїна. А от продукція модерністських видавництв («Мусагет», «Сирин», «Скорпион», «Шиповник») представлена тільки поодинокими примірниками.

Місцевих видань в особистих бібліотеках обмаль, це можна пояснити малим репертуаром, незначним накладом цих видань – кілька сотень примірників та вузьковідомчим змістом більшості друків.

Згідно з наявними штампами книжкових магазинів географія їхнього придбання дещо інша. Наукову літературу

найчастіше подоляни купували в Києві та Одесі. Серед київських книгарів популярними були Ф.А. Іогансон, М.Я. Оглоблін, І.О. Розов, В.А. Просяниченко, Південно-руський книжковий магазин І.І. Дінтера, серед одеських – книгарні «Труд», «Образование», О.М. Распопов та місцева філія київської книгарні І.О. Розова. З регіональних (здебільшого вінницьких – Р.Б. Шерра, С. Рехліса, В. Райхера) книгарень походить переважно навчальна, довідкова та художня класична література. Зустрічаються штампипетербурзьких та московських книгарень, що спеціалізувалися на певному тематичному асортименті (військова, юридична та медична література). Можна припустити, що подоляни практикували замовлення книг у спеціалізованих видавництвах та книгарнях. Наприклад, юристи користувалися послугами юридичної книгарні Д.В. Чичинадзе (СПб.), військові зверталися до профільної книгарні П.М. Плахова (Київ).

Характер комплектування фондів свідчить про те, що власниками вони розглядалися, насамперед, як допомога у виконанні професійних обов'язків. Власне кажучи, завдяки специфічній тематиці того чи іншого фонду існувала можливість персоніфікації більшої їх частини. Відзначимо, що масив художньої літератури дозволив тільки звернути увагу на національну приналежність власників видань.

Мінливі складні історичні події ХХ ст. (революційні та воєнні дії, ідеологічні коливання), тривале використання фонду дореволюційної літератури та практика уникання дублювання фонду в умовах загальнодоступної державної бібліотеки, зрозуміло, не сприяли його збереженню, тому складно на його основі скласти уявлення про структуру тематико-типологічних читацьких інтересів подолян, але можливо виявити деякі специфічні особливості.

Треба відзначити, що практика формування та зберігання бібліотечних фондів у радянський період дещо спотворює загальну картину книжкових інтересів власників бібліотек, чії книги опинилися у державних книгозбірнях. Ідеологічні вимоги призвели до вилучення релігійної літератури з бібліотечних фондів, тому ми не маємо можливості судити, яке саме місце посідав цей тематичний напрям в особистих книгозбірнях.

Тривале використання художньої дореволюційної літератури призвело до значного її кількісного зменшення та зношеності, тому сьгоднішній фонд не може також адекватно відобразити місце цього виду літератури у структурі книжкових інтересів подолян. Численні реорганізації бібліотек у перші роки радянської влади також не сприяли збереженню цілісності колишніх особистих зібрань.

За тематичною структурою, як уже зауважувалося, багато галузевої літератури відповідало професійним інтересам власників книгозбірень. У багатьох книгозбірнях зберігалися літографовані лекції професорів, яких майбутні фахівці слухали під час навчання. Для багатьох зібрань характерні фахові монографічні дослідження. Привертає увагу те, що вчителі купували не тільки методичну літературу, а й профільну, відповідно до навчальних курсів, які вони викладали.

Моральні пошуки інтелігенції початку ХХ ст. знайшли відображення у складі бібліотек. Філософська література була представлена як творами античних і середньовічних філософів, так і представників пізнього часу І. Канта, Л. Фейєрбаха. А ідеями Г. Спенсера, О. Конта, Ж. Дюгамеля, здається, переймалася значна частина власників книгозбірень.

Питання облаштування суспільства, що на пряму відображалися партійними виданнями, а також спеціальними науковими монографіями, відбивалися й у складі бібліотек подолян. На початку ХХ ст., особливо з початком формування партійно-політичних структур, напруження внутрішнього політичного життя в Російській імперії захопило все освічене суспільство. Насамперед хвилювали питання політичного та економічного облаштування країни, тому широко представлено публіцистичну літературу різної ідеологічної орієнтації: соціалістичної, ліберальної та консервативної.

Подолянам були цікаві твори як представників європейського соціалізму: А. Бебеля, К. Каутського, П. Лафарга, К. Маркса, так і російського – Г.В. Плеханова, наприклад, «Критика наших критиків» (СПб., 1906), що друквана під псевдонімом Н. Бельтов, і в якій автор критикує більшовицьке розуміння марксизму. Своє бачення аграрного питання в Росії

пропонував меншовик Ф.А. Череванін у книзі «Современное положение и возможное будущее» (М., 1908). Завдяки приватним особам, збереглися численні зразки продукції першої російської революції (1905-1907), які згодом активно знищувалися царським урядом. Це книги та брошури видавництв С.А. Скірмунта, «Буревестник», «Вперед», «Знание», «Правда», «Донская речь» тощо.

Приваблювали подолян зразки консервативної (Б.М. Чичерін «История политических учений» (М., 1869)), есеро-максималістської (збірник статей Г.А. Нестроева, В.М. Чернова, Н. Кольського), старої народницької (П.Л. Лавров «Исторические письма» (б.м., 1905)), кадетської (М.І. Туган-Барановський «Общественно-экономические идеалы» (СПб., 1913)), анархістської (П.О. Кропоткін «Записки революционера» (М., 1907)) літератури.

Питання економіки вивчалися як із теоретичних позицій (Д. Кернс, І. Конрад, К. Маркс, А. Сміт, К. Ягцов), так і з прикладних (Г. Геркнер, Дж. Генрі, В. Зомбарт, М. Каришев, П.І. Лященко, Ю. Янсон).

У пореволюційний період серед інтелігенції поширилися релігійно-філософські пошуки. У суспільстві популяризувалася ідея, що тільки через моральне удосконалення, духовне очищення і творчі устремління можливо створити справедливий устрій суспільства. В концентрованому вигляді такі ідеї виражала збірка «Вехи» (М., 1909), що містила статті таких відомих російських інтелектуалів, як М.О. Бердяєв, С.М. Булгаков, П.Б. Струве, С.Л. Франк тощо, а також окремі видання їхніх творів.

З одного боку, ліберально-демократична інтелігенція захоплювалася соціалізмом, а з іншого – почалася консолідація його противників. Криза народницьких і поширення соціалістичних ідей зумовили те, що ця ідеологія прийняла цілком легальний напрямок, який, в свою чергу, мав певні відтінки: «феодальний соціалізм», «буржуазний соціалізм», «кооперативний соціалізм» тощо. Показовою є популярність книг священика і проповідника Г.С. Петрова, прибічника християнського соціалізму та реформування православної церкви. З іншого боку, є брошури на зразок «По поводу отпадения от православной церкви графа Льва Толстого» (СПб., 1904).

Втягування населення у громадсько-політичне життя відбувалося паралельно із загостренням інтересу до минулого. Наявні книжкові зібрання засвідчують загальний інтерес читачів до подієвої, політичної історії, що відображала діяння великих осіб, а також історії інституцій та історії права. Хоча в наукових дослідженнях початку ХХ ст. вже позначився інтерес до історії економічної та соціальної, але це не встигло, на наш погляд, відбитися у складі приватних зібрань. Адже це були збірки не професіоналів, яким потрібно було слідкувати за теоретичними новинами в історичній науці. Такі читачі прагнули орієнтуватися в тих проблемах, що вже сформульовані і досліджені. Вони довіряли вже перевіреним іменам. Аналіз книжкового фонду історичної літератури, що походить із приватних зібрань, також свідчить про наявність літератури різного ідейного спрямування. Це праці представників монархічної орієнтації (С.Ф. Платонова), консервативного напрямку в російській історіографії (В.Ключевський, М.К. Любавський, М.М. Богословський), істориків, які сповідували кадетську ідеологію (П.М. Мілюков, О.О. Кізеветтер, М.І. Карєєв), праць ліберально-народницького історика В.І. Семєвського, написаних із демократичних позицій, а також ранніх істориків-марксистів (М.М. Покровський).

Матеріалістичний інтерес до природи яскраво проявився у складі фондів. Численні праці М.М. Бекетова, О.М. Бутлерова, Д.І. Менделєєва, І.М. Сеченова, Е. Геккеля, Т. Гекслі, Ч. Дарвіна, Дж. Лаббока тощо. В цілому, більшість видань природничої тематики була зорієнтована на практичне використання, популярне пояснення сутності явищ. За типологічним призначенням помітно переважали навчальна, науково-популярна та довідкова література. Наукових монографій обмаль, причому серед них переважали або відомі класичні праці, або фундаментальні узагальнюючі багатотомні друки.

Цілком закономірно, що художні твори були притаманні багатьом бібліотекам. Хоча досліджуваний масив художньої літератури, як вже вказувалося, не відповідає структурі тодішнього масиву профільної літератури у книгозбірнях, але на його основі можна відзначити кілька особливостей. Подоляни у своїх читацьких смаках щодо художньої літератури надавали

перевагу російській літературі, причому творам письменників-класиків та представників ліберально-демократичного табору. Серед популярних авторів були О.С. Пушкін, М.Ю. Лермонтов, М.В. Гоголь, І.С. Тургенєв, М.О. Добролюбов, В.Г. Белінський, М.О. Некрасов, Ф.М. Достоевський, Л.М. Толстой, Г.І. Успенський тощо. А от твори письменників початку ХХ ст. практично не зустрічаються, навіть такі популярні тоді імена, як М. Горький, Л. Андрєєв, І. Бунін. Що вже на цьому тлі говорити про спадщину письменників-символістів, авангардистів? Виявлено тільки одиничні примірники творів В. Брюсова, А. Белого, О. Блока, решта імен жодним чином не відображено у сьогоднішніх фондах відділу РіЦ. Зрозуміло, що цей факт ще не свідчить про необізнаність подолян у тодішніх літературних течіях, але вказує на низьку, а можливо, запізнілу популярність модних авторів, адже їхня творчість знайшла відображення у фондах відділу в виданнях пореволюційного часу.

У практиці комплектування бібліотек простежується чіткий літературознавчий інтерес подолян. Хоча публіцистичні твори представників народницької та ліберально-демократичної критики (В.Г. Белінський, М.О. Добролюбов, М.Г. Чернишевський, Д.І. Писарєв) займали головне місце, але зустрічається чимало теоретичних творів. Серед них – праці представника культурно-історичної школи О.М. Пипіна, порівняльно-історичного літературознавства – О.М. Веселовського, який головну увагу концентрував на співставленні літератур різних народів, психологічної школи – О.О. Потебні, а також Д.М. Овсяннико-Куликовського, С.О. Венгерова, які зверталися до вивчення проблем художньої літератури, її образності та поетичності.

Про значущість художньої літератури для тодішньої інтелігенції згодом писав український письменник, подолянин Ю. Смолич. Він вважав, що вона була квінтесенцією високих почуттів, збіркою шляхетного думання, кодексом моралі, шляхом до шукання й знаходження еталонів добра й добропорядності [9, с. 762]. Його «покоління інтелігентної молоді, – писав він, – входячи в життя – на різні дороги найрізноманітніших професій, – визначало для себе літературу «номером першим» серед усіх інших видів та проявів культурного процесу і духовного життя».

Таким самим було ставлення до книги старшого покоління (тобто батьків і вчителів), яке виховувало їх [9, с. 762].

За типологічним аналізом, у понад 85% персоніфікованих історико-книжкових фондах виявлено довідкову, наукову та науково-популярну літературу, що ще раз підкреслює утилітарне використання книгозбірень. Художня література присутня у багатьох збірках, але створювалися бібліотеки не для переважаючого комплектування саме цим типом літератури.

Доцільно вказати на те, що власники особистих бібліотек докладали певних зусиль для того, щоб збірки, крім звичних комунікаційної та кумулятивної, виконували ще й меморіальну функцію. Вони практикували придбання книг, які не могли використовувати у професійній діяльності, для самоосвіти або проведення дозвілля. Наприклад, для книгозбірень поляків характерна присутність юридичних друків щодо права Речі Посполитої, що не могли бути корисними в умовах Російської імперії навіть для юристів. Тобто їхня наявність уособлювала для власників пам'ять про славне минуле польської держави. Поширеною була практика польсько- та єврейськомовних власницьких штампів та написів.

* * *

Комплексний аналіз сукупності виявлених історико-книжкових фондів особистого походження дозволяє стверджувати, що їх створювали для сприяння освіти та вихованню, інформаційного забезпечення науково-виробничої діяльності, соціокультурного задоволення.

Подоляни добре орієнтувалися у загальноросійському книжковому просторі. Їхні бібліотеки відображали все розмаїття книжкової продукції: за тематикою, типологією видань, ідеологічними підходами. На жаль, місцевих видань в особистих зібраннях практично не виявлено.

Шанувальники книги використовували різні способи комплектування (придбання, дар, замовлення). Їхнє ставлення до книг характеризувалося бережливістю, що яскраво проявилось у наявності провенієнцій. Власники прагнули закріпити своє право власності.

Державний тиск позначився на мовній політиці комплектування книгозбірень: чітко простежується перевага російськомовних видань у всьому книжковому масиві та у кожному фонді окремо. Хоча у бібліотеках були присутні видання будь-якого ідеологічного спрямування, можна відзначити, що нелегальних та заборонених було обмаль. Власне кажучи, нами виявлено тільки поодинокі друки.

В цілому, сукупний книжковий масив відображає канон знань інтелігентної людини Російської імперії, систему її цінностей. Водночас кожний історико-книжковий фонд є віддзеркаленням інтересів своїх власників. Можна стверджувати, що подоляни не були на вістрі книговидавничої моди. Вони скоріше довіряли перевіреним іменам та видавництвам. Їхня політика комплектування бібліотек базувалася на довірі перевіреним авторитетам, і це стосувалося і авторів, і видавців, і книгарів.

Додаток

**Список власників особистих бібліотек,
книги з яких зберігаються у фонді рідкісних і цінних видань
Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва:**

1. Адріанов Павло Олександрович – педагог, дослідник, чиновник Міністерства народної освіти
2. Аквілонов Олександр Михайлович (книги з б-ки батька) – військовий
3. Александрович Юрій Семенович – етнограф, краєзнавець
4. Аралов Ігор – школяр (батько – військовий)
5. Арістов Ілля Аристархович – педагог
6. Артинов Григорій Григорович – архітектор
7. Байдак Євген Миколайович – військовий
8. Белінський Іван Северинович – юрист
9. Бережецький (Bereżecki) Владислав – юрист
10. Богуцький Едуард Федорович – юрист
11. Боксерман Натан – студент, син утримувача земської пошти
12. Боржевський (Borzewski) Лукаш – юрист

13. Боржковський Валеріян Васильович – землемір
14. Брілінг Густав Вольдемарович – юрист
15. Бродницький (Brodnicki) Урбан
16. Булдескул Олена Густавівна – педагог
17. Ващенко Володимир Ерастович – юрист
18. Веселовський Венедикт Данилович – юрист
19. Вильчинський Пантелеймон Лукич
20. Вілінський (Wilinski) Казимір – лікар
21. Вінничук Микола Никифорович – старший бухгалтер у
Вінницькому казначействі
22. Віноградовський К.
23. Вішневський (Wiszniewski) Ян
24. Войташевський А.
25. Гембицький – військовий
26. Головачев Петро Олександрович
27. Гречина Борис – школяр
28. Грінберг Лейб Мордкович – купець
29. Гульдман Володимир Карлович – чиновник губернського
правління
30. Дашкевич В.
31. Длуголенцький (Długolecki) Любомир – юрист
32. Дмоховський (Dmochowski) Міхал
33. Долуханов Костянтин Беглярович – військовий
34. Дорожинські (Dorozynski) з Тележинців
35. Доронівч Мойсей Захарович – священник
36. Дорошенко Олексій
37. Драк Мордко – торговець
38. Дубровський – військовий
39. Дубяго С.
40. Дунін-Борковський Антон Володимирович
41. Дяковський (Dyakowski) Кароль
42. Дяковський (Dyakowski) Тадеуш
43. Єгоров В.Л.
44. Жалковський Дмитро Васильович – педагог
45. Заткалик Павло Олександрович – військовий інженер
46. Зелінський Ян – юрист
47. Іванов Олександр Васильович – педагог

48. Йориш Борис Ілліч – юрист
49. Казанцев Орест Григорович (з б-ки батька) – військовий
50. Кандауров Василь Олексійович
51. Кармазін Кельман Ізраїлевич – купець
52. Кац Олександр
53. Кізель Циля – школярка
54. Кіль І.А.
55. Клещинський (Kleczyński) Кароль
56. Клінгер (Klinger) Людвіг – юрист
57. Ключарев Олексій Олександрович – секретар суду
58. Корецький М.
59. Котляревський Михайло Євграфович – поліцейський
60. Кошкін Андрій Павлович – юрист
61. Кривицький Володимир Олексійович – педагог
62. Кривицький Олексій Осипович – педагог
63. Кузьменко Степан Миколайович
64. Кульматицький Михайло – священник
65. Левенець Е.
66. Левинський (Lewinski) Й.
67. Левицька Л.
68. Левицький В.О.
69. Лейбович І.Л.
70. Лемпецький (Lempicki) Владислав
71. Лещинський Болеслав Іванович – юрист
72. Лісевич Анатолій Іванович
73. Лозінська (Losinska) Текла
74. Лотоцький Ігнатій Олександрович – священник Браїловського жіночого монастиря
75. Лукашевич Лізавета Миколаївна – педагог
76. Львович Арон Гдальйович – підприємець
77. Львович Яків
78. Любанський (Lubanski) Фелікс – агроном
79. Ляхницький Григорій Анатолійович – педагог
80. Мазаракій Андрій Валеріанович – музикант
81. Мазюкевич В.М.
82. Маковський (Makowski) Ісидор – лікар
83. Мамантов Микола Олександрович – священник

84. Мар'янов Микола Федорович – військовий
85. Мерцедій К. – інженер
86. Мілеант Микола Георгійович – юрист
87. Молдавський Петро – школяр
88. Наседкін Єф.
89. Нахшен Владислав Самуїлович – юрист
90. Ніколаєв Яків – лікар
91. Оболонський
92. Озерський Михайло Дмитрович – педагог
93. Олтаржевський (Ołtarzewski) Ян – юрист
94. Орловський А.
95. Остророг-Садовський (Ostrorog-Sadowski) Йозеф – юрист
96. Пересвет-Солтан Володимир Андрійович – військовий, мировий посередник
97. Перетяткович (Peretjatkowicz) Ванда
98. Петров Микола Якович
99. Погорецький
100. Подвисоцький (Podwysocki) Адам
101. Поляк Євген Гаврилович – юрист
102. Потехін Валентин Іванович – військовий
103. Пфейффер Вільгельм Вільгельмович – педагог
104. П'янтковський (Pjatkowski) Йозеф Антоні
105. Ревський (Rewski) Влодзимеж
106. Ренненкампф Михайло Миколайович – юрист, поміщик
107. Ренненкампф Павло Миколайович – юрист, поміщик
108. Ріхтер А.
109. Родкевич Всеволод Арефійович – інженер, акцизне відомство
110. Рожанський (Rożanski) Владислав
111. Рошковський (Roszkowski) Вацлав
112. Рудінштейн Соня
113. Савостьянов (Севастьянов) Олександр Олександрович – агроном, Гайсинський повітовий предводитель дворянства, земський діяч
114. Свірський Стефан
115. Селіхов Всеволод Вікторович – юрист
116. Семаков Н. – службовець у Вінницькій повітській земській управі

117. Семашко Олександр Францевич – юрист
118. Скліфосовський П.
119. Снежинський Василик Федорович – чиновник акцизного відомства
120. Сокологорський Іван Дмитрович – педагог
121. Станевич (Staniewicz) Антон Маврикійович – юрист
122. Стемповський (Stempowski) Станіслав-Адам – громадський та господарський діяч, поміщик
123. Сукоренко А.
124. Сутягін Віктор Олександрович – юрист
125. Сухоставський Петро Іванович (з б-ки батька Л.П.) – чиновник поліцейського відомства
126. Тайбер І.А.
127. Тихомиров Тихон Васильович – педагог
128. Топчевський (Topczewski) Казимір – лікар
129. Трублаєвич Д.
130. Турчанович Олександр Федорович – військовий
131. Уманський (з Ладижина)
132. Учитель Я.М.
133. Фалідбаум (Falidbaum)
134. Фамінзон Ю.
135. Фельдт (Feldt) Артур
136. Фішер Олександр Якович – юрист
137. Хаїмсон Ізраїль Маркович
138. Хітьков Микола Олексійович – педагог
139. Ходорський С.Л.
140. Хондоміров М.
141. Хрущов Костянтин Лукич – військовий
142. Черкаський Ілля Соломонович – юрист
143. Черський (Czerski) Мар'ян
144. Чорноморець Володимир Лукич
145. Шпарц Ісидор Львович – лікар
146. Якубович Віктор – священник
147. Яновицький Ал. Ав.
148. Ярчевський Микола Павлович – військовий
149. Ясинський Василь
150. Яловицький (Jalowiecki) Болеслав

Джерела та література:

1. **Каросва, Т.Р.** Чи була доступна книга подолянам на межі ХІХ-ХХ століть? (соціоекономічний аналіз купівельної спроможності населення Подільської губернії) / Т.Р. Каросва // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. : зб. наук. пр. / НАН України. Ін-т історії України. – К., 2014. – Вип. 22. – (У друці).

2. **Мыльников, А.С.** О книговедческом методе в источниковедении (к постановке вопроса) / А.С. Мыльников // Кн. : исслед. и материалы. – М., 1972. – Сб. 25. – С. 8-21.

3. **Paszkiwicz, U.** Z warsztatu badań proveniencyjnych : wybrane znaki własnościowe księgozbiorów prywatnych na wschodnich ziemiach Rzeczypospolitej / U. Paszkiwicz // Roczniki Biblioteczne. – 2004. – Т. 48. – S. 107-127.

4. **Державний архів** Вінницької області, ф. Р-925, оп. 2, спр. 4, арк. 144.

5. **Адресная книга** русских библиофилов и собирателей гравюр, литографий / сост. К.Я. Параделов. – М., 1904. – С. 31, 123.

6. **Козуб, С.** Валеріан Боржковський: матеріали до його політичної та громадської діяльності / С. Козуб // За сто років. – К., 1930. – Кн. 5. – С. 244-252.

7. **Трембіцький, А.А.** Громадсько-просвітницька професійна діяльність Миколи Стаховського (1879-1948) / А.А. Трембіцький, А.М. Трембіцький // Наук. зап. Сер. Історія / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського ; за заг. ред. П.С. Григорчука. – Вінниця, 2013. – Вип. 21. – С. 114-123.

8. **Інститут рукопису** Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, ф. 1, оп. 1, спр. 33, арк. 33-34.

9. **Смолич, Ю.** Я вибираю літературу // Твори : в 6 т. / Ю. Смолич. – К., 1973. – Т. 6. – С. 760-766.

БІБЛОТЕКИ І БІБЛЮФІЛИ

Бібліофіли Вінниччини другої половини ХХ ст.

Ю.О. Шилін

Бібліофілія – любов до книги, збирання рідкісних та поліграфічно якісних видань. Бібліофіл цінує не лише текст і стан збереженості, а й весь комплекс провенієнцій, художню та поліграфічну якість книги. Більше того, бібліофіл не задовольняється придбанням випадкових книг, він формує власну книгозбірню за певними принципами, що відбивають природний потяг до близьких його серцю тем і проблем. Відтак, чим освіченішою та культурно витонченою особистістю є бібліофіл, тим вишуканішою повинна бути його книгозбірня. Проте в житті бажання не завжди співпадають із можливостями, тож зарахуємо нездійснені бібліофільські мрії до проблем, не пов'язаних із культурою.

Так склалося, що вінницькі бібліофіли, як і решта бібліофілів колишнього СРСР, обмежили свої зусилля пошуком книг до передвоєнної доби. Загалом повоєнній книжковій продукції, особливо 1970-80-х рр., коли головним показником успішності книговидавничої діяльності стала не якість, а кількість, важко було конкурувати з дореволюційними виданнями і навіть з деякими довоєнними. Бібліофіли відшукували і знаходили не лише інформаційно рідкісні та художньо якісні книги, а й книги доброї збереженості. Чимале значення мали автографи та ескібриси, що були предметом справжньої гордості, особливо якщо належали відомим або видатним особам. Проте у «догуглеву» епоху збирання автографів, особливо у нестоличних містах, популярності не набуло через брак широкодоступної інформації. Зрозуміло, що у букіністичній та антикварній літературі орієнтувалась переважно широкоосвічена інтелігенція, і, можливо, саме ця діяльність в умовах нудного радянського повсякдення була найцікавішою частиною її ненормованого владю життя. Серед вінницьких бібліофілів були вчителі,

викладачі, музиканти, бібліотекарі, літературознавці, лікарі та інші. Джерелами поповнень приватних книгозбірень були букіністичні магазини та поодинокі мешканці міст, містечок і сіл. До відкриття наприкінці 1960-х рр. букіністичного магазину в будинку навпроти базару Калича (тепер вул. Соборна, 101) діяльність бібліофілів зосереджувалась у невеликому букіністичному відділі книгарні в будинку, що знаходився за сучасною адресою: Соборна, 22. Керувала ним Марія Ісаківна Пейсахович. Саме вона допомагала формувати книгозбірні відомим на Вінниччині бібліофілам: С.К. Михалевському, О.С. Зуєву, Р.І. Семку, А.І. Гудзію, Б.В. Носову та ін. Цей відділ був ліквідований одразу після відкриття вищезгаданого спеціалізованого магазину. За усними спогадами Романа Івановича Семка, М.І. Пейсахович, хоч власної книгозбірні не мала, проте на букіністичній та антикварній книзі розумілася добре, через її руки проходили навіть альдіни. М. Пейсахович померла приблизно наприкінці 1990-х рр. [1].

На Старому місті, за колишньою адресою Нагірна, 27, стояла хата під стріхою з добірною приватною бібліотекою приблизно у 5 тис. томів. До 1932 р. її власник Сергій Костянтинович Михалевський (1898-197?) жив у с. Брицьке Липовецького району, згодом у Вінниці, де працював бібліотекарем краєзнавчого музею [2]. За спогадами Р.І. Семка, він був людиною «твердою і радикальною», мав ґрунтовні знання з бібліофільства [1]. Збирав книги з історії мистецтв, архітектури, палітурництва, мав чимало художнього книжкового антикваріату, окремі цікаві та рідкісні видання, як приміром «1001 ніч» з малюнками Є. Лансере, альбом першого видання малюнків О. Агіна до «Мертвих душ» М.В. Гоголя, 22-томна «Історія живопису» О. Бенуа, підготовлена видавництвом «Шиповник» у 1912-1916 рр., Павла Халебського «Мандрівка антиохійського патріарха Макарія» (1896-1899), Луве де Кувре «Любовні пригоди шевальє де Фоблаза» (1896), Омер де Гель «Листи і записи» (1933), старообрядницькі книги та книги з історії старообрядництва, чимало відбірних книг відомого радянського видавництва «Academia» та багато іншого. Ще з довоєнних років мав книгозбірню, збирав автографи та архівні матеріали. Знав усі зацікавлення та мрії місцевих бібліофілів,

тому над старість склав списки книг, які по його смерті дружина повинна була запропонувати тому чи іншому книголюбові. Згодом залишки його бібліотеки були вивезені з Вінниці, здається, у м. Хмельницький. У відділі рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва зберігаються наступні книги з приватної книгозбірні С.К. Михалєвського: «Мемуари Карло Гальдоні, які містять історію його життя та його театру» (Academia, 1932), Ш. Монтеск'є «Перські листи» (Academia, 1936), окремі томи відомої радянської серії «Літературний спадок» (т.29/30, 1937 р.; т.33/34, 1939 р.), а в приватній вінницькій книгозбірні – «Життя і пригоди Андрія Болотова написані ним самим для своїх нащадків» (3 т., Academia, 1931).

Серед бібліофілів старшого покоління – директор Вінницького краєзнавчого музею під час фашистської окупації міста, колишній суддя, дворянин Василь Іванович Подольський (1867-1954). Після визволення міста залишився працювати у музеї на посаді наукового співробітника, бібліотекаря. Георгій Густавович Брілінг, син одного із засновників краєзнавчого музею, у своїх спогадах писав: «Василь Іванович мав чудову бібліотеку. Зрозуміло, насамперед, всю російську класичну літературу, також все найкраще з усього світу: Іліада і Одиссея, Лонгфелло, Флобер, Бомарше, Овсяніко-Куліковський, Фламмаріон, Гейне, Смайльє, Мопассан, Сенкевич, Кольрідж, Гете, Брандес, Ібсен, Нордау, Гнедїч, Верман, найкращі курси історії, найкращі книги з історії права тощо (ця частина описів складена ним особисто). Все це було чудово видано, у відмінному стані, в добрих шафах, проте було розміщено не у 5-6 кімнатній квартирі, як перед революцією, а в єдиній кімнаті, яка була і їдальнею, і кабінетом, і бібліотекою. Зберігав він бібліотеку до останньої можливості, розлучався з нею у важкі роки повільно, з болем у серці» [3, с. 73].

Неподалік Будинку офіцерів мешкав безногий інвалід Борис Васильович Носов. Він був рідним братом відомого у Вінниці адвоката Носова. На короткі відстані пересувався

за допомогою протезів та кийка, а на дальні, на так званій «інвалідці», добре відомій із кінофільму «Операція “І”». Майже кожного дня його можна було зустріти у букіністичному магазині. Був освіченою людиною, проте бажання до спілкування навіть із книголюбамі не мав. Чи був він бібліофілом? Без сумніву, але визначити ґрунтовність та глибину його бібліофільських захоплень через некомунікабельність було важко, проте рівень вищий за середній, безперечно, мав. Особливо цінні, на його думку, книги тримав в окремій дерев'яній скрині, та які саме, тепер згадати важко. Мав якісь давні проблеми з владою, тому в першу чергу хизувався книгами, за допомогою яких міг у приватному спілкуванні зачепити ту владу, приміром, біографіями репресованих радянських діячів, надрукованих у свій час в окремих томах «Енциклопедичного словника Гранат». Володів він також 90-томним зібранням творів Л.М. Толстого, повним комплектом «Енциклопедичного словника» видавництва Брокгауза та Ефрона, церковними стародруками XVIII ст. тощо. На момент нашого знайомства перебував під сильним впливом церкви, що на той момент було майже дисидентством, та під цим впливом позбувся багатьох, так би мовити, «непрофільних» книг. У 1990-х рр. переїхав до Києва, проте помер у Вінниці на відвідинах своїх знайомих на початку 2000-х рр.

Олексій Семенович Зуєв (1909-2005) переїхав до Вінниці на початку 1960-х рр. із Дрогобича, де працював викладачем у місцевому музичному училищі. У вінницькому музучилищі читав курс лекцій з історії мистецтв. Мав бібліотеку приблизно у 5 тис. томів. Збирав антикварні книги та букіністичну літературу з історії мистецтв, естетики, книжкової справи, бібліофільства, архітектури, музики, балету, загальні та галузеві енциклопедії, окремі каталоги тощо. Зібрав приблизно 14 тис. екслібрисів та невелику колекцію сучасних гравюр. Автографами не цікавився, проте полював на цінні та рідкісні книги. Все життя був активним збирачем і помер у Вінниці у віці 96 років. По його смерті бібліотеку було розпродано у Вінниці, Києві та Одесі.

Роман Іванович Семко (1943-2011), колега О.С. Зуєва у Вінницькому музучилищі, викладач по класу віолончелі, зібрав понад 7 тис. томів, серед яких були цінні букіністичні та антикварні

раритети. Склад книгозбірні був розмаїтим – художня література, музика, мистецтво, історія, релігія, поезія, словники тощо. У вільний час займався палітурною справою, дуже пристойно опрацьовував окремі примірники з власної бібліотеки. Навчився цьому у Львові, звідки свого часу переїхав до Вінниці, у професійного палітурника, який працював у Відні ще за часів Австро-Угорської імперії. Помер у Вінниці. Бібліотека зберігається роудиною.

Леонід Маркіянович Слободянюк (1937-1990) – людина широких зацікавлень. Колись був учителем фізики у вінницькій школі № 6 та згодом перекваліфікувався й викладав теорію музики у музичній школі № 1. Зібрав бібліотеку приблизно у 5 тис. томів із розмаїтою тематикою: музика і музиканти, живопис, поезія, антична література, літературні пам'ятники, психологія, філософія, словники, альманахи, медицина. Збирав та вільно читав англомовну літературу. Мав книги французькою мовою, декілька десятків антикварних та букіністичних видань, серед авторів яких були Фройд, Тарквато Тасо. Помер у Вінниці. Бібліотека зберігається роудиною.

Близько 500 антикварних та передреволюційних букіністичних видань мав Сергій Тимофійович Цьолух із Хмільника. Книги він купував переважно у Києві та Ленінграді, час від часу й у Вінниці. Збирав літературу з історії, філософії, мистецтв, мандрів тощо. Перевагу віддавав книгам у солідних шкіряних, напівшкіряних та привабливих видавничих оправах у дуже доброму та відмінному стані збереженості. Серйозно цікавився філософією і релігією, написав і видав у 2000-х рр. три книги: «Літо Господнє. Власний погляд на біблійну історію», «Роздуми про Фрідріха Ніцше» та «Олексій Лосєв – філософ від Бога». Оскільки книги видавались коштом автора, бібліотеку змушений був продати у Києві. Нині мешкає у Хмільнику.

У 1947 р. в Іллінцях народився, жив, вчителював і починав свій шлях бібліофіла Євген Вікторович Пшеничний. У 1980-х рр. виїхав у Дрогобич, де згодом очолив кафедру старої української літератури місцевого педагогічного університету. Про своє захоплення книгами розповідає у листах так: «Про себе, як колекціонера-бібліофіла я не роблю секрету: виріс в Іллінцях, любов до книжки від дідуся Канюки Пилипа Павловича, у п'ять

років був записаний до бібліотеки. Старі книжки почав збирати ще в школі... Як оповідав мені Іван Андрійович Красюк, що народився у Неменці Іллінецького району, мій дід по батькові Пшеничний Іван Олексійович, теж мешканець того села, продав частину землі, за ті гроші накупив книжок, і коли люди, що їхали на базар в Іллінці ночували у нього в хаті, він читав їм усю ніч або Шевченка, або Достоевського. Дід помер до початку Другої світової, його бібліотека пропала. У перший бібліофільський клас я пішов до коломийського колекціонера і дослідника творчості І. Франка Білінкевича Івана Омеляновича. Він навчив мене системності і систематичності у колекціонуванні, однак справжню школу я пройшов (правда, дещо із запізненням), коли переїхав із Іллінців до Дрогобича у 1982 р. Учителем своїм вважаю Тарноградського Всеволода Валер'яновича, вихідця із Вінниці (більше про нього див. «Альманах библиофила», вип. 14, стаття О. Ласунського «Лист з Дрогобича»). Всеволод Валер'янович був одним із найкращих бібліофілів колишнього СРСР, а згодом, коли переїхав до Москви, то й Росії... Я збираю книги з історії української культури. Маю повні комплекти «Записок Наукового Товариства імені Шевченка», «Хроніку НТШ», «Літературно-науковий вісник», «Українську хату», деякі прижиттєві видання Івана Франка. Активне колекціонування призупинив через хворобу, більше дбаю про популяризацію українського бібліофілства, готую до друку «Український альманах бібліофіла». До вихідців із Вінниці бібліофілів слід додати, крім В.В.Т. ще й його і мого приятеля Євгена Євгеновича Гофа, який приїхав після війни жити в Дрогобич, а навесні 1983 р. переїхав до Абхазії. Це був бібліофіл високої культури. На жаль, його бібліотека пропала у вирі абхазько-грузинської війни» [4].

Той самий Пшеничний оповідає: «І покійний Гоф, і покійний Тарноградський перші свої бібліотеки формували у Вінниці. У Гофа були видання «Кабінету виучування Поділля», дати їх мені він не захотів навіть перед від'їздом в Абхазію, казав, що це для нього згадка про Вінницю. У Дрогобичі Гоф працював учителем історії, учні його дуже любили. Щоб не забути: Гоф мав екслібрис, кілька екслібрисів мав Тарноградський. Бібліотека Тарноградського пропала у 1944 р.

Другу бібліотеку він почав комплектувати вже в Дрогобичі... У Гофа була невелика, але цікава бібліотека. З того, що пам'ятаю, він мав Брокгаузівську двадцятку, повний комплект «Столиці й садиби», Печатниковського Гоголя, «Горе від ума» у виданні Голіке і Вільборг, якусь книгу Надсона, переплетену Шнелем, Лемана «Гравюра і літографія», «Азбука» Бенуа і ще багато чого доброго. Більшість із того загинуло у війні між абхазами і грузинами. Є. Гоф це болюче пережив і помер 1999 р. Коли народився, не знаю. Знаю, що його батько у Вінниці був військовим лікарем» [4]. Відомо, що Євген Степанович Гоф був за походженням німцем. Разом із дружиною Валентиною мав статус фольксдойча під час фашистської окупації міста, працював у німецькому шпиталі, одночасно допомагав ліками партизанам та підпільникам, за необхідності лікував їх [5].

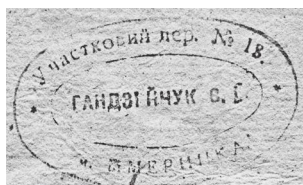
На Вінницьких хуторах мешкав учитель Григорій Іванович Прадивляний. Був знавцем поезії, переважно російської, і особливо О. Блока. Мав добірну поетичну бібліотеку, зокрема повний комплект Великої та Малої серії «Бібліотека поета», букіністичні та антикварні видання, друковані матеріали, пов'язані з життям і творчістю улюблених поетів. Помер наприкінці 1990-х рр.

Співробітниця Нью-Йоркської публічної бібліотеки Людмила Мстиславівна Шпильова, колишня вінничанка, пам'ятає вінницького бібліофіла Абрама Міняйла. Реконструювати склад його бібліотеки навряд чи можливо, проте на початку 1990-х рр. окремі книги української тематики з його книгозбірні почали з'являтися у букіністичному магазині, приміром, «Нариси з історії України» та «Барське староство» М.С. Грушевського [6]. Доля бібліотеки невідома.

Згадувала Л.М. Шпильова як бібліофілів і колишнього ректора Вінницького політехнічного інституту Романа Кігеля, і викладача того ж інституту Кириченка, проте ширшу інформацію про них поки що не вдалося зібрати.

Очевидно, бібліофілом був Василь Семенович Гандзійчук із Жмеринки. Час від часу на вінницькому букіністичному просторі трапляються цікаві книги з його збірки: Т.Г. Шевченко «Кобзар» (1911) у напівшкіряній червоній оправі, «Древне-египетская

повість о двух братьях» (1917) у перекладі та з коментарями В. Вікентьева, Є. Сіцінський «Приходы и церкви Подольской епархии» (1895), український альманах «Рада» на 1883 р. М. Старицького з печатками Є. Сіцінського та літературознавця І. Жданова, «Листування Т.Г. Шевченка» (1929) за редакцією С. Єфремова, Д. Багалій «Український мандрований філософ Гр. Сав. Сковорода» (1926), «Літопис Григорія Грабянки» (1854) тощо. Інша інформація про цього збирача та його книгозбірню наразі відсутня.

Р.І. Семко у приватних бесідах згадував також бібліофіла з Ладижина, лікаря Анатолія Івановича Гудзя, який нібито мав велику бібліотеку букіністичної та антикварної літератури [1]. Помер у 2013 р., проте відомостей про долю цієї книгозбірні поки що немає.

Зрозуміло, що дана публікація не охоплює всіх бібліофілів нашого краю, тож ця тема потребує подальшого збору інформації.

Джерела та література:

1. **Усне** повідомлення Р.І. Семка.
2. **Державний** архів Вінницької області, ф. Д-6023, оп. 4, спр. 973, арк. 267.
3. **Брилинг, Г.Г.** К истории Винницкого областного краеведческого музея: очерки / Г.Г. Брилинг // Історія музею в документах і спогадах : ювіл. вип. з нагоди 80-річчя заснування музею / Вінниц. обл. краєзн. музей. – Вінниця, 1998. – С. 10-74.
4. **Матеріали** приватного листування Є.В. Пшеничного та Ю.О. Шиліна. З останніх публікацій про В.В. Тарноградського (1919-2006) є стаття: Ласунский О.Г. Портрет на фоне книг: Всеволод Валерианович Тарноградский / О.Г. Ласунский // Библиофилы России : альманах. – М., 2008. – Т. 5. – С. 93-102. Треба додати, що В.В. Тарноградський був сином відомого українського поета Валер'яна Петровича Тарноградського (1880-1945).
5. **Усне** повідомлення Т.Р. Соломонової.
6. **Матеріали** приватного листування Л.М. Шпильової та Ю.О. Шиліна.

СТОРИНКАМИ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Украинская книга и Министерство народного просвещения (*Письмо в редакцию*). 30 ноября 1904 года Винницкий уездный комитет Попечительства о народной трезвости послал в ученый комитет при Министерстве народного просвещения следующее ходатайство:

«Винницкий комитет Попечительства о народной трезвости имеет честь ходатайствовать пред ученым комитетом о допущении в бесплатную народную библиотеку при Винницком народном доме комитета винницкого Попечительства о народной трезвости следующих изданий, пожертвованных народному дому книжным магазином «Киевской старины» в Киеве:

1. Чикаленко. Розмова про сельске хозяйство. 5 книжка. Сад. СПб., 1903 г. Ц. 10 к.

2. Грыцько Коваленко. Вид чого вмерла Мелася. Оповідання про обкладки (дифтерит). СПб., 1902 г. Издание благотворительного общества издания общепольных и дешевых книг. Ц. 3 к.

3. М. Загирня. Добра порада. Оповідання про лики вид скаженои хворобы. Изд[ание] благ[отворительного] общ[ества] изд[ания] общепол[езных] и дешев[ых] книг. Ц. 3 к.

4. М. Левицкий. Селянськи знахари та бабы шептухы. Изд[ание] Киевского общества грамотности, одобренное врачебным отделением киевского губернского правления. Киев, 1901 г. Ц. 3 к.

5. Вс. Гурт. Як оберегаты себе вид виспы Про скарлатыну. Про сифилис (пранци). Про коросту (чухачка). Харьков, 1900 г. Ц. 3 к.

6. М. Левицкий. Сибирська язва. Изд[ание] Киев[ского] общ[ества] грам[отности], одобр[енное] врач[ебным] отд[елением] киев[ского] губ[ернского] правления. Киев, 1901 г. Ц. 2 к.

7. М. Левицкий. Лыхы хоробы на очи. Изд[ание] Кие[вского] общ[ества] грам[отности], одобр[енное] врач[ебным]

отд[елением] киев[ского] губ[ернского] правления. Киев, 1901 г. Ц. 1½ к.

8. М. Левицкий. Короста (чухачка). Чытанка для селян. Издание врачебного отделения киевского губернского правления. Киев, 1900. Ц. 1½ к.

9. В. Имшенецкий. Про пошести, або лыхи хворобы. Изд[ание] благ[отворительного] общ[ества] изд[ания] общепол[езных] и дешев[ых] книг. СПб., 1902 г. Ц. 3 к.

10. О. Степовык. Лыхи потайни хлибоиды: хлибный комарык та шведська муха. Одесса. Изд[ание] Южно-русского общества печатного дела. Ц. 6 к.

11. Ганько. Як дбаєшь, так и маєшь. Агрономичне оповидання. Полтава, 1898 г. Ц. 3 к.

Председатель комитета. Гр. Д. Гейден.

Делопроизводитель Кричковский».

На это ходатайство от Министерства народного просвещения (по Департаменту общих дел от 20 января 1905 г. за № 986) получен след[ующий] ответ:

«В Винницкий уездный комитет попечительства о народной трезвости. Вследствие отношения от 30 ноября 1904 года за № 125 Департамент общих дел имеет честь уведомить, что мнением Ученого комитета, утвержденным Министерством народного просвещения, определено: ходатайство о допущении в библиотеку комитета 11 брошюр на малорусском наречии отклонить. Вице-директор Н. Витман, делопроизводитель Ф. Москажский».

Джерело: Документи, известия и заметки // Киевская старина. – 1905. – Т. 88. – № 3. – С. 260-262.

Примітки:

Після Валуєвського циркуляру 1863 р. книги українською мовою було вилучено зі всіх типів бібліотек, крім наукових, і заборонено подальше комплектування ними. Отже, навіть ті нечисленні видання, що проходили царську цензуру, не могли

потрапити до складу публічних книгозбірень, де ними могло користуватися широке коло читачів.

Бібліотеки комітетів Піклування про народну тверезість почали створюватися у 1896 р. Згідно з Правилами про народні бібліотеки 1890 р. цей тип книгозбірень мав комплектуватися за каталогом видань, ухвалених Вченим комітетом Міністерства народної освіти, який не передбачав україномовних видань, тому вінничани вимушені були звернутися за дозволом у це відомство. Імовірно, вони сподівалися на деякі послаблення, що існували у функціонуванні бібліотек комітетів Піклування про народну тверезість, підпорядкованих Міністерству фінансів, тим більш правилами 1901 р. цій мережі бібліотек дозволили проводити публічні народні читання з медицини та ветеринарії. Міністерська відповідь містила негативну резолюцію. З одного боку, уряд для полегшення умов життя незаможних верств населення дозволяв народні публічні читання медичної тематики, але забороняв це робити більш зрозумілою для населення мовою.

Т.Р. Каросєва

ВІННИЦЬКИЙ «THE BEST»

Наші земляки – лауреати літературних премій України 2013 року

Міжнародний літературний конкурс романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей («Коронація слова»)

Гальянова, Т. Ходіння Туди і Назад : роман / Т. Гальянова. – Х. : Клуб Сімейного Дозвілля, 2013. – 288 с.

Рибачук, В. Моя Монро : п'єса / В. Рибачук // Вінниц. край. – 2013. – № 4. – С. 49-67.

Валентина (Тіна) Гальянова народилася 30 січня 1986 р. у Вінниці. Закінчила із золотою медаллю Лука-Мелешківську середню школу, що у Вінницькому районі. Навчалася у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. Михайла Коцюбинського.

Авторка поетичних збірок «Фортеця мрій» (2001), «П'ятий вимір» (2003), «Операція дактилем» (2009). Друкувалась у місцевій періодиці, альманахах та газеті «Літературна Україна».

Член Національної спілки журналістів України.

Переможець Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості «Об'єднаймося ж, брати мої» (2003), Всеукраїнського огляду-конкурсу серед учнів на кращий літературний твір «Вірю в майбутнє твоє, Україно!» (2003), лауреат багатьох літературних конкурсів, фестивалів естрадної та бардівської пісні. У 2010 р. стала лауреатом Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня». Дипломант Міжнародного літературного конкурсу романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова» в номінації «Пісенна лірика» (2012), а цього разу перемогла у номінації «Романи».

Віктор Іванович Рибачук народився 17 жовтня 1956 р. у с. Плисків Погребищенського району Вінницької області. Проживає у м. Київ. Навчався у Вінницькому державному педагогічному та Київському державному художньому інститутах.

Автор книг «Портрет коханої жінки художника R.» (2000), «Щоденники Горгони» (2002), «На тому березі ріки» (2011). Оповідання, новели та есе друкувались у часописах «Сучасність», «Дукля», «Київська Русь» і «Вінницький край», а також в англомовному щотижневику «KYIV POST». П'єси друкувались у журналі «Згар».

Лауреат Міжнародного літературного конкурсу романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова» (номінація «П'єси», 2007, 2013). Спектакль за п'єсою «Соло для двох» отримав гран-прі на третьому Міжнародному театральному фестивалі (Мінськ, Білорусь, 2007), лауреат літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2012).

Всеукраїнська літературна премія імені Анатолія Бортняка

Сторожук, В.П. Голос трави : поезії / В.П. Сторожук. – Городок : Бедрихів край, 2010. – 128 с. : іл.

Валентина Петрівна Сторожук (Буздиган) народилася 28 березня 1966 р. у с. Білашки Погребищенського району Вінницької області. Закінчила з відзнакою Вінницький технікум громадського харчування (1984) та філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту (1988).

Працювала директором Димарської восьмирічної школи, що в Іванківському районі Київської області, науковим співробітником Вінницького літературно-меморіального музею Михайла Коцюбинського, заступником головного редактора видавництва «Книга-Вега» ВАТ «Вінницька обласна друкарня». Нині заступник головного редактора журналу «Вінницький край».

Друкується у пресі з 1980 р. Авторка поетичних збірок «Без тижня рік» (1990), «Пам'ять Шипшини» (1999), «Дивина» (2002), «Сонцепоклонник: Поетичний вінок Михайлові Коцюбинському» (2002), «Голос трави» (2010) та ін. Записує фольклор.

Член Національної спілки письменників України з 1998 р.

Лауреат обласної літературної премії імені Миколи Трубляїні, Всеукраїнської літературної премії імені Михайла

Коцюбинського, Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Євгена Гуцала, літературної премії НСПУ «Благовіст», літературно-мистецької премії імені Марка Вовчка та літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край». Заслужений працівник культури України.

***Всеукраїнська літературно-мистецька
премія імені Степана Руданського***

Чорногуз, О.Ф. Самогубець за покликанням : роман-пересторога / О.Ф. Чорногуз ; авт. передм. В.С. Рабенчук. – Вінниця : Держ. картогр. ф-ка, 2012. – 424 с.

Олег Федорович Чорногуз народився 15 квітня 1936 р. у селі Іванів Калинівського району Вінницької області. У 1954 р. закінчив Івано-Франківську середню школу. Навчався у військовому училищі. Закінчив факультет журналістики Київського університету ім. Тараса Шевченка. Працював у редакціях районних газет на Вінниччині. Був заввідділом та головним редактором журналу «Перець», директором видавництва «Радянський письменник».

Автор романів і численних книжок гумору та сатири «Моральна підтримка» (1963), «Книга веселих порад» (1971), «Як затримати грабіжника» (1974), «Аристократ із Вапнярки» (1979), «Веселі поради» (1980), «Вавилон на Гудзоні» (1985), «Золотий скарabei», «Ремезове болото» (2007), «Діти колонії», «Веселий посібник для майбутніх ювілярів» (2011), «Самогубець за покликанням» (2012), «Притулок для блазнів» (2013) та ін.

Член Національної спілки письменників України – з 1963 р., член Національної спілки журналістів України – з 1960 р.

Лауреат літературних премій імені Остапа Вишні, Івана Багряного, Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край», Міжнародної літературної премії Фондації родини Воскобійників, мистецької премії «Київ» імені Євгена Плужника, Олесе Гончара, Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (2011). Лауреат Нобельської премії за сатиру і гумор. Нагороджений орденом князя Ярослава Мудрого та орденом – Хрест Івана Мазепи.

**Всеукраїнська літературно-мистецька премія
імені Євгена Гуцала**

Ткаченко, Н. Дощ у сосновому лісі : оповід., етюди / Н. Ткаченко. – Городок, 2010. – 136 с.

Наталя Юрійвна Ткаченко народилася 28 листопада 1953 р. у с. Нова Гребля Калинівського району Вінницької області. Навчалася у Новогребельській середній школі. Закінчила філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту. Вчителювала у школах Вінниці та Київщини. Працювала у видавництвах «Музична Україна», «Дніпро», «Радянський письменник», «Молода гвардія».

Друкувалася у вінницьких обласних газетах. Авторка збірок віршів «Покоління» (1980), «Поступ» (1988), «Явити яблуко» (1989), «Чистий четвер» (1998). Видала дитячу книгу «Смарагди для Михайлика» (1999).

Перекладачка російської та французької поезії.

Член Національної спілки письменників України – з 1990 р.

Всеукраїнська премія імені Івана Огієнка

Володимир Семенович Рабенчук народився 2 липня 1944 р. у с. Зозів Липовецького району Вінницької області. Навчався в Зозівській середній школі. Закінчив факультет журналістики Львівського державного університету та юридичний факультет Національної академії державної податкової служби України. З 1966 р. працював журналістом у газетах «Нове життя», «Колгоспна зоря», «Вінницька правда», головним редактором редакції радіомовлення Вінницького радіотехнічного заводу, консультантом Вінницької обласної організації Спілки письменників, головним редактором інформаційно-телевізійного агентства «Віта».

Автор збірок віршів і поем «Червоний вітер» (1975), «Вітрила ранку» (1980), «Стремління» (1983), «Весільний поїзд» (1986), «Мріяння зорі» (2004), «Сходження на вулкан» (2009), «Вчитель дощової води» (2010). Упорядник багатьох збірників та антологій.

Член Національної спілки письменників України – з 1984 р.

Лауреат обласної літературної премії імені Миколи Трублаїні (1979), літературно-мистецької премії Двічі Героя Соцпраці Пилипа Желюка (1982), Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Степана Руданського (1994), Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (2000), Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (2007), літературної премії імені Ірини Вільде (2008), літературної премії «Ярославів Вал» (2009), Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Євгена Гуцала (2009).

*Всеукраїнська літературна премія
імені Михайла Коцюбинського*

Гарвасюк, В.Ю. Вишневий рід : вибране / В.Ю. Гарвасюк. – Вінниця : Консоль, 2013. – 428 с. – (Б-ка л-ри Вінниччини).

Василь Юрійович Гарвасюк народився 15 квітня 1938 р. у с. Видинів Снятинського району Івано-Франківської області. Закінчив філологічний факультет Чернівецького державного університету й отримав призначення на Вінниччину. Вчителював у с. Строїнці Тиврівського району, а потім у с. Котюжани Мурованокуролицького району. Був на партійній і державній роботі та в апараті райдержадміністрації у Мурованих Курилівцях.

Активно друкується у періодиці з 1954 р. Автор поетичних збірок «Вишневий рід» (1972), «Пшеничні промені» (1977), «Поле колоситься» (1987), «Історія душі» (1999), «Пора осмислень» (2004), «У серці слова» (2004). Автор іронічного роману «Жертва гороскопа» (2005), повістей «Благодійна авантюра» (2004), «Два детективи і ворожка» (2005).

Член Національної спілки письменників України – з 1988 р.

Лауреат літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край». Має урядові нагороди.

Літературно-мистецька премія імені Марка Вовчка

Деніс, М. Марковичі : Немирівський слід / М. Деніс. – Вінниця : Корзун Д.Ю., 2012. – 336 с.

Деніс, М. Кроткий пророк : повість [про Марка Вовчка] / М. Деніс. – Немирів : Климко П.М., 2010. – 47 с.

Микола Федорович Денисенко (Микола Деніс) народився 4 вересня 1961 р. у с. Криківці Немирівського району Вінницької області. Закінчив Вінницький державний педагогічний інститут у 1983 р. За фахом – учитель географії та біології. Вчителював у Шельпахівській восьмирічній школі, що на Черкащині, згодом працював учителем та директором шкіл у с. Бондурівка, Немирівській заочній, с. Червоне. Нині працює головним спеціалістом по роботі з питань охорони культурної спадщини та розвитку туристичної діяльності відділу культури та туризму Немирівської райдержадміністрації.

Засновник та редактор трьох газет: «Акценти», «Мирів» та «Вісник Немирівської міської ради».

Автор книг: «Подарунок для коханої» (2002), «Час жити не вибирають» (2010), «Кроткий пророк» (2010), «Дерево любові» (2011), «На Вороновицькій греблі» (2011), «В чеканні на святого Миколая» (2011), «Різдвяні подарунки» (2011), «Немирівський парк і палац: переплетіння доль» (2012), «Марковичі: Немирівський слід» (2012), «Шевченко – історик-археолог, або Тарас Шевченко на Брацлавщині» (2014).

Член Національної спілки журналістів України – з 2000 р.

Літературна премія імені Ярослава Дорошенка

Мельник, В. Трильярди сонетів / В. Мельник. – Луцьк : Твердиня, 2011. – 32 с.

Віктор Іванович Мельник народився 5 жовтня 1958 р. у с. Краснопілка Уманського району на Черкащині. Закінчив у 1975 р. десятирічку. У Вінниці вступив на радіотехнічний факультет політехнічного інституту. Згодом – на відділення української мови та літератури філологічного факультету Вінницького педінституту. Працював у Коло-Михайлівській восьмирічній школі, Вінницькому районному будинку піонерів, редакції газети «Колгоспна зоря», обласній бібліотеці ім. К.А. Тімірязєва, на радіоламповому заводі. З 1986 р. працював кореспондентом обласної газети «Комсомольське плем'я» та інших регіональних і центральних газет.

Публікувався у періодиці. Автор і укладач понад двох десятків книжок і кількох перевидань. Поетичні збірки: «Просто

вірші» (1991), «Вишуки» (1992), «Вибрані ночі» (1999, 2006), «Ескізи на воді» (2011), «Трильярди сонетів» (2011); книги віршованих літературних пародій «Кнопки для крісел» (1994) та «Браття во хвості» (1997); детективний роман «Двійник невідомого контрабандиста» (2005); історико-літературний нарис «Тор Ланге. Життя і творчість» (2001); літературно-критичні книжки: «Віддзеркалення» (2006), «Рефлекси» (2009), «Відближення» (2010); документальні, публіцистичні та есеїстичні книжки: «Доли в інтер'єрі історії» (2006), «В пам'яті авторучки» (2007), «Тридцять кримінальних історій» (2007), «П'ятдесят кримінальних історій» (2008), «Мешканці вибуху» (2010).

Поетична збірка «Трильярди сонетів» (2011) включена до «Книги рекордів України» за «унікальну експериментальну спробу розширити до універсалізму традиційний поетичний арсенал класичної форми сонета».

Автор перекладів з англійської, німецької, шведської, данської, чеської, польської мов.

Член Національної спілки письменників України – з 1996 р. та Асоціації українських письменників – з 1997 р.

Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня» (1995), Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Степана Руданського (1998) та Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського (2006).

Літературна премія імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край»

Дмитренко, Ж. Сяйво неопалимої купини : вірші / Ж. Дмитренко // Вінниц. край. – 2013. – № 4. – С. 14-17.

Давиденко, В. Монастир : наук.-публіц. дослідж. / В. Давиденко // Вінниц. край. – 2013. – № 1. – С. 117-136 ; № 2. – С. 66-82 ; № 3. – С. 85-105.

Вітковський, В. Тасмиці підпільного обкому : іст.-краєзн. дослідж. / В. Вітковський, Г. Ковальчук // Вінниц. край. – 2013. – № 2. – С. 86-103 ; № 3. – С. 106-122 ; № 4. – С. 94-103.

Жанна Віталіївна Дмитренко народилася 25 листопада 1951 р. у с. Носівці Гайсинського району Вінницької області.

Навчалась у Носівській восьмирічній школі та Ситківському інтернаті. Закінчила філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту та аспірантуру при Київському державному педагогічному інституті. Працювала учителем, директором Гніванської середньої школи № 3, заступником голови Тиврівської районної державної адміністрації. Нині – провідний методист Вінницького обласного центру народної творчості.

Автор поетичних збірок «Берег щастя і надії», «Витава» (2008), «Дорогі мої земляки» (2010), «Носовецька левада» (2011) та «Дві райдуги» (2013).

Нагороджена грамотою Верховної Ради України «За заслуги перед українським народом». Має почесне звання «Відмінник освіти України». Лауреат Подільської літературно-мистецької премії «Кришталева вишня».

Віталій Володимирович Давиденко народився 16 червня 1960 р. у смт Поліське Київської області. Закінчив філософський факультет і аспірантуру Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Вищу економічну освіту здобув у Міжрегіональній академії управління персоналом. Працював у колгоспі, шофером районної лікарні. Військову службу проходив у прикордонних військах, викладав у Вінницькому державному педагогічному інституті. З 1999 р. – начальник Головного управління праці та соціального захисту населення Вінницької облдержадміністрації. Доктор політичних наук, кандидат філологічних наук, професор, автор понад 100 опублікованих наукових праць і збірників.

Член Національної спілки журналістів України – з 1990 р.

Нагороджений Почесною грамотою Верховної Ради України, Почесною грамотою Кабінету Міністрів України, почесною відзнакою «За сумлінну працю» Голодержслужби України, відзнаками Міністерства праці та соціальної політики України «Знак пошани». Заслужений працівник соціальної сфери України.

Вадим Миколайович Вітковський народився 8 березня 1960 р. у с. Борівка Чернівецького району Вінницької області. Закінчив факультет журналістики Київського державного універ-

ситету імені Т.Г. Шевченка і Вищі курси КДБ СРСР у м. Горькому. Працював редактором багатотиражної газети «За інженерні кадри» (1982), спеціальним кореспондентом обласної газети «Комсомольське плем'я» (1982-1984). Радник голови Вінницької обласної Ради. Президент Вінницького обласного благодійного фонду сприяння правоохоронним органам, ветеранам і членам їх сімей «Бюро ділової інформації». Головний редактор журналу «Вінницький край».

Автор художньо-документальних книг: «Йшли походом партизани» (1984), «Ранок повсталого Поділля» (1988), «Товариш Ельза» (1990), роману «Король кремлівських шпигунів» (кн. 1, у співавторстві з В.М. Тимчуком (2001)), «На вістрі часу» (2007), «Скарби Нестора Махна» (2009), «Дорога на Ельбрус» (2011), збірки гумору «Бах-і в торбу!» (2011) та ін. Співавтор художньо-документальних збірок: «Мученики за віру» (1993), «Червоні жорна» (1994), «Під софітами спецслужб» (2000), «Дорогами війни» (2005).

Член Національної спілки журналістів України – з 1983 р.
Член Національної спілки письменників України – з 2012 р.

Лауреат обласної літературної премії імені Миколи Трубляїні (1982).

Геннадій Олександрович Ковальчук народився 27 травня 1938 р. у м. Жмеринка Вінницької області. Закінчив Жмеринську середню школу, Вінницький державний педагогічний інститут, юридичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка. Викладав у вінницькій середній школі № 5, працював у правоохоронних органах, служив у внутрішніх військах Російської Федерації. Був юридичним консультантом вінницького заводу «Пневматика», помічником заступника міського голови, помічником-консультантом народного депутата України.

Публікувався в газетах: «Піонерська правда», «Місто», обласній та республіканській періодиці, журналі «Вінницький край».

Член Національної спілки журналістів України.

Підготувала О.М. Зелена

**Твори місцевих авторів,
що отримали фінансову підтримку
Вінницької облдержадміністрації та обласної Ради
2013 року**

1. Бабій М. (серія «Митці Вінниччини»)
2. Визначні пам'ятки Вінниччини: альбом (Вінницький обласний краєзнавчий музей)
3. Вітенко О. Пізнайчик-подолянчик
4. Волошенюк І. Зустріти любов (серія «Бібліотека літератури Вінниччини»)
5. Герасименко О. Причетність
6. Давиденко В. Монастир
7. Дзекан В. Кожен стане собою
8. Дідур Л. Вінницький край у світлинах
9. Дмитрук О. Іван Богун: життя героя
10. Дравовська (Ваганова) В. Песни Веры и Преданности
11. Журба Г. Далекий світ
12. З іменем Кобзаря: науковий і літературно-художній збірник (упорядник А. Подолинний)
13. Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини 2014 року (Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А. Тімірязєва)
14. Зорик Г. Сповідь любові
15. Коваль О. Тарас Шевченко на Вінниччині
16. Куцевол О. Життя і творчість Т. Шевченка в художній рецепції українських письменників
17. Назаренко О. (серія «Митці Вінниччини»)
18. Натюрморт у творчості художників Вінниччини: альбом (Вінницька обласна організація Національної спілки художників України)
19. Незаживаюча рана Афгану (Вінницька обласна Спілка ветеранів війни в Афганістані)
20. Подільський книжник: альманах. Вип. 5 (Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А.Тімірязєва)

21. Роговий О., Завальнюк К. Єдиний з вінничан: українські шляхи Нобелівського лауреата.
22. Салон мистецтв: альбом (Вінницький обласний художній музей)
23. Смаровоз В. (серія «Митці Вінниччини»)
24. Солдатов Г. (серія «Митці Вінниччини»)
25. Т.Г. Шевченко і Вінниччина: бібліографічний покажчик (Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А.Тімірязєва)
26. Тимчук В. Афганський Великдень
27. Яковенко Т. Осанна, Господу, осанна (переспіви) (серія «Бібліотека літератури Вінниччини»)
28. Ястремський М. Полинові шляхи вінничанок (кн.2)

*За матеріалами
Департаменту інформаційної діяльності
та комунікацій з громадськістю
Вінницької облдержадміністрації*

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

«Словарь української мови» Б.Д. Грінченка

Не бійтесь заглядати у словник –
Це пишний сад, а не сумне провалля,
Збирайте, як розумний садівник,
Достиглий овоч у Грінченка і Даля.

Максим Рильський

У грудні 2013 р. минуло 150 років від дня народження відомого українського письменника, перекладача, публіциста, вченого-етнографа, філолога, культурно-громадського діяча Бориса Дмитровича Грінченка (1863-1910). В усіх сферах своєї діяльності Б. Грінченко, без перебільшення, справді відомий. Він зробив вагомий внесок у нашу культуру і науку, вклад, який зберігає своє значення не лише для історії, а й для сьогодення.

У фондах Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, у т.ч. відділі рідкісних і цінних видань, зберігаються численні видання, які презентують велику і багатогранну творчу спадщину митця. Його перу належать численні оповідання, повісті, драматичні твори, поезії. Він – автор фундаментальних фольклорно-етнографічних, літературознавчих та критичних праць, художніх перекладів. У ряді цього літературного розмаїття гідне місце займає унікальна лексикографічна пам'ятка, чотиритомна фундаментальна праця «Словарь української мови» (К., 1907-1909), що вийшла за життя автора. Її значущість розуміли вже сучасники, на титульному аркуші видання надруковано: «Словарь украинскаго языка, собранный редакцией журнала «Кіевская старина», редактировалъ, съ добавленіемъ собственныхъ матеріаловъ Б.Д. Гринченко. Россійской Императорской Академіей Наукъ удостоенъ второй преміи Н.И. Костомарова».

Значення лексикографічної діяльності Б. Грінченка усвідомлюється чіткіше й повніше, якщо згадати попередній стан української лексикографії та історію створення цього

словника. Початки українського словникарства сягають часів Київської Русі, коли створювали і широко використовували з освітньою метою невеличкі рукописні словники, що називалися азбуковниками. Згодом, виникли так звані «глоси» – пояснення окремих слів і виразів у текстах. У кінці XVI ст. з'являється перший у староукраїнській лексикографії друкований словник Л. Зизанія (1596), де понад 1 000 церковнослов'янських слів подавалися у перекладі тогочасною українською мовою. Однак найвизначнішим церковнослов'янсько-українським словником тієї епохи у всій східнослов'янській лексикографії, без перебільшення, можна вважати працю Памви Беринди «Лексикон» (1627), що мав майже 7 000 статей із поясненням відповідних лексичних одиниць, у т. ч. 1 400 власних назв. У XVII ст. вийшла також найбільша лексикографічна праця епохи пізнього українського середньовіччя «Лексикон латинський» Є. Славинецького, що вміщувала близько 27 000 статей. З іменем І. Котляревського пов'язаний початок української лексикографії, об'єктом якої виступає нова українська літературна мова. До своєї «Енеїди» письменник уклав «Словарь малороссийских слов». У виданні 1809 р., здійсненому автором, словник містив понад тисячу українських слів із перекладом російською мовою. Це був фактично один із перших двомовних диференційованих словників у вітчизняному мовознавстві, в якому охоплено всі частини мови й відображено всі сфери життя і діяльності людини.

У другій половині XIX ст. починають виходити у світ вже окремі зібрання українського лексичного матеріалу, серед яких варті уваги О. Афанасьєва-Чужбинського «Словарь малороссийскаго наречія» (1855), М. Закревського «Словарь малороссийскихъ ідіомовъ» (1861), Ф. Піскунова «Словниці української мови» (1873) та інші. Вершиною цього руху став «Словарь украинскаго языка» Б. Грінченка.

Історія цієї праці сягає часів, коли 1861 р. у журналі «Основа» П. Куліш повідомив про свій намір приступити до публікації українського словника і просив надсилати нові матеріали. З 1864 р. ця робота зосередилася у Києві, в гуртку місцевих літераторів та вчених, які з 1880-х рр. об'єдналися

навколо журналу «Кіевская старина». Поповненню матеріалів словника в різний час сприяли численні шанувальники української мови, зокрема такі відомі письменники, вчені, культурні діячі, як Г. Барвінок, М. Костомаров, М. Номис, Т. Шевченко, пізніше І. Манжура, А. Свидницький, М. Лисенко, К. Михальчук, О. Русов та багато інших. Його редагуванням у різний час займалися П. Житецький, В. Науменко, Є. Тимченко. Але укладання словника не мало належної наукової основи, не базувалося на чітких лексикографічних принципах. Матеріали не було відповідним чином систематизовано, упорядковано, точно обліковано. У такому стані на початку 1902 р. Борис Грінченко отримав їх від членів редакційної колегії часопису, яка поставила перед ним досить складні умови: якнайшвидше опрацювати матеріали словника, щоб подати його до 1 січня 1905 р. на конкурс у Російську академію наук.

Після ознайомлення з переданими йому матеріалами в листі до редакції «Кіевской старины», яка курирувала й фінансувала роботу упорядника, він писав: «Якщо взяти до уваги, що словники інших мов містять у собі кожний слів у кілька разів більше, то стане очевидним, що зазначена цифра (близько 50 тис. слів) є надто недостатньою... При теперішньому стані справи видається ризикованим виступати зі словником настільки бідним порівняно зі справжніми лексичними запасами мови».

Б. Грінченко насамперед перевіряв і переробив одержаний матеріал за всіма літерами щодо вибору слова, його пояснення, добору й уточнення ілюстративного матеріалу, документації прикладів. Він значно доповнив реєстр словника новими матеріалами народної та літературної мови, довівши до 68 тисяч слів. У ньому представлено лексику літературної мови ХІХ ст., фольклору, більшості українських діалектів, також подаються власні географічні та історичні назви, додано список особових імен українців. Досить широко представлено українську фразеологію, усталені в народі форми привітання, віншування тощо. Словник наповнено багатим і часто унікальним ілюстративним матеріалом, зокрема великою кількістю прислів'їв та приказок.

Не маючи спеціальної філологічної освіти, попередньо вже

набувши деякого лексикографічного досвіду, письменник із його прекрасним знанням української мови й тонким мовним чуттям, винятковою працьовитістю й сумлінністю зумів за порівняно короткий термін здійснити таке ґрунтовне доопрацювання, що цю працю цілком заслужено стали називати Словником Грінченка.

Хоча тривалий час дискусійним залишалося питання: Борис Грінченко – упорядник чи автор Словника? Більшість дослідників наукової спадщини вченого називали його упорядником, але після публікації статті М. Пилинського «Словник Б. Грінченка. Міфи і факти» у науковому середовищі усталилася думка про його авторство.

Словник Грінченка неодноразово перевидавався: 1925 р. Державне видавництво України підготувало малоформатне однотомне видання, що друкували в Берліні фотографічним способом; у 1927-1930 рр. було зроблено спробу здійснити «виправлене й доповнене» видання за редакцією С. Єфремова та А. Ніковського (друком вийшли т. 1-3 до літери «Н», потім видання було припинено); зі значними змінами 1937 р. за редакцією А. Хвилі виходить ще одне видання; факсимільне видання Словника було здійснено наприкінці 1950-х рр. та у 1996 р. Треба зазначити, що згадані видання Словника є у складі фонду відділу рідкісних і цінних видань.

Постійне наше звертання до лексичної спадщини Б. Грінченка сучасна українська письменниця Оксана Забужко пояснює так: «Якщо врахувати, що словникарство 20-х років великою мірою було знищено, то можна сказати, що на сьогодні і далі саме словник Грінченка, хоч і столітньої давності, залишається найпрофесійнішим і найдосконалішим словниковим інструментом для кожного, хто працює з українською мовою».

Підготувала Т.О. Марчук

Минуле українського народу для російських читачів *(до 100-річчя виходу в світ «Иллюстрированной истории украинского народа» М.С. Грушевського)*

Століття тому, в 1913 р., видатний історик, політичний і громадський діяч М.С. Грушевський, розуміючи важливість популяризації історії свого народу в Російській імперії, підготував перевидання російською мовою книги «Иллюстрированная история Украины» – «Иллюстрированная история украинского народа». Попередній успіх книги, виданої українською мовою, спонукав професора до реалізації перекладного проекту – видання російськомовного варіанту. Як пояснював у передмові сам автор, «зважаючи на інтерес, пробуджений цією книгою в широких колах інтелігентних і просто грамотних читачів-українців, з'явилась думка зробити це видання доступним також і для читачів, котрі цікавляться минулим України, але не володіють достатньою мірою українською мовою або просто не при звичаєні до читання українською мовою».

На той час, за словами М.С. Грушевського, «в російських читацьких колах відчувався поважний брак цілісного та науково-виваженого огляду минулого українського народу, про що свідчить хоча б комерційний успіх перевиданої «Історії Малої Росії» М. Бантиш-Каменського, котра активно розкуповується завдяки одному своєму заголовку».

Книга вийшла друком у Санкт-Петербурзі, в типографії товариства «Екатериногородское Печатное Дело», на замовлення редакції ілюстрованого літературного і науково-популярного журналу «Вестник знания», що виходив друком з 1903 до 1918 рр. Редакційна політика журналу була спрямована на розповсюдження знань як «головного чинника прогресу і благополуччя народу», і дане видання в такому контексті розглядалося як важливий фактор у трактуванні «українського питання». Крім того, пропонуючи його передплатникам всієї Російської імперії як безкоштовний додаток до часопису, редакція засвідчила добру обізнаність з потребами читацької аудиторії.

Рецензенти книги відмітили, що найкращі риси

українського варіанту – науковість, об’єктивність, літературне і мистецьке оформлення – перейшли й до російського видання. Зокрема, відомий учений-історик М.П. Василенко зазначав, що «з боку внутрішнього змісту, “Ілюстрована історія України”, при доступності викладу, представляє собою виклад української історії від найдавніших часів до нашої епохи. Українською книга проф. Грушевського написана живо та читається легко. Російський переклад, загалом, також добрий. У ньому збережені живість та легкість українського тексту. Зустрічаються окремі погрішності в російській мові, але вони не є настільки значними, щоб нашкодити загальному враженню. Малюнки в книзі відіграють не випадкову роль ілюстрацій. Вони підкорені науковій меті та виконані з оригінальних залишків старовини. Внаслідок цього малюнки є також історичним матеріалом для ознайомлення з минулим». «Загалом, – підсумовував російський історик і політичний діяч М.О. Рожков, – слід рекомендувати книгу п. Грушевського увазі читаючої публіки: вона цікава та важлива як сама по собі, своїм змістом та малюнками, так і як певне літературне явище, що відбиває важливий струмінь суспільного руху в російській та зарубіжній Україні».

Успіх праці М.С. Грушевського російською мовою серед широкої читацької аудиторії продемонстрував певний дефіцит літератури, де б подавався науковий і в той же час адаптований до рівня пересічного читача узагальнений обсяг знань про українське минуле.

Популяризаторська діяльність М.С. Грушевського зміцни-ла зростаюче зацікавлення українським рухом серед інтелігенції Російської імперії. Крім того, викликала інтерес у наукових колах і спричинила обговорення історичних концепцій, викладених львівським професором, адже він намагався відокремити українську історію, показати Київську Русь як перший досвід українського державотворення, розширення східного кордону українського розселення в добу раннього середньовіччя тощо. До сьогодні історики відмічають ґрунтовність в узагальненні історичного матеріалу, художню майстерність у змалюванні складних подій та явищ, виваженість і толерантність в оцінках.

Примірник прижиттєвого видання М.С. Грушевського

«Иллюстрированная история украинского народа» (СПб., 1913) зберігається у фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва і доступний для її відвідувачів, які цікавляться творчою спадщиною вченого.

Починаючи з 2002 року, в Україні реалізується проект – видання повного зібрання творів М.С. Грушевського, що є підсумком багаторічного дослідження українськими вченими як в Україні, так і за її межами, життя і діяльності великого вченого.

Підготувала Г.М. Слотюк

**«Опыт российской библиографии...»
В.С. Сопікова як джерело пізнання книг, виданих до
початку ХІХ століття**

Історія слов'янської бібліографії багата славними іменами і перше місце серед них займає В.С. Сопіков, якого не випадково називають «батьком російської бібліографії». Його «Опыт российской библиографии, или полный словарь сочинений и переводов, напечатанных на Славенском и Российском языках, от начала заведений типографий, до 1813 года» (далі – Опыт) має непересічне значення. Автор першим спробував узагальнити весь досвід кириличного книгодрукування від появи перших друкарень. Він працював над рукописом понад дванадцять років, за якими ще кілька років тривала підготовка книги до друку. 2013 р. виповнилося 200 років з часу виходу у світ першої частини «Опыта», виданого в Санкт-Петербурзі в друкарні Імператорського театру.

«Опыт» складається із п'яти частин (1813-1821), і є першим найповнішим ретроспективним покажчиком, що включає 13 249 книг і періодичних видань російською і церковнослов'янською мовами від «начала заведения типографий» до 1813 р. (частково 1818). Перша частина видання має самостійне значення, включає книги церковного друку та довідкові матеріали до них. Інші

чотири частини вміщують книги гражданського шрифту. У відповідності зі своїми теоретичними поглядами на бібліографію, Сопіков поєднував у своїй праці науково-бібліографічні завдання з освітніми та виховними. Він прагнув дати повний репертуар книг, розкриваючи псевдоніми і аноніми, встановлюючи мову оригіналу перекладних книг (коли це не було вказано на книгах), інформуючи про рецензії на книги, складаючи анотації, нерідко критичні, іноді супроводжуючи їх розширеними виписками із відповідних книг. Ще одна особливість методики покажчика – виділення курсивом «избранной библиотеки» – додають виданню рекомендаційного, просвітницького характеру. Не випадково авторська передмова до покажчика трактує бібліографію як науку «основательного познания книг», «образующую вкус читателей к хорошим сочинениям». Уперше в Росії були викладені теоретичні положення щодо цієї науки, загальний звід вимог до бібліотекаря і бібліографа, обґрунтована рідкісність і цінність пропонованих читачам книг, різноманітність засобів, що використовуються укладачами для ознайомлення зі стилем і думками авторів книг тощо. На думку В.С. Сопікова, бібліограф повинен постійно знайомитися з творами як стародавніх, так і нових письменників, каталогами бібліотек, читати твори, що містять відомості про книги, відвідувати книгосховища, знати все, що відноситься до мистецтва книгодрукування, орієнтуватися у проблемах всіх наук тощо.

Основна складність, яку Сопіков як автор повинен був подолати при складанні покажчика – це пошук і опис *de visu* всіх книг. Стан тодішніх бібліотек, відсутність державної бібліографії не сприяли у повному обсязі вирішенню цієї проблеми. Доводилося використовувати вже підготовлені друківані та рукописні бібліографічні покажчики і бібліотечні каталоги (у передмові вказані 18 із них), книготоргові розписи (біля 100), а також книжкові оголошення в «С.-Петербуржских ведомостях» і «Московских ведомостях». Окрім того, багато бібліографічних відомостей він отримував від різних осіб, зокрема таких відомих людей, як Є. Болховитинов, К.Ф. Калайдович і В.Г. Анастасевич та інших. Такий перший досвід масштабного узагальнення не

міг відбутися без пропусків і помилок. Важливо вказати, що всі бібліографи, які у подальшому доповнювали та уточнювали сопіковський покажчик, наголошували на його фундаментальності та цінності.

Становить чималий інтерес попередній задум В.С. Сопікова, що передбачав роботу за таким планом: 1) вступ до бібліографії; 2) систематичний розпис усіх книг, що задумувалися як основна частина «Опыта»; 3) повний розпис книг, розташованих у порядку алфавіту заголовків; 4) допоміжний до систематичного розпису алфавітний покажчик авторів із скороченим поданням заголовків; 5) хронологічний розпис книг церковного друку; 6) повний розпис всіх карт. Проте виконати намічений план укладач не встиг. Він змушений був відмовитися від систематичного розташування книг, лише поділивши матеріал на два розділи: 1) книги церковного друку, що склали першу частину, і 2) книги гражданського друку, що ввійшли в інші чотири частини «Опыта». У кожному з цих розділів він розмістив матеріал відповідно до заголовків в алфавітному порядку перших іменників – метод, що в подальшому укорінився в багатьох російських та іноземних бібліографічних посібниках і каталогах бібліотек. Від цього порядку автор відступив у двох випадках: у відношенні книг найбільш відомих авторів (наприклад, Вольтера, О.М. Радищева, М.В. Ломоносова), включивши їхні імена в алфавіт заголовків, і у відношенні деяких літературних жанрів (наприклад, комедії, трагедії).

Усвідомлюючи недоліки свого алфавітного методу, В.С. Сопіков обіцяв у передмові додати до кожної частини «Опыта» допоміжні покажчики: систематичний і авторів. До першої частини вони додані. Окрім того, доданий і обіцяний хронологічний допоміжний покажчик книг, що ввійшли до неї. Що стосується інших частин, то він змінив свій план і хотів прикласти до останньої частини (а не до кожної) зведені для всіх книг гражданського друку допоміжні покажчики: іменний і систематичний. Але смерть самого В.С. Сопікова не дозволила здійснити цей намір. Не встиг він підготувати і покажчик карт. Більше того, укладач не закінчив видання своєї праці, й останню

п'яту частину через три роки після його смерті видав його друг В.Г. Анастасевич.

«Опыт» відрізнявся ще одним новаторським нововведенням: обліково-реєстраційна функція репертуару переростала в критичну і рекомендаційну. За оцінкою М.В. Здобнова, в російській бібліографії це був перший випадок, і єдиний, що піднімає працю В.С. Сопікова на надзвичайну висоту. Рекомендації стосувалися тільки книг громадянського друку (всього 330), більшість з них (біля 170) відносилася до словесності, а також історії (50 книг), філософії та релігії. Ці книги, котрі «достойны особенного внимания наших читателей и все совокупно могут составить небольшую избранную библиотеку, наипаче для тех, кои сами собою, без руководства опытных и знающих людей, не в состоянии из толикого множества книг сделать надлежащего выбора», укладач виділив курсивом або ж відзначив зірочкою.

Що стосується критичної функції «Опыта», то в цих випадках широко використовувалися анотації і різного роду виписки. Причому укладач не прагнув до формальної одноманітності, а виходив із міркувань доцільності. Всього виписками оснащені 62 книги, з них у першій частині – 37, у другій – 13, в третій – 11, в четвертій – 1. У першій частині подані виписки головним чином із давніх слов'янських книг, що мають велике культурно-історичне значення. Деякі з цих виписок подані з поясненням, що вміщені «для показання слога и правописания». В інших частинах виписки зроблені переважно з художніх творів російських та іноземних письменників, і 14 – із видань суспільно-політичної літератури. Серед суспільно-політичної літератури примітна виписка з «Путешествия» О.М. Радищева, котра була вирізана цензурою, а сторінка (так звана «Радищевская страница») передрукована, тому сама четверта частина «Опыта» в оригіналі збереглась в поодиноких примірниках.

Якраз навколо виписок суспільно-політичного характеру розгорнулася бурхлива полеміка після виходу другої частини, про що в передмові до третьої частини сам В.С. Сопіков писав, що «некоторым просвещенным особам не понравились выписки, помещенные во второй части». Церковні книги, пояснював

укладач в листі до одного із своїх опонентів К.Ф. Калайдовича, «только любопытны», а гражданські – «прекрасные образцы для подражания и уроки нравственности для молодых людей».

Внаслідок дослідження змісту даного покажчика виявлено, що велика кількість книг, вміщених у ньому, видані в друкарнях українських міст – Київ, Львів, Острог, Чернігів, Луцьк, Почаїв, Кременець, Галич тощо. Наявність такої кількості друкованих видань свідчить про високу книжкову культуру нашої країни.

У фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва збереглися три частини цього унікального друку (ч. 1, 2, 4, СПб., 1813-1816). До нашої бібліотеки ці видання надійшли із Фундаментальної бібліотеки Немирівської чоловічої гімназії (Ф.Б.Н.Г.), підтвердженням чого є екслібрис на форзаці книг. Титульні аркуші містять записи про бібліотечні шифри книг, зроблені учителем російської словесності Немирівської гімназії І. Панаменком. Книги мають напівшкіряну фірмову гімназійну оправу, знаходяться в задовільному стані, забезпечені належними умовами зберігання.

В цілому ж, незважаючи на неповноту і наявність деяких помилок, «Опыт» В.С. Сопікова залишається одним із видатних бібліографічних пам'ятників слов'янської бібліографії майже за трьохсотрічний період книгодрукування російською і церковнослов'янською мовами.

Підготувала П.І. Цимбалюк

ХРОНІКА. ПОДІЇ

Даний перелік вміщує заходи Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва у 2013 р. з популяризації книги та читання, а також презентації нових видань та творчого доробку сучасних літераторів.

Січень

Ювілейні 25-ті Стусівські читання відбулися 15 січня. Вони розпочалися з різдвяної коляди у виконанні ансамблю «Бревіс» (керівник Я. Кушка) на фоні розгорнутої книжкової та краєзнавчо-мистецької інсталяції «І в смерті обернуся до життя».

У рамках читань пройшов літературно-мистецький вечір «Поет – це слово. Це його життя...» та нагородження лауреатів літературно-мистецького конкурсу на краще виконання і мистецьке представлення творчості Василя Стуса «Я читаю Стуса!». 50 учасників з Вінниці, Запоріжжя, Миколаєва та Черкас, серед яких учні та студенти, взяли участь у відбірковому турі конкурсу, що проходив у грудні 2012 р., та були запрошені на поетичні читання. У творчій акції взяли участь друг поета, український письменник, перекладач, драматург, актор театру і кіно Василь Довжик, народний депутат України, президент фонду «Україна Інкогніта» Анатолій Матвієнко, відомі вінницькі письменники та науковці, студентська та учнівська молодь, громадськість міста.

До цієї дати фахівцями бібліотеки влаштовано книжкові виставки та перегляди:

- «Василь Стус: трагічний, величний і вічний» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;
- «Поет найвищої ноти протесту» – перегляд газетних публікацій – сектор газетної періодики;
- «Василь Стус: життя як творчість» – виставка-пам'ять – відділ краєзнавства.

Відбулася презентація книги «Крізь епоху... Історія села Купчинці Іллінецького району Вінницької області» за участю

авторів – краєзнавця, вчителя історії Купчинецької ЗОШ Тетяни Остаповець та студента Інституту історії, етнології та права Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського Олександра Остапівця.

У відділі рідкісних і цінних видань відкрилася книжково-ілюстративна виставка «Голландська стародрукована книга XVI-XVII ст.».

21 січня виїзна книжково-ілюстративна виставка «Україна: соборна і єдина» була розгорнута у концертній залі «Плеяда» в рамках заходів з відзначення на Вінниччині Дня Соборності та Свободи України.

29 січня відбулася презентація книги Сергія Гальчака «Становище цивільних примусових робітників райху в Україні (1945-2010 рр.): історичні, соціально-побутові, правові аспекти (на матеріалах Волині та Поділля)» в рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю».

Крім того, користувачам були представлені книжкові виставки:

– «Winter Holidays in English Speaking Countries» (Зимові свята в англомовних країнах) – відділ документів іноземними мовами;

– «Запалить скорботи свічку...» (до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту); «Героям Крут присвячується» (до Дня пам'яті Героїв Крут) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Економіка України: проблеми та перспективи модернізації» – відділ економіки та аграрного виробництва.

Лютий

7 лютого в Інтернет-центрі відбулося засідання молодіжного клубу «Прочитання» в рамках проекту «Класичний четвер. 10 кращих книг». Учасники обговорили книгу Пауло Коельо «Алхімік».

21 лютого у читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва спільно з Відділом у справах національностей Вінницької облдержадміністрації провели літературно-мистецьке свято

«Мови різні – душа одна» до Міжнародного дня рідної мови. У заході взяли участь представники національно-культурних товариств, що компактно проживають на території Вінницької області, відомі письменники і поети, творча молодь. Прозвучали пісні та поезія різними мовами світу. Фахівцями бібліотеки до свята підготовлені книжкові виставки: «Дзвенить струмком рідна мова», «Рідна мова – життя духовного основа», «Українська мова – державна мова України: правові засади», «Мова – то серце народу: живе мова – живе народ».

Березень

7 березня відбулося літературно-мистецьке свято «Свою Україну любіть...» до 199-ї річниці від дня народження Т.Г. Шевченка. У заході взяли участь вінницькі письменники, науковці, творча інтелігенція, студентська та учнівська молодь, представники ЗМІ. У виконанні учасників народного театру «Сьоме небо» та театру книги «Прочитання» ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва прозвучали вірші Т.Г. Шевченка; власні вірші прочитали студенти Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу. Студенти Вінницького училища культури і мистецтв ім. М. Леонтовича виконали пісні на слова поета. Увазі присутніх був запропонований перегляд уривків із відеофільму «Тарас Шевченко. Заповіт».

До цієї ж дати влаштовано книжкові виставки: «Тарас Шевченко у творчості письменників Вінниччини» – відділ краєзнавства; «Шевченко в колі сучасників» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Кобзар – книга, що рятувала націю» – відділ рідкісних і цінних видань.

Відбулося засідання молодіжного клубу «Прочитання» за темою: «Інтимна лірика Т.Г. Шевченка та І.Я. Франка» в рамках проекту «Класичний четвер. 10 кращих книг».

19 березня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук за сприяння Генерального консульства Республіки Польща у Вінниці було презентовано книгу Єжи Фіцовського «Регіони великої ересі та околиці. Бруно Шульц і його міфологія».

21 березня до Всесвітнього дня поезії відбувся літературно-

мистецький вечір «Вільна поезія» в рамках проекту «Поезія без купюр» театру книги «Прочитання».

Організовано книжкові виставки: «Любовь – это сердце всего...» (до Всесвітнього дня поезії) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Витинанки української поезії» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури; «Поезія – це завжди неповторність» – відділ документів іноземними мовами.

Для вихованців Вінницького обласного центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Обрій» відділом рідкісних і цінних видань проведено тематичну годину «У світі рідкісної книги».

Для відвідувачів бібліотеки відкрилися книжкові виставки:

– «Володимир Вернадський – видатний вчений, освітянин, громадський діяч» (до 150-річчя від дня народження українського та російського вченого-енциклопедиста, природознавця, мінералога, геохіміка) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Збережемо пам'ять про подвиг» (до Дня визволення Вінниччини) – відділ краєзнавства;

– «Антон Макаренко: педагог та письменник» (до 125-річчя від дня народження А.С. Макаренка, українського та російського письменника, педагога) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Від Софокла – до сучасності» (до Міжнародного дня театру) – відділ мистецтв.

Квітень

Протягом квітня проходив традиційний місячник популяризації екологічних знань «Вода – колиска життя на Землі», програма якого включала різноманітні заходи відповідної тематики. Було влаштовано книжкові виставки та перегляди документів: «Екологія. Право. Людина» (до Дня довкілля) – сектор правової інформації; «Екологія Вінниччини» (до Дня довкілля) – відділ краєзнавства; «Чорнобиль і Вінниччина»; «Ґрунт – рослина – навколишнє середовище» – відділ економіки

та аграрного виробництва; «Дихає Чорнобиль нашими гріхами...» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

16 квітня у відділі економіки та аграрного виробництва відбулася презентація словника-довідника «Шанувати пам'ять непросто...» (Робочі табори, гетто, місця знищення євреїв на території Вінницької області в 1941-1944 рр.) та словника-довідника «Голокост на Вінниччині». Захід підготовлений спільно з Товариством єврейської мови та культури. У презентації взяли участь науковці, представники Вінницького міського товариства колишніх неповнолітніх в'язнів концтаборів і гетто; музею «Холокосту» (м. Вінниця); організації «Християни за Ізраїль», а також колишні в'язні нацизму, учнівська та студентська молодь.

18 квітня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулася презентація книги Валентини Козак «За Україну молюсь» в рамках відзначення Дня Чорнобильської трагедії. У заході взяли участь члени міської організації «Союз Чорнобиль України», герої-ліквідатори аварії на ЧАЕС, представники громадських організацій м. Вінниця, письменники, учнівська та студентська молодь.

23 квітня відбувся загальнобібліотечний День інформації «Кожному читачу – свою книгу, кожній книзі – свого читача» (до Всесвітнього дня книги і авторського права), у рамках якого фахівцями бібліотеки було організовано низку заходів, зокрема: акцію «З книгою у майбутнє» – безкоштовний запис до бібліотеки нових користувачів з видачею їм річного читачького квитка; коментований перегляд літератури «Книги – це мудрість століть» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; книжкові виставки та перегляди за темами: «Авторське право: національні та міжнародні стандарти» – сектор правової інформації; «Знайомтесь: краєзнавчі новинки» – відділ краєзнавства; «Сучасна економічна книга» – відділ економіки та аграрного виробництва.

Для відвідувачів веб-сайту ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва підготовлено віртуальний рекомендаційний список «Книговидання в сучасній Україні».

Цього ж дня відбувся вечір пам'яті «Шепоче листом

Бортнякова вічність» (до 75-річчя від дня народження поета-земляка А. Бортняка). У заході взяли участь відомі українські письменники, члени родини поета. Фахівці відділу краєзнавства підготували виставку-ювілей «Великий майстер слова – Анатолій Бортняк» із фондів ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва та приватного архіву родини А. Бортняка.

Книжкові виставки місяця присвячувалися темам:

– «М. Пашенку – 75», «В. Гарвасюку – 75» (з циклу «Із сузір'я вінницьких письменників»), «Великдень на Поділлі» – відділ краєзнавства;

– «Читаймо і перечитуймо Михайла Коцюбинського» (до 100-річчя із дня смерті); «Творча майстерня Ірен Роздобудько» (з циклу «Розмова з сучасником») – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Земля і люди» (до Всесвітнього дня Землі) – відділ рідкісних і цінних видань.

Травень

Проведено низку заходів, присвячених 68-й річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 рр. Фахівцями бібліотеки влаштовано книжково-ілюстративну виставку «Весна Перемоги!», яка 8 травня була розгорнута в готельно-ресторанному комплексі «Дубовий гай». У структурних підрозділах бібліотеки були організовані книжкові виставки та перегляди документів: «Тих днів не змовкне слава!..» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Перемога! Цей день в серцях нащадків буде жити» – відділ краєзнавства.

15 травня фахівцями сектору правової інформації спільно з Вінницьким обласним об'єднаним товариством колишніх політичних в'язнів, репресованих та їх дітей проведено Урок пам'яті «Реабілітація жертв політичних репресій – відновлення історичної правди та справедливості», приурочений до Дня пам'яті жертв політичних репресій. Увазі присутніх був запропонований перегляд літератури «Трагедія незнищеної волі» та книжкова виставка «Чорна сповідь моєї Вітчизни...» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

До святкування Дня Європи проведений цикл творчих та

рекламних акцій «День Європи: єдність у різноманітті», зокрема 18 травня було організовано функціонування бібліотечного намету та інтерактивного майданчика на прилеглий до бібліотеки території. У рамках заходу проведено конкурс малюнка «Я поділяю європейські цінності», інтерактивні ігри та вікторини («Кращі знавці Польщі»; «Європа географічна – Європа правова»; «Що? Де? Коли?»); «Євро-кросворд»), розповсюджено рекламну продукцію та флаєри на європейську тематику, а також влаштовано книжкову виставку «Відкрий свою Європу».

На черговому засіданні молодіжного клубу «Прочитання» в рамках проекту «Класичний четвер. 10 кращих книг» обговорено тему «Містик Стівен Кінг».

23 травня у вестибюлі основного приміщення бібліотеки відбулися літературні читання «Під знаком Кирила і Мефодія», приурочені до Дня слов'янської писемності і культури. Захід організовано спільно з Відділом у справах національностей Вінницької облдержадміністрації. У читаннях взяли участь вінницькі письменники, члени НСПУ, представники слов'янських національних товариств, науковці, творча інтелігенція. На заході прозвучали уривки з літературних творів та пісні слов'янськими мовами.

Цього ж дня в Інтернет-центрі в рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» відбулася презентація літературно-мистецького альманаху Петра Маніленка «Сузір'я Бершадських талантів» за участю автора.

Книжкові виставки травня розкривали теми:

– «Шлюбно-сімейні відносини: законодавчий простір» (до Міжнародного дня родини) – сектор правової інформації;

– «Мистецьке різнобарв'я Вінниччини» (до Всеукраїнського дня працівників культури та майстрів народного мистецтва) – відділ краєзнавства;

– «Останній гетьман України» (до 140-річчя від дня народження П.П. Скоропадського) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

Червень

5 червня фахівцями відділу документів із гуманітарних,

технічних та природничих наук влаштовано експрес-виставку однієї книги: О.І. Почекаєва «Окружающая среда и человек» (М., 2012) з циклу «Зверніть увагу на цю книгу» (до Всесвітнього дня довкілля).

Відбулося засідання молодіжного клубу «Прочитання» в рамках проекту «Класичний четвер. 10 кращих книг» за темою «Пам'яті Рея Бредбері».

9 червня на сходах основного приміщення бібліотеки відбувся поетичний ринг під назвою «На ганку Соборної» в рамках Всеукраїнського поетичного фестивалю «Підкова Пегаса», ініційованого Вінницькою обласною організацією Всеукраїнської творчої спілки «Конгрес літераторів України». У заході, зокрема, взяв участь театр книги «Прочитання» ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва (реж. М. Ревенко), учасники якого представили поетичну виставу «Серце дня» за творами поета-земляка Анатолія Бортняка. По закінченні поетичного рингу в читальній залі бібліотеки відбувся прес-брифінг, нагородження і виступи лауреатів конкурсу.

У відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук проведено природничо-інформаційну годину «Сім чудес України» для вихованців Вінницького обласного центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Обрій».

26 червня виїзна виставка-дата «Конституція – основний закон держави» була представлена в концертній залі «Плеяда» під час урочистостей з нагоди Дня Конституції України.

Для відвідувачів бібліотеки було організовано й інші книжкові виставки:

– «Православ'я на Поділлі» (до 1025-річчя хрещення Київської Русі) – відділ краєзнавства;

– «Літературна мозаїка молодих» із циклу «Розмова з сучасником» (до Дня молоді) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Поэт в России больше чем поэт...» (до 80-річчя від дня народження А. Вознесенського, 80-річчя від дня народження С. Євтушенка, 120-річчя від дня народження В. Маяковського) –

відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Відпочивай, навчаючись!» (самовивчення іноземних мов із задоволенням) – відділ документів іноземними мовами;

– «Євген Петрушевич: політичний портрет» (до 150-річчя від дня народження Є. О. Петрушевича, українського громадсько-політичного діяча, Президента Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР)).

Липень

1 липня розпочалася акція «Бібліотека виходить у місто». Її метою було наближення книги, інших джерел інформації до пересічних громадян, забезпечення широкої реклами бібліотеки, її інформаційних ресурсів і послуг, залучення нових користувачів, сприяння кращому задоволенню загальноосвітніх, навчальних, дозвіллевих інтересів мешканців та гостей міста й області.

16 липня у рамках заходів з відзначення 1025-річчя хрещення Київської Русі та 1000-річчя Лядовського Свято-Усікновенського скельного чоловічого монастиря відбувся круглий стіл «Роль і значення хрещення Київської Русі в подальшому історичному та культурному розвитку держави». До цих дат влаштовано книжкові виставки за темами: «Християнство як надбання культури людства» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Сакральна перлина Подільського краю» – відділ краєзнавства; «Освячена Хрещенням» – відділ рідкісних і цінних видань; перегляд художніх альбомів «Вічне джерело духовності – ікона» – відділ мистецтв.

Увазі користувачів представлено також книжкові виставки:

– «І. Волошенюк – відомий письменник, журналіст Вінниччини» (до 75-річчя від дня народження) – відділ краєзнавства;

– «Заарештована книга» (Книги, що були в радянському спецхрані) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Happy Birthday, America!» (3 днем народження,

Америку!) (до Дня Незалежності США) – відділ документів іноземними мовами;

– «Кооперація в Україні в контексті історичного досвіду» (до Міжнародного дня кооперації) – відділ економіки та аграрного виробництва;

– «Влітку книжка не відпочиває» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури.

Серпень

У відділі рідкісних і цінних видань розгорнуто перегляд літератури «Майстер українського бароко», присвячений 300-річчю від дня народження українського архітектора І.Г. Григоровича-Барського.

13 серпня у бібліотечному наметі, облаштованому біля основного приміщення книгозбірні, відділом документів із гуманітарних, технічних та природничих наук проведено акцію «Читай книги, що стали подією».

У відділі економіки та аграрного виробництва проведено тематичну годину «Народження хліба» для вихованців Вінницького обласного центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Обрій».

29 серпня відбулося закриття акції «Бібліотека виходить у місто» та підбиття підсумків конкурсу малюнка «Бібліотека моєї мрії». Всі діти, які брали участь у конкурсі, отримали сертифікати учасників, а переможці – дипломи та подарунки за зайняті I-III місця.

З нагоди відзначення 21-ї річниці Незалежності України було організовано книжкові виставки:

– «Моя Україна у кольорі, в слові і в пісні» – відділ мистецтв;

– «Українська література в боротьбі за незалежність» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Свято нашої Незалежності» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Україна – незалежна, демократична, правова держава» – сектор правової інформації;

– «Україна суверенна: від витоків до сьогодення» – відділ краєзнавства.

Вересень

Упродовж вересня, за окремою програмою, проходили заходи в рамках Місячника, приуроченого Всеукраїнському дню бібліотек, «Бібліотека – цікаво, пізнавально, актуально!». Проведено низку творчих та рекламних акцій з популяризації книги, бібліотеки, читання для користувачів, а також професійні заходи для бібліотечного персоналу.

2 вересня відбувся загальнобібліотечний День інформації «Через знання – до успіху», присвячений Дню знань.

4 вересня на майдані ім. В. Стуса біля пам'ятника поету відбулися вересневі Стусівські читання «Я серцем відчуваю слово Стуса», приурочені Дню пам'яті відомого українського поета-дисидента, нашого видатного земляка, Героя України. Захід організований спільно з Конгресом української інтелігенції за підтримки управління культури і туризму облдержадміністрації та участю громадськості міста й області, студентської й учнівської молоді.

У відділі краєзнавства влаштовано книжкову виставку-пам'ять «Василь Стус – поезія героїчного часу».

Працівники та користувачі бібліотеки стали учасниками флешмобу «Читайте найкраще – читайте разом з нами», ініційованого театром книги «Прочитання».

9 вересня відбулася науково-практична конференція «Роль та місце Лядовського Свято-Усікновенського скельного чоловічого монастиря у духовно-культурному житті Подільського краю». Участь у заході взяли представники влади, духовенства, науковці, письменники, інтелігенція міста та області, які представили свої наукові дослідження та розвідки. У рамках конференції відбулася презентація третього видання книги доктора політичних наук, професора В.В. Давиденка «Монастир» (Вінниця, 2013). Форум супроводжувала виставка Вінницького обласного краєзнавчого музею «Подільський Афон»; книжково-ілюстративна виставка «Сакральна перлина Подільського краю» та перегляд літератури «Тисячолітній

ювілей Подільського Афону» з фондів ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; віртуальна виставка на веб-сайті бібліотеки «Монастир у піднебессі» та перегляд документального фільму «Лядовський скельний монастир».

Відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук провів літературно-інформаційну годину «Поезія, мов материнська пісня» (до 110-річчя від дня народження Наталі Забіли – української письменниці).

Фахівцями цього ж відділу підготовлено і проведено педагогічні читання «Василь Сухомлинський – український педагог-гуманіст, письменник, мислитель» (до 95-річчя від дня народження) для викладачів Вінницького технічного ліцею. Увазі присутніх було запропоновано коментований перегляд документів «Василь Сухомлинський і сучасність».

18 вересня у рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» відбулася презентація книг відомих краєзнавців Хмельниччини М. Дороша, В. Степанюк «Місту Вінниці – 650 років», «Тобою, краю мій, живу... Хмельниччина: події, особи, час» та А. Веремій «Заради добра і краси» за участю авторів. Учасниками засідання були науковці, краєзнавці, студентська та учнівська молодь, а також ті, хто вивчає, досліджує та популяризує історію рідного краю.

Засідання клубу «Прочитання» у рамках проекту «Поезія без купюр» мало назву «Кілометри між людьми» (зустріч з молодими поетами).

У секторі правової інформації з нагоди відзначення Всеукраїнського дня бібліотек пройшла зустріч з активним читачем бібліотеки, поетом О.І. Нижником під назвою «Я не розлучуся з книгою ніколи».

27 вересня з метою відзначення Всеукраїнського дня бібліотек було організовано проведення II обласного форуму «Публічні бібліотеки регіону: нові реалії і вічні цінності». На підтримку та стимулювання інновацій у діяльності бібліотек області був ініційований конкурс «Бібліопрояв». Бібліотечні працівники змагалися у трьох номінаціях: на краще видання з популяризації читання «Читання – always (завжди)!»; на кращий бібліотечний плакат «Бібліопостер»; на кращий бібліотечний

блог «Блог-The Best!». На форумі було відзначено переможців та прийнято Резолюцію, де викладено основні положення щодо подальшого розвитку бібліотек області.

У вересні користувачам бібліотеки було запропоновано такі книжкові виставки:

– «Ліси мої, гаї мої священні!» (до Дня працівника лісу); «Маркетинг. Гостинність. Туризм» (до Дня туризму) – відділ економіки та аграрного виробництва;

– «Дмитро Граве – український математик» (до 150-річчя від дня народження); «Александр Сизоненко: Я всегда отстаивал правду» (до 90-річчя від дня народження); «Серце віддаю дітям» (до 95-річчя від дня народження В. О. Сухомлинського) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Із сузір'я вінницьких письменників. Ю. Боярунцю – 60!»; «Красназавча бібліографічна палітра бібліотек Вінниччини» – відділ краєзнавства;

– «Подорожуй по світу крізь книгу» (до Всесвітнього дня туризму) – відділ документів іноземними мовами;

– «Василь Шкляр – майстер сюжетного екстриму» (з циклу «Розмова з сучасником») – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури.

Жовтень

У відділі рідкісних і цінних видань відкрилася книжково-ілюстративна виставка «Подільське сторіччя Строгановської бібліотеки» (до 100-річчя перебування книжкової колекції на Поділлі).

«В осінніх краях» – таку назву мав творчий вечір, що відбувся 8 жовтня та був присвячений ювілею вінницького письменника, поета, перекладача Віктора Мельника. Учасниками заходу були відомі вінницькі письменники, актори, музиканти. Учасники театру книги «Прочитання» та народного театру-студії «Сьоме небо» представили театралізовану мініатюру «Рандеву» за віршами ювіляра. Фахівцями відділу краєзнавства влаштовано книжкову виставку «Із сузір'я вінницьких митців. Віктору Мельнику – 55!».

9 жовтня відбулася презентація книги Вадима Вітковсько-

го «Повій, вітре... або Тіні незабутих предків» про с. Борівка Чернівецького району Вінницької області. У презентації взяли участь: представники влади, духовенства, відомі письменники, науковці, представники Борівського земляцтва у Вінниці.

На засіданні молодіжного клубу «Прочитання» учасниками обговорено тему «Творчість Д. Мережковського».

15 жовтня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулася зустріч із відомим психіатром і публіцистом, колишнім політв'язнем, дисидентом Семеном Фішелевичем Глузманом. У рамках заходу С. Ф. Глузман презентував вінницькій громадськості свою книгу «Малюнки по пам'яті, або спогади відсидента» (К., 2012).

17 жовтня у рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» відбулася презентація книги Зої Вільчинської «Наша історія: адміністративно-територіальний устрій, суспільно-політична історія Козятинщини в контексті історії України з найдавніших часів до сьогодення».

Було організовано книжкові виставки за темами:

– «Щедрість української ниви»; «Малий бізнес – основа соціальної трансформації економіки України» – відділ економіки та аграрного виробництва;

– «Тих днів не стерти з пам'яті людської» (до Дня визволення України від фашистських загарбників Червоною Армією); «Прорив лінії оборони “Вотан”»: подвиг радянських воїнів» (до 70-річчя прориву радянськими військами німецької лінії оборони «Вотан» та визволення міста Мелітополя – відділ документів із гуманітарних наук, технічних та природничих наук;

– «Із сузір'я вінницьких письменників. В. Кобцю – 70!» – відділ краєзнавства.

Листопад

4 листопада в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулася творча зустріч з українським письменником, громадським та політичним діячем, народним депутатом України 1-го скликання Володимиром Шовкошитним та письменником, журналістом Станіславом Бондаренком. Автори презентували видання своїх

нових книг та поділилися з присутніми подальшими творчими планами.

Цього ж дня відбулася презентація книги відомого українського письменника-сатирика, лауреата понад десяти престижних літературних премій, кавалера кількох орденів, заслуженого діяча мистецтв України Олега Черногуза «Притулок для блазнів», що вийшла на початку 2013 р. у Вінницькому видавництві ДП «Державна картографічна фабрика» та представлена Президією НСПУ на здобуття Шевченківської премії 2014 р.

До Дня української писемності та мови 7 листопада в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся літературно-мистецький вечір «Рідне слово теплом огорни». Захід також був присвячений ювілеям українського етнографа та публіциста Олекси Воропая та українських письменників Івана Нечуя-Левицького й Ольги Кобилянської, які відзначаються у листопаді.

Фахівцями обласної книгозбірні підготовлені книжково-ілюстративна виставка та перегляди літератури за темами: «України пера золоті» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Процвітай же, мово калинова, і тобі не в'янути в віках» – сектор газетної періодики; «Історія українського письменства» – відділ рідкісних і цінних видань.

Відбулося чергове засідання клубу «Прочитання» в рамках проекту «Класичний четвер. 10 кращих книг», учасники якого поділилися враженнями про книгу Ю. Винничука «Танго смерті».

14 листопада відбулася презентація науково-пізнавального, культурологічного, літературно-художнього збірника «Русалка Дністровая» (головний редактор і упорядник – Михайло Каменюк). У заході взяли участь представники влади, члени обласної письменницької організації, інтелігенція міста та області. Увазі присутніх було представлено виставку художніх робіт майстрів народного мистецтва Могилів-Подільського району. Фахівцями бібліотеки влаштовано красознавчу виставку «Русалка Дністровая»: історичні сторінки та постаті».

18 листопада у читальній залі відділу документів із

гуманітарних, технічних та природничих наук історики Інституту Національної пам'яті з Польщі презентували видавничу серію «Польща та Україна в 30-40 роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб». Захід організовано за сприяння Генерального консульства Республіки Польща у Вінниці. Участь в заході брали й українські історики та науковці.

Відбулася презентація книги Миколи Гедза «Зі снівниці літ» за участю відомих вінницьких науковців, письменників, журналістів, студентської молоді. Захід відбувся в рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю».

25 листопада у читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук з успіхом пройшов творчий вечір публіциста, журналіста, лауреата Державної премії ім. Тараса Шевченка Степана Колесника, присвячений 80-річчю від дня його народження. У заході взяли участь науковці, письменники, творча інтелігенція міста. Музичні вітання прозвучали у виконанні вокального тріо заслужених артистів України Галини Король, Лідії Остапчук та Олександра Остапчука.

У відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук влаштовано книжкову виставку-артефакт «Трипільська культура – одна з найзагадковіших на планеті» (до 120-річчя відкриття трипільської культури).

27 листопада відбулася презентація книги Анатолія Нагребецького «Ярове – село на Кучманському шляху», підготовлена спільно з Шаргородською ЦРБ. На заході були присутні представники влади, науковці, письменники, художні колективи, інтелігенція міста, а також гості з Шаргородщини.

До відзначення Дня пам'яті жертв голодоморів було влаштовано книжкові виставки та перегляди літератури:

– «Трагедія мого народу» – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Пам'ять людська не забуде повік» (Голодомор 1932-1933 рр. на Вінниччині) – відділ краєзнавства;

– Перегляд літератури «Голодомор в Україні: злочин проти людства» – сектор правової інформації;

– «Біль нашої пам'яті: 1932-1933» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

Грудень

5 грудня на базі Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського відбувся «круглий стіл» «Безкомпромісний лицар національної ідеї» (до 150-річчя від дня народження українського письменника, мовознавця, громадсько-культурного діяча Бориса Грінченка), організований фахівцями відділу рідкісних і цінних видань ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва спільно з кафедрою української мови і літератури Інституту філології й журналістики. Захід супроводжував перегляд літератури «Духовні імперативи Бориса Грінченка».

До ювілею Б. Грінченка фахівцями відділу із гуманітарних, технічних та природничих наук влаштовано книжкову виставку «Борис Грінченко: творчий портрет на тлі епох».

Цього ж дня відбулося засідання клубу «Прочитання» в рамках проекту «Класичний четвер. 10 кращих книг». Обговорювалася книга польського письменника Януша Вишневського «Самотність в мережі».

Відбулася презентація книги Сергія Гальчака та Василя Чехівського «У лещатах «нового порядку». Населення Вінниччини під нацистським окупаційним режимом» (Вінниця, 2013) у рамках засідання науково-красознавчого клубу «Дослідник краю» за участю авторів та студентів-істориків педагогічного університету.

18 грудня пройшов літературний вечір «Ясна зіронька українського письменства» (до 180-річчя від дня народження Марка Вовчка (Марії Олександрівни Вілінської)), української та російської письменниці. У вечорі взяли участь відомі вінницькі літературознавці, журналісти, письменники. Під час заходу відбулося вручення літературно-мистецької премії ім. Марка Вовчка новому лауреату, члену НСПУ України, красознавцю-досліднику М. Ф. Денисенку. Увазі присутніх було представлено книжково-ілюстративну виставку «Живу і мислю думою одною» (до 180-річчя від дня народження Марка Вовчка).

У читальній залі відділу документів із гуманітарних,

технічних та природничих наук пройшли урочистості з нагоди 10-ї річниці з дня заснування журналу «Вінницький край».

26 грудня відбулася творча зустріч із заслуженим журналістом України Анатолієм Гончаром та презентація його нової художньо-документальної книги «В складі обмеженого контингенту». На заході були присутні учасники бойових дій в Афганістані, письменники, журналісти, творча інтелігенція. Під час презентації відбулася демонстрація світлин із книги «В складі обмеженого контингенту», фотографій та інших документів із особистого архіву Анатолія Гончара, прозвучали музичні вітання.

Книжкові виставки грудня:

– «Стежка до світла» (Книги письменників – лауреатів Шевченківської премії з серії «Бібліотека Шевченківського комітету») – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Місцеве самоврядування: історія розвитку та правовий статус» (до Дня місцевого самоврядування) – сектор правової інформації;

– «Платон Воронько: поет, прозаїк, публіцист» (до 100-річчя від дня народження українського поета); «Письменницький доробок Валерії Врублевської» – (до 75-ї річниці від дня народження української письменниці, перекладача, драматурга); «Микола Хвильовий – культова постать української літератури 20-30-х років» (до 120-річчя від дня народження українського поета, прозаїка, публіциста, критика); «Микола Амосов: філософія здоров'я» (до 100-річчя від дня народження видатного українського хірурга) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Її ім'я повернене на Батьківщину» (до 125-річчя від дня народження Галини Журби, української письменниці) – відділ краєзнавства.

Підготувала Л.Б. Сенік

Відомості про авторів

Біловус Галина Анатоліївна – бібліограф 1-ї категорії відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Валігура Ірина Миколаївна – бібліотекар 1-ї категорії відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Зелена Оксана Миколаївна – бібліограф 1-ї категорії відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Кароєва Тетяна Робертівна – кандидат історичних наук, доцент, докторант Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського

Кирилюк Любов Олексіївна – директор Барської районної бібліотеки

Кізян Ольга Іванівна – завідувачка відділу наукової інформації та бібліографії Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Марчук Тетяна Олександрівна – завідувачка відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Морозова Наталя Іванівна – директор Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Огороднік Наталя Іванівна – бібліотекар 2-ї категорії сектору газетної періодики

Сеник Лариса Борисівна – заступник директора з основної діяльності Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Слотюк Галина Миколаївна – заступник директора з наукової роботи та інформатизації Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Цимбалюк Поліна Іванівна – учений секретар Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Шилін Юрій Олександрович – колекціонер, бібліофіл

Зміст

Від укладача	5
Про книги і про себе	7
<i>Кирилюк Л.О.</i> Електронна книга та читання у бібліотеці	7
З книжкових колекцій бібліотек Поділля <i>(за фондами ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва)</i>	13
<i>Валігура І.М.</i> Друкарська слава киянина Стефана Кульженка (1837-1906)	13
<i>Марчук Т.О.</i> Прижиттєві видання польських істориків другої половини ХІХ – початку ХХ ст.	28
<i>Огороднік Н.І.</i> Районні газети Вінниччини другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: з історії бібліотечного зібрання	47
Постать у книжковому просторі	60
<i>Кізян О.І.</i> «Я ніколи не забував про свій народ...» (Дмитро Васильович Маркович і Вінниччина)	60
Екологія книжкової культури	69
<i>Біловус Г.А.</i> З історії переслідування видань творів Т.Г. Шевченка (за матеріалами Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва)	69
<i>Морозова Н.І.</i> Плануємо будинок для Читача та Книги, або Що таке бібліотечний дизайн?	85
Магічний трикутник: видавець-книгар-бібліотекар	92
<i>Кароєва Т.Р.</i> Із практики формування особистих бібліотек подолянами початку ХХ ст.	92
Бібліотеки і бібліофіли	111
<i>Шилін Ю.О.</i> Бібліофіли Вінниччини другої половини ХХ ст.	111

Сторінками архівних документів	119
Украинская книга и Министерство народного просвещения (<i>письмо в редакцию</i>)	119
<i>Примітки Т.Р. Кароєвої</i>	120
Вінницький «The best»	122
Наші земляки – лауреати літературних премій України 2013 року. <i>Підготувала О.М. Зелена</i>	122
Твори місцевих авторів, що отримали фінансову підтримку Вінницької облдержадміністрації та обласної Ради 2013 року	131
Книжкова полиця	133
«Словарь української мови» Б.Д. Грінченка. <i>Підготувала Т.О. Марчук</i>	133
Минуле українського народу для російських читачів (до 100-річчя виходу в світ «Иллюстрированной истории украинского народа» М.С. Грушевського). <i>Підготувала Г.М. Слотюк</i>	137
«Опыт российской библиографии...» В.С. Сопікова як джерело пізнання книг, виданих до початку ХІХ століття. <i>Підготувала П.І. Цимбалюк</i>	139
Хроніка. Події	
<i>Підготувала Л.Б. Сенік</i>	144
Відомості про авторів	162

Управління культури і туризму
Вінницької обласної державної адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
ім. К.А. Тімірязєва

Подільський книжник

Альманах

**Випуск 7
(2014 р.)**

Вінниця
2015

ББК 76.11 (4УКР-4ВІН)я54

П44

УДК 002.2(477.43/44)93/94

Автор проекту
та відповідальна за випуск Н.І. Морозова,
директор Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва,
заслужений працівник культури України

Укладач Т.Р. Кароєва

П44 **Подільський книжник** : альманах. Вип. 7 (2014 р.) / уклад.
Т.Р. Кароєва ; ред. С.В. Лавренюк; відп. за вип. Н.І. Морозова ;
Управління культури і туризму Вінниц. облдержадмін.,
Вінниц. ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва. – Вінниця, 2015. – 124 с. :
іл.

У цьому випуску альманаху традиційно подаються відомості про фонди відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, висвітлюється розмаїття книжкового життя регіону початку ХХ ст. і сьогодення, розкривається особистий внесок наших земляків у розвиток книжкової культури краю. Основний акцент зроблений на книгознавчих та бібліотекознавчих сюжетах.

Видання призначено науковцям, краєзнавцям, бібліотекарям, бібліофілам, студентам, а також всім зацікавленим особам.

Від укладача

До уваги читачів пропонуємо новий, уже сьомий, випуск альманаху. Традиційно він починається з розмови із гостем рубрики «Про Книгу і про себе». 2014 р. був ювілейним для Могилів-Подільської центральної районної бібліотеки, що відзначала 110-річчя від часу заснування, та її завідувачки Головенко Наталії Петрівни, яка відсвяткувала 60-річчя від дня народження. Скориставшись такою нагодою, ми взяли в неї інтерв'ю.

Робота з книжковими пам'ятками, що зберігаються у відділі рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, підштовхнула його співробітників І.М. Валігуру та О.В. Сафронову до узагальнення зібраного матеріалу про польські та голландські стародруки XVII ст. Його подано в рубриці «З книжкових колекцій бібліотек Поділля».

Книга-ювіляр, збірка поезій з нотами «Ukrainku», з фондів обласної бібліотеки зумовила появу статті в рубриці «Постать у книжковому просторі». Автором видання був наш земляк, польський поет, відомий українофільськими настроями, Тимош Падурра.

У цьому випуску не залишилися поза увагою й інші видання-ювіляри, що зберігаються у бібліотеці. Публікаціями ми відзначаємо 400-річчя «Статуту» Теодора Завадзького, 150-річчя поеми «Чумаки, або Смутні часи України...» П.С. Морачевського та збірника «Українські приказки, прислів'я й таке інше» М. Номиса, а також 100-річчя енциклопедичного видання «Украинский народ в его прошлом и настоящем».

Бібліотекознавчій тематиці в цьому випуску також присвячено кілька статей. Про розвиток бібліотечної мережі у дореволюційний період на території сучасної Вінницької області розповідає праця Т.Р. Кароевої. Зокрема у статті подано інформацію про відкриття безкоштовних народних бібліотек у подільських селах. Стаття О.Б. Айвазян висвітлює особливий тип бібліотек –

хату-читальню, яка, на думку авторки, використовувалася як засіб ідеологічного впливу на сільське населення початку ХХ ст. як імперською, українською, так і радянською владою. А в рубриці «Сторінками архівних документів» представлено матеріали з історії Вінницької міської бібліотеки ім. Н.К. Крупської, пов'язані з нереалізованим проектом будівництва її приміщення на початку 1930-х років. Крім того, ці документи проливають світло й на історію ділянки землі, яку зараз займає гарнізонний Будинок офіцерів.

Творчий доробок вінницьких письменників продовжує відзначати журі літературних премій та конкурсів. Традиційно у цьому випуску альманаху подано відомості про наших земляків – лауреатів літературних премій України 2014 року.

І завершує збірник хроніка книжкових подій у Вінницькій ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва за минулий рік.

Т.Р. Кароєва

ПРО КНИГИ І ПРО СЕБЕ

(ведуча рубрики Т.Р. Карова)

Бібліотека – символ культури громади, або наш шлях від комерційної до сучасної публічної книгозбірні

Н.П. Головенко

У 2014 році Могилів-Подільська центральна районна бібліотека відзначала 110-ліття з часу заснування. Від комерційної приватної до державної, від міської до районної, від масової до публічної – такими були основні віхи її історії. Тривалий час бібліотеку очолює Головенко Наталія Петрівна, для якої цей рік також був ювілейним.

Наталіє Петрівно, з чого починалася історія Могилів-Подільської центральної районної бібліотеки?

Могилів-Подільський, як відомо, був одним із економічних та культурних центрів Подільської губернії. Тут уже в 1884 р. діяла комерційна бібліотека дворянина Голубева, який намагався забезпечити місцевим мешканцям доступ до книги. Після нього було ще кілька невдалих спроб забезпечити могиливічанам бібліотечне обслуговування. І тільки в 1904 р. ситуація змінилася на краще, коли було засновано приватну бібліотеку Марка Корценштейна з фондом понад 5 тисяч томів. Усі книги позначалися шрифтовим екслібрисом «Бібліотека и кабинетъ для чтенія М. Корценштейна». Деякі з них і сьогодні знаходяться у Вінницькій ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва та Вінницькому обласному краєзнавчому музеї, декілька примірників залишилося в нашій бібліотеці. Паралельно у місті існували невеличкі книгозбірні єврейського клубу та польського громадського зібрання. Із встановленням радянської влади на Поділлі всі книжкові фонди дореволюційних установ та приватних книгозбірень, що залишилися без власників, було націоналізовано та об'єднано в єдину міську бібліотеку, яку очолив Йосип Гольденберг. У перші роки існування бібліотеки зібрання не перевищували 10 тис. томів. Бібліотекарі зібрали фонд, який задовольняв і

таку вибагливу читачку, як Олена Пчілка, яка з родиною жила в нашому місті у першій половині 1920-х років.

Радянська влада, оцінюючи бібліотеки як ідеологічні установи, багато уваги приділяла їхньому розвитку та наповненню фондів. Напередодні Великої Вітчизняної війни фонд книгозбірні вже нараховував до 53 тис. томів. Документів цього періоду не збереглося, але, за свідченням старожилів, у роки фашистської окупації приміщення бібліотеки було зруйновано, фонди пограбовані, вдалося врятувати лише 1 715 томів.

Після звільнення міста від нацистської окупації роботу щодо відродження бібліотеки очолила М.М. Гумовська. За підтримки населення міста здійснювалася відбудова приміщення, збір книг.

До 1958 р. бібліотека працювала як міська, а потім здобула статус районної.

1976 р. було проведено централізацію книгозбірень міста і району на базі районної бібліотеки, яку очолила Вероніка Василівна Глаголева. Централізована бібліотечна система включала 83 бібліотеки-філії. У квітні 2000 р. відбулася часткова децентралізація і заклад став центральною публічною бібліотекою.

А яким є сьгоднішнє життя бібліотеки?

Книгозбірні судилося пройти складний і довгий шлях та бути «живою душею» в усі часи свого більш як столітнього існування. Протягом цього періоду їй неодноразово доводилося долати чимало труднощів, разом із тим її діяльність завжди була різноплановою, з постійним втіленням нових ідей, реалізацією задумів, розвитком сучасних технологій.

Сьогодні бібліотека – культурний центр району, берегиня звичаїв та традицій рідного краю, місце, де відвідувачі можуть отримати потрібну їм інформацію, здобути нові знання, поспілкуватися, відпочити. Адже тут діють клуби за інтересами: літературно-мистецький салон «Ліра», клуб для молоді «Діалог», для людей старшого віку – «Ескулап».

Центральна районна бібліотека має у своєму арсеналі великий інформаційний масив – майже 70 тис. документів. Щоб вона була цікавою для людей, щоб читачі могли прийти сюди і отримати щось корисне для себе, ми повинні йти в ногу з часом.

А вимоги сьогодення – це комп'ютеризація і впровадження нових інформаційних технологій. Функції бібліотеки сьогодні змінилися, адже нині – це передусім інформаційний центр. Сучасний бібліотекар повинен уміти надати фахову пораду, навчити читача, посприяти в організації його дозвілля.

Завдяки участі бібліотеки в проектній діяльності (книгозбірня виграла проект програми «Бібліоміст»), у нас працює комп'ютерний центр, де до послуг користувачів 6 комп'ютерів і обладнання до них, Інтернет-зв'язок, skype-телефонія і можливість скористатися вільною зоною Wi-Fi. Щоденно 25-30 відвідувачів користуються нашим Інтернет-центром.

Протягом 2011-2012 рр. бібліотека працювала спільно з посланцем Корпусу Миру США в Україні Далайною Вілліамс, завдяки чому було реалізовано проект «Бібліотечні послуги, орієнтовані на територіальну громаду: Ресурсний центр з профілактики ВІЛ/СНІД в Могилів-Подільській районній бібліотеці». Було проведено тренінги для лікарів, учителів, студентів, учнів, соціальних працівників, організовано конкурс-естафети, молодіжні акції «Дай життю шанс». Для бібліотеки було придбано мультимедійну техніку, аудиторне обладнання.

За підтримки програми «Бібліоміст» і телевізійного «5 каналу» бібліотека брала участь у проекті «Простір ідей». Гостем від програми був Максим Кідрук, який разом з бібліотечними працівниками нашого закладу та читалень сіл Немія і Бронниця показали все найкраще, найпрогресивніше, чого їм вдалося досягти в роботі з громадою, насамперед, садоводами, молодими сім'ями, прикордонниками, а також представниками громадських організацій.

У 2013 р. бібліотекарі разом з членами громадської організації «Подільські Православні скаути» брали участь у ярмарку ідей «Бібліотечні інновації для громад: створюємо майбутнє» в м. Вінниця з експозиціями «Ресурсний центр по запобіганню захворювання ВІЛ/СНІД» та «Захист національних пам'яток України на теренах Могилів-Подільщини та зелених зон».

Для проведення різноманітних творчих акцій та інших заходів у бібліотеці є комплект мультимедійного обладнання, який дозволяє різнобічно висвітлювати історію, культуру, літературу рідного краю. Вже стало доброю традицією для моголівчан

проведення Міжнародного свята «Русалка Дністрова», що стартувало в травні 2012 р. і проходить у рамках Єврорегіону «Дністер», а це крок до розвитку міжнародних літературних зв'язків з Республікою Молдова.

Уже втретє 2014 р. події цього свята було розгорнуто в стінах бібліотеки, де відбулася зустріч могилів-подільської громади з письменниками. Через on-line зв'язок свято вийшло за межі району, до нього долучилися Барська та Тульчинська районні бібліотеки. Фонд книгозбірні поповнився виданнями, подарованими письменниками Михайлом Каменюком, Михайлом Вдовцовим, Миколою Крижанівським, Петром Перебийносом та іншими.

Увійшло в практику роботи бібліотеки проведення Дня інформації до Всесвітнього дня книги, під час якого ми представляємо кращі видання вітчизняних авторів – лауреатів премій та переможців конкурсів – Марії Матіос, Ліни Костенко, Валерія Шевчука, Галини Пагутяк, Василя Шкляра. Вони сьогодні є книгами дня в бібліотеці.

Ми продовжуємо здійснювати методичне забезпечення діяльності читалень району та підтримувати партнерські зв'язки з ними. Сьогодні з нами працює 5 сучасних бібліотек, які отримали комп'ютери в рамках програми «Бібліоміст», ще 24 сільські заклади, які за сприяння районної державної адміністрації оснащено ноутбуками, 17 з них підключено до мережі Інтернет.

Яким Ви бачите майбутнє бібліотеки?

Присвятивши своє життя улюбленій справі (стаж бібліотечної роботи майже 40 років), я переконана, що бібліотека в майбутньому – це модернізований інформаційно-культурний центр нашого району, який буде не лише зберігати гарні, закладені роками традиції, але й активно впроваджуватиме нові. Сподіваюся, що книга, незважаючи на стрімкий розвиток комп'ютерних технологій, займатиме завжди гідне місце в житті людини, що читати буде престижно і модно, а читачі повернуться до бібліотеки, і їхній контингент значно розшириться.

Ви вже давно працюєте у бібліотечній сфері, а чому обрали

саме цю професію? Чому не покинули її у складні економічні часи? Чого прагнете досягти у цій царині? Чим вона Вас приваблює?

Я з дитинства любила книги. Без сумніву, любов до читання прищеплювала нам, перш за все, сільський бібліотекар. Йдучи додому, ми часто зверталися до бібліотеки за новинками. Любов до книги прищеплював мені й татусь. Поряд з важкою роботою тракториста він знаходив час для читання, ділився прочитаним з мамою, особливо зимовими вечорами. А будучи свідком цих розмов, і я долучалася до пізнання магії слова, чарівного світу книги. Освіту бібліотекаря я здобула в Київському державному інституті культури ім. О. Корнійчука. Працювала бібліотекарем, методистом і ось уже 18 років очолюю бібліотеку.

У житті бібліотеки, як і в житті країни, бувають періоди піднесення і складні часи. Але вони проходять, а бібліотека залишається. Ні я, ні мої колеги навіть гадки не мали полишити бібліотеку саме у скрутний період. У нас дружний колектив, і ми увесь час підтримуємо один одного. Знаємо, що завжди повинні працювати ще активніше, щоб переконати громадськість у необхідності та важливості книги, бібліотеки та бібліотечної професії.

На мою думку, фах бібліотекаря надзвичайно творчий. Сучасне суспільство потребує компетентних, усебічно розвнених працівників-професіоналів, здатних до творчих, нестандартних рішень, готових спрямувати свою діяльність на задоволення потреб наших користувачів, створення позитивного іміджу закладу. Над цим і працюємо. Переступивши поріг своєї бібліотеки, відчуваю її дух, на власні очі бачу, як вона живе, і я живу разом з нею.

Любов до читання передаю своїм онукам, їх у мене троє. Цікавлюся новинками української літератури, поезією, перечитую класику.

Я переконана, що Книга збагачує людину, її духовний світ, розраджує, а іноді й допомагає. Недарма говорять, що бібліотека – це аптека для душі. І сподіваюся, що книга ще довго буде служити людству.

З КНИЖКОВИХ КОЛЕКЦІЙ БІБЛІОТЕК ПОДІЛЛЯ (за фондами ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва)

Польські стародруки XVII століття у фондах відділу рідкісних і цінних видань

І.М. Валігура

У фонді відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва зберігається 11 примірників польських стародруків XVII ст., з яких 2 конволюти, що містять 6 алігат.

Найстарішим польським друком колекції є прижиттєве видання італійського священика, єзуїта, історика, географа, автора політичних і релігійних творів епохи Контрреформації Джованні Ботеро Бенезія (1544-1617) «Relatiu powszechnych» (Краків, 1613). Праця містить надзвичайно реалістичний географічний опис тогочасного світу, з великою кількістю подробиць, через це в сучасників складалося враження, що автор особисто відвідав місця, про які розповідав. Насправді ж він мандрував лише Італією, Францією та Іспанією, а вичерпну інформацію про інші країни мав, завдяки службовому становищу та звітам, які надходили до Риму з єзуїтських місій. Варто зазначити, що в першій частині видання, на сторінках 146-147, подається опис Поділля [1].

Від моменту першої публікації (Венеція, 1596) книга мала надзвичайний успіх, і дуже швидко з'явилися її переклади всіма основними європейськими мовами. Польський за досить драматичних обставин взяв на себе бернардинець Павел Ленчицький. Під час походу Лжедмитрія I на Москву він разом з польським посольством потрапив в ув'язнення на так званому Посольському дворі. Перебуваючи в полоні, він здійснив переклад твору Ботеро. П. Ленчицький обмежився точною передачею оригіналу і не додав жодних приміток або коментарів.

Вперше польськомовне видання вийшло друком у Кракові 1609 р., а друге – у 1613 р., обидва – в друкарні Миколая Лоба. Чергове перевидання відбулося у 1659 р. під назвою «Театр сві-

ту». На початку XVII ст. праця Д. Ботеро потіснила існуючий до того часу еталон викладу географічних знань та відіграла істотну роль у розвитку польської географічної літератури.

Наявний примірник має дерев'яну палітурку, яка обтягнута шкірою темного кольору з тисненням, корінець з бинтами та рештками металевих застібок. Текстова частина оздоблена дереворитами, заставками, ініціалами. Друкарські рамки – типові для пізнього Ренесансу і раннього бароко. Видання складається з п'яти частин, кожна з яких має окремий титул. На жаль, бракує титульного аркуша та початкових сторінок першої частини книги. Папір – з водяними знаками кольору слонової кістки. Книжковий блок відносно оригіналу дещо зменшений (155x185 мм). Фіксуються власницькі написи невстановлених осіб на форзаці (датований 1744 р.), нахзаці та останній сторінці основного тексту, а також польськомовні маргіналії однієї особи по всьому тексту примірника.

Наступна за часом виходу книга має відношення до польської правничої літератури XVII ст. Після Люблінської унії 1569 р., окрім Литовських Статутів, на наших теренах набули чинності коронні сеймові конституції, що поширювалися переважно у вигляді друкованих збірок сеймових ухвал за певні проміжки часу. В практичному вжитку такі збірки називалися «конституціями коронними». Більшою популярністю користувалися коментовані видання цих конституцій, відомі в Україні за іменами упорядників [2]. Один із таких статутів упорядкував правник Теодор Завадзький (Завацький), «Compendium, to jest krotke zebranie wszystkich praw i konstytucji koronnych» вийшов з друкарні Симона Кемпінського (Краків, 1614) і належав у XIX ст. польській аристократці Розалії Собанській. Про це свідчить екслібрис її Василівської бібліотеки, що згодом увійшла до складу родового зібрання в Ободівці Ольгопільського повіту Подільської губернії [3]. Примірник містить також власницький книжковий знак відомого львівського бібліофіла Гвалберта Павліковського (1793-1852), одного з перших польських колекціонерів екслібрисів. Напівшкіряна палітурка, виготовлена у XIX ст., має значні пошкодження (відсутній корінець). Книжковий блок реставрувався попередніми власниками, він теж має втрати

(відсутній титульний аркуш, передмова, перші вісім сторінок першого розділу). Екслібрис Собанської міститься на дев'ятій сторінці, ймовірно, втрати сторінок відбулися ще раніше. Текст у складних рамках, оздоблений заставками, кінцівками, чудово виконаними ініціалами, є численні типографські глоси на полях.

Безперечний книгознавчий інтерес становлять два видання польського коронного права, що вийшли друком з процвітаючої краківської типографії сімейства Піотрковчик. Друкарню заснували у 1570 р., але найбільш продуктивною вона була під керівництвом Анджея Піотрковчика (1581-1645). Останній у 1609 р. отримав звання королівського типографа від Сигізмунда III, що давало йому привілей на друк законодавчих документів. Видання друкарні відзначалися високою поліграфічною технікою виконання, гарно оформленими титульними аркушами, ксилографіями, різноманітністю шрифтів. У 1673 р. за заповітом типографія відійшла до Ягеллонського університету [4].

Примірник «Constitutie y przywileie seymowe zá pánowánie krola Stephana» (Краків, [1616]) оправлений у напівшкіряну палітурку, на корінці якої міститься топографічний ярлик ободівської бібліотеки подільських поміщиків Собанських. Книжковий блок під час реставрації був значно зменшений, окремі сторінки буквально ремонтували, а не реставрували. Назва книги надрукована червоною фарбою, а дереворит герба короля Стефана Баторія виконаний чорною. На звороті титулу – присвята Яну Замоїському (великий коронний гетьман короля Стефана Баторія) та зображення його герба. Вихідні відомості на титулі відсутні, нумерація книжкового блоку починається з 155-ї сторінки. Але з огляду на те, що на корінці примірника під тисненою назвою «Praw Polskich» є позначка «2», можна припустити, що існував перший том. Присвята Замоїському та вступна частина надруковані латиною, а законодавчі тексти – польською мовою. Майстерність друкарів додала книзі привабливого естетичного вигляду: досконало виконані рамкова гравюра із зображенням краєвиду Кракова, численні орнаментні малюнки ініціалів, заставки, кінцівки. Використовувався папір кольору слонової кістки з водяними знаками.

Поля наявного примірника рясніють маргіналіями, окремі

рядки підкреслені, що свідчить про активне користування книгою.

Видання «Constitutie Statuta y przywileie, na walnych seymiech Koronnych od roku panskiego 1550 az do roku 1625 uchwalone» (Краків, 1625) на титулі вміщує запис власника пана Станіслава (прізвище нерозбірливо) про те, що він придбав книгу за 30 флоринів. Слід зазначити, що середня вартість книги в середині XVII ст. становила близько 10 флоринів [5]. Ще один невідомий власник залишив на титульному аркуші монографічний екслібрис з ініціалами «НМ» та тиснення на шкіряній палітурці «Н. М. / R/ WK.». Назва книги виконана чорною та червоною фарбами, в середнику вміщено розкішний дереворит герба Речі Посполитої, текст прикрашають вишукані ініціали та різноманітні декоративні прикраси. Обріз книжкового блоку пофарбований у червоний колір.

У видавничій діяльності Анджея Піотрковчика значне місце посідали твори одного з найяскравіших представників польської літератури епохи Відродження, фактичного творця літературної польської мови, поета і драматурга Яна Кохановського (1530-1584). Є відомості про те, що Піотрковчик друкував твори Кохановського впродовж 1611-1641 рр. Кілька таких видань зберігається у фондах РіЦ. Їх попереднім власником був польський аристократ, володар маєтку в П'ятничанах Генрик Грохольський. Колекція творів поета увійшла до складу конволюта, що містить чотири окремі видання – «Psałterz Dawidów» (1641), «Jan Kochanowski» (1639), «Fraszki» (1639), «Fragmenta abo Pozostałe pisma» (1639). Вони оправлені в

«Constitutie Statuta y przywileie, na walnych seymiech Koronnych od roku panskiego 1550 az do roku 1625 uchwalone» (Краків, 1625). Титульний аркуш

картонну палітурку, обклеєну папером з мармуровим візерунком, корінець та кутики виготовлені з шкіри. Корінець прикрашений золотавим тисненням з рослинним орнаментом та назвою «Jan Kochanowski». Між алігатами та в кінці конволюта приплетені аркуші з рукописними віршованими текстами. Тексти у складних типографських рамках, з використанням ініціалів, заставок та кінцівок. На титулі 2-го алігату зазначено, що твори друковані з дозволу панів Кохановських та вказані вихідні дані «W Drukarniey Andrzeia Piotrkow». Це пояснюється тим, що справжнє прізвище батька видавця – Бучек (?-1620), народився він у м. Піотркув, а коли переїхав до Кракова і започаткував друкарню, то взяв прізвище від географічної назви місця свого народження.

У зібранні Г. Грохольського були також дві прижиттєві праці Шимона Старовольського (1588-1656) – нащадка негербових руських бояр, абсолювента Краківської академії, письменника, публіциста, історика, наставника, католицького священика. Ерудита Старовольського, який у XVII ст. зумів укласти енциклопедію письменників включно з польськими та опублікувати її у Франкфурті та Венеції, поляки визнають родоначальником польської бібліографії. Він народився у с. Староволі Берестейського повіту (тепер Білорусь) у сім'ї дрібного шляхтича. У 1612-1618 рр. навчався в академії Кракова та отримав ступінь бакалавра гуманітарних наук. Служив при дворі Яна Замойського та займав посаду секретаря коронного гетьмана Ходкевича, був учасником Хотинської війни. Певний час був наставником синів аристократів і неодноразово виїжджав з ними за межі Польщі: відвідав Німеччину, Нідерланди, Францію та Італію. У 1639 р. прийняв сан священика, під кінець життя став каноніком Кракова [6]. Старовольський був плідним письменником, залишив більш ніж 70 робіт різноманітної тематики, написаних переважно латиною. Чималу кількість його праць видав краківський друкар Криштоф Шедель (сімейна друкарня проіснувала до 1707 р.).

На зберіганні маємо видану ним у 1642 р. книгу «Vita et miracula serui Dei Vincentii Kadlubkonis». Це життєопис Вінцентія Кадлубека (115?-1223), який на замовлення Казимира II Справедливого написав велику «Хроніку Поляків», що

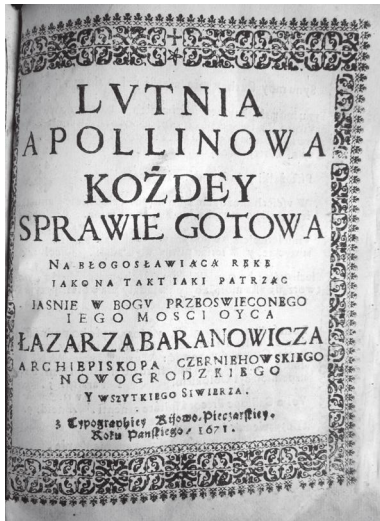
висвітлювала історію Польщі до 1202 р. [7]. Примірник надрукований зручним для читання шрифтом на досить якісному папері з водяними знаками. Палітурка зі світлої шкіри прикрашена суперекслібрисом, що містить абrevіатуру «IHS» (орден єзуїтів) в середнику (верхня кришка) та овальне зображення Богородиці (нижня кришка).

Інший прижиттєвий друк Ш. Старовольського «Monumenta Sarmatarum» (Краків, 1655) включає в себе зібрання епітафій з могильних надгробків більш ніж з 200 цвинтарів у 119 містах і є цінним джерелом польської історіографії. Для зручного користування книгою автор подає географічний та іменний покажчики. Для красназців видання цікаве тим, що вміщує інформацію з поховань подільського регіону: Бар (с. 787), Кам'янець-Подільський (с. 497), Нестерварка (с. 502), Хмільник (с. 316).

До досліджуваної колекції можна віднести також два прижиттєві видання Л. Барановича – «Żywoty świętych» (1670) та «Lutnia Apollinowa» (1671), що побачили світ на українських теренах польською мовою. Вони були виконані в Києво-Печерській друкарні. Лазар Баранович (1620-1693) – ректор Києво-Могилянської академії, архієпископ Чернігівський і Новгород-Сіверський, просвітитель, один з найвідоміших вітчизняних письменників і проповідників другої половини XVII ст. Основу його творчості становлять польськомовні поетичні збірки, які включають духовні та світські вірші та висловлюють його громадсько-політичні погляди [8].

*Старовольський Ш.
«Monumenta Sarmatarum»
(Краків, 1655).
Титульний аркуш*

*Баранович Л. «Lutnia Apollinowa» (Київ, 1671).
Титульний аркуш*

Книги Л. Барановича, що є на збереженні у фондах РіЦ, складені у конволют та оправлені в напівшкіряну палітурку XVIII ст., корінець з бинтами, на форзаці та полях – рукописний текст латиною та польською мовою невідомих осіб. Титул твору «Żywoty świętych» відсутній, початкові сторінки реставрувалися, на 8-й сторінці вміщено дереворит із сюжетним зображенням народження Ісуса. Наприкінці – алфавітний перелік святих, яким присвячено вірші, окремо подається вірш про друкарські помилки та їхній перелік. Титул «Lutnia Apollinowa» та тексти обох книг оздоблені орнаментованими рам-

ками та виливними прикрасами – заставками, кінцівками.

Наступний польський латиномовний стародрук «Annalium Poloniae Climacter secundus» (Краків, 1688) вийшов теж за життя автора Веспасіяна Коховського (1633-1700) – державного та військового діяча, поета, письменника, історика. Він походив зі шляхетського роду Коховських герба Нечуй. Навчався у Новодворському колегіумі та Краківській академії. Перебував на службі в польському війську. У 1688 р. був запрошений до королівського двору Яна III Собеського як офіційний історіограф [9]. У праці Коховського подається історія Польщі періоду від 1648 р. до королювання Яна III Собеського. Примірник надрукований у типографії Миколая Олександра Шеделя, оздоблений чудовими орнаментованими та сюжетними ініціалами, заставками. Очевидно, що він старанно реставрувався у XIX ст., коли було виготовлено напівшкіряну палітурку, прошиті та відновлені зошити, але прикінцеві сторінки так і не було відновлено. Попередні власники на титулі залишили екслібриси: «Biblioteka

Wilanowska» (родова бібліотека Потоцьких) та «Księgozbiór Antoniego Sobanskiego w Chomenkach».

Видавничу продукцію друкарні Миколая Олександра Шеделя яскраво презентує книга польського економіста, письменника, поета Якуба Казімежа Хаура (1632-1709) «Skład, abo skarbiec znakomitych sekretów oekonomiej ziemiańskiej» (Краків, 1689). Хаур отримав освіту в Краківській академії, деякий час перебував на посаді економа в кількох заможних землевласників, згодом – на службі в канцелярії королівського секретаря Станіслава Скаржевського. У 60-х рр. XVII ст. відвідав Англію, Італію, Німеччину та Нідерланди. Нотатки, зроблені під час подорожей, та ретельно вивчений досвід польських латифундистів використав у своїй праці. У березні 1676 р. від короля Яна III Собеського, який високо цінував праці економіста, отримав привілей та авторські права на книгу, а згодом – посаду королівського секретаря та баронський титул. З 1683 р. життя Хаура нерозривно пов'язане з Краковом, де він був шанованою аристократами і авторитетною серед городян людиною. Підтримував тісні стосунки з викладачами Краківської академії, працював над автобіографічними поетичними творами, але, у зв'язку зі його смертю, вони так і залишилися в рукописах.

Книга ще за життя автора користувалася великим попитом та видавалася тричі, у XVIII ст. різні видавці друкували її ще дев'ять разів (останнє видання було здійснене в Бердичеві у 1790 р.) [10]. Всеосяжний текст (формат 2°, 523 с.) поділений на 30 трактатів, у яких йдеться про сільськогосподарські технології (вирощування зернових, садівництво, тваринництво, бджільництво, лісове господарство, мисливство, рибальство, обробка ґрунтів тощо). Тут подавався опис усіх видів птахів, рептилій, міфічних тварин та розповідалося про поведінку левів, тигрів, слонів, верблюдів. Окремі трактати описували різні звичаї та курйозні випадки, містили поради щодо організації та управління маєтком, будівництва, медицини, геометрії, астрономії, астрології, ведення бухгалтерської звітності. Увесь текст проілюстровано великою кількістю дереворитів, які теж несуть цінну інформацію. Наприклад, у 12-му трактаті описується корчма та вміщено гравюру, що зображує музикантів та музичні інструменти XVII ст. З інших сюжетних гравюр маємо уявлення

Хаур Я. «Skład, abo skarbiec znakomitych sekretów oekonomiej ziemiańskiej» (Краків, 1689). Ксилографюра «Фортуна»

про одяг, меблі, будинки, предмети побуту і сільськогосподарського знаряддя поляків. Є гравюри з релігійної тематики, зображення гербів міст та ін. Протягом століття книга заслужено вважалася енциклопедією господарювання для польської шляхти.

Примірник надрукований на папері з водяними знаками, має пошкоджену напівшкіряну палітурку, відсутній титул та аркуші з присвятами, попередній власник намагався реставрувати книжковий блок.

З родової бібліотеки Потоцьких у Тульчині, згідно з власницьким підписом Софії Потоцької на титулі, походить книга «Geometria practica, curiosa in tres libros divisa» (Познань, 1692). Автором праці є польський вчений Адальберт Тилковський (1624-1695). Він належав до ордена єзуїтів, був викладачем

математики, філософії та богослов'я в єзуїтських колегіях різних міст, а в останні роки життя – ректором Віленської семінарії. Очевидно, що єзуїтська колегія в м. Познань мала власну типографію «Typis Collegij Societatis JESU», де і була надрукована книга. Примірник формату 155x950 мм, оправлений у картонну палітурку з шкіряними кутиками, корінець прикрашений орнаментованим тисненням та назвою книги. Наприкінці книжкового блоку вміщено додаток – гравійовану геометричну таблицю для вимірювання пропорцій.

Фондове зібрання польських стародруків хоча і не чисельне за кількістю, але загалом дає уявлення про видавничу продукцію XVII ст. на території Речі Посполитої і є цікавим для істориків, краєзнавців та всіх шанувальників книги.

Примітки:

1. Стемпень, Б. Джованні Ботеро і його «Універсальні реляції»: роль і значення праці для розуміння повсякденного життя давніх суспільств / Б. Стемпень // Вісник Львівського університету. Серія : Книгознав., бібліотекознав. та інформ. технол. – Львів, 2014. – Вип. 8. – С. 9-19.

2. Яковенко, Н. Паралельний світ: дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. / Н. Яковенко. – Київ, 2002. – С. 84-85.

3. Колесник, В. Відомі поляки в історії Вінниччини: біогр. слов. / В. Колесник. – Вінниця, 2007. – С. 715.

4. Функе, Ф. Книговедение / Ф. Функе. – Москва, 1982. – С. 113.

5. Кароєва, Т. Юридична література у приватних книжкових зібраннях поляків Поділля поч. XX ст. / Т. Кароєва // Вісн. Книж. палати. – 2013. – № 2. – С. 32.

6. Энциклопедический словарь : в 82 т. + 4 доп. / изд. Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефрон. – Санкт-Петербург, 1900. – Т. 31. – С. 444-445.

7. Там же. – 1894. – Т. 13-а. – С. 876-877.

8. Там же. – 1896. – Т. 17. – С. 250-251.

9. Там же. – 1895. – Т. 16. – С. 456-457.

10. Wielka encyklopedia powszechna ilustrowana. – Warszawa, 1901. – Т. 27-28. – С. 488.

11. Энциклопедический словарь : в 82 т. + 4 доп. / изд. Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефрон. – Санкт-Петербург, 1902. – Т. 34. – С. 264.

Видання голландських друкарів XVII століття у фондах відділу рідкісних і цінних видань

О.В. Сафронова

У XVII ст. світова першість у книгодрукуванні належала голландським майстрам. Основними центрами друку були

Лейден, Антверпен, Девентер, Гронінген, Утрехт, і звичайно найбільшим серед них був Амстердам. За період 1572-1700 рр. тут працювало близько 1 000 друкарів. Місто славалося книжковими крамницями, де можна було купити морські карти і книги про морські плавання як місцевого, так й іноземного друку. Тиражі видань коливалися між 500-1000 прим., лише у виняткових випадках вони досягали 2000 прим. і вище. Якщо у XVI ст. основну масу книг становили релігійні видання, розраховані на небагатьох освічених людей, то в XVII ст. потік різноманітної друкованої продукції збільшився у багато разів. XVI ст. було часом панування книг латинською мовою, а в XVII ст. переважали книги народними мовами – французькою, німецькою, італійською, голландською, англійською.

Книжковою справою в тогочасній Європі займалися переважно родинні підприємства, які одночасно вели видавничу і книготоргову діяльність. Найвідомішими голландськими родинами XVI-XVII ст. були сімейство Ельзевірів, сім'ї Янссон ван Весберген, братів Ветштейн, Я. Тессінга тощо.

Інтерес до їхніх видань зберігався століттями. Європейські бібліофіли охотилися за цими книгами всі наступні століття. Подоляни не стали винятком. Завдяки їхнім зусиллям рідкісні книги голландських друкарень опинилися на наших теренах і зберігаються тепер у фондах відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва. На сьогодні виявлено 23 примірники, з них – 1 конволют. Колекція голландських книг XVII ст. містить прижиттєві видання політичних та історичних трактатів Уббо Емміуса, Олафа Магнуса і Вільяма Темпла, знаменитого британського лікаря, анатома, Франциска Гліссона, німецького лікаря, анатома і ботаніка, професора Йоагана Веслінга, праці античних авторів Ювеналія, Горація, Вергілія та ін.

Найвідомішою голландською фірмою володіли Ельзевіри. Її засновник Люїс (Людвіг) Ельзевір (бл. 1540-1617) тривалий час служив у Антверпені в друкарні Плантена. У 1586 р. він отримав дозвіл на відкриття книжкової торгівлі при місцевому університеті. Сини Люїса – Матіас (1564-1640) і Бонавентура (1583-1652) ще більше розширили виробництво, їхні

книготорговельні філії відкрилися в Німеччині, Франції, Англії, Італії та Данії. Онук старшого Ельзевіра – Ісаак (1596-1651), син Матіаса, відкрив друкарню, яка стала основою всього родинного підприємства. Його лейденський заклад досяг свого розквіту між 1625 і 1652 рр. Коли помер син Бонавентури Даніель Ельзевір (1626-1680), філософ Д. Локк сказав: «Його смерть – громадська втрата». Значних успіхів Ельзевіри досягли в оформленні книг: часто титульний аркуш гравірувався на міді; заставки, кінцівки та ініціали відрізнялися вишуканістю і гармонійно поєднувалися з малюнком шрифту. Надзвичайний комерційний успіх видань Ельзевірів зумовлювався поєднанням літературних чеснот і витонченим зовнішнім виглядом книг із значним зниженням їхньої вартості. Дешевизна книг досягалася завдяки збільшенню тиражів, зменшенню формату і шрифту. Цей шрифт, незрівнянний за чіткістю і красою, створив амстердамський словолитник Христофель ван Дик [1].

У фондї відділу РіЦ зберігається перше ельзевірівське видання творів Публія Вергілія Марона (70-19 до н.е.), найвидатнішого поета стародавнього Риму та одного з найвизначніших поетів античної літератури, автора епосу «Енеїда», що оспівує легендарне походження римського народу. «*Maronis Opera*» (Лейден, 1636) – чудове малоформатне видання (in 12°), опрацьоване в шкіряну палітурку рудого кольору з рослинним тисненням на корінці. На гравійованому титульному аркуші на пошану Вергілію – зображення лебедя. Як відомо, поет народився в Мантуї і був прозваний «Мантуанським лебедем». На початку твору «Енеїда» друкар подав карту подорожі Енея до Трої. Книга видана латинською мовою. Редактором видання був Даніель Хейнсі (1580-1655), професор греки та латини в Лейденському університеті, один з найвідоміших учених епохи Відродження. Видання походить з тувльчинської бібліотеки Софії Потоцької, яка залишила свій автограф на титульному аркуші книги.

З лейденської друкарні Ельзевірів вийшла також одна з найвідоміших праць римського історика Тита Лівія (59 до н.е. – 17 н.е.) «*Historiarum ab urbe condita*» (1644). Твір охоплює періоди від традиційної дати заснування Риму за хронологією Варрона

753 р. до н.е. до 9 р. н.е. Уже у XIX ст. це видання вважалося рідкістю. Латиномовне малоформатне видання (12°) в шкіряній оправі рудого кольору. На верхній і нижній кришці оправи та корінці – золоте тиснення. На титульному аркуші – фірмовий знак типографії Ельзевірів – зображення мудреця-відлюдника під деревом і напис латиною «Не самотній». Книга належала фундаментальній бібліотеці Немирівської гімназії, про що свідчить топографічний ярлик на форзаці видання.

В Амстердамі з друкарні Даніеля Ельзевіра у 1679 р. вийшло друге видання творів французького поета XVII ст., видатного представника літератури бароко – Венсана Вуатюра (1597-1648). Поет отримав гарну освіту і регулярно відвідував салон маркізи Рамбульє – перший літературний салон паризької аристократії. У різний час гостями закладу були: Талльман де Рео, Франсуа де Малерб, родоначальник класичної епохи французької літератури, творець французької драми Корнель, Конрар Валантен, Клод Фавр де Вожла, друзі Рішельє – Шаплен і герцог де ла Рошфуко, Жан Ротру, Жан Батист Расін і, звичайно, Вуатюр, який займав перше місце на зборах у маркізи Рамбульє [2]. У відділі РіЦ зберігається 2-й том «Les oeuvres de monsieur de...». Збірка вміщує любовні листи, вірші, балади французькою мовою. Видання малоформатне (in 12°) у шкіряній палітурці рудого кольору, корінець оздоблений золотим тисненням та рослинним орнаментом. Книга походить з французької бібліотеки Чарторийських (є екслібрис). По смерті Вітольда Чарторийського його дружина Марія з Грохольських, повернувшись на Поділля, подарувала братам Станіславу та Тадеушу частину сімейної бібліотеки.

Видання «Commentarius in quinque et viginti digestorum libros» (Амстердам, 1669) – одна з найкрасивіших книг, які вийшли з друкарні Даніеля Ельзевіра, і перше видання в in folio. Ця праця Антоніо Переса (1583-1672) – іспанського юриста, адвоката, професора права в Левенському університеті вийшла друком ще за його життя. «Коментарі...» цікаві тим, що Перес подає свої власні погляди на правову історію Іспанії, Німеччини, Франції і, звичайно, Нідерландів. Примірник латинською мовою у напівшкіряній палітурці, на форзаці – папір з малюнком під мармур. У верхній частині корінця коричневими чорнилами –

автор та назва книги, у нижній – видавець та рік видання. На титульному аркуші – видавничий знак Ельзевірів – богиня Мінерва під оливковим деревом, з девізом «Не виходячи з-під оливи». Титульний аркуш – двоколірний. Книга належала до тутьчинської бібліотеки, на титульному аркуші Софія Потоцька залишила свій автограф.

На замовлення Ельзевірів з друкарні Яна Сасія вийшло латиномовне видання «*Chronologia rerum romanarum*» (Гронінген, 1619) засновника Гронінгенського університету, фризького історика Уббо Еміуса (1547-1625), який зробив видатний внесок в історіографію протестантського руху, висвітливши історію менонітів. Видання «*Chronologia rerum romanarum*» у напівшкіряній палітурці, на корінці – назва примірника виконана золотистим тисненням. Умовно книгу можна розділити на дві частини: перша – це текст, друга – хронологічна таблиця історії Стародавнього Риму. На титульному аркуші – типографська емблема Ельзевірів – орел із сімома стрілами і девіз «У злагоді зростають малі справи». Напис від руки «*Ex Cathalogo librorum Ioannis de Witte Col.: Artill Rogne/ smpt vanovu/ [c] ar AD 1762*» засвідчує приналежність книги Яну де Вітте. Згодом книга опинилася в тутьчинській бібліотеці, про що свідчить екслібрис «*Biblioteka Tulczynska*» та автограф Софії Потоцької.

Зберігаються у фонді відділу РіЦ і видання відомої голландської видавничої книготорговельної фірми братів Ветштейн, які у XVII-XVIII ст. були основними постачальниками книжкової продукції до Росії. Засновник фірми Йоганн-Генріх Ветштейн (1649-1729) народився в Базелі, працював і був учнем Даниеля Ельзевіра. Після смерті Ельзевіра відкрив у Амстердамі власну друкарню і книжкову торгівлю.

З друкарні Генріха Ветштейна вийшло друге видання «*De unicorni observationes novæ...*» (Амстердам, 1678) Томаса Бартоліна (1652-1654) – видатного датського анатома, математика та богослова, який відкрив грудну протоку і лімфатичну систему людини. Три покоління родини Бартолінів – батько Томаса Каспар (старший) (1585-1629), його брат Расмус (1625-1698) та син Каспар (молодший) (1655-1738) – зробили значний внесок у розвиток медицини й анатомії XVII-XVIII ст. Подорожуючи

Європою, Томас Бартолін збирав і досліджував зразки різних видів викопних рогів. У згадуваному виданні він наводить докази існування єдинорогів. Привертають увагу чудові гравійовані заставки, кінцівки та ініціали у тексті. На титульному аркуші – видавнича марка Ветштейн. На авантитулі – гравюра, на якій зображені міфічні істоти, серед них на першому плані – єдиноріг. Видання містить безліч гравюр, розташованих у тексті та на окремих аркушах, на більшості з яких зображені роги. Книга латинською мовою в шкіряній палітурці світлого кольору, на корінці зазначені автор та назва видання.

Латиномовне видання творів давньоримських авторів Ювенала та Персія «Satyrae» побачило світ в амстердамській друкарні Генріха Ветштейна у 1684 р. Редагування та коментарі виконав Корнелій Шревеліус (1615-1661) – автор відомого греко-латинського та латинсько-грецького словника, голландський лікар, лексикограф, який брав участь у підготовці стандартних видань античних класиків. Обидва автори – Ювенал Децим Юній (бл. 60-бл. 132 н.е.) та Авл Персій Флакк (34-62 н.е.) були знаними в Давньому Римі сатириками. На авантитулі видання – чудова гравюра – римський солдат в оточенні жінок, а перед ними – на колінах сатир, який рукою вказує на вихідні дані книги. Титульний лист – двоколірний. Видання опрацьоване в шкіряну палітурку брунатного кольору, на корінці золотим тисненням зазначені автори. На титульному аркуші – автограф Josephina Bielinska (Жозефіна Білінська) та екслібрис «Wasyłowieska biblioteka» Розалії Собанської.

Видання відомого голландського сімейства Янссонів ван Весбергенів, які зберігаються у фонді відділу РіЦ, вирізняються великою кількістю розкішних гравюр, чудовими гравійованими ініціалами та заставками.

У другій половині XVII – першій половині XVIII ст. великою популярністю серед лікарів користувалася «Anatomia hepatis» британського лікаря, анатома, професора Кембриджського університету Франциска Гліссона (1597-1677), одного з найвидатніших лікарів першої половини XVII ст. Праця вперше вийшла з друку в Англії у 1654 р. У фонді відділу РіЦ зберігається третє її видання, надруковане в друкарні відомого

в Амстердамі видавця Яна Янссона ван Весбергена у 1665 р. Це латиномовне малоформатне видання (in 12°) оправлене в шкіряну палітурку світлого кольору, краї якої загнуті для кращого зберігання книжкового блоку. На корінці – коричневими чорнилами автор та назва латинською мовою. На авантитулі – гравюра анатомічного театру, у тексті – 2 розкладні гравюри. Книга належала до тульчинської бібліотеки Софії Потоцької.

Також з друкарні Яна Янссона ван Весбергена у 1666 р. вийшла праця «Syntagma anatomicum...» Іоанна Веслінга (1598-1649), німецького лікаря, анатома і ботаніка, професора університету в Падуї. Текст першого видання, здійсненого в Падуї у 1641 р., широко використовувався в Європі протягом майже століття, і був неодноразово перевиданий латинською, німецькою, голландською та англійською мовами. Спочатку текст не супроводжувався ілюстраціями, але видання 1647 р. вже було доповнене та ілюстроване 24 чудовими гравюрами. Латиномовне видання, яке зберігається у фонді відділу РіЦ, редагував та коментував Жерар Блазе (Блазіо) (1625-1692), професор медицини в Амстердамі. В оформленні використано гравюри видання 1647 р. У книзі – один з кращих на той час набір анатомічних ілюстрацій; дані про будову лімфатичної системи і артеріального кола великого мозку. Видання у шкіряній оправі світлого кольору. На корінці вказаний автор та назва праці. Чудовий гравійований титульний аркуш, на якому зображений Веслінг за столом, покритим тканиною з назвою книги. Над головою автора – його ім'я на латині, на грудях – хрест ордена Святого Гробу Господнього в Єрусалимі. Вчений вказує на чотири ілюстрації в тексті книги, яку тримає скелет у драпірованому полотні. У верхній частині гравюри – гірлянда з хірургічних інструментів. Через арку, увінчану двома ангелами та черепом, проглядаються будинки. Автограф на титульному аркуші свідчить про те, що книга належала монаху-францисканцю Іоанну. Згодом вона потрапила до тульчинської бібліотеки Софії Потоцької.

Янссон видавав твори античних авторів. Так, у 1643 р. з амстердамської друкарні вийшла книга Горація «Poemata». Квінт Горацій Флакк (65-8 до н.е.) – поет «золотого віку» римської літератури, один з найвидатніших авторів світової літератури. Ви-

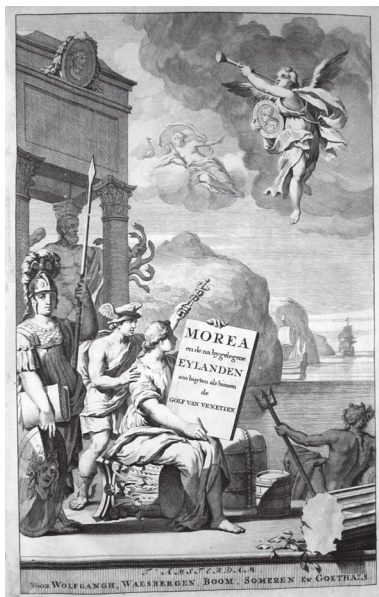
дання творів Горація з коментарями відомого англійського лікаря і філолога-класика Джона Бонда (1550-1612) вперше вийшло у 1606 р. «*Roemata*» – латиномовне малоформатне видання (in 12°) у напівшкіряній палітурці. На титульному аркуші – гравюра з алегоричним сюжетом. По сторінках книжкового блоку – дарчий напис російською мовою «Дарит на память Ивану Васильевичу Гулак-Артемовскому воспитанник ... Николай Иванович Нифимовский. 1.23.1836 г. Киев». Згодом книга опинилася у фундаментальній бібліотеці Немирівської гімназії. Імовірно, І.В. Гулак-Артемовський, російський чиновник Міністерства народної освіти, залишив книгу в Немирові під час ревізування гімназії.

Окремо хочеться зупинитися на виданні «*Naukeurige beschrijving van Morea*» (Амстердам, 1688) Олферта Даппера (1636-1689), відомого голландського лікаря, письменника і географа. Автор перекладів і декількох великих географічних творів-компіляцій про екзотичні країни, в яких, однак, сам не був, але писав про них за доступними йому джерелами – описами, звітами і свідченнями мандрівників, дипломатів, купців і місіонерів. Його праці містили також карти та ілюстрації. У Парижі існує музей Даппера, а в Амстердамі, історію якого він написав, одна з вулиць названа на його честь – *Dapperstraat*. Даппер публікував об'ємні історичні та географічні праці про Китай, Азію, Африку, Америку та Амстердам. Його книги прикрашалися картами та гравюрами рідкісної краси. «*Naukeurige Beschryving van Morea*» ґрунтується головним чином на стародавніх грецьких і латинських джерелах – творах Геродота, Павсанія, Плутарха, Птолемея, Страбона, Плінія Старшого, Аполлонія, Ісихія, Помпонія Мела, Солина тощо. З XVI ст. в якості палітурного матеріалу починають використовувати пергамент (надублену шкіру тварин). Книга – формату in 2° в жорсткій пергаментній палітурці, у центрі верхньої та нижньої її кришок – східний рослинний орнамент. Вона написана голландською мовою і складається з 2 томів. Перший том присвячений історії та географії Мореї. Морея (середньовічна назва грецького півострова Пелопоннес) належала до Візантії, а після її падіння – до Туреччини. Коли книга вийшла з друку, півострів було захоплено Франческо Морозіні для Венеціанської республіки під час Морейської війни (1684-1699). У другому

томі подається опис провінції Венето (Венеція), островів Корфу, Кефалонії, Сан-Маура та ін. На авантитулі – гравюра з зображенням богів: на передньому плані – Посейдон, Афіна, Гермес та Арес. Афіна тримає щит з назвою книги. На задньому фоні – Геракл. Титульний аркуш – двоколірний. У книзі – чотири складені карти і 29 гравюр у тексті (з видами або картами островів, міст, зображеннями монет тощо). Велика розкладна карта Пелопоннесу надрукована Яном Блау (1596-1672) – відомим голландським картографом і гравером, видавцем знаменитого 12-томного великого атласу. На карті – два художні картуші. Перший – заголовок карти в нижньому лівому куті з зображенням венеціанського лева та венеціанських херувимів, які викидають чортів (турок) з раю. Другий картуш – присвята (Ніколо Вітсену – бургомістру Амстердама) на полотні, яке тримають венеціанські херувими. Автор другої карти Пелопоннесу «Peloponnesus sive Morea» – Якоб ван Мерс (бл. 1619/1620-1680) – відомий голландський видавець, книготорговець, гравер. Книга була видана Яном Янссоном ван Весбергеном, Абрахамом Вольфгантом (1658-1694), Генріхом Бумом (1644-1709), Абрахамом Сомереном (1662-1700) та Рембертом Гьотхалом (1648-17??).

Інші видання колекції виконані не менш відомими у XVII ст. голландськими друкарями.

Працю відомого англійського анатома і лікаря Томаса Віллізія (1621-1675) «Cerebri anatome: cui accessit nervorum descriptio et usus» (1664) видав у Амстердамі Каспер Коммеліна

Данієл О. «Naukeurige beschrijving van Morea» (Амстердам, 1688).

Гравюра на авантитулі

(1634-1693), батько відомого ботаніка Каспера Коммеліна. Віллізій, відомий своїми ретельними дослідженнями нервової системи людини і різних захворювань, зіграв важливу роль у розвитку уявлень про анатомію, неврологію та психіатрію. Вінцем його дослідницької роботи стала згадувана книга, фундаментальна праця з анатомії центральної нервової системи. Така робота не могла залишитися непоміченою, і у 1664 р. Томас Віллізій став почесним членом Королівської колегії лікарів. Малоформатне видання (in 16°) латинською мовою з чудовими малюнками, виконаними товаришем Віллізія, знаменитим архітектором Крістофером Реном (1632-1723). Видання має шкіряну оправу світлого кольору із зав'язками (окремі елементи втрачені). Книга належала до тутьчинської бібліотеки Софії Потоцької, яка залишила свій автограф на титульному аркуші видання.

На увагу заслуговує перше видання «*Historia medica, in qua libris IV*» (Брюссель, 1639) Гійома Ван ден Босхе. Це латиномовне видання формату in 4°, опрацьоване в шкіряну палітурку світлого кольору. У цей фоліант входять таблиці з гравірованими зображеннями птахів, комах, риб, ссавців і земноводних. Автор гравюр Крістоф Егерс (1596-1652), один з кращих голландських граверів, на початку своєї кар'єри працював у друкарні Плантена, дбав про книжкові ілюстрації, прикраси (заставки, ініціали та ін.), згодом працював у майстерні фламандського художника Пітера Пауля Рубенса (1577-1640). На корінці видання – залишки паперу з назвою книги. На авантитулі є автограф Йозефа Вітте, а на титульному аркуші – закреслений власницький напис про приналежність книги Люблінському єзуїтському колегіуму. Надрукована книга у типографії Іоанна Моммарті, вихідні дані, інформація про друкарню, типографічна емблема розміщені на кінцевому титульному аркуші.

Особливе місце в польській прозі XVII ст. належить працям Анджея Максиміліана Фредро (1620-1679), видатного державного діяча Речі Посполитої, публіциста, філософа, автора збірок афоризмів, трактатів на політичні, військові, моральні й економічні теми. Сучасники навіть називали його «польським Тацитом». Здобувши освіту в Краківському університеті, він

розпочав кар'єру в сеймі за короля Владислава IV. У 1652 р. навіть маршалкував на сеймі. У 1677-1679 рр. Анджей Фредро був подільським воєводою. Його родові інтереси та політична кар'єра були тісно пов'язані з Україною, що відбилося й на багатоплановій письменницькій спадщині (проекти реформ освіти, культури, військової справи). У 1658 р. вийшла друком його збірка «Przysłowia mów potocznych», яка потім видається автором на латині в доповненому і розширеному варіанті. Понад два десятки перевидань – яскраве свідчення її популярності. Перше видання праці Фредро «*Militarium, seu axiomatum belli...*» (Амстердам, 1668) зберігається у фонді відділу РіЦ, з друку вийшов лише перший том цієї книги. Це видання формату in 4°, м'яка палітурка синього кольору, для виготовлення якої пізніше використано видавничу обкладинку «*Pisma Jana Sniadeckiego*» 1821 р. Чудовий гравійований титульний аркуш «*Militaria*», на якому зображено обеліск, батальні сцени, військові символи та гасла латинською мовою. Автором гравюри є відомий польський художник доби бароко, німець за походженням, що працював у Гданську – Андреас Стех (1635-1697). Можна припустити, що він також був автором гравюр у тексті. Книга вийшла з друкарні вдови Єжи (Георгія) Форстера (бл. 1615-1660), відомого польського видавця і книготорговця. Завдяки патріотичному ставленню Форстера до своєї рідної землі король Владислав IV дав йому титул королівського видавця і привілеї на вільну торгівлю книгами. Філії видавництва розташовувалися не тільки у Гданську, де проживав Форстер, а й у всіх великих містах Корони Польської та Литви. Через гарну якість друку та кількість опублікованих робіт, високий рівень художніх шрифтів його називали польським Ельзевіром. У 1667 р., після смерті Форстера, його дружина Анна переїхала до Амстердама і відкрила філію компанії чоловіка, де і був надрукований згадуваний примірник [3].

Вільям Темпл (1628-1699) – англійський політичний діяч, дипломат, шанувальник літератури та мистецтва, знаний есеїст. В останні вісімнадцять років свого життя залишив політику і присвятив себе головним чином літературі. Збірка його есеїв була видана посмертно Джонатаном Свіфтом, який багато років прослужив у Темпла особистим секретарем. Примірник видання «*Remarques*

sur l'etat des Provinces Unies des Pays-bas» (1697), який зберігається у відділі РіЦ, був надрукований у м. Утрехт у друкарні Антуана Схоунта. У книги відсутня палітурка, тому вона зберігається в картонному футлярі. Титульний аркуш – двоколірний. Книга походить з родової бібліотеки Старорипінських, про що свідчить екслібрис Зігмунта Старорипінського на звороті титульного аркушу.

У 1539 р. у Венеції вийшла друком карта «Carta Marina» – одна з найбільш ранніх і найбільш достовірних історичних карт

Магнус О. «Historiae septentrionalium gentium...» (Амстердам, 1645).

Гравюра на авантитулі

Північної Європи, створена шведським церковним діячем, архієпископом Упсали, картографом, дипломатом і письменником Олафом Магнусом (1490-1558). Олаф Магнус все життя займався вивченням історії та географії. Результатом цієї роботи і стала «Carta Marina», єдиний екземпляр якої знаходиться сьогодні в мюнхенській бібліотеці, і коментарі до неї – книга «Historiae septentrionalium gentium...», примірник якої зберігається у фонді відділу РіЦ. Тривалий час ця книга залишалася найавторитетнішим джерелом знань про Швецію. У країнах Західної Європи в XVI-XVII ст. вона видавалася понад 25 разів. Проте всі ці видання не є повторенням оригіналу. Книга Олафа Магнуса найчастіше виходила в переробленому вигляді і з великими скороченнями, які стосувалися головним чином

його сентенцій щодо релігії та «сретиків». Іноді її спеціально редагували з урахуванням інтересів читачів певної країни. Вели-

ка кількість пізнавального матеріалу, ілюстрації та цікаві описи північних чудес привертала до неї увагу видавців. Два видання «*Historiae septentrionalium gentium...*» були здійснені в Лейдені в друкарні Адріана Вінгерда і Франциска Мойярда у 1645 та 1652 рр. Видання 1645 р. зберігається у фонді відділу РіЦ. Це малоформатне видання (in 12°) в шкіряній оправі рудого кольору з золотим тисненням на корінці (суперекслібрис «A.S»). На першому авантитуллі – назва книги французькою мовою (рукопис), на другому авантитуллі – гравюра, яка замінює собою ілюстрації до книги. Вона складається з окремих квадратів. У центрі – назва книги на полотні, яке тримають два селянина, знизу – корабель, по периметру зображено сільські будівлі, батальні сцени та сцени з життя північних народів. На с. 87 – екслібрис «Theodore Karjvine». По тексту – маргіналії російською мовою.

У фондах відділу зберігається амстердамське видання «*Biblia swieta, to jest ksiegi Pisma swietego starego u nowego przymierza*» (1660). Це друге видання Біблії, відомої у всьому світі як Гданська Біблія. Перше видання, підготовлене до друку Даніелем Міколаєвським та Яном Турновським, вийшло з друку в 1632 р. у Гданську. Його примірники через погану коректуру тексту згодом знищувалися за наказом гнєзненського архієпископа Яна Венжика. Друге видання було зроблено Крістофером Пінрадом (польським емігрантом) у 1660 р. в Амстердамі [4]. У примірнику, який зберігається у фонді РіЦ, втрачений титульний аркуш, але рукописні відомості про це видання подано на окремому аркуші. Ймовірно, попередні власники були авторами цих рукописних текстів (на авантитуллі та форзаці). Шкіряна оправа коричневого кольору з бинтами. Корінець прикрашений тисненням рослинного орнаменту. Численні ініціали, кінцівки, а також рукописні помітки вирізняють цей примірник протестантської Біблії. Попередні власники позначили книгу своїми екслібрисами: першому з них належить геральдичний екслібрис «Kogab», згодом книга опинилася в людинецькій бібліотеці родини Якубовських, екслібрис («*Ex bibliotheca Lulincensi*») яких розміщено на титульному аркуші [5].

У фонді відділу РіЦ є прижиттєве видання «*Facis historiarum centuriae duae...*» (Льєж, 1650) Жана Шокьє де Сюрле (1571-

1656) – радника єпископа Льєжа, правознавця, автора багатьох праць з цивільного права. Ця книга витримала 61 перевидання між 1611 і 1687 рр. Наявне видання надруковано в закладі Леонардо Штреля. Шкіряна палітурка із залишками тиснення на кришках. На титульному аркуші – екслібрис «Biblioteca Tulczynska» та автограф Софії Потоцької. Знизу титульного аркуша текст (рукопис) «Ex Cathalogo librorum Ioannis de Witte Colonell..Art Rogne/ smpt vanovu/ [c] ar AD 1762», відомості про приналежність книги Яну де Вітте. Книга складається з двох частин. У першій описуються звичаї різних народів, у другій – релігійні обряди. Книга присвячена Максиміліану Генрі Баварському (1621-1688), архієпископу-курфюрсту Кельнському, єпископу Берхтесгадена, Гільдесгейме, Льєжа (1650-1688) та Мальмеди (1657), Мюнстера (1683-1688).

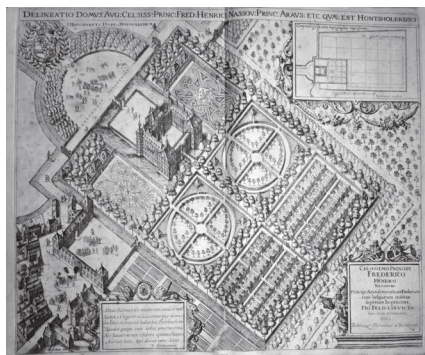
У фонді відділу РіЦ зберігається частина відомої римської бібліотеки графа Григорія Сергійовича Строганова (1829-1910) – мецената, колекціонера, який володів чудовими колекціями з бронзи, єгипетських і античних старожитностей, унікальними картинами та бібліотекою, яку збирав упродовж всього життя. Після його смерті донька Марія Григорівна Щербатова частину бібліотеки перевезла до Немирова. Серед цього зібрання особливу увагу привертає конволют, самостійно сформований його власником у єдиний книжковий блок. До складу конвольту увійшли видання знаменитих і видатних голландських архітекторів XVII ст. – Якоба ван Кампена (1596-1657), Пітера Поста (1608-1669), Юстуса Вінгбоонса (1620-1698). Конволют опрацьований у шкіру світлого кольору, на форзаці – топографічний ярлик та екслібрис «Ex Libris C[om]tis Gregorii Sergii filii Stroganoff Romae», який свідчить про належність видання до римської бібліотеки графа Г.С. Строганова. На першому листі – автограф Weigel (Ioh. Christ) Іогана Кристофа Вейгеля (1661-1726) – відомого німецького гравера, видавця. Кожне з видань конвольту є рідкісним і унікальним.

Якоб ван Кампен – нідерландський художник і архітектор, найбільший представник голландського класицизму, народився в заможній родині в Харлемі. Головні роботи Якоба ван Кампена – це невеликий палац Мауріцхейс в Гаазі (спільно з

П. Постом; 1633-1635) і ратуша (нині – королівський палац) в Амстердамі (1648-1655). Видання «Afbeelding vant Stadt Huys Van Amsterdam» – проект ратуші в Амстердамі, яка була зведена в 1655 р. за проектом архітектора. Класичні форми та розкіш інтер'єрів за задумом автора мали підкреслити велич Амстердама та стати підтвердженням економічного і культурного багатства Голландії. З видання, яке вийшло з друку в 1661 р. у Амстердамі, у конволюті представлені лише 9 гравюр проекту ратуші. Титульна сторінка, текст видання, портрет автора, ілюстрації внутрішнього оздоблення ратуші – відсутні. Вивчивши примірник *de visu*, ми припускаємо, що відсутні аркуші ніколи не входили до описуваного конволюту.

Проте до його складу потрапила карта «Gezicht op Honselaarsdijk in vogelvlucht...» Балтазара Флоріса ван Беркенроде (1562/63-1616) – голландського гравера, який належав до відомої голландської сім'ї картографів (батько і двоє синів). Вони були також топографами, видавцями, художниками. На карті зображено палац та сади Хонселерсдіка (Huis Honselaarsdijk) з висоти пташиного польоту. У

правому верхньому куті знаходиться картуш з картою в цілому. Зліва знизу – картуш з уривком поеми П. Нотманна латинською мовою, у правому лівому кутку – герб сім'ї Нассау. Палац Хонселерсдік належав Фредеріку Генрі, графу Нассау, принцу Оранському (1584-1647). Архітекторами палацу були Якоб ван Кампен та Пітер Пост. Пітер Пост – голландський архітектор, живописець і гравер. Вважається одним з

*Беркенрод Б. «Gezicht op Honselaarsdijk in vogelvlucht...».
Карта*

найвидатніших архітекторів епохи бароко в Нідерландах після Якоба ван Кампена. Його найвідоміші будівлі – Гейс-тен-Бос в Гаазі (1645) і будівля в неокласичному стилі палацу князя Іоанна

Маврикія, в якій у даний час знаходиться музей Мауріцхейса (у співпраці з Якобом ван Кампенем). Також він спроектував будівлі в містах Гауда і Лейден та знамениту ратушу в Маастріхті (1659-1664). Третій алігат конволюту і є праця «Het Stadhuis van Maastricht» (Амстердам, 1664) Пітера Поста. Видання представляє собою проект цієї ратуші. На гравійованому титульному аркуші в декоративній рамці з рослинним орнаментом – назва книги, у центрі зверху – герб Маастріхту, пугті навколо рамки, знизу посеред рамки – пугті з компасом.

Четвертий алігат конволюту – проект будівлі Тріп Хаус, яка була побудована в 1666 р. братами Людвігом і Хендриком Тріп. Проектував його голландський архітектор Юстус Вінгбоонс, брат більш відомого архітектора Філіпа Вінгбоонса. Юстус також був прибічником голландського класицизму. Будинок Тріп Хаус – це найбільш важливий для нього проект. Брати Тріп займалися продажем зброї, що отримало відображення в тематичному декорі фасаду будівлі: труби виконані у формі гармат, а колір будівлі ідентичний колористиці пороху. На початку XIX ст. король Луї Наполеон розмістив у будівлі Королівський інститут наук та мистецтв. Навчальний заклад – попередник сучасної Нідерландської королівської академії наук. У XVII ст. цей монументальний будинок був одним з найбільш розкішних і вражаючих будівель міста. Книга «Het huys van heeren Louys en hendrick Trip» (Амстердам, 1664) була надрукована в типографії Яна Блау видавцями Іоанном і Юстасом Вінгбоонсами. Іоанн (третій брат Філіпа і Юстуса) – картограф і аквареліст, працював найманим робітником у Яна Блау. Видання складається з 5 чудових гравюр. На титульному аркуші – друкарський знак фірми Яна Блау, на якому зображено сферу, пообіч якої бог часу Хронос і Геракл, що вбиває лернейську гідру, яка спустошувала землі, під сферою гасло «Руки невтомні в роботі».

Заключний алігат конволюту «De Sael van Orange, ghebouwt...» (Амстердам, 1655) – рідкісне видання проекту королівського палацу «Huis ten Bosch» (Гейнс-тен-Бос), однієї з найважливіших будівель, спроектованих і побудованих архітектором Пітером Постом. Гейс-тен-Бос (Huis ten Bosch) – палац XVII ст. доби голландського бароко був збудований на

замовлення родини Оранських, принца Фрідріха Генріха і його дружини, принцеси Амалії. Тепер тут одна з сучасних резиденцій королів Нідерландів. Книга містить креслення палацу в різних ракурсах. 10 дивовижних гравюр Ян Матиса, присвячених плану палацу та його зовнішньому вигляду. Титульний аркуш представляє собою вигравіровану карту в декоративній рамці, зверху – герб сім'ї Оранських, з обох боків від герба – путті з геометричними інструментами, знизу – картуш з текстом латиною. Видана книга Фредеріком де Вігтом (1629/1630-1706) – відомим картографом і художником.

У XVII ст. друкарська продукція голландських майстрів на європейських ринках вважалася найпопулярнішим товаром. Репрезентовані книги є унікальними виданнями. Гарно оздоблені, з чудовими шрифтами та розкішними ілюстраціями (які найчастіше створювали видатні художники XVII ст., що співпрацювали з авторами та видавцями) видання є витворами книжкового мистецтва «золотого століття» Нідерландів.

Примітки:

1. Функе, Ф. Книговедение : историч. обзор книж. дела / Ф. Функе ; ред., авт. предисл., авт. примеч. Е.Л. Немировский, пер. Б.П. Боссарт. – Москва : Высшая школа, 1982. – 296 с. : ил.

2. Шерр, И. История литературы древнего и нового мира. Франция / И. Шерр. – Санкт-Петербург, 1864. – 374 с.

3. Panter, A. Historia druku [Electronic resource] / A. Panter // Drukarnia W&P. – Електрон. дані. – Режим доступу: <http://www.drukwp.pl/historia-druku.php>. – Назва з екрану.

4. Szerudahttp, J. Geneza i charakter Biblii Gdańskiej [Electronic resource] / J. Szerudahttp. – Режим доступу: <http://www.bibliagdanska.pl>. – Назва з екрану.

5. Валігура, І.М. Святе Письмо у фондах відділу рідкісних і цінних видань / І.М. Валігура // Поділ. книжник. – Вінниця, 2010. – Вип. 2 (2009 р.). – С. 17-28.

ПОСТАТЬ У КНИЖКОВОМУ ПРОСТОРИ

Поет і громадянин Томаш Падурра

(до 170-річчя виходу у світ збірки
поезій з нотами «Ukrainky...»)

Т.О. Марчук

Доба польського романтизму з погляду пошуків та напрямів діяльності творчих угруповань – період яскравий і барвистий, багатовимірний і неоднорідний. Важливим явищем у рамках польської романтичної літератури стала «українська школа», що мала потужний вплив на поступ усієї польської літератури першої половини ХІХ ст. Помітне місце серед її представників належить Томашу Падуррі – поету і композитору, який зробив вагомий внесок як у польську, так і в українську культуру, літературу та музику і, черпаючи натхнення з фольклору та історичних козацьких дум Поділля, Волині та Київщини, відчував себе невід’ємною часткою українського народу.

Т. Падурра походив з дрібного шляхетського роду герба Сас (Sas), який брав початок із Закарпаття. Батько поета Ян Падурра – землемір князя Сангушка – в нагороду за сумлінну працю одержав від свого господаря у пожиттєве володіння будинок і землю при березі річки Соб в Іллінцях Липовецького повіту Київської губернії (тепер – смт Вінницької області). Тут 21 грудня 1801 р. і народився майбутній поет. До речі, у Іллінцях того ж року побачив світ його побратим по перу – Северин Гощинський, творчі та життєві шляхи якого неодноразово перехрещуватимуться із видатним земляком. Початкову освіту Томаш здобув у парафіяльній школі в Іллінцях, у 1814 р. продовжив навчання у Вінницькій гімназії разом з Гощинським. Друзі розмовляли виключно українською, захоплювалися історичними піснями та оповіданнями з життя козаків, слухали співи кобзарів і лірників про далеке минуле.

Особливої уваги заслуговує навчання Падурри у Волинському ліцеї в Кременці, де він вивчав історію України, польську та іноземні літератури, а найбільше захоплювався

Байроном і Оссіаном. На єдиному подиху хлопець «ковтав» усе нове, аби трохи згодом вилити це у віршах. У своїх поезіях, написаних переважно українською, прославляв давні козацькі звичаї, змальовував спільні битви поляків і українців з татарами. Його перші пісні «Козак» і «Лірник» (пізніше їх поклав на музику Микола Лисенко) швидко розійшлися по Поділлі та Східній Галичині.

Саме там, у ліцеї, доля звела Падурру з іншими поляками, які захоплювалися та популяризували українську культуру: Богданом Залеським, Антонієм Мальчевським, Спиридоном Осташевським, Томашем Олізаровським, Францишеком Ковальським та іншими. Спільна зацікавленість Україною об'єднала цих юнаків у творчості та приятельських стосунках. Цікаво, що Томаш, як і багато інших, починав писати свої українські твори, використовуючи латинку.

Після 1825 р., по закінченні ліцею, Т. Падурра, як й інші тодішні літератори, подовгу гостював у магнатів, які з меценатською добротою запрошували їх до себе. Він певний час мешкає у Потоцьких в Умані, Сангушків на Поділлі, буває в Києві, на Волині.

У тому ж 1825 р., гостюючи у старшого брата Юзефа в Житомирі, Т. Падурра встановив контакти з Польським патріотичним товариством і брав участь у переговорах про співпрацю його членів з російськими декабристами, серед яких був К. Рилєєв та брати Муравйови-Апостоли. Як учасник переговорів, Т. Падурра присвятив свій виступ свободі третього слов'янського народу – українського. Промова юнака, недавнього випускника Волинського ліцею, була дуже емоційною і сподобалася присутнім. З того часу він став частим та бажаним гостем на таких зібраннях.

Тоді ж Т. Падурра пише українською мовою вірш «Ruchawka» («Рухавка»), у якому, апелюючи до історичної козацької слави, закликає земляків до визвольної боротьби проти царизму.

Невдовзі молодий поет переселяється у маєток фанатично закоханого в Схід графа Вацлава Жевуського в містечко Саврань Балтського повіту Подільської губернії (тепер – Одеська обл.).

Жевуський, або, як його ще називали в Україні, «Золота борода», організував у своєму маєтку музичний гурток, до якого увійшли поет Ян Комарницький, композитор-торбаніст Григорій Відорт, Томаш Падурра. Останній і став керівником гуртку лірників, бандуристів і торбаністів. Це були обдаровані люди, які самі часто складали тексти пісень та дум про героїчне минуле України, творили до них музику. Писав тексти пісень і виконував їх сам Падурра. Побратим по перу Томаш Олізаровський згадував: «...а як сяде на килим посеред кімнати разом з козаками, стане перебирати вмілою рукою струни торбана, яструбиним зором пробіжить по обличчях козаків, серце твоє нехай не намагається охолонути – не охолоне: удари по струнах рук дванадцяти чоловік впадуть на тебе, як падає на траву роса, дума заговорить, як твоє власне серце» [8, с. 20].

У передгрозові для польського визвольного руху 1828-1829 роки переодягнутий на лірника, з музичним інструментом за спиною, зміненім ім'ям з Томаша на Тимка, Падурра пройшов усю Україну аж до Кубані, оспівував давню козацьку славу і закликав до збройної боротьби за визволення з-під царського деспотизму. Під час однієї з мандрівок він відвідав Полтаву, де, ймовірно, зустрівся з І. Котляревським, який у відповідь на поетичний ентузіазм Т. Падурри, сказав: «Херувимий твій глас! Дії наші в твоїх піснях загомонять, та не воскреснуть!» [8, с. 29].

1829 р. митець їде до Варшави, де готує до друку думу «Złotaja boroda» («Золота борода»), присвячену його савранському товаришу В. Жевуському, власне, щоби підкреслити значення і керівну роль цієї постаті в Україні. Твір було опубліковано під іменем його брата Юзефа в «Dzienniku Warszawskim» («Варшавський щоденник»).

Після поразки Листопадового повстання 1830-1831 рр., під час якого нібито загинув покровитель поета Вацлав Жевуський, Т. Падурра втрачає інтерес до громадської діяльності. Згодом повертається до близьких родичів у Махнівку, неподалік Бердичева, духовно надломленим та психічно виснаженим. Неврівноваженість, меланхолійні душевні настрої переслідували митця до кінця десятиліття, і це дуже добре видно з написаних у згаданий період польських та українських творів, де він нарікає

на власну долю, вболіває за пригноблені народи. У той час поет перекладає українською Байрона, Мура та поему Міцкевича «Конрад Валленрод».

Лише на початку сорокових років Падурра поволі одужує. Деякий час працює вихователем у сусідньому містечку, спілкується з друзями, стає активнішим у творчості. Маючи намір видати ряд своїх творів, 1844 р. їде до Варшави. Як згадували сучасники поета, Томашеві пощастило виграти в лотерею 15 тисяч злотих, що дало змогу виїхати йому за кордон. Під час дворічної подорожі літератор побував у Німеччині, Чехії, Швейцарії та Італії. Він мав змогу познайомитися з Джузеппе Мадзіні – впливовим діячем національно-визвольного руху на Апеннінах, авторитетним політиком, талановитим письменником і філософом. Т. Падурра був учасником славетного Слов'янського з'їзду в Празі 1848 р., де разом із К. Лібельтом та М. Бакуніним представляв польсько-русинську секцію.

У 1855 р., розчарувавшись (зокрема через поразку у війні) у кримській політиці Росії, політичних подіях у Європі, нарешті через самотність, втому від митарства та невлаштованості власного життя, поет повернувся у свою рідну Махнівку. Тоді ж подружився з землевласником і меценатом із Козятина Мар'яном Васютинським, який матеріально і морально підтримував поета. Іноді Падурра подовгу жив та працював у його маєтку, там він і помер 20 вересня 1871 р. Митця поховано у с. Махнівка (тепер – с. Комсомольське Козятинського р-ну Вінницької обл.). Невдовзі після смерті поета М. Васютинський написав спогади про свого друга, які стали основою для нарису польського письменника В. Пшиборовського «Tomasz Padurra», опублікованого у «Biblioteka Warszawska» («Варшавська бібліотека») 1882 р.

За життя Т. Падурри було видано загалом небагато творів. Тривалий час вони активно поширювалися швидше в усних переказах та рукописних версіях. Цей факт підтверджує і біограф В. Пшиборовський, який згадував: «... наш поет [Падурра] писав багато дум, пісень, але таких якихось рідних, що вони одразу ж йшли в народ, їх стали співати при панських і шляхетських дворах, а свого часу відомий мандрівний співак і бандурист Відорт записав їх багато від автора і розносив по світу, сіючи, як золоті зерна, між людьми» [8, с. 27].

Враховуючи популярність віршованих творів Т. Падурри серед народу, видавець та колекціонер Каетан Яблонський зібрав і видав у Львові 1842 р. без попереднього дозволу автора «Pieńia Tomasza Padurrgy» («Пісні Томаша Падурри»). Їх вихід викликав неабиякий резонанс у колах інтелігенції, адже до «піратської» книжки увійшли неавторизовані та перекручені тексти поета, а також вірші інших авторів.

Цей факт змусив літератора розпочати підготовку оригінального видання власних творів, яке побачило світ (сильно покрояне цензурою) 1844 р. у Варшаві під назвою «Ukrainky z nutoju Tymka Padurrgy» («Українки з нотою Тимка Падурри»).

Першу публікацію побачили також написані у шістдесятих роках позаминулого століття прозові історичні розвідки Т. Падурри під назвою «Obrusy historyczne» («Історичні нариси»), серед яких – «Kozaki ukraińskie» («Українські козаки»), «Bogdan Chmelnicki» («Богдан Хмельницький»), «Jan Sierko» («Іван Сірко») та «Jan Mazereca» («Іван Мазепа»). Через десять років митець взявся за підготовку до друку свого повного творчого спадку. Проте за життя йому так і не вдалося здійснити цей намір. Лише після смерті автора у Львові вийшли «Ruśma Tymka Padurrgy. Wydanie posmertne z awtohrafiw» (1874) – зібрання його поетичних та прозових творів, у якому поруч з текстами українською мовою (у латинській транскрипції) подавалися їх переклади польською.

Проте з прикрістю можна констатувати, що аж ніяк не вся спадщина Т. Падурри дійшла до нас. На підставі рукописних матеріалів митця, що зберігаються в архіві Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, є можливість дізнатися про чималу, на жаль, кількість загублених або не надрукованих творів, які сам автор подавав у своїх «списах».

Але приємним є той факт, що у фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва зберігається славнозвісне прижиттєве видання подільського віршописця – «Ukrainky z nutoju Tymka Padurrgy». Зібрана і підготовлена до друку самим автором книга побачила світ 170 років тому у Варшаві в друкарні Густава Глюксберга. Зовнішньо вона виглядає дуже скромно і водночас ошатно. Заголовні букви в тексті та нотний

матеріал прикрашені гравійованим рослинним орнаментом. На титульному аркуші, під гравійованим сюжетним малюнком, стоїть власницький підпис-автограф Артура Руссановського – подільського поміщика з Якушинців, гласного Вінницької міської думи, власника родової бібліотеки. У верхньому лівому куті форзацу розміщений екслібрис його племінника Александера.

Збірку «Ukrainky z nutoju Tymka Padurru» автор присвятив одному із своїх героїв, що підтверджує напис: «Na cześć Romanowi z Koszyru i pamjatku naszych lit młodych grupysuju. T. Padurra» («На честь Романові з Кошири і пам'яті наших молодих років присвячую. Т. Падурра»). Вона містить дванадцять україномовних поезій, написаних латиницею, до яких додаються музичні партитури, виготовлені у варшавській літографії Гірсла. Серед них – низка «українок» поета: «Kozak» («Козак»), «Koszowyi» («Кошовий»), «Nyzowec» («Низовець»), «Lissowczyk» («Лісовчик»), «Siczowuj» («Січовий»), «Czajka» («Чайка»), «Weślari» («Весляри»), «Hańdzia z Samary» («Гандзя з Самари»), «Piśń kosačka» («Пісня козацька») та думи: «Hostyna u Iwoni» («Гостина у Івоні»), «Roman z Koszyru» («Роман з Кошири») та «Daszkiewicz» («Дашкевич»). Наприкінці книги вміщені «Przypisy» («Приписи»), що детально описують події, які лягли в основу цих творів. Підґрунтям для написання «Приписів» стали праці польських істориків, архівні та фольклорні матеріали. До кожного твору Т. Падурра, В. Жевуський та К. Ліпінський написали мелодії.

Свої поезії Т. Падурра поділяв на «українки» та «думи». Така класифікація була і є досить умовною, оскільки не має чітких критеріїв ні щодо змісту, ні з погляду аналізу їх поетичних особливостей. Основною тематичною домінантою цих творів є історичне минуле. Напевно, лише сам автор міг відчути досить умовну різницю між цими двома жанрами. Із цього випливає, що предметом «українок» є більш загальні явища козацького минулого («Koszowyi», «Siczowuj» чи «Kozak»), натомість героями «дум» є особи з конкретними історичними іменами. Це хоробрий воїн Остап Дашкевич («Daszkiewicz») – засновник та перший кошовий отаман Війська Запорізького, діяльність якого вплинула на подальшу організацію козацтва як потужної

військової сили, що у наступальних і оборонних великих битвах та менших боях відстоювала Україну-Русь від численних нападів ворожих військ. Це князь Роман Сангушко («Roman z Koszygu») – державний і військовий діяч XVI ст., воєвода брацлавський, польний гетьман литовський, який за хоробрі героїчні вчинки отримав від короля Зигмунта Августа маєтки на вінницьких і житомирських землях. Власне, ця дума вважалася критиками перлиною української поезії і названа справжнім «пам'ятником похвали» поета.

Здійснювати подальший аналіз творів збірки «Ukrainky z nutoju Tymka Padurra» немає сенсу, адже зрозуміло, що вони основані на фольклорі, культурі та історії народу, серед якого виріс і прожив більшу частину свого життя поет і громадянин Томаш Падурра.

Література:

1. Гнатюк, В. Тимко Падурра в українському історично-культурному процесі / В. Гнатюк // Хроніка-2000. – 2010. – Вип. 81: Україна-Польща: діалог упродовж тисячоліть. – С. 296-312.

2. Горбач, О. Поет на межі двох націй і двох культур : до польсько-українських взаємин // Сучасність. – 1961. – № 7. – С. 23-24.

3. Мельник, В. Лях з душею запорізькою / В. Мельник // Подільські джерела : альманах. – Вінниця, 2012. – № 3 : Річ Посполита: вінницький слід. – С. 114-120 : портр.

4. Padurra, Tymko. Ukrainky z nutoju Tymka Padurra / T. Padurra. – Warszawa : U Hustawa L. Hliksbergha, 1844. – 195 s.

5. Пыпин, А. Эпизоды из литературных отношений малорусско-польских / А. Пыпин // Вестник Европы. – 1886. – Т. 1. – С. 725-770.

6. Равита, Ф. Фома Падурра : критич. очерк / Ф. Равита // Киевская старина. – 1889. – Т. 26. – № 9. – С. 727-751.

7. Радишевський, Р. Томаш Падурра. Польсько-український лірник // Падурра Т. Вибрані твори. – Київ, 2012. – С. 5-85.

8. Українською музою натхненні. Польські поети, які писали українською мовою / упоряд.: Р. Кирчів, М. Гнатюк. – Київ : Рад. письм., 1971. – 304 с. – (Б-ка поета).

ЕКОЛОГІЯ КНИЖКОВОЇ КУЛЬТУРИ

Хата-читальня як засіб ідеологічного впливу на сільське населення початку ХХ ст.

О.Б. Айвазян

Народні бібліотеки дорадянського періоду й досі є однією з найменш вивчених проблем в історії бібліотечної справи нашої держави. Серед різновидів таких бібліотек є хата-читальня. У радянській історіографії вважалося, що такий тип книгозбірень започаткувала радянська влада. Останнє, 3-тє, видання «Великої радянської енциклопедії» трактувало поняття «хата-читальня» як один з видів сільських клубних закладів у СРСР, які виникли в перші роки радянської влади [1]. У сучасних вітчизняних довідкових виданнях знаходимо схоже тлумачення: «Хата-читальня – заклад на селі в перші роки радянської влади, призначений для проведення політико-виховних і культурно-освітніх заходів; приміщення, в якому проводились ці заходи» [2]. Проте в працях дослідників Л. Дубровіної, О. Онищенка [3], Д. Розовика [4] зустрічаємо згадки про хати-читальні в контексті загального переліку видів бібліотек, які склали профільну мережу України на початку ХХ ст. У роботах поділлєзнавців Л. Баженова [5], Ю. Блажевича [6], С. Гальчака [7], В. Лозового [8] також підтверджується факт існування хат-читалень ще до радянського періоду. Ця стаття є спробою розглянути умови створення та часові рамки діяльності хат-читалень як одного з видів загальнодоступних бібліотек на матеріалах Подільської губернії, висвітлити основні складові їхньої діяльності та форми ідеологічного впливу на населення.

На початку ХХ ст. найбільші бібліотечні мережі на теренах Поділля склали бібліотеки при навчальних закладах православної єпархії та Міністерства народної освіти. Метою їхньої діяльності була ліквідація неписьменності та ідеологічне виховання, спрямоване на підтримку царської влади та русифікацію населення. Як правило, школи відкривалися у

великих населених пунктах, на їх базі згодом створювалися й так звані народні бібліотеки для масового використання. На кінець XIX ст. неписьменність залишалася значною проблемою для населення України. За даними перепису населення 1897 р. по Російській імперії, в губерніях України на кожних 100 осіб налічувалося від 72 до 85 неписьменних [9]. Потенційні читачі концентрувалися у містах, організовувати бібліотеки у сільській місцевості було нераціонально. Невелика частина грамотного сільського населення могла користуватися лише церковною або шкільною книгозбірнями.

Але у 1914 р., з початком Першої світової війни почали виникати хати-читальні. Імовірно, цей процес був стихійним. Для своєчасного інформування населення про події на фронтах за відсутності інших засобів масової комунікації почали використовувати газети. Спочатку дорослі збиралися біля школи чи волосного правління, щоб прочитати та послухати новини, обговорити їх, згодом газети накопичувалися. Передплату нових видань робили вже за кошти громади і виділяли для зберігання газет спеціальне місце, де можна було також зібратися, обговорити події тощо. Так створювалися перші хати-читальні. Назва ця відображала скоріше місце для зустрічі та обговорення інформації, а не бібліотеку і не була в широкому вжитку. Тому в дореволюційних енциклопедичних виданнях відсутнє поняття «хата-читальня», хоча в окремих працях науковців воно зустрічалося.

Зважаючи на те, що радянська влада в подільському регіоні остаточно була встановлена у 1920 р., а події 1917-1920 рр., які не були пов'язані з радянізацією, нею замовчувалися або тенденційно трактувалися, можна стверджувати, що термін «хата-читальня» був запроваджений українською владою, адже в тогочасних документах він зустрічається постійно. За доби Української революції 1917-1920 рр. на Поділлі, як і в цілому в Україні, з активізацією державотворчого процесу молода українська держава всіляко сприяла розвитку бібліотечної справи, виділяла кошти на друк українських книг та наповнення ними бібліотек. Так, влітку 1917 р. бібліотечно-архівний відділ, створений урядом Центральної Ради, розробив комплекс заходів

щодо заснування нових бібліотек, книгарень, хат-читалень у містах і селах України [4, с. 198]. Діяльність Головного управління з мистецтва і національної культури уряду гетьмана П. Скоропадського також сприяла кардинальному збільшенню мережі публічних бібліотек у містах, губернських і повітових центрах. Для цього уряд виділяв кошти, а також фінансував закупку українських книжок для наповнення ними фондів діючих та новостворюваних бібліотек і хат-читалень [3, с. 77].

За діяльності Директорії УНР бібліотеки ставали осередками культурного й національно-патріотичного виховання населення, організовуючи виставки (куточки) книг Т. Шевченка, І. Котляревського, Лесі Українки, М. Коцюбинського, вечори читання творів класиків української літератури, заходи з відзначення українських державних свят, дискусії з питань історії, культури, економіки, політики тощо. За твердженням Д. Розовика, за цей період на теренах УНР, окрім стаціонарних бібліотек, було створено сотні хат-читалень. У підготовчих документах до Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, який, на жаль, не відбувся, було зазначено рішення про розширення мережі бібліотек, особливо в сільській місцевості, зокрема хат-читалень [4, с. 204]. Робота з організації бібліотек, хат-читалень, куточків читачів проходила в усіх українських губерніях. Активну участь у цьому процесі брала й «Просвіта», яка багато уваги приділяла профільній діяльності ще до 1917 р.

Фактично хати-читальні виникли на початку ХХ ст. як невеличкі бібліотеки-клуби в сільській місцевості, хоча у тодішній бібліотекознавчій науці вони не виокремлювалися як окремий тип бібліотеки. І тільки у радянському бібліотекознавстві, представники якого розробили чітку класифікацію видів і типів книгозбірень, цей різновид набув офіційного статусу як варіант масової бібліотеки.

У лютому 1919 р. при Народному комісаріаті освіти (Наркомосі) УСРР було організовано позашкільний відділ з бібліотечним підвідділом. Усе управління бібліотечною справою було зосереджено в єдиному державному органі. У червні підвідділ провів нараду бібліотечних працівників, обговоривши доповіді «Бібліотечна політика на Україні» та «Про роботу

бібліотечної секції на I Всеросійському з'їзді з позашкільної освіти». Створена нарадою комісія обстежила стан бібліотечної справи в республіці і склала проект декрету Раднаркому УСРР «Про реорганізацію та централізацію бібліотечної справи». План бібліотечного підв'їдїлу передбачав створення таких ланок бібліотечної мережі: центральна бібліотека в губернії або повіті; районна бібліотека у волосному центрі; місцева сільська бібліотека (в селах від 500 жителів) та хата-читальня (в селах від 150 до 500 жителів) [10, с. 47]. У серпні Наркомос УСРР опублікував «Основні положення бібліотечної мережі», схвалені РНК УСРР та ВУЦВК, і узаконив названу систему бібліотек [11, с. 163].

Напрямок і зміст роботи хат-читалень визначалися рішеннями VIII з'їзду РКП(б) (березень 1919 р.), I Всеросійського з'їзду з питань позашкільної освіти (травень 1919 р.) та «Положенням про хати-читальні», розробленим Наркомосом УСРР (липень 1920 р.).

Відомим ідеологом бібліотечної справи за часів радянської влади, зокрема й хат-читалень, була Н. Крупська. У статтях «Хати-читальні», «Про роботу хат-читалень», «Як повинна вести хата-читальня пропаганду сільськогосподарських знань» та ін.; в доповідях під час виступів на з'їздах та нарадах вона відстоювала необхідність розвитку мережі хат-читалень та опіки з боку партійних організацій [12]. Н. Крупська наголошувала, що «хата-читальня – це сума всіх форм освітніх закладів у селі. Ядро її – читальня, але це водночас і клуб, і довідковий стіл, і осередок, навколо якого організуються і школа дорослих, і екскурсії, і вистави, і різні практичні заходи культурно-просвітницького характеру. Хата-читальня повинна організовувати навколо себе найбільш свідомі елементи села і, найголовніше, бути опорним пунктом для просвітницької роботи в селі» [12, с. 101].

Перші хати-читальні за радянської влади були організовані на Київщині 1919 р. За неповними даними, в серпні 1920 р. в Україні діяло 1 096 бібліотек-читалень, 1 620 хат-читалень, 111 народних домів та 1 334 «Просвіти». Уже до кінця 1920 р. у дев'яти з дванадцяти губерній України число бібліотек зросло до 3 592, а хат-читалень – до 2 292 [11, с. 164].

Після встановлення радянської влади хати-читальні стали відігравати значну роль у ліквідації неписьменності селян та поширенні серед них більшовицької агітації. Створюючи хати-читальні, партійне керівництво ставило перед ними завдання, в першу чергу, стати осередками політичної агітації, а вже потім – центрами культурно-освітньої роботи на селі. За спогадами сучасників, хати-читальні дещо нагадували читальні зали, де збиралася молодь, яка самостійно чи під керівництвом завідуючого колективно читала газети. Там проводили бесіди, лекції, політичні інформації, організовували виступи художньої самодіяльності. Хата-читальня мала невеликий книжковий фонд найбільш необхідних видань, отримувала 2-3 газети.

Відомо, що бібліотеки та хати-читальні «Просвіти» деякий час існували паралельно з радянськими хатами-читальнями. Попервах їм навіть виділялися кошти на поповнення фондів. Так, у 1920-1921 рр. хати-читальні 10 сіл Острозької волості Літинського повіту (Ступинці, Клітинці, Вишенківці, Слобода-Кусковецька, Крижанівка та ін.) мали в середньому по 15 назв книг та по 18 примірників. Найбільшою серед них була хата-читальня в Слободі-Кусковецькій, що мала 29 назв і 35 прим. книг; найменшою – Кропивнянська з 6 назвами книг у 14 прим. П'ять пересувних бібліотек у тій же волості мали більші фонди (в середньому по 85 прим.). Вони не були прив'язані до конкретного населеного пункту і називалися за номерами – перша пересувна бібліотека, друга тощо.

Бібліотечні заклади «Просвіти» мали переважно україномовний фонд. Зокрема, фонд хати-читальні Великоострожоцької «Просвіти» мав 32 книги, з яких 21 – українською мовою. Твори С. Руданського, В. Винниченка, Б. Грінченка, Марка Вовчка, І. Франка, М. Твена, а також книги про Україну: «Нова українська поезія», «Звідки пішло ім'я «Україна»», «Тимош Хмельницький» та інші становили основу цієї книгозбірні і виховували повагу до світової та української культури, сприяли українському національному відродженню [13, арк. 96].

Фонди більшості радянських хат-читалень волості були практично однаковими, містили літературу політичного спрямування російською та українською мовами. Їх основу

складали книги: «Україна в руїнах», «Жовтнева революція», «Как крестьяне отобрали свою землю», «Задачи Коммунистической партии», «Як Петлюра продав Україну», «Речь к рабочим и крестьянам», а також твори В. Леніна тощо. Крім кількох назв книг про здоров'я та сільське господарство, вся література була політизованою [13, арк. 9,17, 25, 33, 41, 49, 57, 65, 73, 81, 89].

У пересувних книгозбірнях видання змішувалися, поруч з українськими та російськими класиками були твори В. Леніна, Л. Троцького, К. Маркса та інша політична література. Україномовні книги становили лише 35% [13, арк. 126-150]. Більшовицька література поступово замінювала українську. Шляхом активної роботи з читачами поширювали комуністичну ідеологію серед населення. При радянських хатах-читальнях створювалися групи червоних читачів по 8-15 чоловік. Це була грамотна молодь, яка приносила і читала газети, брала їх додому на 4-5 днів, а потім обмінювала на нові.

Одним з головних завдань, що стояли перед завідуючими хатами-читальнями, було об'єднання навколо них усіх культурних осередків на селі, співпраця з учителями, агрономами, лікарями, школярами та ін. «Треба подбати, щоб у хаті-читальні були книжки, потрібні для вчителів, щоб усіма іншими шляхами хата-читальня допомагала вчителям, ставила іноді бесіди з населенням про школу, про те, чим повинна бути радянська школа тощо. З іншого боку, через школярів можна оповіщати населення про те, що робиться в хаті-читальні», – писала у 1924 р. Н. Крупська в статті «Про роботу хати-читальні» [14, с. 89-91].

Зрозуміло, що таким завданням зовсім не відповідали фонди та ідеологія хат-читалень «Просвіти». Радянська влада під приводом анкетування провела перевірку фондів просвітницьких бібліотек, потім вилучила заборонену «буржуазну націоналістичну літературу». Почалися численні арешти просвітян та закриття просвітницьких товариств. У листопаді 1922 р. Наркомос УСРР прийняв рішення про перетворення всіх осередків «Просвіти» в хати-читальні. Просвітяни повинні були організувати клуби, театри, пункти з ліквідації неписьменності, вести пропагандистсько-лекторську роботу для поширення «соціалістичного знання, боротьби з куркульсько-буржуазними

впливами та побутом». На початку 1923 р. на Поділлі діяло 206 організацій «Просвіти», станом на 1 квітня – 185 організацій, на 1 липня – жодної [15, с. 173-174]. Повсюдне закриття осередків «Просвіти» пояснювалося так: «...у зв'язку з організацією нових, породжених радянською системою, культурно-освітніх установ та організацій» [7, с. 46].

А мережа радянських хат-читалень, підтримуваних владою, активно розвивалася. У резолюції «Про культурну роботу на селі» XIII з'їзд РКП(б), що проходив у травні 1924 р., визначив завдання з підйому культури і просвіти селянства. Він схвалив ідею концентрації та об'єднання культурних сил села навколо хати-читальні як основного опорного пункту «культурної роботи». Виконуючи завдання, поставлені з'їздом, хати-читальні почали роботу зі створення типових каталогів та рекомендаційних списків книг. На виконання планів був мобілізований весь апарат Головополітосвіти на місцях. У її структурі був створений відділ хат-читалень, реорганізований пізніше в сільський відділ. З травня 1924 р. почав видаватися журнал «Хата-читальня».

У звіті Наркомосу УСРР «Про кількість бібліотек та пересувних книгозбірень» зафіксовано, що в Україні 1924 р. було близько 2 150 бібліотек, з яких – 718 міських та 1 432 – на селі. Найбільш розповсюдженим видом бібліотек стала книгозбірня в сільському будинку (хата-читальня, яких було близько 1 100, і близько 460 – при клубах) [10, с. 104].

Напрямки діяльності хат-читалень поступово розширилися. Поряд з традиційними читками газет, бесідами, доповідями, проведенням свят у середині 20-х років з'являються нові форми роботи: довідкові столи для неписьменних, гуртки сільськогосподарських знань, агрономічна і кооперативна пропаганда, антирелігійна і санітарна освіта, участь у кампаніях з виборів. Хата-читальня, виконуючи рішення партії, ставала єдиним політико-освітнім центром, навколо якого об'єднувалися культурні та бідняцько-середняцькі верстви сільського населення.

На Поділлі протягом 1919-1925 рр. мережа бібліотек теж швидко розвивалася. На кінець 1925 р. на території нинішньої Хмельницької області діяло 527 бібліотек і 721 хата-читальня. У тому числі в Кам'янець-Подільському окрузі нараховувалось 58

бібліотек і 50 хат-читалень, у Проскурівському – 23 бібліотеки і 28 хат-читалень [16, с. 127]. Тим не менш для влади цього було замало.

1927 р. видано книгу Багмута І.А. «Червоні кутки на селі (куткові хати-читальні)», в якій зазначалося, що «всі потреби задовольняє на селі сільбудинок і хата-читальня. Помешкання хати-читальні здебільшого невелике – 1-3 кімнати, що звичайно не може вмістити в собі всіх селян і йти до них з різних кінців села далеко». Тому виникла потреба наблизити політико-освітню роботу до селянина, до самої його хати, утворити підсобну мережу для її здійснення – червоні кутки (в різних місцевостях їх називали по-різному: куткові хати-читальні, частинні хати-читальні, філії сільбуду, курінні хати-читальні тощо). На 72 сторінках видання І. Багмута розписано основні завдання роботи куткових хат-читалень: залучення всього населення до відвідування та роботи з книгою: «Червоний куток – це нові культурні посиденьки, де замість балачок про «нечистих» обговорюють питання сільського життя, читають радянську книжку і селянську газету»; проведення голосних читань. Okремо слід відзначити, що регламентувалася і масова робота, і діяльність пересувних бібліотек, і робота з читачами. У таких закладах пропонувалася бібліографія книг та газет до читання з різної тематики. Отже, хати-читальні радянська влада використовувала як провідні ідеологічні центри на селі, які мали доносити потрібну інформацію до кожного жителя найвіддаленішого куточка населеного пункту [17, с. 6].

Звичайно, в реальному житті не все відбувалося за інструкціями, але 1991 р., коли Україна стала самостійною державою, як залишок радянської влади бібліотеки були в кожному селі. На жаль, нерозуміння важливості ідеологічної, краєзнавчої та інформативної роботи з населенням призвели до скорочення видання україномовної літератури та витрат на утримання і комплектування бібліотек, і зрештою до їх скорочення й закриття. У 2012 р. відомі видавці брати Капранови порівняли кількість бібліотек у різних регіонах України з кількістю виборців і виявили, що найменша кількість книгозбірень на 10 тис. виборців – у східних регіонах нашої держави [18, с. 3-4]. Можливо, таки треба взяти за приклад організацію ідеологічної роботи радянської

влади, у т.ч. і хат-читалень як провідників радянської ідеології, і здійснювати державницьку культурну політику, зокрема й через бібліотеки. І не варто скорочувати культосвітні установи, які іноді є єдиними культурними закладами на селі.

Щодо зникнення хат-читалень українська версія Вікіпедії зазначає, що вони почали перетворюватися в клуби та будинки культури після радянсько-німецької війни [19].

Отже, можна констатувати, що термін «хата-читальня» не був винаходом радянської влади і почав вживатися на початку Першої світової війни, а особливо активно – за доби Української революції 1917-1920 рр. Але саме радянська влада чітко визначила хату-читальню як різновид бібліотеки на селі та її основні функції як ідеологічної установи, розвинула мережу хат-читалень, наповнила їх літературою. Водночас, вся система тогочасної ідеології була спрямована на пропаганду радянського способу життя, русифікацію населення, тому українські національні осередки «Просвіти», зокрема й хати-читальні, були закриті в перші ж роки радянської влади.

Примітки:

1. Изба-читальня // БСЭ : в 30 т. – 3-е изд. – Т. 10. – Москва, 1972. – С. 137.
2. Хата-читальня // Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В.Т. Бусел. – Київ, 2001. – С. 1340.
3. Дубровіна, Л.А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л.А. Дубровіна, О.С. Онищенко. – Київ, 2009. – 530 с.
4. Розовик, Д.Ф. Культурне будівництво в Україні у 1917-1920 рр. / Д.Ф. Розовик. – Київ : Аквілон-Плюс, 2011. – 544 с.
5. Баженов, Л. «Просвіта» мовою документів / Л. Баженов, В. Мацько // «Просвіта» в духовно-культурному піднесенні України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 100-річчю з часу створення «Просвіти» на Поділлі (Хмельницький, 7 груд. 2005 р.) / за ред. В. Мацька. – Хмельницький : Просвіта, 2005. – 276 с.
6. Блажевич, Ю.І. Просвітницький рух на Поділлі в 1917-1919 рр. / Ю.І. Блажевич // Проблеми духовного і національного

відродження на Поділлі : матеріали Всеукр. наук.-краєзнав. конф. 9-10 листоп. 1995 р. – Хмельницький, 1995. – С. 9.

7. Гальчак, С.Д. Краєзнавство Східного Поділля / С.Д. Гальчак. – Вінниця, 2005. – С. 46.

8. Лозовий, В. Діяльність Подільської «Просвіти» в 1906-1914 рр. / В. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі. – Кам'янець-Поділ., 1996. – 110 с.

9. Сарбей, В.Г. Національне відродження України / В.Г. Сарбей. – Київ : Альтернативи, 1999. – 336 с.

10. История библиотечного дела в СССР : документы и материалы. Ноябрь 1920-1929. – Москва, 1979. – С. 47.

11. Абрамов, К.И. История библиотечного дела в СССР : учебник / К.И. Абрамов. – М., 1980. – С. 164.

12. Крупская, Н.К. О библиотечном деле : сб. трудов. – Москва, 1982. – Т. 1. – С. 99-100.

13. Державний архів Вінницької області, Ф. Р-200, оп. 1, спр. 9, 229 арк.

14. Крупская, Н.К. О работе избы-читальни // Педагогические сочинения : в 10 т. / Н.К. Крупская. – Москва, 1960. – Т. 8. – С. 89-91.

15. Вінниця : іст. нарис / голов. ред. А.М. Подолинний. – Вінниця, 2007. – 304 с.

16. Карван, С.Л. До історії розвитку бібліотечної справи на Хмельниччині / С.Л. Карван // Хмельницькому – 500 : тези наук.-практ. конф. – Хмельницький, 1991. – С. 127.

17. Багмут, І.А. Червоні кутки на селі (куткові хати-читальні) / І.А. Багмут. – Київ : Держвидав України, 1927. – 72 с.

18. Закон братів Капранових : зб. статей. – Київ, 2012. – С. 3-4.

19. Хата-читальня [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Хата-читальня>. – Заголовок з екрана.

МАГІЧНИЙ ТРИКУТНИК (ВИДАВЕЦЬ-БІБЛІОТЕКАР-КНИГАР)

Бібліотечна мережа Східного Поділля на початку ХХ ст.

Т.Р. Каросва

Територія Східного Поділля приблизно відповідала сучасній Вінницькій області. На початку ХХ ст. вона охоплювала Брацлавський, Вінницький, Гайсинський, Літинський, Могилівський, Ольгопільський та Ямпільський повіти. Тут, за переписом 1897 р., проживало 1,7 млн осіб, з яких 260 тис. осіб були письменними і, ймовірно, прагнули скористатися зі свого вміння. Але зовсім не всі з них мали матеріальні можливості для придбання книг, тому так гостро на початку ХХ ст. стояло питання бібліотечного обслуговування.

Загалом бібліотечна практика Російської імперії позначена «багатоукладністю». Книгозбірні створювали різні соціальні інститути: адміністративні структури, зокрема духовне відомство, органи місцевого самоврядування, підприємства, громадські організації (політичні, релігійні, професійні, благодійницькі, наукові), а також приватні особи. Держава уникала участі, хоча б координуючої, у бібліотечному будівництві, обмежувалася виключно контролюючими заходами. Необов'язковість бібліотечних починань призводила до нестабільного фінансування, внаслідок – до короткого життя багатьох закладів. Тимчасовість більшості бібліотек, брак джерел, багатоукладність бібліотечної мережі країни утруднюють і сьогодні її дослідження. Офіційну статистику готувало Міністерство внутрішніх справ, і вона відображала відомості лише про ті бібліотеки, що мали окремі приміщення та потребували для відкриття спеціального дозволу губернатора. Про решту закладів звітували інші відомства, які були ініціаторами їхнього створення. Це насамперед книжкові збірки довідково-ділового характеру при відомчих установах та організаціях, бібліотеки при навчальних закладах духовного відомства та Міністерства народної освіти і

книгозбірні громадських організацій, які мали нормальний або зразковий статут. Розмитість тодішньої типології бібліотек також ускладнює систематизацію зібраних матеріалів. Нормативні умови відкриття та контролю таких закладів були різними для ініціаторів створення кожної з них, а це також впливає на облік можливих закладів. Відомості про різні бібліотечні мережі можна узагальнити в таблиці № 1.

Таблиця № 1

Бібліотеки Східного Поділля початку ХХ ст.

Повіти	при ЦПШ (1908)	благочинницькі (1912)	церковні (1912)	при закладах МНО (1910)	комітетів Піклування про народ. тверезість (1910)	земські (1916)	публічні та комерційні (1912)
Брацлавський	142	5	121	24	?	1	10
Вінницький	103	6	119	80	60	20	7
Гайсинський	149	5	118	23	1+?	-	2
Літинський	148	6	123	40	1+?	6	4
Могилівський	112	5	107	48	16	-	1
Ольгопільський	129	5	112	45	1+?	5	3
Ямпільський	134	5	121	26	1+?	1	-
Всього	917	37	821	374	?	33	27

На середину ХІХ ст. у Подільській губернії не існувало жодної бібліотеки як окремого закладу. Освічені східні подоляни знали лише про наявність книжкових збірок при католицьких монастирях, у Подільській (Вінниця, з 1847 р. – у Білій Церкві) та Немирівській (1838) чоловічих гімназіях. Православні монастирі краю, які відновили свою діяльність упродовж першої половини століття, ще не встигли сформувати потужні книжкові зібрання.

Освітня реформа 1860-х років розгорнула мережу початкових навчальних закладів. У не земській Подільській

губернії ними опікувалося духовне відомство, тому засновувалися численні церковнопарафіяльні школи та школи грамоти. Тривалий час вони не могли запропонувати своїм учням ніякої навчальної літератури. 1884 р. було затверджено нові «Правила про церковнопарафіяльні школи», за якими вони набули нового статусу, зокрема державної підтримки. Головною їхньою метою були ліквідація неписьменності, утвердження християнських цінностей, любові до Бога та імператора. У них навчалися переважно діти з незаможних верств. Тому відомство намагалося створити в школах фонд найнеобхіднішої навчальної літератури. Зрозуміло, спершу це були книгозбірні з кількох десятків книг. А вже на 1893/94 навчальний рік на кожну школу губернії припадало приблизно по 178 томів (найбільше в Ямпільському повіті – 242, найменше в Ольгопільському – 127), або по 4 книги на учня [1]. Зі зростанням фонду до 208,8 тому на кожну школу в 1898 р. показник книгозабезпеченості залишався майже незмінним – 4,4 тому на учня [2], адже кількість школярів теж збільшувалась. Це не могло задовольнити потреби учнів, які вимушені були купувати навчальні посібники, але знайомило їх з позашкільною літературою.

На досліджуваних теренах початкових шкіл духовного відомства було: 1908 р. – 917 [4, с. 4], 1912 р. – 935 [3]. За даними 1909 р., 81,8% початкових навчальних закладів краю підпорядковувалися православному відомству, решта 18,2% – Міністерству народної освіти. Основу міністерської мережі склали так звані народні училища, в яких формували бібліотеки як структурні підрозділи. На 1908 р. їх нараховувалося 204 [4, с. 4]. У 1904 р. на кожне з цих училищ припадало в середньому 972 томи [7], або по 11 на учня. Статистика за повітами також значно різнилася: в Могилівському на училищну бібліотеку припадало 1 094 томи, у Вінницькому – 777 [5].

У кожному населеному пункті, де діяв навчальний заклад, був хоча б підручний шкільний книжковий фонд. Завдяки цьому молоді подоляни кількох поколінь знайомилися з бібліотечним доступом до книги. Разом з тим ще 1908/09 навчального року 60,6% подільських дітей не навчалися в школах і не могли користуватися їхніми бібліотеками [4, с. 11].

На початку ХХ ст. значно зросла мережа середніх навчальних закладів. У 1910-х рр. на території Східного Поділля діяло 7 чоловічих та 9 жіночих гімназій, 2 реальних та 3 комерційних училища, учительський інститут та 2 учительських семінарії. У середніх навчальних закладах усіх форм власності та підпорядкування структура бібліотек передбачала учнівську та фундаментальну частини. Учнівська містила літературу для засвоєння шкільного матеріалу, фундаментальна – універсальну, що допомагала формувати світогляд учнів в умовах, коли їм забороняли користуватися публічними бібліотеками. Частини вирізнялися не тільки тематико-типологічним розмаїттям, а й кількістю примірників. Фундаментальна завжди була більшою. Так, напередодні Першої світової війни бібліотека Немирівської чоловічої гімназії містила понад 18,4 тис. томів (14,4 тис. – фундаментальна частина та 4 тис. – учнівська частина) [6], а у Вінницькій жіночій гімназії І.М. Драганової фундаментальної частини взагалі не було.

Згадані шкільні фонди призначалися для дітей, дорослі могли користуватися ними тільки за спеціальним дозволом керівника навчального закладу. До того ж ці фонди були зорієнтовані на навчання та виховання, тому не містили літератури в її ідеологічному розмаїтті (про правий-лівий радикалізм у цьому разі не йдеться).

Подальший модернізаційний розвиток країни вимагав від особистості не просто вміння читати та писати, а й ширших навичок, знань, світоглядних установок. Завдяки позитивістському мисленню серед освічених прошарків суспільства поширювалася ідея про необхідність організації бібліотек для соціальних низів, де вони зможуть отримати доступ до корисної інформації. Читання допоможе їм уникнути вторинної неписьменності, отримати корисні для господарства та роботи знання, що посприє їхній соціальній мобільності. Забезпечити читання соціальним низам могли лише безкоштовні народні бібліотеки.

З ухваленням «Правил» 1890 р., завдяки чіткому формулюванню вимог, спростилася процедура організації таких книгозбірень. Народні бібліотеки мали російськомовний фонд універсального змісту з кількох сотень книг та брошур.

Періодичних видань, крім газет та кількох ілюстрованих щотижневиків, практично не передплачували. Фонд зберігався в окремій шафі, яку найчастіше ставили у шкільному приміщенні чи волосному правлінні.

У губернії мережу таких книгозбірень започаткувала Подільська православна єпархія. Духовне відомство вирішило потурбуватися про формування громадянина, лояльного до держави та монархії. З'їзд подільського духовництва 1893 р. ухвалив відкрити при всіх церковнопарафіяльних школах бібліотеки з літературою для позакласного читання, розрахованою на дорослих непідготовлених читачів, а також дітей [7]. У 1896 р. східні подоляни мали доступ до 17 таких бібліотек у Брацлавському повіті, 16 – Вінницькому, 17 – Гайсинському, 17 – Літинському, 17 – Могилівському, 14 – Ольгопільському, 16 – Ямпільському [8]. Спочатку комплектування враховувало лише потреби навчального процесу, а згодом поруч з навчальними і морально-повчальними з'явилися книги з сільського господарства, ремесел, природознавства, історії, географії та художня література. У 1915 р. майже 950 відомчих навчальних закладів мали позашкільні фонди [9], але їхній малий асортимент швидко прочитувався, й інтерес до них втрачався.

З 1897 р. у Подільській губернії розвивалася мережа народних бібліотек від комітетів Піклування про народну тверезість. Якщо Вінницькому повітовому комітету вдалося до 1905 р. відкрити 60 бібліотек [10], то Могилівському – 16. Літинський, Ольгопільський, Ямпільський, Гайсинський комітети влаштували тільки читальні при чайних у повітових центрах [11]. У 1910 р. діяло понад 80 комітетських книгозбірень. Кожний фонд нараховував кілька сотень книг універсального змісту, серед яких переважали дешеві народні видання. Щоправда, як виняток були й потужні книгозбірні. Наприклад, бібліотека вінницького Народного дому містила понад 2,5 тис. томів (1902) [12]. До відкриття міської публічної бібліотеки вона єдина конкурувала з комерційними книгозбірнями. Через російсько-японську війну 1904-1905 рр. та революційні події 1905-1907 рр. фінансування комітетів значно зменшилося, бібліотеки без поповнення переставали задовольняти читачів, фонди зношувалися. Поступово

їх передавали відомствам, при школах яких вони були, або земствам.

З появою повних земств у 1911 р. подільська громадськість сподівалася на розвиток мережі народних бібліотек, але законодавчі обмеження щодо них, запроваджені наступного року, та початок Першої світової війни призупинили цей традиційний напрямок земського руху. Однак за 1911-1916 рр. на теренах Східного Поділля було організовано щонайменше 33 народні бібліотеки [13]. Вони також знаходилися переважно в приміщеннях навчальних закладів. Опікувалися ними повітові земства, і результати їхніх зусиль значно різнилися. Вінничанам вдалося відкрити 20 самостійних книгозбірень (заплановано на 1912-1915 рр. 200 пришкільних). Брацлавське, Літинське, Ямпільське земства взагалі не встигли створити своїх мереж.

Освічених та заможних подолян мали обслуговувати публічні (громадські) та комерційні бібліотеки. Вони виникали в містах та найбільших містечках, були платними, діяли як окремі заклади в спеціальних або пристосованих приміщеннях, які використовувалися тільки за прямим призначенням. Першою такою бібліотекою була Кам'янець-Подільська російська публічна бібліотека (1866), яка утримувалася державним коштом. Тривалий час у губернії не знаходилося фундаторів, здатних утримувати бібліотеку. Однією з перших комерційних була балтська бібліотека І. Айхенвельда (з 1877 р.), за нею постали книгозбірні в Могилеві-Подільському, Немирові та Барі. 1887 р. у східній частині губернії їх діяло 4 [14], 1892 р. – 3 [15]. Ними користувалася незначна частка письменних, які мешкали поряд і мали можливість платити.

Нове Міське положення 1892 р. зумовило появу публічних бібліотек у Барі (1899), Гайсині (1902) та Вінниці (1907). Дозвіл на книгозбірню у Могилеві-Подільському (1910) не був реалізований. Утримання публічної бібліотеки міському господарству коштувало близько 1 тис. руб., тому тільки ті міста, які мали річний бюджет близько 100 тис. руб., могли його подужати [16].

Після 1905 р. відкриття бібліотек спростилося, вимог

поменшало. Так, у 1908 р. уже діяли 21 публічна та комерційна бібліотеки [17; 18], 1912 р. – 27 [18] (*див. табл. № 2*).

Таблиця № 2

Кількість публічних та комерційних бібліотек
Подільської губернії

Повіти	1908	1912
Брацлавський	4	10
Вінницький	4	7
Гайсинський	6	2
Літинський	4	4
Могилівський	3	1
Ольгопільський	-	3
Ямпільський	-	-
Всього	21	27

Це офіційні дані, за матеріалами канцелярії подільського губернатора, однак є підстави вважати їх неповними. Наприклад, в 1912 р. у Могилівському повіті діяли міська публічна бібліотека у Барі та приватна М.І. Корценштейна в повітовому центрі.

Публічні бібліотеки відповідно до чинного законодавства комплектували російськими книгами, газетами та журналами. Російськомовними чи виданими в Російській імперії? Влада дотримувалася першого трактування. Тільки після 1905 р. у нормативних документах з'явилося формулювання «виданих та таких, що видаються у Росії» [19], тобто виникла можливість додати друки національними мовами, втім на практиці малореалізована.

Фонди публічних бібліотек були незначними і зростали дуже повільно – щороку близько 100 назв видань. У 1910 р. Вінницька міська ім. М.В. Гоголя мала близько 8,4 тис. томів [20], Гайсинська ім. О.С. Пушкіна – 7,7 тис. [21]. Значну частину цих фондів складала періодичні видання. І публічні бібліотеки, і

бібліотеки середніх навчальних закладів витрачали на передплату більше, ніж на придбання книг. Така політика задовольняла поточні читацькі інтереси, навіть економила споживачам кошти, але обмежувала комплектування книгами. Традиційно найчисленнішою була художня література (відділи російської та іноземної словесності, дитяча література) – понад половина фонду за назвами та кількістю томів. Наступна за розмірами із значною різницею – історична, природнича книга: близько 10% – кожний відділ. Спеціалізовані запити читачів мало враховувалися. Прикладом, у Барській бібліотеці 1901 р. не було жодного видання у відділах «Педагогіка, дидактика і психологія», «Медицина та гігієна», з філософії – 4 назви, у відділі «Науки юридичні, соціальні, політичні, економіка, статистика» – 8 [22]. Помітна перевага розважальної художньої літератури.

Фонди комерційних бібліотек, ймовірно, були ще меншими. Принаймні зі схвального відгуку про згадану вже бібліотеку М.І. Корценштейна у Могилеві-Подільському [23], яка після націоналізації у 1921 р. вразила сучасника «науковим і белетристичним відмінними відділами» [24], можна зробити висновок, що 5 тис. томів для подільської провінції представляли значний обсяг.

На тлі гострого дефіциту галузевої літератури були необхідні спеціальні бібліотеки. За відсутності державної координації кожне відомство та адміністративна структура намагалися розв'язати проблему самостійно.

Найактивнішим виявило себе духовне відомство. На чолі бібліотечної мережі Подільської православної єпархії стояла єпархіальна бібліотека, заснована 1891 р. у Кам'янці-Подільському. З 1862 р. відкривалися благочинницькі бібліотеки, щоб сприяти освітнім, в першу чергу професійним, цілям сільського духівництва, яке віддалік від центрів культури не могло поповнювати професійні знання. Кожний благочинницький округ створював свою книгозбірню, 1912 р. на території Східного Поділля їх нараховувалося 37 [3].

Збирали фонди релігійної та морально-повчальної літератури й при церквах. На сторінках «ПЕВ» зазначалося: «Там, де закінчується вплив церковнопарафіяльної школи,

повинно починатися керівництво та вплив іншого виховного та освітнього органу – церковної бібліотеки» [25]. Поширенню матеріалістичних ідей уряд та православна церква намагалися протиставити релігійно-моральну та історико-патріотичну літературу. Особливу увагу Найсвятіший Синод приділяв національним окраїнам імперії, які, на його думку, потребували місіонерської діяльності, та губерніям, де не було земств. Так, 1912 р. на досліджуваних теренах існувала 821 церковна бібліотека. Їхній фонд у межах сотні книжок містив виключно релігійну та морально-повчальну літературу, його склад залежав від рівня освіти та світогляду священика. Як зауважував 1913 р. дописувач газети «Подолія», церковна бібліотека в селі зазвичай «наповнена старими книгами, скоріше схожа на архів і у зв'язку з бідністю церковних коштів майже не поповнювалася» [26]. Попри це автор все одно популяризував ідею читання та бібліотеки серед вірян.

Численні установи, підпорядковані міністерствам, створювали бібліотеки довідково-діловодного характеру. Наприклад, Вінницький окружний суд, повітові з'їзди мирових суддів, підпорядковані Міністерству юстиції, мали власні спеціалізовані книгозбірні. На військові полкові бібліотеки держава виділяла незначні кошти, решту мали давати офіцери з власної платні. Попри загальну універсальну спрямованість фондів у них накопичувалася спеціальна література. Формувалися й збірки для солдатів. На початку ХХ ст. на території Східного Поділля діяло щонайменше 9 полкових бібліотек (48-го піхотного Одеського, 73-го піхотного Кримського, 75-го піхотного Севастопольського, 76-го піхотного Кубанського, 16-го Донського козачого генерала Грекова 8-го, 9-го, 10-го, 11-го та 12-го стрілецьких полків), 2 (12-ї та 19-ї) артилерійських бригадних бібліотеки.

Земства та міські думи потребували підручної літератури. Повітові земські управи впорядкували свої книгозбірні. Земські діячі опікувалися й центральними педагогічними бібліотеками, якими могли користуватися всі вчителі повіту. У Вінницькому повіті у 1914 р. така книгозбірня нараховувала 186 томів [27].

Промислові підприємства дбали про бібліотечне обслуговування працівників. На 52 цукрових заводах губернії у

1913 р. були збірки профільної літератури [28], а на 6 з них (Капустянському, Степанівському, Гушинецькому, Уладівському, Гніванському, Браїлівському [17]) – з універсальними фондами для місцевого населення. Діяли бібліотеки при Балтському, Барському та Хмільницькому винних заводах. Ці ініціативи значною мірою залежали від керівництва підприємств, але свідчили про певну відповідальність підприємців за задоволення культурно-освітніх потреб підлеглих.

«Тимчасові правила про товариства і спілки» від 4 березня 1906 р., які дозволяли легальну діяльність громадських організацій, відкрили нові можливості у бібліотечному обслуговуванні станових, благодійних, наукових, споживчих об'єднань та об'єднань взаємодопомоги. Більшість з них прагнула організувати культурне дозвілля. Вони вимушено були багатофункціональними, часто вирішували не притаманні їм просвітницькі, наукові, іноді навіть громадсько-політичні завдання. Ще у 1870-х роках їхні зразкові та нормальні статuti підкреслювали, що бібліотеки при них – лише для членів організації або професійної корпорації [29]. Ці організації через особливості російського законодавства мали ширші можливості: вони могли придбати не лише дозволене цензурою, а й видання, заборонені для публічних бібліотек, навіть ті, які підлягали арешту та вилученню (наприклад, вилучення журналу «Былое» у 1915 р. не поширилося на Вінницький міський клуб [6]). Розміром та багатством фондів вирізнялися бібліотеки дворянських та громадських зібрань і клубів у губернському та повітових центрах, містах та деяких великих містечках. Мабуть, найвідомішими на досліджуваних теренах були Вінницьке та Тульчинське громадські зібрання. Після 1905 р. з'явилися й робітничі клуби (Вінницький польський, Могилів-Подільський єврейський клуби; в їхніх зібраннях виявлено, зокрема, літературу з охорони праці робітників). Діяли також гуртки літературного та театрального спрямування. Збереглися відомості про бібліотеки вінницьких літературно-артистичного товариства, єврейського літературно-артистичного товариства [30, с. 40] та літературного гуртка «Самообразование» [6]. Вони містили переважно російську

белетристику, допускали видання польською та єврейською мовами.

Виключно галузеву літературу комплектували сільсько-господарські, медичні та юридичні товариства практичного та науково-просвітницького спрямування. Їхні бібліотеки збирали й обмінювали профільну наукову літературу, звіти та періодичні видання аналогічних (або близьких за профілем) товариств. Особливо широкі можливості мали сільськогосподарські, що діяли на міжрегіональному, губернському, повітовому рівнях. Нормальний (типовий) статут сільськогосподарських товариств (1898) значно спростив для них відкриття: досить було тільки дозволу губернатора. Міністерство державного майна підтримувало їх субсидіями, допомагало здійснювати видавничу діяльність. Розмірами профільної збірки вирізнялася бібліотека Подільського товариства сільського господарства та сільськогосподарської промисловості (Вінниця). Медики, об'єднані у Вінницьке медичне товариство, також не обходилися без придбання літератури для спільного використання. Причому фахове зібрання вони тримали у приміщенні міської публічної бібліотеки [30, с. 41].

Загалом у губернії бібліотечне обслуговування не могло задовольнити індивідуальні запити професіоналів. Відсутність спеціальних бібліотек стимулювала фахівців мати власні книгозбірні.

Політичні товариства та організації активно створювали нелегальні або напівлегальні бібліотеки. На Поділлі з 1870-х років учасники народницького руху при місцевих осередках, гуртках читання та самоосвіти формували книжкові зібрання. Згодом те саме практикували члени організацій, які пропагували соціалістичні ідеї, а після 1905 р. – ліберали та консерватори, які, втім, частіше засновували легальні бібліотеки.

Складно назвати сукупність таких зібрань мережею. В умовах провінції вони виникали довільно, діяли короткий час, мали незначний фонд громадсько-політичної тематики й обслуговували вузьке коло перевірених читачів, найчастіше учнів середніх навчальних закладів – учасників нелегальних гуртків. Мабуть, першою з них на досліджуваних теренах стала

книгозбірня немирівських гімназистів, яку викрили у 1884 р. [31]. Дослідники революційного руху вказували, що пізніше місцеві жандарми під час обшуків неодноразово вилучали нелегальні видання [32]. Уже після 1905 р. такі книгозбірні набули напівлегального статусу. Вони вже мали власні штампи, якими позначені книги Забузької бібліотеки Об'єднаного соціалістичного студентства (Вінниця), книгозбірні Гуртка об'єднаної молоді (Літин), Хмільницького демократичного гуртка [6]. Це були переважно книжкові збірки з кількох десятків книг та брошур, організаційно не оформлені. Хоча згідно з інвентарними номерами в Забузькій бібліотеці Об'єднаного соціалістичного студентства (Вінниця) було понад 500 томів [6]. За нашими даними, серед політичних партій тільки «Союз руського народу» вдався до створення легальних бібліотек, які відкрив у Кам'янці-Подільському, Олексіївці (Ольгопільський повіт), Нараївці, Струнькові та Струньківському Ташлику (Гайсинський повіт).

Члени національних громадських організацій розглядали культурно-просвітницький напрямок діяльності, зокрема у книжковій справі, як один з головних. Так, польська та єврейська спільноти регіону залюбки закладали бібліотеки при легальних станових, професійних, літературно-артистичних і нелегальних національних осередках. Завдяки заходам подільської «Просвіти» українцям вдалося до кінця 1907 р. відкрити 13 бібліотек-читалень по селах Східного Поділля – у Брацлавському (Капустяни, Печера, Стрільчинці), Гайсинському (Щурівці), Могилівському (Бар, Березівка, Вищий Ольчедаїв, Копайгород, Могилів-Подільський, Снітків, Чернівці, Ялтушків), Ольгопільському (Куниче) повітах. Це були єдині загальнодоступні книгозбірні україномовної літератури для місцевого населення. До справи долучилися також кооператори: у лавках торгували книгами, створювали добірки корисної літератури. Так постали книгозбірні при Немирівському [33, с. 490] та Стрільчинецькому [34] (Брацлавський повіт), Кордишівському [35, арк. 76] (Вінницький повіт) і Тарасівському [35, арк. 24] (Ямпільський повіт) споживчих товариствах.

Багато благодійницьких товариств та товариств взаємодопомоги теж закладали бібліотеки, щоб забезпечити незможних учнів навчальною книгою та створити умови для

читання найбіднішим подолянам (наприклад, «Бібліотека-читальня товариства допомоги бідним євреям – мешканцям міста Вінниці»). Славилася своїм фондом бібліотека польського Товариства взаємодопомоги трудящих осіб у Гнівані [36]. Товариства взаємодопомоги вчителів відкривали окремі учительські бібліотеки, адже їх вкрай не вистачало.

Православні громадські організації, церковні братства та їхні книгозбірні порівняно із заснованими Найсвятішим Синодом та єпархіальною владою стояли дещо осібно, хоча теж містили переважно релігійні друки. Є відомості про бібліотеки Св.-Преображенського православного братства (Вінниця), 5 церковних товариств тверезості на селі [37].

Римо-католицькі благодійні товариства створювали бібліотеки польськомовної літератури. Наприклад, у Вінниці це був доволі значний фонд – майже 5 тис. томів [38].

Загальноросійські просвітницькі та благодійницькі товариства теж не обминали губернію. За заповітом російського книговидавця Ф.Ф. Павленкова на території Російської імперії мали відкрити 2 тис. народних бібліотек, з яких на Східному Поділлі відкрили 3 – у Новокосянтинові Літинського повіту [39], П'ятківці Гайсинського повіту, Лозовій Могилівського повіту.

Київське товариство письменності відкрило в губернії до 1 січня 1907 р. 36 бібліотек [40, арк. 135]. На досліджуваних територіях відомо про існування закладів у Капустянах, Олександрівці Брацлавського повіту, Верхній Кропивні, Степанівці, Темній Гайсинського повіту, Токарівці Літинського повіту, Лозовій, Попівцях Могилівського повіту, Великій Киріївці Ольгопільського повіту. Цими бібліотеками опікувалися провідні київські знавці книги, добираючи найнеобхідніші видання для низового читача.

Значний крок у бібліотечному будівництві країни зробив уряд, коли рекомендував органам місцевого самоврядування, насамперед волосним правлінням, влаштувати хати-читальні, щоб інформувати населення про події Першої світової війни. Мабуть, це значною мірою закріпило для пересічних подолян значущість читання як джерела важливих відомостей про злободенні події, від яких тепер залежала доля кожного.

* * *

Бібліотечна мережа губернії була аморфною, слабо структурованою, фактично охоплювала кілька відомих бібліотечних утворень, не збалансованих за повітами, а також численні зібрання адміністративних установ, громадських організацій та приватних осіб. Така «багатоукладність» призводила до дублювання, збіднення, дрібнення та вузькості фондів. Умовно можна вважати, що тут діяли три основні типи бібліотек: публічні, спеціальні та наукові. Власне кажучи, більша частина їх представляла собою бібліотечні шафи в приміщеннях різних установ, переважно шкіл. Доволі часто у церковнопарафіяльних школах поруч зі збіркою навчальних посібників стояли єпархіальні шафи з книгами для позашкільного читання, добірки комітету Піклування про народну тверезість, а згодом і земства. Безумовно, з огляду на кількість населених пунктів та бібліотечних збірок можна зробити висновок, що у всіх містах, містечках та селах губернії, де існували школи, були книжкові зібрання. Їх складно назвати бібліотеками в сучасному розумінні, але вони допомагали виробити звичку до книги, прищепити інтерес до читання як способу отримання інформації, сприймати бібліотечні послуги як щось справді значуще. Невдовзі кожна громадська організація вважала за потрібне мати власну книжкову збірку.

Варто наголосити, що дореволюційний доробок бібліотечних ентузіастів сповна використаний у радянський час, коли створено збалансовану мережу бібліотек з чітким статусом, які, скориставшись довірою населення до культурно-просвітницьких закладів, перетворили на ідеологічні установи.

Примітки:

1. Отчет Подольского епархиального училищного совета о состоянии церковно-приходских школ и школ грамоты Подольской епархии за 1893/94 учебный год // ПЕВ. – 1895. – № 15. – С. 160-161.

2. Лотоцкий, А. Народное образование в Подолии в его прошлом и настоящем / А. Лотоцкий // Образование. – 1899. – № 5/6. – С. 36.

3. Подольский Свято-Троицкий православный календарь (месяцеслов) на 1912 г. – Каменец-Подол., 1912. – 107 с.
4. Начальное народное образование в Подольской губернии, 1908/09 учебный год. – Каменец-Подол., 1910. – 6, 295 с.
5. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. 67, оп. 1, спр. 622, арк. 12.
6. Фонд РіЦ Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва.
7. Протоколы епархиального съезда депутатов духовенства Подольской епархии 1894 г. // ПЕВ. – 1894. – № 28. – С. 558-559.
8. Церковно-школьная хроника // ПЕВ. – 1897. – № 21. – С. 520-521.
9. Отчет о состоянии церковных школ Подольской епархии за 1914/15 учебный год // Православ. Подолия. – 1917. – № 30-31. – С. 598-600.
10. Соломонова, Т.Р. Народні бібліотеки та читальні комітетів Піклування про народну тверезість (на прикладі Вінницького повіту Подільської губернії) / Т.Р. Соломонова // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія : Бібліотекознавство. Книгознавство. – Кам'янець-Поділ., 2010. – Вип. 2. – С. 180-191.
11. ДАХМО, ф. 236, оп. 1, спр. 1, арк. 38.
12. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО), ф. Д-244, оп. 1, спр. 3, арк. 110.
13. Кароева (Соломонова), Т.Р. Земський бібліотечний рух у Подільській губернії (1911-1916) / Т.Р. Кароева (Соломонова) // Вісн. Ін-ту історії, етнології і права / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2013. – Вип. 11. – С. 109-113.
14. Справочная книжка Подольской губернии на 1888 год / сост. В.К. Гульдман ; Подол. губ. стат. ком. – Каменец-Подол., 1888. – С. 318-319.
15. Обзор Подольской губернии за 1892 год : прил. ко Всеподданнейшему отчету губернатора / Подол. губ. стат. ком. – Каменец-Подол., 1893. – С. 154.
16. Кароева, Т.Р. Публічна бібліотека у соціоекономічному просторі подільського городянина початку ХХ ст. / Т.Р. Кароева // Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 20 листоп. 2013 р. / Нац.

іст. б-ка України, Нац. спілка краєзнавців України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв ; за загал. ред. О.П. Реєнта. – Київ, 2014. – С. 68-72.

17. ДАХмО, ф. 228, оп. 1, спр. 7748, арк. 7-8, 13, 16, 21-22, 26, 29, 45-46, 51-52, 54-59, 64.

18. Там само, спр. 8176, арк. 63-74.

19. ДАВіО, ф. Д-286, оп. 1, спр. 81, арк. 169.

20. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. К.А. Тімірязєва в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення : монографія / [В.Ф. Циганюк та ін.] ; Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К.А. Тімірязєва. – Вінниця, 2007. – С. 25.

21. ДАВіО, ф. Д-286, оп. 1, спр. 85, арк. 83.

22. ДАХмО, ф. 117, оп. 1, спр. 370, арк. 63.

23. Рукавіцина, Є.В. До історії питання книжкових зібрань України (за матеріалами анкетування, проведеного Ю. Меженком у 20-30-х рр. ХХ ст.) / Є.В. Рукавіцина // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. Вернадського. – Київ, 1999. – Вип. 2. – С. 197-214.

24. ДАВіО, ф. Р-254, оп. 1, спр. 658, арк. 1.

25. Яворовский, Н.И. О церковно-приходских библиотеках / Н.И. Яворовский // ПЕВ. – 1883. – № 7. – С. 131-136.

26. Цит. за: Коваль, В.В. Учителство початкових шкіл Поділля: підготовка, освітній рівень, соціально-економічне становище, професійна і політична діяльність (1900-1914 рр.) / В.В. Коваль // Освіта, наука і культура на Поділлі : зб. наук. пр. / Кам'янець-Поділ. держ. ун-т ім. І. Огієнка. – Кам'янець-Поділ., 2009. – Т. 12. – С. 110.

27. Доклады 4-му чрезвычайному Винницкому уездному земскому собранию созыва 1914 года и журналы комиссий и собрания. – Винница, 1914. – 260 с.

28. Нестеренко, О.О. Розвиток капіталістичної промисловості і формування пролетаріату в Україні в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. / О.О. Нестеренко. – Київ, 1952. – С. 107.

29. Степанский, А.Д. Материалы легальных общественных организаций царской России (середина ХVІІІ в. – февраль 1917 г.) / А.Д. Степанский // Археографический ежегодник за 1978 год. – Москва, 1979. – С. 74.

30. Вся Винница : лит.-худож. календарь-справ. и адрес. кн. на 1911 г. – Киев : изд. Е.А. Рехлиса и Н.А. Павлушкова, 1910. – 114 с.

31. Соловей, В.П. Народники на Поділлі / В.П. Соловей // VII Подільська іст.-краєзнав. конф. (секція дожовт. періоду) : тези доп. – Кам'янець-Поділ., 1987. – С. 13-15.

32. Рудько, М.П. Революційні народники на Україні (70-ті роки XIX ст.) / М.П. Рудько. – К., 1973. – С. 93.

33. Баженов, Л.В. 3 історії соціал-демократичного руху на Поділлі наприкінці XIX – початку XX ст. / Л.В. Баженов // VI Подільська іст.-краєзнав. конф. (секц. дожовт. періоду) : тези доп. – Кам'янець-Поділ., 1985. – С. 16-17.

34. Вальденберг, Д.В. Справочная книга печати всей России : в 2 ч. / Д.В. Вальденберг. – Санкт-Петербург, 1911. – XVI, 656 с.

35. ДАХмО, ф. 228, оп. 1, спр. 7962, 204 арк.

36. Там само, спр. 7978, арк. 87-89.

37. Афанасьев, А.Л. Трезвенное движение в России в период мирного развития. 1907-1914 годы: опыт оздоровления общества [Электронный ресурс] / А.Л. Афанасьев // Твереза література : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.literatura.tvreza.info/01/Afanasiev/td1907-1914.html> (03.08.14).

38. Геровська, Х. Громадське життя польського населення Поділля напередодні Першої світової війни за матеріалами царської жандармерії / Х. Геровська // Поляки на Хмельниччині: погляд крізь віки : зб. наук. пр. – Хмельницький, 1999. – С. 262-263.

39. ДАХмО, ф. 228, оп. 1, спр. 8176, арк. 64-73.

40. Волинець, А.А. Становлення та розвиток мережі публічних бібліотек України (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / А.А. Волинець ; Київ. держ. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 1998. – 199 арк.

СТОРІНКАМИ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Про проект будівництва бібліотеки-пам'ятника М. Коцюбинському у Вінниці

Постанова № 102
Президії Вінницької міської ради

19 лютого 1930 р.

Слухали: Про стан підготовки роботи до збудови бібліотеки ім. Коцюбинського (тов. Рибінський).

Ухвалили:

1. Відмітити, що з дня диспуту (понад місяць) про збудову пам'ятника ім. Коцюбинського в м. Вінниці зтягується по вині Центральної комісії по увічненню пам'яті Коцюбинського, яка до цього часу не вирішила остаточно питання, який залишити проект.
2. Командирувати до Центральної комісії 25 лютого ц.р. представника від М[іського] будівельного комітету для вирішення ц. питання.
3. Визначити, що міськрада вважає, що в основу будівництва пам'ятника [ім.] Коцюбинського повинно бути покладено проекта № 348.
4. Доручити представникові, що виїде в цій справі до м. Харкова, відстоювати від імені Президії міськради цього проекта.
5. Просити Центральний комітет по увічненню пам'яті Коцюбинського забезпечити будівництво бібліотеки ім. Коцюбинського відповідними коштами та будівельними матеріалами. (Доручено тов. Фарберу).
6. Доручити Комісії (представникам М[іськ]ради) остаточно домовитися в м. Харкові про порядок переведення цієї роботи.
7. Доручити будівельній Комісії вжити всіх заходів, щоб в ц.р.

було організовано роботу, а також, щоб її було закінчено наприкінці цього року.

т[имчасово] в[иконуючий] о[бов'язки]

голови міської ради

секретар

Кінявський

Гольдштейн

Джерело: Держархів Вінницької області, ф. Р-256, оп. 3, спр. 44, арк. 2-2 зв.

Протокол № 37

Засідання Президії Вінницького Округового Виконавчого комітету X скликання

13 березня 1930 р.

Голова ОВК Крих, заступник голови Трусь, секретар ОВК Слемзін.

2) Стан підготовки роботи до буд[івельного] сезону (т. Осташков, інспектор будівництва).

[Слухали]. IV. По будівництву книгозбірні ім. Коцюбинського в м. Вінниці.

1. Запропонувати Вінницькому місцевому комітетові по збудові книгозбірні подбати про своєчасний розгляд проектів журі та про пильне оформлення постанов журі і складання остаточного проекту, кошторисів та робочих креслюнків з тим, щоби практично будівництво розпочати не пізніше 5-го травня ц.р.
2. Вінницькій міськраді забезпечити будівництво місцевими будівельними матеріалами (камінням, піском, щебенем), розпочавши вивіз їх на місце роботи негайно.
3. Вінницькій міськраді разом з Вінницьким комітетом по збудові книгозбірні, зараз же піднести клопотання перед наркомосвітою про відпуск для будівництва привозних матеріалів.

4. Запропонувати Вінрайбудконторі ВРНГ¹ забезпечити цеглою будівництво в кількості цегли, що нею закуплено в житлоспільці. [...]

Джерело: Держархів Вінницької області, ф. Р-595, оп. 1, спр. 44, арк. 13.

УСРР
Він. Окрвиконком
№ 801/152
14.03.1930

До Раднаркому

За постановою уряду вирішено для увічнення пам'яті М. Коцюбинського м. Вінниці, збудувати будинок-пам'ятник (робітничу бібліотеку).

Центр[альна] Він[ницька] окр[угова] комісія по увічненню пам'яті М. Коцюбинського вважає, що побудову цього пам'ятника, закладени якого були у м. Вінниці 17 вересня 1929 р., треба закінчити до вересня 1930 р.

На засіданні ЦК² 29 вересня 1929 р. ухвалено, що вартість цього пам'ятника-будинку становитиме 250 000 крб., з яких повинні відпустити Раднарком УСРР і Він[ницький] окрвиконком 25 000 крб. кожний, решту ОВК УСРР – 200 000 крб. і Центральна комісія по увічненню пам'яті Коцюбинського 160 000 крб.

В сучасний момент становище в будівництві таке:

1. Журі Всесоюзного конкурсу по пам'ятниках ще не розглянуло проектів пам'ятника (остаточне засідання буде 20 березня ц.р.).
2. ЦК по увічненню пам'яті Коцюбинського зібрала коштів 80 000 крб.

---

¹ Вища рада народного господарства УСРР.

² Центральна комісія.

3. ЦК ухвалила закінчити будівництво пам'ятника у м. Вінниці 1932 р.

Він[ницький] окрвиконком аж ніяк не може погодитися з таким становищем і вважає за конче потрібне закінчити будівництво пам'ятника цього 1930 р.

Для здійснення цього ОВК Вінниці звертається з проханням до Раднаркому УСРР:

1. Запропонувати Наркомосвіти, ЦК по увічненню пам'яті Коцюбинського закінчити збирання коштів на побудову пам'ятника до 1-15 травня ц.р. (150 000 крб.) і терміново переказати Він[ницькому] буд[івельному] комітетові всі кошти, що зібрані та є зараз в розпорядженні ЦК на цю мету.
2. Запропонувати ОВК УСРР внести на це будівництво не пізніше 1 травня ц.р. не менше 20 000 крб. (згідно ухвали ЦК від 29.09.29 р.).
3. Запропонувати ВРНГ забезпечити повністю та поза всякою чергою дефіцитними будівельними матеріалами будівництво пам'ятника-будинка М. Коцюбинського в м. Вінниці (як це ухвалила РНК 3 вересня ц.р. відносно студентських гуртожитків та ВИШів).

Він[ницький] окрвиконком вживатиме всіх заходів, аби при таких умовах будівництво було закінчене у вересні ц.р.

Голова ОВК /Крих/

Відповідальний секретар /Трусь/

Джерело: Держархів Вінницької області, ф. Р-256, оп. 3, спр. 44, арк. 15.

Акт

дня « » березня 1931 р. м. Вінниця

За постановою Президії Вінницької міської ради 3 листопаду 1930 р. (Прот[окол] № 92), постановою Тех[нічної] наради при Кому[н]альній секції за участю представників Дипромісту з

27-28 вересня 1930 р. цього числа, я, інсп[ектор] міських земель М. Мерцун – у присутності представника _____ та представника 7-ї будівельної контори Укрбудоб'єдн[ання] інж[енера] тов. Палевича в натурі перевів відвід ділянки землі загальною площею – 2 га 2044 (2084) кв. м для _____ під збудову пам'ятника (бібліотеки) ім. письменника М. Коцюбинського, що розташована у м. Вінниці на Забужжі в кварталі 206 в таких межах:

1. З північного заходу – вул. Максимовича³ (197 м).
2. З південного сходу – вул. Раковського⁴ (197,2 м).
3. З південного сходу – вул. Українська⁵ (102,8 ÷ 11,2).
4. З південного заходу – пров. Раковського (129 м).

Зазначені границі в натурі на поворотах закріплено тимчасовими межовими знаками – дерев'яними кілками.

До складу відведеної ділянки входять такі землі:

1. Ділянка міської ради, що вільна від забудови й на якій було посаджено декоративні дерева (парк) і якого зараз знищено, площею 1 га 7520 кв. м (під забудову будинку бібліотеки) та окремі ділянки, що вилучаються з приватного користування.
2. Ділянка житлокоопу №3 (вул. Раковського, № _____) загальною площею 1015 кв. м; на ній є: цегляний одноповерховий дім площею 72 кв. м, 2 дерев[яні] сараї (32 ÷ 14 кв. м), город з садком (137 ÷ 320 кв. м), оцінка будинків в 1930 р. _____ крб.
3. Ділянка гр. Юрика (вул. Раковського № _____) загальною площею 884 кв. м. На ній є: цегл[яний] дім (147 кв. м), дерев'ян[ий] сарай – 63 кв. м, напівзруйнована кузня та подвір'я – 615 кв. м. Оцінка будинків 1930 р. _____ крб.
4. Ділянка Хуторянського Лейби (вул. Раковського, № _____) загальною площею – 1775 кв. м, на ній є: цегл[яний] дім (136 кв. м), дерев[яний] сарай (28 кв. м), бетонована криниця, палісадник – 383 кв. м та город – 750 кв. м. Оцінка будинку в 1930 р. _____ крб.
5. Ділянка гр. Усятинського (ріг вул. Раковського та пров.

³ Тепер – вул. І. Бєвза.

⁴ Тепер – проспект М. Коцюбинського.

⁵ Тепер – вул. В. Винниченка.

Раковського), заг[альна] площа – 635 кв. м, на ній є: цегл[яний] дім (114 кв. м), цеглян[а] майстерня (110 кв. м) та подвір'я (211 кв. м). Оцінка будинків 1930 р. _____ крб.

6. Дільниця гр. Монархової (пров. Раковського), заг[альна] площа – 465 кв. м, на ній є: цегл[яний] дім (123 кв. м), 2 дерев[яні] сараї (13 ÷ 21 кв. м), город (18 кв. м) та подвір'я (190 кв. м). Оцінка будинків 1930 р. _____ крб.

На зазначених дільницях в натурі визначено вісь для збудування будинку-пам'ятника, яка є продовженням вісі вул. Раковського в напрямку міста.

Зазначену дільницю в натурі відвів і передав:

інспектор міськ[их] земель Мерцун

Дільницю прийняв:

представн[ик] 7-ої Будконтори інж[енер] Палевич

Джерело: Держархів Вінницької області, ф. Р-3007, оп. 1, спр. 5, арк. 19, 20.

ВРНГ УСРР

Укрбудоб'єднання

7-а райконтора

11.03.31 р.

№ 2-2536

До директора бібліотеки⁶

Вінниця

Згідно з повідомлення міського інженера Осинського з 10.03 Ви одержали від Укрбудоб'єднання наряди на будівництво будинку М. Коцюбинського. Один примірник Ви передали міській раді, а другий мали передати 7-ій Райбудконторі. Оскільки Будконтора до цього часу наряду не одержала – затримується справа з підписанням угоди та організацією робіт по забудові.

⁶ Документ завізований підписом Х. Коцюбинського.

Щоб уникнути зрива роботи – необхідно в терміновому порядку надіслати наряд.

Завтехвідділу

Палевич

Джерело: Держархів Вінницької області, ф. Р-3007, оп. 1, спр. 5, арк. 20.

P2462

31.12.31.   Коммунальному отд[елу] Вин[ницкого] горсовета.

На площадь, отведённую под постройку дома Памятника Коцюбинскому в продолжение зимы со всех частей города вывозится навоз, мусор, снег и проч. Усадьба обращена в место свалки. Кроме того, что свалки эти образуют антисанитарное состояние населённой части города, производство строительных работ на этом месте потребует значительных удорожаний. Поэтому просим распоряжений категорически запретить вывозку отбросов и нечистот на площадь Коцюбинского.

Начработ
Главинж

Найштут
Ракович

Джерело: Держархів Вінницької області, ф. Р-3007, оп. 1, спр. 5, арк. 15.

Протокол
совещания по строительству дома-памятника им. Коцюбинского
в г. Виннице от 22.04.32 г.

ПРИСУТСТВОВАЛИ:

Представит[ель] Ком[мунальной] секции горсовета, он же председатель по постройке памятника т. РЫБИНСКИЙ

Представ[итель] Центр[альной] Комис[сии] при НКО по увековеч[иванию] памятника т. ЖУРАВЕЛЬ

Начработ 6-го уч[аст]ка т. ЛЕСНИЧЕВСКИЙ

Главинженер т. РАКОВИЧ

Зав. тех. отд. облстройтреста т. ПАЛЕВИЧ

Член горкомитета т. МАКРУШИН

Зам. гор. архит[ектуры] т. ФАРАФОНОВ

СЛУШАЛИ: О проектах и сметах на постройку библиотеки им. Коцюбинского.

ПОСТАНОВИЛИ: Поручить т. ФАРАФОНОВУ в 5-дневный срок оформить в Строительной инспектуре право на производство работ и утверждение его центром.

СЛУШАЛИ: О договоре строительной организации.

ПОСТАНОВИЛИ: Учитывая, что договор заключен в марте м[еся]це 1931 г., что к условиям 1932 г. согласно существующего положения он не применим, т. РЫБИНСКОМУ в 5-дневный срок оформить новым договором строительство с Облстройтрестом.

СЛУШАЛИ: О календарном плане строительных работ и завозе материалов.

ПОСТАНОВИЛИ:

1. Принять разработанный календарный план строительных работ и завоза материала с тем, что работа должна начаться 1-го марта с/г с расчётом проведения в 1932 г. работ вчерне, проведения зимним периодом сантехнических работ с перенесением архитектурно-обделочных работ, начиная с 15 апреля с/г с окончанием сдачи к 01.08.33 г.
2. Наряду с этим отметить, что планом завоза материалов предусматривается завоз материалов для основных работ. Для вспомогат[ельных] работ и вспомогат[ельных] сооружений завоз материалов должен быть произведён работодателем согласно особой заявки в сроки указанные в ней.
3. Возбудить ходатайство перед центральной комиссией по увековечиванию памяти КОЦЮБИНСКОГО об отпуске стройматериалов, согласно заявок в сроки, гарантирующие своевременное выполнение работ, согласно календарного плана (заявка ВНКО на материалы послана 6.04).
4. Поручить т. РЫБИНСКОМУ поставить вопрос на Президиуме горсовета об отпуске местных материалов, в количестве предусмотренном заявками.

СЛУШАЛИ: О финансовом плане.

ПОСТАНОВИЛИ: Принять разработанный финплан в сумме 307 800 руб., считая его ориентировочным впредь до корректировки существующих смет. Корректировку существующих смет поручить У.Н.Р. 6-го уч[аст]ка, срок 1.04 с/г.

СЛУШАЛИ: Заявление Стройконторы о мусоре, находящемся на площади памятника.

ПОСТАНОВИЛИ: Просить Коммунальный Отдел до 1-го мая произвести уборку площади.

СЛУШАЛИ: Об обеспечении рабсилой постройки памятника питанием, спецодеждой и транспорт-фуражом.

ПОСТАНОВИЛИ: Просить Горстройкомитет по постройке памятника им. КОЦЮБИНСКОГО о разрешении означенного вопроса с местными организациями.

Джерело: Держархів Вінницької області, ф. Р-3007, оп. 1, спр. 5, арк. 8, 9.

Примітки:

Бібліотеку-пам'ятник М. Коцюбинському так і не було збудовано. Про епопею з її спорудженням відомо небагато. Архівні документи 1932-1941 рр., які могли б пролити світло на подальшу долю пам'ятника, згоріли у полум'ї Другої світової в буквальному сенсі.

В «Автобіографії ув'язненого Валентина Отамановського», датованій 29 серпня 1929 р., читаємо: «Мені нарешті випало бути ініціатором справи увічнення пам'яти письменника М. Коцюбинського та збудування йому пам'ятника, закладени якого відбудуться за постановою РНК УСРР 17.09.1929 р. Я був до останнього часу й членом Окркомісії для увічнення пам'яти Коцюбинського при ОВК та її відповідальним секретарем» (*Отамановський, В.Д. Автобіографія ув'язненого Валентина Отамановського // Подільська старовина : наук. зб. на пошану вченого і краєзнавця В.Д. Отамановського / відп. ред. В.А. Косаківський. – Вінниця, 1993. – С. 13-20*).

Строки зведення бібліотеки-пам'ятника неодноразово переглядалися. Спочатку планувалося закінчити будівництво об'єкта до вересня 1930 року. Але виникла затримка з узгодженням проекту

будинку. Так, 3 січня 1930 р. «Вісті ВУЦВК» повідомляли: «Харків. Центральна комісія з увічнення пам'яті М. Коцюбинського повідомила про незадовільні результати конкурсу проектів пам'ятника українському письменникові у Вінниці. Ухвалено влаштувати громадське обговорення проектів шляхом організації виставок у Вінниці, Харкові».

Серед недоліків, притаманних соціалістичному суспільству, особливо вирізнялось панування тотального дефіциту. Нарівні з бюрократизмом дефіцит фінансів і матеріалів призвів до широкого розповсюдження довгобудів, серед яких опинився і пам'ятник М. Коцюбинському. Остаточну його здачу було перенесено на 1 серпня 1932 р.

Проект майбутньої робітничої бібліотеки вражає уяву й досі. Для провінційного невеличкого містечка початку 1930-х років – це розкіш. Ось перелік приміщень: аудиторія площею 240 кв. м на 306 глядачів, книгосховище (236,5 кв. м) місткістю на 48 тисяч книг, читальня (152 кв. м) на 78 чоловік, кімната для бібліотечної роботи (31,7 кв. м), вестибюль (25 кв. м), гардероб (50 кв. м), коридор (80 кв. м), кімната для курців (13,5 кв. м), дамська кімната (13,5 кв. м); два ватерклозета (по 7,2 кв. м). (*ДАВіО, Ф. Р-968, спр. 18-а, арк. 73*).

Чому довгобуд не було завершено – невідомо. Можливо, проект поступово згорнули у зв'язку з іншими пріоритетами в державному будівництві, згодом на цій ділянці звели гарнізонний Будинок офіцерів.

Підготувала Н.І. Слободянюк

ВІННИЦЬКИЙ «THE BEST»

Наші земляки – лауреати літературних премій України 2014 року

Міжнародний літературний конкурс романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей («Коронація слова»)

Доляк, Н. Чорна дошка : роман / Наталка Доляк. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2014. – 368 с.

Наталка Доляк народилася 4 листопада 1967 р. у Вінниці. Закінчила Вінницький кооперативний технікум та театральний факультет Харківського інституту мистецтв ім. І. Котляревського. Якийсь час жила за кордоном (Фінляндія, Швеція, Німеччина), а після повернення на батьківщину працювала у Вінницькому академічному обласному театрі ляльок «Золотий ключик», на телеканалі «Вінниччина». З 2015 р. – заступник головного редактора МКП-ІТА «Віта».

Авторка романів «Гастарбайтерки, або Берлінський джайв» (2012), «Заплакана Європа» (2013) та «Чорна дошка» (2014).

Дипломантка літературного конкурсу романів, п'єс, кіносценаріїв, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова-2012» у номінації «Романи» та лауреат II премії цього ж конкурсу в номінації «Кіносценарії». Має спеціальну відзнаку «Коронація слова-2013» за кращий гумористичний твір та «Вибір видавця».

Спеціальна відзнака від голови всеукраїнської Громадської організації «Дитинство» в номінації «Пісенна лірика для дітей» за твір «Птаха Див».

Олег Федорович Черногуз народився 15 квітня 1936 р. у селі Іванів Калинівського району Вінницької області. У 1954 р. закінчив Івано-Франківську середню школу. Навчався у військовому училищі. Закінчив факультет журналістики

Київського державного університету ім. Тараса Шевченка. Працював у редакціях районних газет на Вінниччині. Був завідуючим відділом та головним редактором журналу «Перець», директором видавництва «Радянський письменник».

Автор романів та багатьох збірок гумору та сатири: «Аристократ із Вапнярки» (1979), «Веселі поради» (1980), «Золотий скарабей» (2007), «Діти колонії» (2011), «Самогубець за покликанням» (2012), «Притулок для блазнів» (2013) та ін.

Член Національної спілки журналістів України – з 1960 р., Національної спілки письменників України – з 1963 р.

Лауреат численних літературних та мистецьких премій, у тому числі Нобельської премії за сатиру і гумор (2007) та відзнаки «Золотий письменник України» (2013). Відзначений державними нагородами. Заслужений діяч мистецтв України (1996).

Всеукраїнська літературна премія імені Анатолія Бортняка

Петро Мойсейович Перебийніс народився 6 червня 1937 р. у с. Слобода Шаргородська Шаргородського району Вінницької області. Закінчив Шаргородський сільськогосподарський технікум та Львівський університет ім. Івана Франка.

Був заступником редактора газет «Прапор комунізму» та «Комсомольське плем'я», журналу «Дніпро», кореспондентом та заступником відповідального секретаря газети «Вінницька правда», редактором газети «Ровесник» (м. Тернопіль), головним редактором видавництва художньої літератури «Дніпро», газети «Літературна Україна», журналу «Київ». Член Центральної ревізійної комісії Спілки письменників СРСР (1986-1991 рр.), секретар правління Спілки письменників України (1987-1991 рр.), депутат Київської міськради народних депутатів (1986-1990 рр.). З 1999 р. – голова комітету Всеукраїнської літературної премії ім. В. Свідзинського.

Автор багатьох збірок поезій: «Червоний акорд» (1971), «Дар Вітчизни» (1987), «На світанку роси» (1996), «Чотири вежі» (2004), «Пшеничний годинник» (2005), «Цивілізація дерев» (2011) та ін.

Член Національної спілки журналістів України – з 1962 р., Національної спілки письменників України – з 1973 р., Національної ради Конгресу української інтелігенції – з 1995 р.

Лауреат чималої кількості міжнародних та всеукраїнських літературних премій, відзнак, зокрема Національної премії України імені Тараса Шевченка (2008). Нагороджений державними та церковними орденами. Відмінник освіти України (1998). Заслужений журналіст України (1997), заслужений діяч мистецтв України (2004).

***Всеукраїнська літературна премія
імені Михайла Коцюбинського;
Всеукраїнська літературно-мистецька премія
імені Євгена Гуцала***

За серію документальних творів про села Поділля Вадиму Вітковському присуджено Всеукраїнську літературно-мистецьку премію імені Євгена Гуцала, за твір «Повій, вітре... або Тіні незабутих предків» – Всеукраїнську літературну премію імені Михайла Коцюбинського.

Вітковський, В. Повій, вітре... або Тіні незабутих предків / Вадим Вітковський ; Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, Центр дослідж. історії Поділля Ін-ту історії України НАН України. – Вінниця : Едельвейс і К, 2013. – 480 с. : фот.

Вадим Миколайович Вітковський народився 8 березня 1960 р. у с. Борівка Чернівецького району Вінницької області. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Тараса Шевченка (1982), Вищі курси КДБ СРСР у м. Горький (тепер Нижній Новгород) (1986), навчався у Червонопрапорному Інституті зовнішньої розвідки КДБ СРСР імені Ю.В. Андропова (1989). Працював редактором газети Вінницького політехнічного інституту «За інженерні кадри» (1982), спеціальним кореспондентом обласної газети «Комсомольське плем'я» (1982-1984). Підполковник запасу СБУ. Полковник Українського реєстрового козацтва. Президент Вінницького обласного благодійного фонду сприяння

правоохоронним органам, ветеранам і членам їх сімей «Бюро ділової інформації». Член ради Вінницької обласної організації НСПУ. Від 2012 р. – головний редактор літературно-мистецького журналу «Вінницький край».

Автор відомих художньо-документальних книг: «Ранок повсталого Поділля» (1988), «Січневий грім» (1990), «Капкан на перевертня 1, 2» (1999, 2015), «На вістрі часу» (2007), «В'язень № 137275» (2010), пригодницького роману «Вервольф», у співавторстві з М. Рябим та ін.

Член Національної спілки журналістів України – з 1983 р., член Національної спілки письменників України – з 2012 р.

Лауреат літературних премій. Нагороджений численними церковними та козацькими орденами.

Літературно-мистецька премія імені Марка Вовчка

Премію імені Марка Вовчка 2014 року було вручено директору Немирівського НВК № 2 Тетяні Гудимі за багатолітню популяризацію творчості видатної української письменниці Марка Вовчка та керівнику хору «Добродар» Галині Бунь за розвиток та популяризацію хорового мистецтва в Україні.

Тетяна Анатоліївна Гудима народилася 22 січня 1971 р. у смт Брацлав Немирівського району Вінницької області. Закінчила Вінницький державний педагогічний інститут у 1992 р. З 2007 р. – директор Немирівського навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 2-лицей» Немирівської районної ради Вінницької області, спеціаліст вищої категорії, учитель-методист.

Основні публікації: «Технології навчання математики» (2008), «Меморіальна кімната-музей Марка Вовчка» (2008), «Не забувайте незабутнє» (2009), «Жива пам'ять поколінь» (2012), «Використання мультимедійних технологій на уроках математики як засіб формування інноваційної особистості» (2012).

Учасник проекту «Відкритий світ», переможець район-

ного проекту «За здоровий спосіб життя», учасник проекту Всеукраїнського фонду «Крок за кроком».

Член Асоціації керівників навчальних закладів Вінницької області, член ради директорів Вінницької області, голова ради директорів Немирівського району.

Має численні грамоти Вінницької ОДА, Немирівської РДА та районної ради.

Галина Сергіївна Бунь народилася 18 липня 1942 р. у с. Костаказ Ленінабадської області (нині Согдійська область). Навчалася в Немирівській школі № 1. У 1964 р. закінчила хормейстерський відділ Тульчинського училища культури. Була художнім керівником, а потім директором Піщанського будинку культури. У 1966 р. стала керівником хору Капустянського цукрозаводу. Згодом працювала у Немирівському будинку культури, керувала самодіяльністю на вінницьких інструментальному та хімзаводі. З 1994 р. – керівник народного аматорського хору ветеранів Великої Вітчизняної війни та праці «Добродар».

**Літературна премія
імені Михайла Стельмаха журналу
«Вінницький край»**

Колесник, С. Заметіль : (глибоко автобіогр. повість) / Степан Колесник // Вінниц. край. – 2014. – Ювіл. – С. 22-49 : фот.

Цимбал, В. Голос крові : [добірка віршів] / Віктор Цимбал // Вінниц. край. – 2014. – № 1. – С. 8-11 : фот.

Сай-Боднар, С. Любов і смерть Магди Хоманн або Дивовижний спалах в історії України ХХ століття : [публіц.-докум. повість про історію кохання німкені М. Хоманн та українця, подолянина О. Кучинського] / Сергій Сай-Боднар, Петер Хоманн // Вінниц. край. – 2014. – № 2. – С. 91-137 : фото.

Степан Павлович Колесник народився 12 лютого 1932 р. у с. Мончинці Калинівського району Вінницької області. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Тараса Шевченка у 1958 р. Служив на флоті, працював у редакціях газет «Молодь України», «Патріот

Батьківщини», «Радянська Україна», «Літературна Україна», журналів «Україна», «Новини кіноекрана», на кіностудії імені О. Довженка, у видавництві «Молодь». Викладав у Київському державному (потім національному) університеті ім. Тараса Шевченка та Академії Збройних сил України. До січня 2013 р. працював спеціальним кореспондентом газети «Сільські вісті». З 1993 по 1999 рр. головував у Київській організації Спілки письменників України та був секретарем Спілки письменників України.

Член Національної спілки журналістів України, член Ради старійшин УНП «Собор» – з 1999 р.

Автор книг: «Медозбір» (1967), «Живу після смерті» (1980), «За Десною жито половіє» (1982), «Обкрадені села» (1992), «Чи будемо пересівати волю» (2012) та ін. Автор сценарію документального фільму «Солдатські вдови» (кінострічка демонструвалася в ООН), «Ой на горі калина», «Солдат зійшов на п'єдестал».

Лауреат Державної премії України ім. Тараса Шевченка (1992) та Міжнародної літературної премії ім. Івана Кошелівця. Нагороджений орденом «За заслуги» (III та II ступенів) та Золотою медаллю журналістики. Має звання «Зірка української журналістики».

Віктор Олексійович Цимбал народився 12 січня 1951 р. у с. Джулинка Бершадського району Вінницької області. Закінчив профтехучилище на Донбасі, де здобув фах електрослюсаря. Далі служив у рядах Радянської Армії на території Забайкальського військового округу у групі заправки ракетного полку стратегічного призначення. У 1971 р. він вступив на факультет журналістики Київського державного університету ім. Тараса Шевченка, з якого був відрхований з травня 1972 р.

Віктор Олексійович працював художником на різних підприємствах Вінниці та Вінницької області, на нафтопромислах Тюмені, будовах Росії та Польщі. Найдовше трудився малярем рембуддільниці Вінницького комбінату хлібопродуктів № 2 у смт Десна біля Вінниці.

Друкує свою лірику, патріотичні поезії, гумор і сатиру в періодичній пресі.

Сергій Іванович Сай-Боднар народився 24 вересня 1964 р. у с. Каришків Барського району Вінницької області. Закінчив факультет журналістики Київського державного університету ім. Тараса Шевченка у 1986 р. У 1986-1989 рр. – кореспондент, відповідальний секретар, заступник головного редактора обласної молодіжної газети «Комсомольське плем'я». 1989-1991 рр. – інструктор, завідувач сектору преси ЦК ЛКСМ України. 1992-1996 рр. – відповідальний секретар, головний редактор газети «Україна молода». 1997-2004 рр. – директор ТРК «Довіра». З 2008 р. – генеральний директор державного підприємства «Інформаційно-видавничий центр державної податкової адміністрації України».

Автор публіцистично-документальної повісті «Любов і муки Магди Хоманн» (2014) у співавторстві з Петером Хоманном.

Член Національної спілки журналістів України – з 1988 р. Заслужений журналіст України (1996).

***Приватна премія для перекладачів поезії
та есеїстики Metaphora;
ЛітАкцент року***

Перекладацька премія 2014 року присуджена вінницькій письменниці К. Калитко за переклади з хорватської добірки поезії Марко Погачара і віршів та есеїв Міленко Єрговича. Також вона лауреат книжкового рейтингу «ЛітАкцент року – 2014» у номінації «Поезія» з книгою «Катівня. Виноградник. Дім».

Погачар, М. «Маленькі кігтики – все, що ми маємо» [Електронний ресурс] : [поезія] / Марко Погачар ; пер. з хорват. К. Калитко // Alarum : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://repairmyalarum.16mb.com/2014/07/marko-pogachar-br-malen-ki-kigty-ky-vse-shho-my-mayemo/> (дата звернення: 23.02.2015), вільний. – Назва з титул. екрана.

Єргович, М. Вірші [Електронний ресурс] / Міленко Єргович ; пер. з хорват. К. Калитко // Alarum : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://repairmyalarum.16mb.com/2014/06/milenko-yergovy-ch-virshi/> (дата звернення: 23.02.2015), вільний. – Назва з титул. екрана.

Єргович, М. Сараєвські есеї [Електронний ресурс] / Міленко Єргович ; пер. з хорват. К. Калитко // Alarum : веб-сайт. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://erairmu.alarum.16mb.com/2014/06/milenko-yergovy-ch-sarayevs-ki-eseji/> (дата звернення: 23.02.2015), вільний. – Назва з титул. екрана.

Калитко, К. Катівня. Виноградник. Дім : поезія / Катерина Калитко. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2014. – 144 с. : іл.

Катерина Олександрівна Калитко народилася 8 березня 1982 р. у м. Вінниця. Закінчила Вінницьку середню школу. У 1999-2005 рр. студіювала політологію та журналістику в Києво-Могилянській академії. Живе і працює у Вінниці та Сараєві.

Авторка поетичних збірок: «Посібник зі створення світу» (1999), «Сьогоднішнє завтрашнє» (2001), «Портретування асфальту» (2004), «Діалоги з Одисеем» (2005), «Сезон штормів» (2013). Друкувалася в періодиці, антологіях та альманахах. Досліджує та перекладає сучасну літературу Боснії і Герцеговини.

Лауреат літературних конкурсів «Гранослов» (1999), «Смолоскип» (2003), фестивалю читаної поезії «Молоде вино» (1999) та численних літературних премій.

Підготувала О.М. Зелена

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Польськомовному Статуту Теодора Завадзького – 400 років

Після Люблінської унії 1569 р., коли було утворено нову державу – Річ Посполиту, на українських землях, де користувалися Литовським статутом, набули чинності й коронні сеймові конституції, що поширювалися переважно у вигляді друкованих збірок сеймових ухвал. Із вростанням інкорпорованих українських земель в організм нової держави суди Києва, Житомира, Вінниці, Брацлава почали неминуче стикатися з елементами коронного (польського) права. Це дало поштовх до розповсюдження коментованих видань, відомих в Україні за іменами польських упорядників. Одним із найвідоміших був Теодор Завадзький (? – 1637?) – досвідчений польський юрист та поет кінця XVI – початку XVII ст. Він працював адвокатом у краківських судах, володів глибокими знаннями з земельного та приватного права, добре знався на державотворчих процесах, хоча, як згадували сучасники, й не досяг фінансового успіху. Як юрист ініціював підготовку кількох збірників законодавчих матеріалів з польського права, відомих як «Formula processus judiciarii» (1602), «Processus judicarius Regni Poloniae» (1612, 1616, 1619, 1637, 1647), «Memoriae processus judicariil et statutorum atque constitutionum Regni Poloniae auctius et emendatius» (1614, 1619, 1623, 1644), які друкувалися латиною.

Однією з найвідоміших праць Т. Завадзького стала польськомовна збірка «Compendium, to jest krótkie zebranie wszystkich praw i konstytucji koronnych», що побачила світ у Кракові в 1614 р.

Священик Ігнат Ходиніцький, з чину Кармелітів, сучасник укладача, наголошував на тому, що зібравши та переклавши польською всі статuti та державні акти (що в польській історіографії мають назву конституції), які були видані до 1613 р., Т. Завадзький проявив особливу старанність у підготовці видання. У порівнянні з попередніми своїми працями, він виправив помилки та виклав текст, орієнтуючись на структуру статутів, запропоновану П. Щербичем, іншим укладачем подібних праць.

Норми даного збірника широко використовувалися не тільки у краківському судочинстві, а й на українських землях у судах воєводств Руського, Белзького, Подільського, Волинського, Київського, Брацлавського і з 1630 р. – Чернігівського. Свідченням важливості цього юридичного твору є часто повторювані його перевидання.

У правовому регулюванні суспільних відносин на українських землях за часів їхнього перебування в складі Великого князівства Литовського, Королівства Польського, а згодом Речі Посполитої, все більш виразними стають тенденції, з одного боку, до нормативно-правового закріплення системи пільг і привілеїв, у першу чергу, польської шляхти, а з іншого – до поступового формування системи права, що вже склалася на той час у країнах Західної Європи.

З виданням 1614 р. «Compendium, to jest krótkie zebranie wszystkich praw i konstytucji koronnych» можна ознайомитися у відділі рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва. Подільська історія цього примірника пов'язана з родовою бібліотекою Собанських з Ободівки. У львівського колекціонера Гвалберта Павліковського (1793-1852) книгу придбала Розалія (Ружа) Собанська, яка залишила відбиток екслібрису бібліотеки маєтку у Василівці. Після її від'їзду в Польщу син перевіз книги до родового маєтку в Ободівці. З націоналізацією радянською владою родових книжкових зібрань книга згодом потрапила у Вінницьку філію Всенародної бібліотеки України ВУАН, а із закриттям філії – до Вінницької окружної бібліотеки ім. К.А. Тімірязєва.

Підготувала К.М. Осадчук

«Чумаки, або Смутні часи України...»

П.С. Морачевського

(до 150-річчя виходу з друку)

Пилип Семенович Морачевський (1806-1879) (літературний псевдонім – Филімон (Хвилімон) Галузенко) зайняв гідне місце в історії української культури. На жаль, у тодішніх культурно-мистецьких умовах розвитку українського слова його творчість не набула широкого розголосу. Сталося так, що з часом ім'я педагога й письменника забулося, до його літературної творчості дослідники зверталися зрідка.

Сьогодні можна більш-менш докладно описати життєвий шлях Морачевського, з'ясувати його родовід, окреслити творчий доробок, визначити місце цього діяча в українському літературному житті середини XIX ст., завдяки ґрунтовним розвідкам відомого представника української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст. – педагога, редактора, видавця, вченого, громадського діяча Володимира Павловича Науменка. Саме він у статті «Ф. Морачевский и его литературная деятельность» (1902) детально описав історію створення Морачевським перекладу Нового Завіту та Псалтиря українською мовою, спроби його опублікувати, відзначивши, яку воістину апостольську справу здійснив письменник для українського народу. Окремі дослідники вважають, що саме цей переклад став поштовхом до появи славнозвісного Валуєвського циркуляра – таємного розпорядження (30 липня 1863 р.) міністра внутрішніх справ Російської імперії Петра Валуєва до територіальних цензурних комітетів, яким заборонявся друк освітньої, релігійної та наукової літератури, написаної «малоросійською», тобто українською мовою. Мотивом до видання циркуляра стали підозри царської влади, що публікації книг українською мовою стимулюють зростання сепаратистських, пропольських та антицарських настроїв.

В.П. Науменко першим заговорив про Морачевського як про літератора, зібравши і дослідивши його поетичний

доробок. Одним з ранніх творів письменника є «Чумаки, або Смутні часи України. Поема у шістьох піснях, співана свідком тих часів столітнім чумаком Іваном Чуприною, на ночлігах чумацьких, у 1848 р., а списана Хвилімоном Галузенком». Роботу над лірико-епічною поемою було розпочато у 1848 р. у Кам'янці-Подільському й завершено наступного року в Ніжині. Твір написаний під псевдонімом, і певний час ніхто з прізвищем Морачевського його не пов'язував. Саме Науменко, проаналізувавши текст «Чумаків...», встановив прізвище автора.

Ця літературно-історична поетична хроніка П.С. Морачевського, написана під впливом «Гайдамаків» Т.Г. Шевченка, створювалася в контексті романтичного сприйняття історичних подій, що відбувалися в Україні впродовж кінця XVI – першої половини XIX ст. Використаний поетом коломийковий вірш правдиво відтворює події, починаючи від легендарної страти Наливайка у Варшаві (1597) і закінчуючи часом написання. Основною темою перших п'яти пісень поеми є Коліївщина 1768 р.; пісня шоста присвячена ліквідації Запорізької Січі, заснуванню козацького коша за Дунаєм, бойовим діям біля Ізмаїла (1828), формуванню Азовського козачого полку (1830) тощо. Вся поема пронизана ідеєю національного відродження України і написана на підставі наукових джерел з історії («Истории Малороссии» М. Маркевича (Москва, 1842), «Истории Новой Сечи, или последнего коша Запорожского» А. Скальковського (Одеса, 1841)).

Написаний у несприятливий для української культури час, твір довго залишався в рукописі. Морачевський двічі намагався надрукувати його. Вперше у 1852 р. був підготовлений навіть макет книги, але, ймовірно, через відмову Цензурного комітету проект не був реалізований. Другий раз автор зумів повернутися до тексту поеми лише через одинадцять років. Але з невідомих причин він не використав попередній макет книги 1852 р., а взяв за основу перший варіант тексту свого рукопису 1848-1849 рр., зробивши структурні перестановки та часткові текстові правки. Рукописи обох редакцій Морачевського збереглися до наших днів.

Книга «Чумаки...», побачила світ 1864 р. у Чернігівській друкарні Іллінського монастиря. З шести пісень поеми П.С. Морачевський під псевдонімом Хвилімон Галузенко опублікував лише дві перші та вступну частину «Замість передмови». Кожна з них складалася з п'яти глав. Перша пісня містила глави: «Тепер і колись», «Ніч в Чигирині», «Максим Залізник», «Гонець», «Ганнуся», друга – «Монастир Чигиринський», «Весілля перед Маковієм», «Свячений», «Розлука», «Сон». У надрукованому тексті про події самого гайдамацького повстання не було ще й натяку, що підкреслює те, що чернігівське видання було пробним. Воно зазнало значних правок цензора – було викреслено понад 127 рядків і замінено крапками. Книжковий блок мав невеликий формат (8°), містив 142 сторінки, по 20 рядків на кожній. Внаслідок появи Валуєвського циркуляра подальший друк поеми призупинено.

Вінницька ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва є однією з небагатьох бібліотек, яка зберігає один із примірників видання «Чумаки...» 1864 р. Він потрапив до обласної книгозбірні з фонду ліквідованої у 1930 р. Вінницької філії Всенародної бібліотеки ВУАН, що була в Мурах. Свого часу книга знаходилася в особистій бібліотеці В.П. Науменка під номером 644, що засвідчує власноручний запис науковця на обкладинці і титульному аркуші. Для відновлення втрачених сторінок (49-52, 95-98, 119-122, 125-128) дослідник також власноруч (чорним чорнилом) відтворив їхній текст. Значну кількість сторінок було реставровано і вже іншим почерком (синім чорнилом) вписано пошкоджений текст. Видавнича паперова обкладинка була збережена попередніми власниками. Наявна картонна палітурка виконана у ХХ ст., ймовірно, вже у державній бібліотеці.

На думку критиків, поема «Чумаки...» – найбільш вагомий літературний твір П.С. Морачевського, який не втратив свого значення й до сьогодні. За життя автора весь текст поеми так і не був надрукований. Всі шість пісень побачили світ лише у виданні 1930 р.

Підготувала Г.А. Біловус

Збірник українських приказок і прислів'їв М. Номиса – одна з найвидатніших праць з українського фольклору

2014 р. виповнилося півтора століття з того часу, як побачив світ збірник «Українські приказки, прислів'я и таке инше» (СПб., 1864), упорядкований українським фольклористом Матвієм Номисом (Симоновим, 1823-1901). Уже його сучасники вважали книгу однією з найвидатніших праць з українського фольклору. Згодом чимало науковців оцінювали працю Номиса як багатющу скарбницю, дорогоцінну збірку, неперевершений твір народознавства України і слов'янського світу, української народної лексики, фразеології та ідіоматики.

У передньому слові до збірки «Од видавця» М. Номис перелічує всіх, хто допомагав йому збирати матеріал. Першим значиться В. Білозерський, за ним – М. Білозерський, який разом зі своїми прислів'ями (2011 зразків) надіслав записи В. Білозерського, О. Лазаревського, О. Марковича, О. Шишацького-Іллїча, П. Куліша, Ф. Богуславського, П. Огієвського та ін. Очевидно, прислів'я О. Шишацького-Іллїча, який помер 1859 р., потрапили до Опанаса Марковича, а від нього – до М. Білозерського і потім – до Номиса. Те, що у М. Білозерського зберігалися матеріали багатьох збирачів паремій, свідчить, що він мав серйозні наміри самостійно видати збірку прислів'їв, але потім передав усі матеріали М.Т. Симонову як більш досвідченому пареміографу. Автор передмови відзначає, що збирав матеріали до книжки з різних, говорячи сучасною мовою, джерел – книг, журналів, із власних заміток «у себе в шпаргалках, або що задержала пам'ять од тих часів», а також включав те, що надсилали йому різні діячі. Він визнає, «що є у оці книзці, то тільки частина того, що є у народа», відзначає, що особливо на Правобережній Україні є ще багато роботи, «аби тільки хіть».

М. Номис одержав від М. Білозерського (а можливо, частину матеріалів і безпосередньо від Опанаса Васильовича Марковича) великий рукописний збірник паремій. Видання містить приказки, прислів'я, зібрані О.В. Марковичем під час його подорожей Україною, а також переданих йому іншими

діячами, серед яких: Н.П. Горобинський, І.П. Дорошенко, М.О. Загорська, Д.С. Камінецький, доктор Крушельницький, Д.І. Лавріненко, В.Я. Мокринський, П.М. Мокрицький, С.Д. Ніс, М.Я. Орловський, Х.Т. Панченко, П.Я. Паламаревський, О.І. Підгаєвська, І.П. Примо, Н. Свидницький та інші. Автор називає ще низку імен відомих діячів, до яких він звертався з проханням надіслати йому збірники та отримав друковані збірки і рукописні власного збору приказки, загадки, «здоровання».

В цілому до збірника ввійшло понад 50 тисяч приказок, прислів'їв, загадок та інших матеріалів. Вміщені народні перлини зібрані з різних регіонів і місцевостей України. 298 приказок записано С. Руданським у с. Хомутиці Вінницького повіту, що на Поділлі, вміщено приказки і загадки, записані Х.Л. Яцимирським в Новоушицькому повіті також на Поділлі.

Дослідники висловлюють різні точки зору стосовно внеску збирачів фольклору в це видання. Проте найправильніше буде вважати фундаментальну працю Номиса результатом колективних зусиль великої групи діячів культури, письменників, учених, з-поміж яких найбільша заслуга, безперечно, належить М. Номису та О. Марковичу.

У фонді відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва є оригінальне видання «Збірника українських приказок і прислів'їв» М. Номиса, яке вийшло друком у Санкт-Петербурзі «в друкарнях Тиблена и комп. и Куліша». Книга розпочинається з передмови «Од видавця», де автор розповідає про роботу над книгою, розкриває труднощі, які постали перед ним під час її підготовки, згадує людей, які надали йому свої матеріали. Насамкінець висловлює вдячність Михайлу і Якову Матвійовичам Лазаревським та Семену Даниловичу Камінецькому, які допомогли «коштом спорудить книжку», а останнього і ще й за те, «що не ради користі якої, а ради доброго діла працював над оттиєю непоказною, але тяжко нудною виправницькою працею: виправлять оттаке, як ці приказки, то не іграшки». У передмові автор також вміщує перелік скорочень прізвищ і географічних назв та їх повні назви.

Далі в основному тексті від 1 до 289 сторінки йдуть приказки, прислів'я, що закінчуються номером 14183. Проте їхня

нумерація йде не суцільна, а з багатьма пропусками, тому що сам автор неодноразово переробляв наповнення книги. У передмові він пояснює, що «як збірник був уже зовсім налаштований до друку (приказки пронумеровані, покажчик зроблений), – деякі приказки треба було викинути або перенести до других гуртів, а деякі, нові, вставити всередину...». Варто зауважити, що збірник вийшов після того, як був виданий сумнозвісний Валуєвський циркуляр про заборону друкування книг українською мовою (1863), тому не виключено, що частина матеріалів була вилучена цензурою. На звороті титульного аркуша збірника є відповідна позначка: «Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 13 юлія 1864 г.».

На початку кожного підрозділу, які не мають назв, вміщено свого роду зміст приказок, як от: «Віра 1-4. – Бог 5-95. – Плохий 3233-3274. – Спокій 3275-3323. Завзятий – 3324-3348. Хліб-сіль 11952-12406» і т. д.

Сторінки 290-304 вміщують загадки.

Для зручності користування видання оснащено науково-допоміжним апаратом. До приказок і до загадок окремо подано покажчики, розташовані в абетковому порядку. Упорядник вміщує і «Огріхи» з припискою «з дебільшого». Слід відмітити, що є деякі неточності і в передмові «Од видавця», зокрема прізвища подані за правописом, яким послуговувалися в другій половині ХІХ століття. Є помилки і в ініціалах авторів, які уточнені і подані відповідно до їх біографічних даних.

На жаль, оригінальна обкладинка наявного видання втрачена, нова зроблена на початку ХХ ст. Примірник містить кілька штампів, які свідчать про належність збірника в різні роки до тієї чи іншої бібліотеки, зокрема: «Національна бібліотека Української держави у Києві», «Всенародна бібліотека України при Академії наук. Вінницька філія», «Читальня», «Мури», «Обласна державна наукова бібліотека ім. К.А.Тімірязєва, м. Вінниця», цензурні штампи про перевірку 1937 та 1952 рр. Згідно з цими позначками даний примірник потрапив до Вінниці на початку 1920-х років.

У фондї ОУНБ ім. К.А.Тімірязєва є й інші перевидання цієї збірки. До 120-річчя першого видання «Українські приказки, прислів'я и таке инше» видавничий фонд Владики Мстислава,

Митрополита Української автокефальної православної церкви в діаспорі, видав комплект – фотонабірну збірку Матвія Номиса-Симонова (Саут-Баунд-Брук (США, штат Нью-Джерсі), 1985). Крім передруку видання 1864 р. з додатками, в кінці вміщено копії: «Титульна сторінка збірки М. Номиса рукописної збірки видання 1928 року. Оригінал зберігається в Архіві Владики Мстислава», пояснення М. Номиса, передмова А.Лободи до рукописної збірки видання 1928 р., а також у зменшеному вигляді кілька сторінок цього видання.

Одночасно у цьому ж видавництві побачив світ «Фолкльорний збірник Матвія Номиса. До сто-двадцятиріччя першого видання 1864-1984». До книжки ввійшли статті групи дослідників, які характеризують твір з різних точок зору, серед них: професор Петро Одарченко, доктор Богдан Струмінський, доктор Наталя Кононенко-Мойл і професор, президент Української Вільної Академії Наук у США Юрій Шевельов (до слова, саме його примірник збірки Номиса і став основою для відтворення оригінального видання).

Підготувала П.І. Цимбалюк

Перше українське енциклопедичне видання

(до 100-річчя виходу з друку книги

«Украинский народ в его прошлом и настоящем»)

Видатний український історик М. Грушевський приділяв велику увагу популяризації української історії та культури. За його ініціативи у 1910-х роках було розпочато підготовку першої багатотомної енциклопедії з українознавства. До редколегії видання були запрошені видатні науковці того часу – О. Шахматов, А. Кримський, Ф. Корш, М. Туган-Барановський, П. Єфименко, Ф. Вовк та інші відомі вчені, які поставили собі за мету в систематизованому порядку представити найважливіші відомості з історії, географії, культури, господарства України. Але їхнім планам не судилося збутися.

У 1914 р. задум науковців почав реалізовуватися у вигляді книги «Украинский народ в его прошлом и настоящем». До першого тому увійшли дві праці Михайла Грушевського «Развитие украинских изучений в XIX веке и раскрытие в них основных вопросов украиноведения» та «История украинского народа». Другий том містив «Очерк географии Украины» С. Рудницького, статті «Статистика украинского населения Европейской России» О. Русова, «Галиция» і «Буковина» В. Охримовича, «Угорская Русь» С. Томашевського, «Антропологические особенности украинского народа» та «Этнографические особенности украинского народа» О. Волкова (Ф. Вовка), «Обычное право украинского народа» П. Єфименка, «Краткий очерк истории малорусского (украинского) языка» О. Шахматова та ін.

Нарис «Очерк географии Украины» визначного українського географа і картографа, вченого, який заклав фундамент географічної науки в Україні, розробив українську географічну термінологію, Степана Рудницького розпочинав другий том видання. У нарисі зазначалося, що «територія, заселена переважно українським населенням, ... займає широку і довгу полосу Східної Європи», детально описувалося географічне розташування, рельєф, аналізувалося економічне становище, етнічний склад населення.

Український земський статистик, етнограф, фольклорист і громадський діяч Олександр Русов у дослідженні «Статистика украинского населения Европейской России» проаналізував кількість, територіальне розміщення, розподіл українського населення за статтю, віком, заняттям відповідно до Всеросійського демографічного перепису 1897 р. Особливу увагу автор приділив питанню грамотності населення, адже в 1897 р. кількість грамотних на українських землях становила лише 13,6%.

Володимир Охримович, громадсько-політичний діяч, учений, журналіст, правник, у статтях «Галиция» та «Буковина» подав аналіз статистичної інформації українських історико-етнографічних регіонів Галичини та Буковини.

Стаття «Угорская Русь» українського історика, публіциста та політика Степана Томашевського містила відомості про

географічне розміщення, адміністративні відносини, статистичні дані так званої Угорської Русі, де також проживали переважно українці.

Ще одним із авторів був визначний антрополог, етнограф, археолог, громадський діяч, першовідкривач мізинської культури Федір Вовк (у виданні він представлений під прізвищем О. Волков). Він написав дві цікаві статті про антропологічні та етнографічні особливості українців. Важливим здобутком ученого став висновок про те, що українці – це окремий, відмінний від інших слов'янських народів, антропологічний тип, який має цілком оригінальні антропологічні особливості.

У статті «Обычное право украинского народа» український етнограф та історик, статистик за професією Петро Єфименко розкрив особливості звичаєвого права українського народу, наголосивши на оригінальних шляхах його формування.

Російський славіст-філолог, історик Олексій Шахматов надав до довідника дослідження «Краткий очерк истории малорусского (украинского) языка».

Загалом зміст двох томів (адже події 1917 р. не дали змоги видавцям видрукувати третій та четвертий томи, матеріали яких були повністю підготовлені) переконливо свідчить, що енциклопедичний довідник «Украинский народ в его прошлом и настоящем» – дійсно національна українська енциклопедія, призначена для тогочасного широкого кола читачів.

Видання містить багато ілюстративного матеріалу: копії картин видатних художників, портретну галерею, схеми, карти, таблиці, фотографії тощо.

У фонді рідкісних і цінних видань бібліотеки зберігаються примірники цієї книги. Два томи енциклопедії входили до складу колекції книгзбірні Вінницького товариства «Просвіта». Видання й на сьогодні має важливе науково-історичне значення.

Підготувала Г.М. Слотюк

ХРОНІКА. ПОДІЇ

У даному переліку в хронологічній послідовності подано заходи, що відбулися у Вінницькій ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва протягом 2014 року та сприяли популяризації книги і читання, вшануванню класиків української та світової літератури, знайомству з творчістю сучасних літераторів, презентації їх нових видань.

Січень

9 січня відбулося засідання Театру книги «Прочитання» в рамках проекту «Класичний четвер. 10 кращих книг». Учасники заходу обговорили творчість А. Азімова.

14 січня відбулися 26-ті Стусівські читання «Борітеся – поборете! Мені Тарас порадив у безсонній ночі». За традицією запалила свічу пам'яті поета та відкрила літературно-мистецький вечір директор Н.І. Морозова. У заході взяли участь науковці, відомі вінницькі письменники – А.М. Подолинний, Н.Ю. Гнатюк, В.П. Сторожук, О.М. Куцевол, О.А. Вітенко, інтелігенція міста, студентська молодь, ЗМІ. Упродовж вечора звучали вірші поета та музичні твори у виконанні творчих колективів та солістів.

Фахівці ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва підготували книжкові виставки та перегляди, присвячені життю і творчості Василя Стуса: «Слово поета: від земного – до вічного», «Великий Українець – Василь Стус», «Не згасне свічка Стуса».

Цього ж дня відбулося чергове засідання Театру книги «Прочитання» в рамках проекту «Поезія без купюр». Тема заходу: «Крок назустріч» (зустріч з молодими поетами).

27 січня під час вечора-спомину «Збережеться пам'ять – збережеться народ» (до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту) відбувся показ театральної вистави «Варшавський набат» за В. Коростильовим у виконанні народного театру-студії «Сьоме небо» Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова (далі – ВНМУ) за постановкою М. Ревенко.

Також було представлено книжкову виставку «Шанувати пам'ять просто...».

Протягом січня у бібліотеці було влаштовано книжкові виставки:

– «Шевченка світ – сплетіння ліній» – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Шевченко, якого не знаємо» – сектор журнальної періодики;

– «Соборність України: від ідеї до сьогодення» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Літературна спадщина Степана Руданського» (до 180-річчя від дня народження) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Із сузір'я вінницьких письменників. М. Луківу – 65!» – відділ краєзнавства;

– «Я син твій, нене Україно, народу парост я твого...» (до 175-річчя від дня народження П.П. Чубинського, українського етнолога, фольклориста, поета, громадського діяча, автора слів Гімну України) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Класика англomовної літератури» (до 255-річчя від дня народження Р. Бернса, шотландського поета, та 140-річчя від дня народження С. Моема, англійського письменника) – відділ документів іноземними мовами.

Лютий

5 лютого пройшла тематична година «Шевченкове слово у віках не старіє», організована відділом рідкісних і цінних видань для студентів I курсу Вінницького коледжу будівництва і архітектури. Присутні ознайомилися з колекцією унікальних видань творів Великого Кобзаря XIX-XX століть з фондів бібліотеки.

6 лютого відділ мистецтв провів тематично-інформаційну годину «Багатогранний Чубинський» (до 175-річчя від дня народження та 130-річчя з дня смерті видатного українського та російського етнографа, фольклориста, краєзнавця, автора слів Гімну «Ще не вмерла Україна»).

13 лютого у відділі мистецтв відбувся літературно-мис-

тецький вечір «Співаємо тебе, Кобзарю, крізь віки» (до 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка), організований спільно з Вінницьким театром пісні «Пульс» (керівник С. Сverdл). У виконанні учасників вечора прозвучали пісні на вірші поета та уривки з творів Великого Кобзаря. До заходу підготовлено книжкову виставку «Мистецька спадщина Т.Г. Шевченка».

14 лютого в приміщенні Вінницького обласного академічного музично-драматичного театру ім. М. Садовського фахівці бібліотеки влаштували виїзну книжкову виставку «Афганська війна – 25 років відлуння» в рамках урочистостей, присвячених 25-й річниці з часу виведення радянських військ з Афганістану. До цієї ж дати у бібліотеці організовано книжкові виставки та перегляди за темами: «Відлуння “невідомої” війни» – сектор газетної періодики; «Афганістан у долі вінничан» – відділ краєзнавства; «Пісні, народжені в Афганістані» – відділ мистецтв.

20 лютого ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва спільно з управлінням у справах національностей та релігій Вінницької облдержадміністрації провели літературно-мистецьке свято «Шевченків світ в буянні мов, в сплетінні націй» у рамках культурологічного проєкту «Мови різні – душа одна», присвяченого Міжнародному дню рідної мови та 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка.

У заході взяли участь представники національних меншин, які компактно проживають на Поділлі, а також студенти-іноземці з вінницьких вузів. На святі прозвучали поезії Тараса Шевченка та пісні на вірші поета різними мовами світу.

Фахівці бібліотеки до заходу підготували книжкові виставки та перегляди літератури: «Мова – образ свободи і людської гідності»; «Коштовний скарб народу»; «Рідне слово – тая м’ята, материнка, рута...».

Березень

6 березня в рамках ювілейних Шевченківських читань, присвячених 200-літтю від дня народження Великого Кобзаря, ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва спільно з національно-культурними товариствами Вінниччини провела літературно-мистецьке свято «Один єдиний він на всі епохи: Поет, Пророк, Мислитель і Глашатай».

Програма заходу складалася з таких блоків: «Шевченко в театральному та музичному мистецтві»; «Шевченко і Вінниччина»; «Шевченко для усіх»; «Шевченко і бібліотека» (оголошення результатів і нагородження переможців обласного конкурсу бібліотечних заходів «Його ім'я і слово – в серці народу» з популяризації творчої спадщини та відзначення 200-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка); «Шевченко мовами світу».

У рамках читань звучали поезії та пісні на слова Тараса Шевченка, було представлено уривок з вистави «Назар Стодоля» у виконанні артистів Вінницького ОАМДТ ім. М. Садовського.

До заходу в бібліотеці влаштовано книжкові виставки та перегляди літератури: «Співець української слави і волі»; «Поетичний вінок Кобзареві»; «Творча спадщина Шевченка: сучасні дослідження».

Окрім того, до відзначення ювілею Т.Г. Шевченка фахівці бібліотеки протягом року організували книжкові виставки та перегляди документів, проводили літературні години за темами: «Образотворча спадщина Т.Г. Шевченка»; «Тарас Шевченко: Кобзар, пророк»; «Шевченко, якого не знаємо»; «Жінки в житті і в творчості Т.Г. Шевченка»; «Співаємо тебе, Кобзарю, крізь віки»; «Шевченко у колі друзів і сучасників»; «Творча спадщина Т.Г. Шевченка: сучасні дослідження»; «Просторінь Шевченкового слова»; «Шевченка світ – сплетіння ліній» (з фонду відділу рідкісних і цінних видань); Шевченківський календар «Хроніка життя: день за днем».

До Міжнародного жіночого дня 8 березня відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук влаштував виставку-антологію «Голос ніжного серця. Найвідоміші поетеси світу».

9 березня у відділі рідкісних і цінних видань ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва відбулося поетичне свято «Українські діти читають твори Великого Кобзаря» за участю учнів Стрижавської загальноосвітньої школи-ліцею I-III ступенів.

13 березня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва відбулася презентація книг відомих краєзнавців Вінниччини: С.Д. Гальчака «Український Прометей

Т.Г. Шевченко і Вінниччина»; М.Н. Дороша «Зі Словом великим Тараса – навчаюсь, працюю, живу...» (У віночок Кобзареві)»; «Шевченкіана: на хрещатім Хмільницькім шляху» – збірка видань письменників-хмільничан. Захід відбувся в рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» до ювілею Великого Кобзаря.

20 березня 2014 р. у конференц-залі ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва в рамках проекту «Поезія без купюр» Театру книги «Прочитання» та з нагоди Всесвітнього дня поезії відбувся поетичний вечір пам'яті Небесної Сотні. Учасники заходу вшанували поетичним словом загиблих патріотів. На вечорі прозвучали вірші молодих поетів-вінничан, присвячені героїчним подіям на Майдані, та тих поетів-героїв, які віддали своє життя за незалежність України.

31 березня у відділі рідкісних і цінних видань проведено День інформації «Універсальні довідкові видання на допомогу історикам».

Протягом місяця діяли книжкові виставки до 70-річчя визволення Вінницької області від німецько-фашистських загарбників:

- «Не згасне слава визволителів» – відділ краєзнавства;
- «Весна визволення» – сектор журнальної періодики;
- «Зоря визволення над Вінниччиною» – відділ документів

із гуманітарних, технічних та природничих наук.

Квітень

Протягом квітня проходив традиційний місячник популяризації екологічних знань «Екологія: дзвони сьогодення», програма якого включала різноманітні заходи відповідної тематики. Зокрема, було влаштовано книжкові виставки та перегляди документів: «Екологія. Право. Людина» (до Дня довкілля) – сектор правової інформації; «Екологія Вінниччини» (до Дня довкілля) – відділ краєзнавства; «Чорнобиль і Вінниччина»; «Ґрунт – рослина – навколишнє середовище» – відділ економіки та аграрного виробництва; «Дихає Чорнобиль нашими гріхами...» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

У рамках місячника провідні фахівці бібліотеки здійснили виїзд до Хмільницької районної бібліотеки для дорослих та провели на її базі День інформації «Екологічний імператив» (24 квітня).

2 квітня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тимірязєва відбувся літературно-мистецький вечір «Гоголь-Books», присвячений 205-й річниці від дня народження М.В. Гоголя.

Програма вечора передбачала читання уривків з творів М.В. Гоголя у виконанні учасників Театру книги «Прочитання» Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тимірязєва, студентів театрального відділу Вінницького училища культури і мистецтв ім. М.Д. Леонтовича, виконання українських народних пісень, виступи літературознавців та театрознавців області. Завершився захід театралізованою дією за мотивами повісті М.В. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» у виконанні народного театру-студії «Сьоме небо» ВНМУ ім. М.І. Пирогова (режисер М. Ревенко).

До ювілею М.В. Гоголя фахівці бібліотеки влаштували книжкові виставки: «Микола Гоголь. У часі і просторі» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Літературний світ Миколи Гоголя» – відділ рідкісних і цінних видань.

9 квітня 2014 р. відбувся День бібліографії «Україна в історичній бібліографії» для студентів ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського. У відділі наукової інформації та бібліографії було організовано ретроперегляд бібліографічних посібників історичної тематики з фонду бібліотеки, проведено консультацію «Пошук інформації з історії України за допомогою бібліографічних покажчиків», інформаційну годину «Розділ “Історія України” систематичного каталогу Бібліотеки: методика пошуку інформації», бліц-тренінги з правил пошуку історичної інформації в е-каталозі бібліотеки та бібліографічний огляд «Довідкові видання з історії України у фонді відділу».

15 квітня проведено загальнобібліотечний День періодики «Багатоликий світ преси», в рамках якого у секторі журнальної періодики відбулася інформаційна зустріч з С.Д. Гальчаком,

доктором історичних наук, зав. кафедри журналістики ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського та В.М. Паламарчуком, головою обласної організації Національної спілки журналістів України, заслуженим журналістом України. Для користувачів було презентовано прес-виставки: «Світ друкованого слова», «Екологія і суспільство: на перехресті думок»; перегляд журналів «Журнали-ювіляри 2012-2013 рр.». У відділах бібліотеки відбулися презентації виставок: «Періодика – надійний помічник у світі інформації»; «Сучасні технології створення веб-сайтів»; «Сторінками економічних журналів».

Цього ж дня відбулася презентація книги доктора історичних наук С.Д. Гальчака «Словом і багнетом: журналісти Вінниччини у Другій світовій війні» в рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю».

У заході взяли участь автор книги, заслужений працівник культури України С.Д. Гальчак, заслужений журналіст України В.М. Паламарчук, голова комісії з питань культури і духовності Вінницької обласної Ради М.Л. Вдовцов. На презентації були присутні науковці, студенти факультету журналістики ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, ЗМІ.

До свята Великодня у бібліотеці проведено майстер-класи: «Великодні писанки з Тетяною Пірус» та «Великодній кошик» (виготовлення пасхальних прикрас своїми руками від Тетяни Сухореброї).

Відділи бібліотеки також підготували книжкові виставки та перегляди літератури: «Пасхальна веселка», «Світле Христове Воскресіння», «Великодня писанка на Поділлі», «Благословення сходить із небес».

23 квітня проведено загальнобібліотечний День інформації «Бібліотека і книга в контексті часу» (до Всесвітнього дня книги і авторського права), у рамках якого фахівці бібліотеки організували низку заходів, а саме: інформаційні години «Сучасна бібліотека – це книги і не тільки...», «Магія стародавньої книги»; перегляди документів «Діалог мистецтв», «Сучасні дослідження краєзнавців Вінниччини»; презентацію книжкової виставки «Авторське право і суміжні права: цивільно-правовий захист».

24 квітня відбувся вечір-спомин «Можливо, я колись прощу, але забути це не вдасться...» (до Дня Чорнобильської трагедії). У заході взяли участь члени міської громадської організації «Союз Чорнобиль України», ліквідатори аварії на ЧАЕС. Фахівці бібліотеки до цієї дати підготували книжкові виставки та перегляди: «Пропусти Чорнобиль крізь серце», «Чорнобиль у долі вінничан», «І ти, Чорнобилю, ти теж не маєш меж... сьогодні».

Травень

До 79-ї річниці Великої Перемоги відділи бібліотеки влаштували низку книжкових виставок та переглядів літератури за темами: «Подвиг народу – подвиг безсмертя» – відділ краєзнавства; «Велика Вітчизняна війна в художній літературі» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури; «І оживе в піснях безсмертна слава Перемоги» – відділ мистецтв; «Велика Перемога. Травень 45-го: пам'ять поколінь» – сектор журнальної періодики; «Травень – 1945-й. Це була Перемога!» – сектор газетної періодики; «Немеркнуче світло Великої Перемоги» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

14 травня в рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» відбулася презентація книги Г. Погончика та І. Кацапа «Кровоточащая рана» про життя і смерть єврейського народу на території Трансністрії у період Великої Вітчизняної війни (1941-1944 рр.).

17 травня в рамках святкування Дня Європи проведено цикл творчих та рекламних акцій «Європа – колиска сучасної цивілізації». Зокрема, в секторі правової інформації пройшла презентація книжкової виставки «Право ради Європи: прямуючи до загальноєвропейського правового простору» та відбулося засідання гендерного клубу «Я+ТИ=МИ» на тему: «Сучасна українська сім'я з європейським обличчям» (до Міжнародного дня сім'ї та Дня Європи в Україні).

До цього ж дня фахівці бібліотеки влаштували книжково-ілюстративні виставки та перегляди літератури за темами: «Поділяючи європейські цінності» – відділ документів іноземними мовами; «Євроекономічна інтеграція України» –

відділ економіки та аграрного виробництва; «Європа – колиска сучасної цивілізації» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «По сторінках журналу “Современная Европа”» – сектор журнальної періодики. Також було організовано функціонування бібліотечного намету та інтерактивного майданчика на прилеглий до бібліотеки території.

22 травня відбулися II літературні читання «Під знаком Кирила і Мефодія» (до Дня слов'янської писемності і культури). Захід підготовлений спільно з управлінням у справах національностей та релігій Вінницької облдержадміністрації. У читаннях взяли участь відомі вінницькі письменники Ю. Сегада, В. Сторожук, студенти Вінницького національного технічного університету і Вінницького коледжу Національного університету харчових технологій та учасники народного театру-студії «Сьоме небо» та Театру книги «Прочитання», які прочитали вірші Т.Г. Шевченка, М.Ю. Лермонтова, А.А. Ахматової. Учасники заходу поклали квіти до барельєфу святим рівноапостольним Кирилу і Мефодію, що розміщений на фасаді бібліотеки.

З нагоди відзначення Дня слов'янської писемності та культури у бібліотеці було влаштовано книжкові виставки та перегляди: «Є поети для епох»; «Святі Кирило і Мефодій – просвітителі слов'ян»; «Дорогами тисячоліть: про що розповіли письмена».

Для відвідувачів бібліотеки у травні організовано й інші книжкові виставки:

– «Нічого кращого немає, як тая мати молодая...» (образ матері у творчості Т.Г. Шевченка) (до Дня матері) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Корифей української прози» (до 165-річчя від дня народження Панаса Мирного) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Тендітний всесвіт слова Тетяни Яковенко» (до 60-річчя від дня народження) – відділ краєзнавства;

– «Чорна сповідь моєї Вітчизни...» (до Дня пам'яті жертв політичних репресій) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Банківська система України: тенденції розвитку» (до

Дня банківських працівників) – відділ економіки та аграрного виробництва;

– «Безсмертна муза» (із циклу «У колі світових імен») (до 215-річчя від дня народження О.С. Пушкіна) – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Михайло Стрельбицький – поет, літературознавець та літературний критик з Вінниці» (до 65-річчя від дня народження) – відділ краєзнавства.

Червень

2 червня розпочалася дія акції «Бібліотека виходить у місто». Її метою було наближення книги, інших джерел інформації до пересічних громадян, забезпечення широкої реклами бібліотеки, її інформаційних ресурсів і послуг, залучення нових користувачів.

12 червня відбулася презентація монографічного видання В.П. Рекрута «Іполит Зборовський (1875-1937). На перехресті двох епох» (Вінниця, 2014) за участю автора – кандидата історичних наук, заступника директора Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, почесного краєзнавця України. На заході були присутні відомі науковці, журналісти С.Д. Гальчак, В.М. Паламарчук, інтелігенція міста, студентська молодь, ЗМІ.

16 червня у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відкрито виставку-пам'ять «Молодість, обпалена війною» (до Дня скорботи і вшанування пам'яті жертв війни в Україні).

«Конституція України як запорука єдності та розвитку української держави» (до 18-ї річниці Конституції України) – таку назву мав «круглий стіл» за участю представників Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю облдержадміністрації, місцевих органів влади, науковців, юристів, громадських організацій м. Вінниця, який відбувся 26 червня в секторі правової інформації.

У рамках відзначення Дня Конституції України фахівці бібліотеки влаштували низку книжкових виставок та переглядів літератури: «Конституція – основний закон для влади і громади»;

«Конституція України – головне джерело конституційного права України»; «Конституція – оберіг держави»; «Конституція України: від гетьмана до Президента»; «Живи, моя державо!».

Книжкові виставки червня розкривали теми:

– «Захист дитинства у цілому світі – це місія честі, любові, добра» (до Міжнародного дня захисту дітей) – сектор газетної періодики;

– «Маестро класики» (до 110-ї річниці від дня народження відомого композитора М.І. Глінки) – відділ мистецтв;

– «Природокористування: еколого-економічний аспект» – відділ економіки та аграрного виробництва;

– «Королева срібного століття» (до 125-річчя від дня народження А.А. Ахматової) (із циклу «У колі світових імен») – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Велика війна» (до 100-річчя від початку Першої світової війни 1914-1918 рр.) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Сім'я, родина – школа духовності й чуйності» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Із сузір'я вінницьких письменників. В. Рабенчуку – 70!» – відділ краєзнавства.

Липень

8 липня фахівці сектору правової інформації провели інформаційну годину «Декларація про Незалежність України – процес національного самовизначення» (до Дня проголошення Декларації про державний суверенітет України) та влаштували тематичний перегляд за темою заходу.

17 липня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбулася презентація книги Наталії Андрійчук «В її житті була пристрасть...» (Вінниця, 2014) про життя Софії Потоцької. У презентації взяли участь відомі письменники, журналісти, науковці, працівники культури, митці міста.

24 липня у відділі документів іноземними мовами відбувся творчий вечір та презентація книги «Лист на ветке» Юрія Прокopenка. У заході взяли участь Р.В. Панасюк, голова Вінницької обласної громадської організації молоді з обмеженими фізични-

ми можливостями «Гармонія»; В.П. Сторожук, письменниця, заступник головного редактора журналу «Вінницький край». Вірші Ю. Прокопенка читали учасники проекту «Поезія без купюр» та народного театру-студії «Сьоме небо» ВНМУ ім. М.І. Пирогова. На вечорі прозвучали пісні на вірші автора у виконанні Олександра Горчинського. Захід вела володарка Гран-прі VII Всеукраїнського поетичного фестивалю «Підкова Пегаса – 2014», поетеса Мирослава Черній.

До уваги користувачів у липні було представлено книжкові виставки:

– «Здорова родина – щаслива Україна» (до Дня родини) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Сучасні дослідження краєзнавців Вінниччини» – відділ краєзнавства;

– «Влітку книжка не відпочиває» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Кооперативний рух: минуле та сьогодення» – відділ економіки та аграрного виробництва;

– «В сяйві Божої любові» (до Дня хрещення Київської Русі – України) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

Серпень

7 серпня біля стін бібліотеки відділ маркетингу, реклами та соціокультурної діяльності провів акцію «Україна понад усе!». Мета заходу – підтримка національної ідеї, що об'єднує українців в єдину націю, яка і є творцем української держави.

До Дня Державного прапора України та Дня Незалежності України у бібліотеці відбувся цикл заходів «Україна суверенна: від витоків до сьогодення». Зокрема, сектор правової інформації провів інформаційну годину «Державні символи як дзеркало нації», а відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук – історико-патріотичну годину «Жовтоблакитне знамено – символ держави».

Крім того, фахівці бібліотеки влаштували книжкові виставки та перегляди літератури за темами: «Державний

прапор – невід’ємний атрибут нашої держави», «Держави славна назва – Україна» – відділ краєзнавства; «Моя Україна у кольорі, в слові і в пісні» – відділ мистецтв; «Українська література в боротьбі за незалежність» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури; «Моя країна – Україна» – сектор журнальної періодики; «Наш шлях до незалежності» – відділ рідкісних і цінних видань; «З Україною в серці» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Україно моя вишивана» – сектор газетної періодики.

26 серпня відбулася презентація книги Майї Пірогової «Їх не злякав «Вервольф...» у рамках засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю». Книга створена за документами та спогадами учасників партизанського руху на Вінниччині під час Великої Вітчизняної війни. Ведучим заходу був М.Ф Каменюк., письменник, драматург, перекладач, голова Вінницької обласної організації НСПУ.

У презентації взяли участь науковці, історики-краєзнавці – С.С. Гареник, С.Д. Гальчак, О.І. Роговий, Т.І. Моторна, земляки автора, колишні партизани-підпільники та члени їхніх сімей.

Протягом місяця організовано книжкові виставки:

– «Пантелеймон Куліш: особистість, письменник, мислитель» (до 195-ї річниці від дня народження українського письменника, історика, фольклориста, етнографа, перекладача) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Найцікавіша книга, прочитана мною» (за відгуками читачів) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Велике таїнство романів Павла Загребельного» (до 90-річчя від дня народження). Із циклу «Духовна спадщина української класики» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Феномен Анатолія Пачевського» (до 75-річчя від дня народження А.М. Пачевського, директора ПП «Радівське», Героя України) – відділ економіки та аграрного виробництва.

Вересень

Упродовж вересня проходив місячник заходів «Бібліотека –

завжди надійно, вірно і з любов'ю» (до Всеукраїнського дня бібліотек), у рамках якого проведено низку заходів та акцій з популяризації книги, бібліотеки, читання для користувачів, а також професійні заходи для працівників ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва.

1 вересня відбувся загальнобібліотечний День інформації «День знань у світі книг». У межах заходу було презентовано книжкові виставки та перегляди: «Вчимося вчитись», «І знову вересень ступив на наш поріг...», «Українські освітні часописи у фонді рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва», «Економічні знання – шлях до успіху», «Сучасні дослідження краєзнавців Вінниччини», «Сходинки, які ведуть в життя», «Новини бібліотечного світу: п'ять інноваційних бібліотек світу», «Навчання – шлях до вміння»; віртуальний бібліографічний список «Бібліотека – територія сімейного читання»; проведено бібліографічний урок «Енциклопедії: корисно і цікаво». Цього ж дня в секторі правової інформації організовано День інформації «Подорож у світ правової книги».

29 вересня 2014 року у відділі наукової інформації та бібліографії відбувся День бібліографії «Книги України в дзеркалі бібліографії».

30 вересня в рамках відзначення Всеукраїнського дня бібліотек відбувся День відкритих дверей за окремим планом.

4 вересня на майдані ім. В. Стуса, біля пам'ятника поету, відбулися традиційні вересневі Стусівські читання «За Стусом буде вічно плакати Україна», приурочені до Дня пам'яті відомого українського поета-дисидента, нашого видатного земляка, Героя України. Захід організований Вінницькою ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва спільно з Вінницькою обласною організацією НСПУ за підтримки управління культури і туризму ОДА та за участю громадськості міста і області, студентської та учнівської молоді.

У відділі краєзнавства влаштовано книжкову виставку «Василь Стус – поезія героїчного часу».

8 вересня у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук проведено літературну годину «Лабіринти творчості Павла Загребельного» (до 90-ї річниці від дня народження українського письменника, Героя України) та влаштовано книжкову виставку «Як сонце виплекане слово».

10 вересня у відділі мистецтв відбувся літературно-мистецький вечір «3 Довженкових криниць», присвячений 120-й річниці від дня народження кінорежисера, письменника, кінодраматурга, класика світового кіно О.П. Довженка. Захід підготовлено спільно з кіноклубом «Х Муза», який діє при цьому відділі.

До цієї ж дати відділ наукової інформації та бібліографії підготував віртуальну виставку «Я народився і жив для добра і любові...».

11 вересня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук Вінницька ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва спільно з Вінницькою крайовою організацією Народного руху України провели вечір-зустріч «Народний рух України: місце в історії і політиці». У заході взяли участь члени Вінницької крайової організації Народного руху України, представники громадських організацій, інтелігенція міста, студентська молодь, ЗМІ. У рамках вечора голова Вінницької обласної Ради С.М. Свитко подарував обласній книгозбірні бібліотечку нових видань з історії України.

15 вересня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся літературно-мистецький вечір до 150-річчя від дня народження М.М. Коцюбинського «Зачарований красою» за участю представників обласної письменницької організації, журналістів, художніх колективів міста, творчої молоді.

У рамках вечора відбулася авторська презентація книги Людмили Любацької «Ласкава зірка України» про М. Коцюбинського.

До ювілею письменника фахівці бібліотеки влаштували книжкові виставки: «Співець гуманізму і краси» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Український європеєць» із циклу «Духовна спадщина української класики» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури.

24 вересня відбулося чергове засідання Клубу сімейного дозвілля та розвитку «Родинне сонцеколо» за темою: «Гостини у колі єврейської родини» (знайомство зі звичаями та традиціями

єврейської сім'ї). Учасниками заходу були єврейські родини, студентська молодь, бібліотекарі, журналісти, ЗМІ.

У вересні було організовано книжкові виставки за темами:

– «Іван Петрович Котляревський – життя і творчість» (до 245-ї річниці від дня народження українського письменника) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Веселий мудрець» (до 245-річчя від дня народження І.П. Котляревського). Із циклу «У колі світових імен» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури;

– «Поетична творчість Павла Арсеновича Грабовського» (до 150-ї річниці від дня народження українського поета-лірика, публіциста, перекладача) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «1939-1945: війна і люди. Шануємо пам'ять» (до Дня пам'яті жертв фашизму) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Літературна дефіляда: українська книга крізь століття» (до Всеукраїнського дня бібліотек) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Дмитру Деречу – 100 років» з циклу «Сузір'я вінницьких письменників» – відділ краєзнавства.

Жовтень

9 жовтня в рамках проекту «Класичний четвер. 10 кращих книг» відбулося обговорення книги «Музей покинутих секретів» О. Забужко.

10 жовтня традиційно фахівці відділу економіки та аграрного виробництва брали участь у щорічній виставці-ярмарку, організованому редакцією газети «Вінниччина» та садівниками-городниками. У рамках заходу відділ презентував виїзну книжкову виставку «Золотиться осінь урожаєм».

13 жовтня до Дня українського козацтва у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук проведено історико-інформаційну годину «Славні козаченьки» для вихованців Вінницького обласного центру соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Обрій».

До цього дня влаштовано книжкові виставки: «Лицарі козацького роду»; «Де козак, там і слава»; «Козацтво на Вінниччині: історія та сьогодення»; «Українське козацтво – творець нової форми української державності».

21-22 жовтня відбулася IV Міжнародна науково-практична конференція «Усна історія як важлива складова краєзнавчої діяльності». Під час роботи конференції презентувалися книжкові виставки з фондів ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва: «Наш край – наша історія жива», «Усна історія – наука про людину в часі». Хід заходу висвітлювався в місцевих ЗМІ.

22 жовтня фахівці відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук провели історичну годину «Орел Подільського краю» (до 120-річчя від дня народження видатного діяча українського національно-визвольного руху Я. Гальчевського). До цієї ж дати відділ краєзнавства влаштував книжкову виставку «Легендарний герой з Поділля».

23 жовтня у відділі документів іноземними мовами відбувся творчий вечір і презентація книги «F 63.9. Розлад звичок і ваблень» Милослави Черній у рамках засідання Театру книги «Прочитання» за участю народного театру-студії «Сьоме небо».

27 жовтня відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук провів історичну годину «Україна у війні 1941-1945 років: уроки історії» (до Дня визволення України від фашистських загарбників). До цієї дати було організовано книжкові виставки: «Вистояли, перемогли! Визволення України в художній літературі» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури; «Тих днів не стерти з пам'яті людської» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

31 жовтня відбулася творча зустріч з редколегією газети «Початкова освіта», підготовлена сектором газетної періодики, за участю головного редактора І.Д. Стратілат, учителів початкових класів вінницьких ЗОШ. Фахівці сектору газетної періодики до заходу влаштували перегляди: «Початкова освіта» – газета для тих, хто навчає і про тих, хто вчиться»; «Початкова освіта – від теорії до практики».

У жовтні бібліотечні книжкові виставки висвітлювали такі теми:

– «Красна осінь урожаєм» – відділ економіки та аграрного виробництва;

– «Вікінг ХХ століття» (до 100-річчя від дня народження Тура Хейердала, норвезького мандрівника, вченого) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Використання інформаційних технологій для підвищення ефективності освітнього процесу» – відділ документів іноземними мовами;

– «Народний ватажок Северин Наливайко» (до 420-ї річниці антифеодального повстання під проводом С. Наливайка) – відділ рідкісних і цінних видань.

Листопад

6 листопада відбувся літературно-мистецький вечір «Чистіша від сльози хай буде мова» до Дня української писемності та мови. Захід також був присвячений 125-річчю від дня народження українського письменника та сатирика Остапа Вишні. У вечорі взяли участь відомі письменники А.М. Подолинний, Т.В. Яковенко.

Усмішки Остапа Вишні читали учасники народного театру-студії «Сьоме небо» ВНМУ ім. М.І. Пирогова, студенти Вінницького училища культури і мистецтв ім. М.Д. Леонтовича, молоді поети. Звучали українські народні пісні.

Фахівці бібліотеки підготували книжкові виставки: «Мово лебедина, Ти одна – єдина...»; «Утвердження рідного слова»; «Неповторний творець сміху»; «Ніколи не сміявся без любові».

До 125-річчя від дня народження Остапа Вишні у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук проведено літературну годину «Вишневі усмішки».

22 листопада у рамках загальнобібліотечної акції «Запали свічу пам'яті» було запалено свічки у відділах та вікнах бібліотеки, організовано та проведено низку заходів. Зокрема, проведено годину пам'яті «Голодомор в Україні мовою документів» – відділ рідкісних і цінних видань; коментований перегляд «Голодомор 1932-1933 років в Україні як злочин

геноциду» – сектор правової інформації, а також влаштовано книжкові виставки: «Пам'ять людська не забуде повік» – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук; «Чорні покоси» – відділ попереднього замовлення, МБА та видачі літератури; «Трагедія українського народу» – відділ рідкісних і цінних видань; «Голодомор – злочин без кари» (1932-1933рр.) – відділ краєзнавства.

У рамках обласного мистецького свята «Співець Подільського краю» з нагоди відзначення 115-ї річниці від дня народження українського композитора, хорового диригента, фольклориста Родіона Скалецького відділ краєзнавства спільно з відділом мистецтва організували виїзну книжкову виставку-портрет «Співець любові та краси» у Вінницькій обласній філармонії.

25 листопада пройшов загальнобібліотечний День інформації «Бібліотеки у віртуальному просторі».

27 листопада в читальній залі відділу гуманітарних, технічних та природничих наук відбулося засідання Клубу сімейного дозвілля та розвитку «Родинне сонцеколо» за темою: «Гостини у колі білоруської родини» (знайомство зі звичаями та традиціями білоруської сім'ї). До цього заходу фахівці бібліотеки влаштували книжково-ілюстративну виставку «Щоб жила культура предків: білоруські народні свята, обряди, традиції».

До уваги користувачів у листопаді було представлено такі книжкові виставки:

– «Багатогранність української культури» (до Всеукраїнського дня працівників культури та майстрів народного мистецтва) – відділ мистецтв;

– «Легендарна Буша» (360 років оборони Буші) – відділ рідкісних і цінних видань;

– «Польща – далека і близька» (11 листопада – День незалежності Польщі) – відділ документів іноземними мовами;

– «Сільськогосподарське виробництво: стратегічні напрями діяльності» – відділ економіки та аграрного виробництва.

Грудень

4 грудня до Дня місцевого самоврядування у бібліоте-

ці відбувся загальнобібліотечний День інформації «Місцеве самоврядування: історія становлення та правовий статус». Користувачі, зокрема, мали змогу ознайомитися з книжковою виставкою «Місцеве самоврядування в контексті громадянського суспільства», яка діяла в секторі правової інформації.

11 грудня з нагоди відзначення Дня вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся вечір-зустріч та презентація книги М. Ястремського «Полинові шляхи вінничанок. Спогади бранок Чорнобиля» (Вінниця, 2014). У заході взяли участь представники обласної та міської організацій «Союз Чорнобиль України», ліквідатори аварії на ЧАЕС, науковці, учнівська та студентська молодь, ЗМІ. Фахівці відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук влаштували книжкову виставку «Чорнобильське відлуння в серцях вінничан».

Цього ж дня відбувся вечір поезії «Повертайся живим» у рамках проекту «Поезія без купюр» Театру книги «Прочитання».

15 грудня відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук провів історичну годину «Свято Різдва в народних звичаях українців».

У рамках акції до Дня Святого Миколая у відділі попереднього замовлення, МБА та видачі літератури відбулося відкриття дитячої кімнати «Пізнайко».

19 грудня у вестибюлі основного приміщення бібліотеки відбулася театральна вистава «Над часом» А. Багряної за участю акторів народного театру-студії «Сьоме небо» Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова, Театру книги «Прочитання» Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, молоді з обмеженими фізичними можливостями – студентів Вінницького соціально-економічного інституту Університету «Україна» та Вінницької обласної громадської організації молоді з обмеженими фізичними можливостями «Гармонія».

22 грудня в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук відбувся літературно-мистецький вечір «Народної ниви жниця» з нагоди 120-ї річниці від дня народження фольклористки, етнографа, краєзнавця Насті

Присяжнюк. Захід організували управління культури і туризму Вінницької обласної державної адміністрації спільно з ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, Вінницьким обласним центром народної творчості, Вінницьким обласним краєзнавчим музеєм та відділом культури і туризму Погребищенської райдержадміністрації. До свята відділ краєзнавства влаштував книжкову виставку-ювілей «Берегиня народної пісні».

Книжкові виставки грудня було присвячено темам:

– «Права людей з інвалідністю в Україні» (до Міжнародного дня інвалідів) – сектор правової інформації;

– «Увімкнути серце: шанс на гідне життя» (до Міжнародного дня інвалідів) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Місцеве самоврядування в контексті громадянського суспільства» (до Дня місцевого самоврядування) – сектор правової інформації;

– «Корупція – соціальна проблема сучасності» (до Міжнародного дня боротьби з корупцією) – сектор правової інформації;

– «Права людини і громадянина: конституційні гарантії» (в рамках тижня права) – сектор правової інформації;

– «Гетьман Данило Апостол і його доба» (до 360-річчя від дня народження) – відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук;

– «Вірність землі» (до 110-річчя від дня народження П.О. Желюка, двічі Героя Соціалістичної Праці) – відділ економіки та аграрного виробництва.

Підготувала Л.Б. Сенік

Відомості про авторів

Айвазян Олена Борисівна – директор наукової бібліотеки Хмельницького національного університету

Біловус Галина Анатоліївна – бібліограф 1-ї категорії відділу краєзнавства Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Валігура Ірина Миколаївна – бібліотекар 1-ї категорії відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Головенко Наталя Петрівна – директор Могилів-Подільської центральної районної бібліотеки

Зелена Оксана Миколаївна – зав. сектором створення краєзнавчих баз даних відділу краєзнавства ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Кароєва Тетяна Робертівна – кандидат історичних наук, доцент, докторант Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського

Марчук Тетяна Олександрівна – завідувачка відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Осадчук Катерина Михайлівна – завідувачка сектору правової інформації відділу економіки та аграрного виробництва

Сафронова Олена Вадимівна – провідний бібліограф відділу рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Сеник Лариса Борисівна – заступник директора з основної діяльності Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва

Слободянюк Ніна Іванівна – головний бібліограф Центральної міської бібліотеки ім. І.В. Бєвза (Вінниця)

Слотюк Галина Миколаївна – заступник директора з наукової роботи та інформатизації

Цимбалюк Поліна Іванівна – учений секретар Вінницької ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва, заслужений працівник культури України

Зміст

Від укладача	3
Про книги і про себе	5
<i>Головенко Н.П.</i> Бібліотека – символ культури громади, або наш шлях від комерційної до сучасної публічної книгозбірні	5
З книжкових колекцій бібліотек Поділля	
<i>(за фондами ВОУНБ ім. К.А. Тімірязєва)</i>	10
<i>Валігура І.М.</i> Польські стародруки XVII століття у фондах відділу рідкісних і цінних видань	10
<i>Сафронова О.В.</i> Видання голландських друкарів XVII століття у фондах відділу рідкісних і цінних видань	19
Постать у книжковому просторі	36
<i>Марчук Т.О.</i> Поет і громадянин Томаш Падурра (до 170-річчя виходу у світ збірки поезій з нотами «Ukrainku...»)	36
Екологія книжкової культури	43
<i>Айвазян О.Б.</i> Хата-читальня як засіб ідеологічного впливу на сільське населення початку XX ст.	43
Магічний трикутник	
(видавець-бібліотекар-книгар)	53
<i>Кароєва Т.Р.</i> Бібліотечна мережа Східного Поділля на початку XX ст.	53
Сторінками архівних документів	70
Про проект будівництва бібліотеки-пам'ятника М. Коцюбинському у Вінниці <i>Підготувала Н.І. Слободянюк</i>	70
Вінницький «THE BEST»	80

Наші земляки – лауреати літературних премій України 2014 року. <i>Підготувала О.М. Зелена</i>	80
Книжкова полиця	88
Польськомовному Статуту Теодора Завадзького – 400 років. <i>Підготувала К.М. Осадчук</i>	88
«Чумаки, або Смутні часи України...» П.С. Морачевського (до 150-річчя виходу з друку). <i>Підготувала Г.А. Біловус</i>	90
Збірник українських приказок і прислів'їв М. Номиса – одна з найвидатніших праць з українського фольклору. <i>Підготувала П.І. Цимбалюк</i>	93
Перше українське енциклопедичне видання (до 100-річчя виходу з друку книги «Украинский народ в его прошлом и настоящем») <i>Підготувала Г.М. Слотюк</i>	96
Хроніка. Події <i>Підготувала Л.Б. Сенік</i>	99
Відомості про авторів	120

Наукове видання

ПОДІЛЬСЬКИЙ КНИЖНИК

Альманах

Випуск 6 (2013 р.) – 7 (2014 р.)

Автор проекту та відповідальна за випуск Н.І. Морозова,
директор ВОУНБ ім.К.А.Тімірязєва

Укладач Т.Р. Кароєва

Редактор С.В. Лавренюк

Підготовка ілюстративного матеріалу до друку, верстка,
оригінал-макет, дизайн обкладинки Н.В. Спиця

В дизайні обкладинки використано малюнок М.Жука

Підписано до друку 30.11.2015. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Умов. друк. арк. 18.0. Тираж 100.

Друк ПП Балюк І.Б.
м. Вінниця, вул. Р. Скалецького, 15
Тел.: (0432) 52-08-02